

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

**GULISTON DAVLAT UNIVERSITETI
PEDAGOGIKA KAFEDRASI**

PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA VA KORREKSIYA

fanidan zamonaviy pedagogik texnologiya asosida tayyorlangan

O'QUV-USLUBIY MAJMUA

Bilim sohasi:	100000 - Gumanitar fanlar
Ta'lim sohasi:	110000 – Pedagogika
Ta'lim yo'nalishi:	5110900- Pedagogika va psixologiya

Yangiyer-2021

Saidov Shavkat Shuhrat o'g'li. Pedagogik diagnostika va korreksiya fanidan zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tayyorlangan o'quv-uslubiy majmua . – Yangiyer 2021

“Pedagogik diagnostika va korreksiya” o'quv uslubiy majmua talaba-yoshlarga ta'lim-tarbiya berish jarayonida pedagogik diagnostika va korreksiya faoliyatining maqsadi, vazifalari, mazmuni, uni tashkil qilishning umumiy va maxsus tamoyillari, metodlari, o'quvchilarning yosh jihatlarini hisobga olgan holda ma'naviy-axloqiy va ijtimoiy sifatlarni tuzatish hamda rivojlantirish metodikasining fazalari va bosqichlari yoritilgan.

Ushbu o'quv uslubiy majmua pedagogika oliy ta'lim muassasalari pedagogika va psixologiya yo'nalishi bakalavriat va magistratura bosqichi talabalari, hamda ta'lim-tarbiya sohasida faoliyat yurituvchi barcha mutaxassislar uchun mo'ljallangan.

Tuzuvchi: *Sh.Saidov* GulDU “Pedagogika” kafedrasida, stajor o'qituvchi

Ya. Nurumbekova GulDU “Psixologiya” kafedrasida, p.f.d. (PhD), dotsent

Taqrizchilar: *O. Suvonov* – GulDU “Pedagogika” kafedrasida, katta o'qituvchisi

O'quv-uslubiy majmua Guliston davlat universiteti Ilmiy kengashi tomonidan ko'rib chiqilgan va o'quv jarayonida qo'llashga tavsiya etilgan.

Mazkur o'quv-uslubiy majmua “Pedagogik diagnostika va korreksiya” kursidan Vazirlikning 2017 yil 1 mart 107-sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan “Oliy ta'lim o'quv rejalari fanlarining yangi o'quv majmualarini tayyorlash bo'yicha uslubiy ko'rsatma” asosida yaratilgan

O'quv-uslubiy majmua zamonaviy pedagogik texnologiya talablariga mos ravishda ishlanib, unda o'quv maqsadlari, nazorat savollari va mustaqil ish topshiriqlari keltirilgan.

MUNDARIJA

I.	O'QUV MATERIALLARI	8
1.1.	MA`RUZA MATERIALLARI	8
1.2.	SEMINAR MASHG'ULOTLARI.....	159
II.	MUSTAQIL TA`LIM MASHG'ULOTLARI	181
III.	FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.....	190
IV.	GLOSSARIY	192
V.	ILOVALAR	203
5.1.	Pedagogik diagnostika va korreksiya fani bo'yicha fan dasturi.....	208
5.2.	Pedagogik diagnostika va korreksiyaning fani sillabusi.....	216
5.3.	Tarqatma materiallar	227
5.4.	Testlar	232
5.5.	Nazorat savollari	240

KIRISH

O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy siyosatida milliy o'zlikni anglash, milliy va umumbashariy qadriyatlarni o'zlashtirish orqali shaxs bilan jamiyat o'rtasida uyg'unlikni vujudga keltirish, ehtiyojlarning xususiylikdan umumiylikka o'sib o'tishining qondirilishi har jihatdan o'quvchi va talabalar qobiliyatlari, iste'dodlarini, ichki imkoniyatlarini, o'ziga xos individual-psixologik xususiyatlarini tadqiq etishni, shuningdek rivojlantirishni talab etadi. Yosh avlodning shaxs va subyekt sifatida shakllanishi, aqliy rivojlanishi, tarbiyalanganlik darajasini aniqlarnasdan turib, ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirish mumkin emas.

Jamiyatning infrastrukturalarida, guruhiy shaxslararo munosabatlarda demokratiya printsiplarining qaror topishi, fuqarolar o'rtasida teng huquqlilik, subyektlilik, hamkorlik, hamdardlik (empatiya) mezonlari turmush tarziga aylana boshlashi kishilik dunyosining jahonshumul ijtimoiy-tarixiy g'alabasining yorqin ifodasidir. Hozirgi davrda shaxsning robotlashuviga chek qo'yilishi, o'zining mustaqil inson (subyekt) tarzida namoyon bo'lishi uchun moddiy-ma'naviy negiz barpo etilishi, shaxsiy dunyoqarash (hamilmiy, hamdiniy), barqaror e'tiqod, mustahkam pozitsiya, qat'iy iroda, o'tkir va bukilmas g'oyani egallashga imkon yaratdi. Ana shunday umumbashariyat jamiyat kasb etuvchi ijtimoiy voqelik, hodisa, ijtimoiy tasavvur va ehtiyoj mamlakatimizda shaxsni markaziy figura sifatida tan olinishi va rivojlanishning harakatlantiruvchisi tarzida baholanishi pedagogik diagnostika zaruratga aylanganligini anglatadi.

Abdulla Avloniy o'z davrida bashorat qilganidek: «Agar pedagogika insonni har tomonlarna tarbiyalashni xohlar ekan, unda insonni har tomonlarna o'rganishi zarur».

Xuddi shu bois, ta'lim-tarbiya jarayonida barkamol insonni shakllantirish lozim, uning natijasi, mahsulasi orqali kreativ fikrlovchi, ijodiy izlanuvchi, kuchli irodali, ishchan, g'oyaviy e'tiqodli, ma'naviyati yuksak, pok vijdonli shaxsni kamol toptirish joiz. Chunki «subyekt-subyekt» munosabatni amalda qaror toptirmasdan turib, tarbiyalanganlik darajasini aniqlash imkoniyatiga ega bo'lmaymiz. Bu o'rinda pedagogik diagnostika va коррекцияни katta ahamiyat kasb etadi, jamiyatning barkamol shaxsni yetishtirishdek maqsadiga mos kelishiaynimuddaodir.

Mazkur o'quv uslubiy majmua Oliy ta'lim tizimida pedagogika va psixologiya, amaliy psixologiya 5110900 – pedagogika va psixologiya va 5210203 –psixologiya yo'nalishlarida tahsil olayotgan bakalavr, magistrilar uchun mo'jallangan.

Insonshunoslik fanida inson-jamiyat, jamiyat-inson shaklida o'zaro ta'sirni taqozo etar ekan, birinchi va ikkinchisi ham to'g'ri, ham teskari aloqani o'rnatishi joiz. Ma'ruza matnidan talabalar pedagogik diagnostika va korreksiyani, uni o'tkazish tartibi, yo'llari, metodlari, korreksiyalash tamoyillari bilan yaqindan tanishadilar.

Ana shu vazifalarni amaliyotda o'z ifodasini toptirishda umumiy psixologiya fani muhim rol o'ynaydi. Mutaxassislar tayyorlash jarayonida umumiy psixologiya nazariyasi va amaliyoti fani kasbiy bilimlar, ko'nikmalar va malakalarni shakllantirish borasida ustuvor o'rin egallaydi. Mazkur o'quv- uslubiy majmua umumiy psixologiya nazariyasi va amaliyoti dasturiga asoslangan holda yaratilgan bo'lib, talabalar uchun zarur materiallar izchil ravishda, muayyan tartibda joylashtirilgan. O'quv- uslubiy majmuada umumiy psixologiya nazariyasi va amaliyotiga kirish, shaxs va uning individual- tipologik xususiyatlari, bilish jarayonlari yuzasidan ma'lumotlar umumlashtirilgan. O'quv-uslubiy majmua matni oliy ta'limning barcha yo'nalishlardagi kunduzgi bo'lim talabalari uchun mo'jallangan.

Pedagogik diagnostika va korreksiya fanidan darsni yuqori ilmiy-pedagogik darajada tashkil etilishi, muammoli mashg'ulotlar o'tkazilishi, darslarni savol-javob tarzida qiziqarli tashkil qilinishi, ilg'or pedagogik texnologiyalardan va multimedia qo'llanmalardan samarali foydalanish, talabalarni mustaqil fikrlashga undaydigan, o'ylantiradigan muammo savollarni ular oldiga qo'yish, talabchanlik, tinglovchilar bilan individual ishlash, ijodkorlikka yo'naltirish, erkin muloqotga kirishishga, ilmiy izlanishga jalb qilish vaboshqa tadbirlar fan mavzularini chuqur egallashni ta'minlaydi.

O'quv-uslubiy majmua quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Pedagogik diagnostika va korreksiya fani sillabusi.
2. Nazariy materiallar (ma'ruzalar kursi)
3. Amaliy ishlarini bajarish buyicha uslubiy ko'rsatmalar.
4. Talaba mustaqil ishlari buyicha materiallar (mustaqil ish topshiriqlari)
5. Nazorat savollari va testlar.
6. Glossariy.
7. Informatsion-uslubiy ta'minot.

Ilovalar:

1. Na'munaviy va ishchi o'quv dasturlar.
2. Ingliz va rus tilidagi xorijiy o'quv materiallari (elektron shaklda).
3. Taqdimotlar va multimediyaya vositalari (elektron shaklda)
4. Qo'shimcha didaktik materiallar

Mazkur o'quv-uslubiy majmua "***Pedagogik diagnostika va korreksiya***" kursidan Vazirlikning 2017 yil 1 mart 107- sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan "Oliy ta'lim o'quv rejalari fanlarining yangi o'quv majmualarini tayyorlash bo'yicha uslubiy ko'rsatma" asosida yaratilgan

O'quv-uslubiy majmua zamonaviy pedtexnologiya talablariga mos ravishda ishlanib, unda o'quv maqsadlari, nazorat savollari va mustaqil ish topshiriqlari keltirilgan.

Manzilimiz: Yangiyer shahri, II mavze, GulDU Pedagogika fakulteti, «Pedagogika» kafedrası

Fanning o'quv rejadagi boshqa fanlar bilan o'zaro bog'liqligi va uslubiy jihatdan uzviy ketma- ketligi

“**Pedagogik diagnostika va korreksiya**” fani tanlov fan bo'lib, 3-semestrlarda o'qitiladi. Dasturni amalga oshirish o'quv rejasida rejalashtirilgan falsafa, pedagogika, odam anatomiyasi va fiziologiyasi, matematik va tabiiy fanlar bilan aloqada o'rganilib, bu fanlardan etarli bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishni talab etadi.

Fanning ta'limdagi o'rni

“Pedagogik diagnostika va korreksiya” fani pedagog kadrlarni taayyorlash jarayonida o'qitiladigan, mutaxassislik fanlarini o'zlashtirish uchun muhim manba sifatida xizmat qiladigan fandır.

Fanni o'qitishda zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalar

Talabalarning umumiy psixologiya fanini o'zlashtirishlari uchun o'qitishning ilg'or va zamonaviy usullaridan foydalanish, yangi informatsion-pedagogik texnologiyalarni tadbiiq qilish muhim ahamiyatga egadir. Fanni o'zlashtirishda darslik, o'quv va uslubiy qo'llanmalar, ma'ruza matnlari, tarqatma materiallar, elektron materiallardan foydalaniladi. Ma'ruza, seminar va laboratoriya darslarida mos ravishdagi pedagogik texnologiyalardan foydalaniladi.

Shuningdek, mavjud mavzularning barchasi ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida o'tiladi.

Mavzular mazmuni va hajmiga qarab, ularda ta'limning ilg'or pedagogik texnologiyalari qo'llaniladi.

Ma'ruzalarda:

1. Taqdimot – qoidalar, jadvallar, asosiy tushunchalar namoyish etiladi va izohlanadi.
2. Munozara (baxs) – erkin va har xil fikr bildirish asosida bilim egallash.
3. Muammoli savol va vazifalar – ilmiy-nazariy ma'lumotlar bayon etilishida muammoli savol va vazifalar tahlil etiladi..
4. BxBxB – ma'ruza yakunlashda bilgan, bilib olgan va bilishni hoqlagan ma'lumotlar jadvalito'ldiriladi.
5. Tezkor savol-javob (Blits so'rov) asosiy savol tushuntirilganda yoki mavzu oxirida aniqsavollarga qisqa va lo'nda javoblar olish.

Amaliy va seminar mashg'ulotlarida:

1. Aqliy hujum – tez va har xil fikrlarni jamlash va to'g'risini aniqlash.
2. Muammoli vaziyatlar – har bir talabaning o'ziga xos bilim va dunyoqarashi, topqirligi aniqlanadi.
3. Ierarxiya – oddiydan-murakkabga, aniqdan noaniqqa va ularning teskarisini amalga oshirishorqali mantiqiy, tanqidiy, ijodiy fikrlashga o'rgatish.
4. Muloqot – tinglovchilarning diqqatini o'ziga jalb etish, hamkorlikda faoliyat ko'rsatish, erkin va mustaqil fikr almashinadi.
5. Muhokama – biror nazariy qarash, g'oya, fikr, ta'limot haqida har kim o'z qarashlarini bayon etadi.
6. Shaxsiy fikr – aniq vaziyat, jarayon va olingan xulosa to'g'risida fikr bildiradi, o'zgalar fikri bilan solishtiriladi va yutuq-kamchiliklarini aniqlashtiriladi.
7. Klaster – asosiy tushuncha tarmoqlarga bo'lib chiqiladi.
8. Pinbord – taxtada yozib, yutuq-kamchiliklar tahlil qilinadi.
9. Boshqaruv – ma'lum faoliyatni tashkil etish jarayonida ishtirokchilarni boshqarish ko'nikmalari aniqlanadi.
10. Keys – stadi – aniq vaziyat, xodisalarning mohiyatini tahlil etish va aniqlash.

1.1. MA`RUZA MATERIALLARI

2-MODUL: PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA

1-MAVZU: PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA VA KORREKSIYA FANI HAQIDA TUSHUNCHA. PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA VA KORREKSIYANING NAZARIY ASOSLARI.

Asosiy savollar:

1. Pedagogik diagnostika va korreksiyaning umumiy tavsifi
2. Pedagogik diagnostikaning maqsadi, vazifalari va tamoyillari.
3. Pedagogik diagnostika funksiyalari va ijtimoiy tamoyillari
4. Pedagogik diagnostikaning jamiyatimizdagi yosh avlod ichki imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishdagi ahamiyati
5. Diagnostikaning maqsadga yo'naltirilganligi

KALIT SO'ZLAR: Pedagogika, diagnostika, ilmiy va amaliy, mazmuni, maqsadi va vazifalari, funksiyalari, shaxs, kamolot, ta'lim-tarbiya, monitoring

Diagnostika (yunon tilida «dia»- shaffof, «gnosiss»-bilim degan ma'noni bildiradi)-o'rganilayotgan obyekt yoki jarayon to'g'risida aniq ma'lumot olishning umumiy vositasi bo'lib xizmat qiladi. Diagnostikaning ahamiyatini meditsina nuqtai nazaridan qarasaq, kasallik belgilari va ularni kelib chiqish sabablari to'g'ri aniqlansa, davolanish natijasida bemor tuzalib ketishining kafolati oshadi. Xato diagnoz esa faqat shifokorlarning aqliy harakatini yo'qqa chiqaribgina qolmay, balki kasalning tuzalish imkoniyatini ham susaytirishi mumkin. Tana a'zolari salomatligi to'g'risida aytilgan ushbu fikrlar ruhiy sog'liqqa ham bevosita aloqadordir.

Inson jismoniy rivojlanishini diagnoz qilish ancha oson kechadi, buning uchun ayrim mashqlar bajarilgach, uning natijasiga binoan xulosa chiqarish mumkin.

Lekin ruhiy, ma'naviy, ijtimoiy rivojlanishni diagnostika qilish mashaqqatli faoliyatning mahsulasi hisoblanadi. Bu maqsadda qo'llanayotgan metodikalar muayyan darajada murakkab bo'lib, har doim ham to'g'ri natija beraveradi, deb xulosa chiqarish, shoshilinch qaror qabul qilish noxush oqibatlarga olib keladi. Pedagogik amaliyotda pedagog-psixologlar va o'qituvchilar shaxsning alohida sifatlarini o'rganadilar, lekin olingan natijalarga asoslangan holda, rivojlanishning barcha tarkiblariga umumiy baho berishga har doim ham musharraf bo'lavermaydilar. Chunki tajriba uzluksizligini ta'minlash integrativ yondashishni taqozo etadi, ko'p omillik tahlilgina uning yechimiga ijobiy ta'sir etadi, xolos.

Ta'lim oluvchilarning shaxsiy-xarakterologik sifatlarini aniqlashning, hech bo'lmaganda oddiy metodikasini egallash, uni tatbiq etish, kasbiy-pedagogik tayyorgarlikning muhim unsurlaridan biridir. Oliy va o'rta maxsus o'quv maskanlari

o'qituvchilari ko'pincha o'quvchi-yoshlarning aqliy qobiliyatlarini o'rganishga e'tibor qaratadilar, ammo ularning tarbiyalanganlik darajalarini (keng ma'noda) va xulqiy nuqsonlarini korreksiyalash muammolarining uzluksiz ta'lim tizimida yagona uzviylik va yaxlitlik nuqtai nazaridan talqin qilishga, uning yechimlarini topishga urinishmaydi. O'quvchilar va talabalarning aqliy rivojlanishlari ko'p jihatdan mustaqil fikrlashga, umumiy tarbiyalanganlik darajasiga bog'liq. Ularning tarbiyalanganlik darajasini diagnostika qilish, ma'naviy-ma'rifiy rivojlanish xususiyatlarini o'rganish, zarur bo'lsa xulqiy nuqsonlarini bartaraf etish hozirgi davrning muhim talablaridan biridir.

Ijtimoiy pedagogik diagnostika- pedagogik omillarning samaradorligini oshirish maqsadida shaxsga axloqiy, intellektual, estetik, jismoniy, sotsiologik, ekologik va ijtimoiy -psixologik ta'sir ko'rsatish haqidagi axborotlarning majmui. Yoshlar jamoasidagi har bir shaxsning tarbiyalanganlik darajasini tashxis qilish uchun avvalambor «tarbiya» va «tarbiyalanganlik» atamasining tarkibiy qismlari, mezonlari nimalar bilan belgilanishini tushunish zarur.

Jahon pedagogikasida «tarbiya» atamasi keng qamrovli tushuncha sifatida baholanganligi tufayli, uning mohiyati xususida turli nazariyalar mavjud. Tarbiyani kattalar (o'qituvchilar, murabbiylar va ota-onalar)ning bolalarga ta'sir ko'rsatish jarayoni sifatida tushunish eng ko'p tarqalgan tendentsiyadir. Bu o'rinda kattalar to'g'ri deb hisoblaydigan, baholaydigan ideallar, maqsadlar, vazifalar, normalar va talablarga muvofiq tarzda ta'sir ko'rsatish ko'zda tutiladi, albatta.

Tarbiyani bunday tushunish haqiqatga yaqinroq, biroq u bir tomonlarna xususiyatga ega bo'lib, mazkur jarayonning faqat muayyan qismini aks ettiradi, xolos. Tarbiyaga bunday ta'rif berishda bolaga kattalarning ta'siri yo'naltirilgan obyekt sifatidagina qaraladi. Pedagogik tashxislashning asosiy maqsadi ham tashabbuskor va mustaqil shaxslarni tarbiyalashni nazarda tutadigan bo'lsa, u tarbiyalanuvchiga pedagogika jarayonida faol harakat qiluvchi subyekt rolini beradi (65, 160).

Shaxsning o'zi, o'z xulq-atvori xususiyatlari, jamiyatdagi mavqeyini tasavvur qilish orqali hosil bo'lgan obraz- «Men»-obrazi deb atalib, uning qanchalik adekvatligi va reallikka yaqinligi insonning jamiyatdagi ijtimoiy mavqeyini belgilaydi va barkamollik mezonlari bo'lib hisoblanadi.

«Men»-obrazining ijtimoiy psixologik ahamiyati shundaki, u shaxs tarbiyasining va uning tarbiyalanganlik darajasi omillaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan olib qaralganda, «. . .tarbiyani shaxsning o'zi va o'z sifatleri to'g'risidagi tasavvurlarining shakllanishi jarayonidir, deb ta'rif berish mumkin»(85,51). Demak, har bir inson o'zini, o'zligini qanchalik aniq va to'g'ri

anglasa, tasavvur qilsa, unda jamiyatning axloq normalariga zid harakat qilish ehtimoli ham shunchalik kamayadi.

Abdulla Avloniy o'zining «Turkiy Guliston yoxud axloq» asarida inson kamolotida tarbiyaning o'rnini alohida ta'kidlab, «Janobi Haq insonlarning asl xilqatda iste'dod va qobiliyatli, yaxshi ila yomonni, foyda ila zararni, oq ila qorani ayiradigan qilib yaratgan. Lekin, bu insondagi qobiliyatni kamolga yetkazmoq tarbiya vositasida bo'ladi. Agar bola yaxshi tarbiya topib, buzuq xulqdan saqlanib, go'zal xulqlarga odatlanib katta bo'lsa, baxtiyor bir inson bo'lib chiqadi. Agar tarbiyasiz, axloqi buzilib o'ssa, nasihatni kulog'iga olmaydigan, har xil buzuq ishlarni qiladigan nodon, johil bir rasvoyi odam bo'lib chiqadi»-deb ta'kidlaydi (14,89). Shunday ekan, bugungi kunda pedagogik nazariya va amaliyot muammolarini tadqiq qilish va yechimini topishda pedagogik diagnostika hamda korreksiya muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik diagnostika o'z mohiyatiga binoan korreksion tadbirlarni amalga oshirishni nazarda tutadi.

«Korreksiya-deb ta'kidlaydi M. Quronov- hayotiy chekinishlarga uchragan bolalar va o'smirlar bilan olib boriladigan aniq faoliyatdir»(156, 34).

Bir qator olimlar: (R.S. Nemov, D. V. Olshanskiy G. Broyer, G. Mattes) «Pedagogik korreksiya-tarbiya jarayonida yoshlarning ma'naviy-ma'rifiy sohalarda oldin yo'l qo'ygan nuqsonlarini bartaraf etish jarayonidir»(106,79),-deb hisoblaydilar.

Fikrimizcha, korreksiyalash jarayoni-yoshlarning ongiga, his-tuyg'ulariga ta'sir etuvchi va turli ijobiy qobiliyatlari hamda shaxsiy fazilatlarini shakllantiruvchi faoliyat turidir. Korreksiyalash ta'sirida ularning g'oyaviy, axloqiy, irodaviy, estetik xislatlari shakllanadi, tabiatga, jamiyatga nisbatan ilmiy qarashlari tizimi tarkib topadi, jismoniy kuch-quvvatlari mustahkamlanadi va shu bilan birgalikda tarbiyaviy masalalar amalga oshiriladi.

Korreksiya jarayonida yoshlarda jamiyatning shaxsga qo'yadigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulq-atvor malaka va odatlari hosil qilinadi. Bunga erishish kezida yoshlarning ongiga (ta'lim jarayonida), hissiyotiga (darsda va sinfdan tashqari ishlarda), irodasiga (faoliyatni uyushtirish, xulqni idora qilish jarayonida) tizimli va muntazam ta'sir etib boriladi.

Pedagogik diagnostika va korreksiya jarayonida shaxsning tafakkuri, ongi, hissiyoti, irodasi, qarashlari e'tibordan chetda qolsa, u holda maqsadga erishish qiyinlashadi.

«Muayyan bir maqsadga qaratilgan tarbiya jarayonining mohiyati va vazifalari tarbiyachi tomonidan rejalashtiriladi va tartibga solinadi. U o'quvchining qaysi xislatini shakllantirish yoki illatini yo'qotish maqsadida rejalashtiriladi», - deb yozadi Fleyk Xobson o'zining «Razvi-tie rebyonka i ego otnoshenie s okrujayuhimi» asarida

(143,185). Uning fikricha, shu xislatlarni tarbiyalash yoki illatlarni yo‘qotish uchun xizmat qiluvchi manbalar izlab topiladi va belgilangan maqsadni ro‘yobga chiqarishga xizmat qiladigan nazariy va amaliy manbalarning qaysisini va qayerda ishlatish mumkinligi rejalashtiriladi.

Reja asosida o‘tkazilgan tarbiya mohiyati ta’lim - tarbiya tizimini, jamiyat va insonlarning intellektual va jismoniy faoliyatini tashkil qiladi. Pedagogik diagnostika va korreksiya reja asosida, tizimli va maqsadli olib borilsa, komil insonni tarbiyalashdek asrlardan beri azaliy orzuni amalga oshirish istiqbollari, imkoniyatlari ko‘larni yanada kengayadi.

Islom Karimovning: «Ma’naviyat haqida gap ketar ekan, men, avvalo, insonni ruhiy poklanish va yuksalishga da’vat etadigan, inson ichki olamini boyitadigan, uning iymon-irodasini, e’tiqodini mustahkamlaydigan, vijdonini uyg‘otadigan qudratli kuchni tasavvur qilarnan»(10,73) deyishida chuqur nazariy va ilmiy ma’no bor.

Respublikamiz olimlari: R.H.Jo‘raev, R.G‘.Safarova, X.I.Ibragimov, U. Q.Musaevlar tomonidan yaratilgan «Pedagogika fani Konsepsiyasi»da ham pedagogika fani ta’lim-tarbiya darajasi hamda shaxsning ma’naviy qiyofasi, uni sotsiokorreksiya qilish yo‘llari va qonuniyatlari, insonning intellektual salohiyati orasidagi aloqadorlikni har tomonlarni o‘rganib, ilmiy jihatdan asoslab berishi kerakligi alohida ta’kidlangan. «Bunda pedagogik diagnostika hamda diagnostikaning asosiy yo‘nalishlaridan biri-kognitiv diagnostika usulidan foydalanish ko‘zda tutiladi», deb alohida qayd etiladi (67,8). Xuddi shu nuqtai nazardan kelib chiqqan holda, o‘quv muassasalari ta’lim-tarbiya ta’sirchanligini oshirish yo‘llarini tadqiq etish taqozo etiladi.

Pedagogikada ilgari yetarli darajada e’tibor berilmagan yo‘nalish-pedagogik diagnostika shaxsning ma’naviy qiyofasini sotsiokorreksiyalash, xususan, o‘qish va xulq-atvordagi nuqsonlarni bartaraf etish masalalari bugungi kunda salmoqli ahamiyatga ega bo‘lib borishi bilan belgilanadi va u quyidagilarda o‘z aksini topadi:

1.Mafkuraviy tizimning o‘zgarishi, ijtimoiy yangilanish tarbiyalanganlikka yangicha yondashish, qarash, munosabat, mezon, talab, mohiyat, mazmun, shakl, atribut taqozo etishi.

2.Milliylik bilan diniylikning uyg‘unlikka ega ekanligi, millatlararo munosabatlardagi bag‘rikenglik tarbiyalanganlik fenomenologiyasi ko‘larni yanada kengaytirishni talab qilishi.

3. Bilimdonlik va tarbiyalanganlik zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol yondashuv asosida talqin qilinishiga ijtimoiy zarurat tug‘ilishi.

4.Pedagogik tadqiqotlarda psixologik nazariya va amaliy-ilmiy apparatni qo‘llanilishi, muhitga muvofiqlantirilishi tendensiyasi kuchayishi.

5. Test, testologiya (prinsiplari, funksiyalari, parametrlari, interpretatsiyasi) hamda matematik statistika imkoniyatlaridan foydalanilishi, diagnostika, korreksiya turkumlari tatbiqiyli namoyish etilishi.

6. Xulq-atvorda og'ish, ya'ni deviant holati ko'larni kengayishi va uni bartaraf qilish ehtiyoji umumbashariy ahamiyat kasb etishi kabilar.

Yoshlar jamoasida pedagogik diagnostika va pedagogik korreksiya ishlari metodik jihatdan to'g'ri yo'naltirilganda jamiyatning har bir a'zosi ongiga milliy istiqlol g'oyalarini singdirishda, mafkuraviy immunitet hosil qilishda, ularning o'zligini anglashda, vatanparvarlik va fidoiylik tuyg'ularini, millatlararo totuvlikni, diniy bag'rikenglikni, tolerantlikni shakllantirishda hamda komil insonga xos bo'lgan fazilatlarni: sofdillik, to'g'riso'zlik, adolatparvarlik, saxovatlilik, or-nomuslik, tantilik sifatlarini tarkib toptirishda ijobiy samaralarga erishish mumkin.

Bu yo'nalish mustaqil O'zbekistonning har tomonlarni rivojlanishida, jamiyat a'zolarining ma'naviy-ma'rifiy hayotida paydo bo'lgan muammolarini muvaffaqiyatli hal etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ishning ilmiy-nazariy yo'nalishini belgilashda xorijiy olimlardan: Karlxaynts Ingenkamp, Ingo Xartman, Linert, Frike, Lyumann, Rorshax, Diderix, Xeginger, Baxmayr(Germaniya); Bolsho, Burk, Rollet, Royleke (Angliya); Jorj Fisher, Jeyms Rays, T.Stoun(Amerika); A. V. Mudrik, V. D. Semyonova, G. N. Filova, S. D. Smirnov I. V. Dubrovina, Y. Langmeyer, G. M. Breslav, L. P. Fridman, E. I. Rogov (Rossiya), va tadqiq qilinayotgan muammoga dahldor o'quv-uslubiy adabiyotlar, respublikamiz olimlari: M. Quronov, R. Safarova, O. To'raeva, R. Mavlonova, V. Karimova, X. I. Ibragimov, O. Musurmonova, O. Hasanboeva, K. Zaripov va L. Maxmudovalarning pedagogik diagnostikaga oid tadqiqotlari, o'quv qo'llanmalari, ilmiy maqolalari, qarashlari salmoqli o'rin tutadi.

Shaxsning ma'naviy-ma'rifiy rivojlanishiga bag'ishlangan ilg'or pedagogik tajribalar (E. Shpranger, K. Byuler, L.P. Fridman, E. G'oziev, R. Toshimov), ta'limga tizimli yondashuv (B.F. Lomov, V. V. Davidov, A. K. Markova, L. I. Aydarova), shaxsning kognitivistik tarbiyasi (J. Piaje, D. Bromley, J. Birrer, D. B. Elkonin, A. Vallon), personologik nazariyalar ta'limoti(A. Maslou, J. Kelli, L. Kolberg), ma'rifatli, ishbilarmon va ziyoli, e'tiqodi kuchli shaxs tarbiyasi konsepsiyasi (Abdulla Avloniy, Ashurali Zohiriy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abduqodir Shakuriy), o'quvchilarning ma'naviy tarbiyasi va rivojlantiruvchi ta'lim nazariyasi (Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Abu Nasr Farobiy, I.G. Pestalotsti, I. F. Gerbart, J. Dyui, V. V. Rubtsov, L. V. Zankov), tarbiyaviy ta'lim Konsepsiyasi (N. Leontev, L. A. Karpenko, G. K. Lozanov, G. A. Kitaygorodskaya, O. Musurmonova, R. Inog'omov, K. Toshmurodov, J. Hasanboev) tahlil etish bugungi kunda muhim ahamiyat kasb etadi.

Oliy, oʻrta maxsus va umumiy oʻrta taʼlim muassasalari tahsil oluvchilarining bilimdonlik darajasini qilish masalalari muayyan darajada oʻrganilgan boʻlsa-da, lekin bugungi kunga qadar yoshlarning tarbiyalanganlik darajasini diagnostika qilish va xulqiy nuqsonlarini korreksiyalashni taʼminlaydigan yaxlit pedagogik nazariyasi va amaliyotga tatbiq etish yoʻllari tadqiq etilmagan.

Pedagogik diagnostikaning jamiyatimizdagi yosh avlod ichki imkoniyatlarini roʻyobga chiqarishdagi ahamiyatini ilmiy asoslab berish, ularning maʼnaviy qiyofasi, ularni sotsiokorreksiya qilish yoʻllari va qonuniyatlari, intellektual salohiyati orasidagi aloqadorlikni aniqlash, mavjud maʼnaviy-maʼrifiy ishlarning bugungi holatidan kelib chiqqan holda uning taʼlim bosqichlariaro uzviylik va uzluksizligini taʼminlaydigan metodikani yaratish dolzarb muammo hisoblanadi.

Agar:

-birinchidan, yoshlarning maʼnaviy-maʼrifiy sohadagi bilimlari, ularning individual-psixologik xususiyatlari, motivatsion sohasi atroflicha oʻrganilganda;

-ikkinchidan, ularning tarbiyalanganlik darajasini tashxislaydigan va xulqiy nuqsonlarini korreksiyalaydigan mavjud metodikalar chuqur tahlil etilib, ulardan amalda foydalanish tizimi ishlab chiqilganda;

-uchinchidan, yoshlar uchun yaxlit uzluksiz tarbiya tizimini taʼminlaydigan metodik majmualar yaratilganda;

-toʻrtinchidan, turli tarbiyaviy tadbirlar (suhbatlar, kechalar, treninglar, sport-shoulari, maʼnaviy-maʼrifiy sohadagi bellashuvlar) uyushtirilib, ularning imkoniyati, qiziqishlari, kamolot bosqichlari, jinsiy tafovutlari inobatga olingan holda turli jamiyat, klub va toʻgaraklarga jalb qilinganlarida;

-beshinchidan, ularning intellektual rivojlanishlari va qobiliyatlari, oila, mahalla, guruh va oʻquv muassasadagi pedagogik- psixologik muhit atroflicha oʻrganilganda, oliy va oʻrta taʼlim maktabi bilan oila hamkorligi rivojlantirilganda;

-oltinchidan, ijtimoiy pedagog nufuzi va imtiyozlari yuqori darajaga koʻtarilganda;

-yettinchidan, barcha davlat va nodavlat taʼlim muassasalarida ijtimoiy pedagog ishchi oʻrni joriy qilinib, ularning maxsus dastur va reja asosida faoliyat koʻrsatishlari uchun qulay imkoniyatlar yaratilsa, pedagogik diagnostika va korreksiyalash markazlari tashkil qilinsa, yoshlarning bilim olish va tarbiyalanganlik darajasini diagnostika qilish va xulqini korreksiyalash jarayoni samarali kechishi mumkin.

Yoshlarning kamolot darajasini diagnostika qilishda va xulqidagi nuqsonlarni korreksiyalashda intellektual va tarbiyalanganlik darajasi orasidagi aloqadorlikni aniqlash, xalq pedagogikasi tajribalarini zamon talablari bilan uygʻunlashtirish, taʼlim-tarbiya tizimini qulaylashtirish, komil inson fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan milliy qadriyatlar va ilgʻor metodikalar uzluksiz taʼlim tizimida tahsil

olayotgan yoshlarning tarbiyalanganlik darajasini takomillashtirishda muhim yo‘nalish sifatida pedagogik diagnostika va korreksiyaning konseptual asosi bo‘lib xizmat qiladi.

Pedagogik diagnostika va korreksiyaning metodologik asosi: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti I. A. Karimovning ta‘lim-tarbiyani rivojlantirishga qaratilgan asarlari, nutq va ma‘ruzalarida ilgari surilgan ma‘naviy-ma‘rifiy muammolarga doir nazariy yondashuvlari, qarashlari; Davlatimiz Konstitutsiyasi, «Ta‘lim to‘g‘risida»gi Qonuni, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi», Pedagogika Fani Konsepsiyasi, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining ta‘lim sohasidagi qarorlari, Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim, Xalq ta‘limi vazirliklarining me‘yoriy hujjatlari, Sharq mutafakkirlarining tarbiyaga oid ta‘limotlari, Sharq va G‘arb pedagogikasidagi nazariy yondashuvlar, axloq, estetika, ta‘lim-tarbiya sohasidagi tajribalar, zamonaviy metodologiya, pedagogika, psixologiya va metodika sohasidagi ilg‘or g‘oyalar, tamoyillar, qonuniyatlar.

Shakllanib borayotgan demokratik huquqiy davlatning yoshlarga nisbatan amalga oshirayotgan siyosati yigit va qizlarga o‘z qobiliyati va iste‘dodini to‘la ro‘yobga chiqarishda, yangilanish va taraqqiyot jarayonlariga faolroq qo‘shilishga yordam berishdan iboratdir. Shu jihatdan mazkur ishning yangiligi o‘z qirralarini yanada yorqinroq namoyish etishga imkoniyat yaratadi.

«Pedagogik diagnostika» atamasi ilk bor 1968-yili nemis olimi Karlxaynts Ingenkamp tomonidan fanga kiritildi.

K. Klauer (Germaniya), B.Burk, Rollet(Angliya), S.D. Smirnova, I. V. Dubrovina (Rossiya) va boshqa bir qator olimlarning «pedagogik diagnostika»ning «psixologik diagnostika» zamirida tug‘ilganligini ta‘kidlashlari, albatta, o‘rinsiz. Bir paytlari psixologik diagnostika biologiya va tibbiyotning tashxis modellarini andoza qilib olgani kabi pedagogik diagnostika ham zarur bo‘lganda psixologik ilmiy-tadqiqot metodlardan o‘z o‘rnida foydalandi. Pedagogik, psixologik, sotsiologik adabiyotlar tahlili tashxislashga turli qarashlar mavjudligini ko‘rsatdi. Bu pedagog shaxsining diagnostikasi (o‘zini-o‘zi tashxislash), ota-onalar, pedagoglar tomonidan o‘quvchilar jamoasini tashxislash; ma‘muriyat, mutasaddi mutaxassislar va ta‘lim bo‘limlari uslubiyotchilari tomonidan o‘quv dargohining faoliyatini tashxislash va hokazolar bo‘lishi mumkin.

«O‘zining maqsadi, vazifalari, tatbiq qilish sohasi bo‘yicha pedagogik diagnostika hamisha mustaqil yo‘nalish bo‘lgan. Ammo hanuzgacha pedagogik diagnostikani mavhum va turli bahs-munozaralarga sabab bo‘luvchi yo‘nalish, uni «dastur sifatidagina qabul qilish mumkin»,- deb hisoblaydigan olimlar ham yo‘q emas. Shu sababli bugungi kunda «pedagogik diagnostika» atamasining bir necha talqinlari mavjud bo‘lib, ular mazmun-mohiyatiga ko‘ra xilma-xildir.

Bir qator tadqiqotchi olimlar (G. Royleke, R. Rollet, K. Leongard, A. Bass, A. E. Lichko, A. Shmelev) pedagogik diagnostikani: «Pedagogik faoliyatni optimallashtirishda, qulaylashtirishda zarur bo'lgan axborotni qo'lga kiritish jarayoni»(115, 54),-deb ta'kidlaydilar.

X. Feger, N. Petillon, V. Bogatskiylar pedagogik diagnostikani psixologik diagnostikadan ajralib chiqqan, degan fikrni ilgari surishadi.

Ya. Yirasek, A. Kern yoshlarning bilim olishga moyilliklarini aniqlovchi yo'naltiruvchi testlari, D. B.Elkoninning «Grafik diktant»i, A. L. Vengerning «Nuqtalar bo'yicha chizish», I. Shvantsarning «Aqliy rivojlanishni diagnostika qilish», V. V, Xolmovskayaning «Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning qobiliyatlarini tashxislash» kabi metodikalari mashhurdir.

Germaniyaning «Ta'limni rivojlantirish yagona rejasi»da shunday deyiladi: «Pedagogik diagnostika tushunchasi pedagogika sohasidagi barcha jarayon va muammolarni yoritilishini, o'zlashtirishni va o'quv jarayoni samaradorligini o'lchashni, ta'lim olish sohasidagi har bir kishining imkoniyatlarini aniqlash choralarini, ayniqsa, maktab ta'limi tizimida xohlagan kasbni va ta'limning uchinchi bosqichini¹ tanlash choralarini nazarda tutadi».

Bu yerda asosiy e'tibor kasb tanlashga yordam berishga qaratilgan.

Nemis olimi Mauermanning yozishicha: «Pedagogik diagnostika o'zlashtirish va o'quv jarayoniga tayyorgarlik o'rtasida aloqa o'rnatadi, o'quv jarayonida kechadigan o'quv maqsadini to'g'ri belgilaydi va o'quv-tashkiliy shakllarni sharoitga mosligini baholaydi» (90, 22).

K. Klauer pedagogik diagnostikaga ta'rif bergan bir qator olimlarni tanqid ostiga olib, shunday fikrlarni bildiradi: «Pedagogik diagnostika (tashxislash) vazifalarini birvarakayiga klassifikatsiyalash (turkumlash)ni, bir paytning o'zida amalga oshirishi mushkul, shu sababli u pedagogik diagnostika atamasining mohiyatini belgilarnasligi kerak. Pedagogik diagnostika dolzarb pedagogik qarorlarni,, hukmlarni chiqarishga bo'lgan urinishlar majmuidan iborat» (84,5).

Rus olimi V. I. Zverev: »Pedagogik diagnostika-bu turli pedagogik vaziyatlarni o'rganish, aniqlash, ta'lim tizimi qatnashchilarining xilma-xil qobiliyatlari darajasini bilishdan iborat jarayon»(65,12), -degan fikrni ilgari suradi. Boshqa rus olimasi L. Denyakina: «Pedagogik diagnostika-bu pedagogning o'quv- tarbiyaviy jarayonni tashxislashda individual-malakaviy sifatlarini belgilovchi, shaxsning ijodiy taraqqiy topishida ko'makchi, pedagogik jamoaning muvaffaqiyatini oshiruvchi faoliyatdir»(64,6),-deb yozadi.

---

¹Germaniyada ta'lim tizimi uch bosqichdan iborat: 1-bosqich- boshlang'ich maktab, 2-bosqich- o'rta maktab, real maktab va gimnaziya, 3- bosqich- oliy o'kuv yurti.

«Pedagogik diagnostika o'quv jarayonining samaradorligini oshirish, mazmunini boyitish va attestatsiya uchun qo'llaniladi» (Moreno,99,86) .

Barcha tavsiflarni umumlashtirib, quyidagicha fikr bildirishni joiz deb o'ylaymiz: pedagogik diagnostika-pedagog shaxsining va u bilan muloqotga kirishuvchilarning pedagogik tizim natijalarini tahlil qilish, kafolatlash va tavsiyalar berish jarayoni.

Pedagogik diagnostika: birinchidan, individual ta'lim jarayonini qulaylashtirishi, ikkinchidan, jamiyat talabidan kelib chiqqan holda, ta'lim-tarbiya natijalarini to'g'ri aniqlashni ta'minlashi, kafolatlashi, uchinchidan, o'ziga xos ta'lim yo'nalishi va mutaxassislikni oqilona tanlashga yordam berishi kerak. Pedagogik diagnostika yordamida ma'naviy-ma'rifiy jarayon tahlil qilinadi va ta'lim-tarbiya natijalari aniqlanadi.

Tashxislashda nafaqat ta'lim-tarbiya natijalarini sarhisob qilish, balki ularning o'zgarish dinamikasini ham nazarda tutish lozim.

NAZORAT SAVOLLARI:

1. Pedagogik diagnostika fanining predmeti nimadan iborat?
- 2 Pedagogik diagnostika fanining maqsad va vazifalari nimalardan iborat?
3. Pedagogik diagnostika fanining boshqa fanlar bilan alqoasini izohlab bering?
- 4 Pedagogik diagnostika deganda nimalar tushuniladi?
5. Pedagogik diagnostika fanining qanday ilmiy tadqiqot metodlarini bilasiz?
7. Pedagogik diagnostikasini ta'lim –tarbiya jarayonida tutgan o'rnini izohlab bering?

Pedagogik diagnostika qanay soha?

A. Pedagogika fanining o'quvchilarga ta'lim berish jarayonida qo'llaniladigan sohasi

B. O'quvchilarga ta'lim berish jarayonida qo'llaniladigan sohasi.

S. Pedagogika fanining o'quvchilarning ruxiy rivojlanishi jarayonida qo'llaniladigan sohasi

D. Pedagogika fanining o'quvchilarning har tamonlama rivojlanishini o'rgandigan sohasi

2. Pedagogik diagnostika pedagogikaning nazariy sohasi sifatida nimalarni tavsiya qladi?

A. Ishonchli diagnostik metodlar va shaxs hislatlarining shakllanganlik darajalarining me'zonlarini, olingan natijalarni interpretatsiya qilish hamda amaliyotda ulardan to'g'ri va samarali foydalanish qoidalarini ishlab amaliyotga joriy qilish uchun tavsiya etadi.

B. Olingan natijalarni interpretatsiya qilish hamda amaliyotda ulardan to'g'ri va samarali foydalanish qoidalarini ishlab amaliyotga joriy qilish uchun tavsiya etadi.

S. Ishonchli diagnostik metodlar va shaxs hislatlarining shakllanganlik darajalarining me'zonlarini, olingan natijalarni interpretatsiya qilishni tavsiya etadi.

D. Ishonchli diagnostik metodlar va shaxs hislatlarining shakllanganlik darajalarining me'zonlarini, ta'lim-tarbiya olganlik darajasini natijalarini interpretatsiya qilish hamda amaliyotda ulardan to'g'ri va samarali foydalanish qoidalarini ishlab amaliyotga joriy qilish uchun tavsiya etadi.

3. Pedagogik diagnostika qanday hollarda qo'shimcha bilim, malaka va ko'nikma talab qilinadi?

A. Ayrim hollarda diagnostika qilish haddan ziyod murakkablik tug'dirishi qo'shimcha bilim, ko'nikma va malaka talab qilishi ham mumkin.

4. Pedagogik diagnostikaning nazariy bazasi qanday fan sohalari bilan uzviy bog'liq?

A. Pedagogik diagnostikaning nazariy bazasi biologiya, psixologiya, neyropedagogika, ijtimoiy pedagogika, etnopedagogika kabi fan sohalari bilan uzviy bog'liqdir.

B. Pedagogik diagnostikaning nazariy bazasi biologiya, ona tili, adabiyot, neyropedagogika, ijtimoiy pedagogika, etnopedagogika kabi fan sohalari bilan uzviy bog'liqdir.

S. Pedagogik diagnostikaning nazariy bazasi biologiya, ximya, musiqa, psixologiya, neyropedagogika, ijtimoiy pedagogika, etnopedagogika kabi fan sohalari bilan uzviy bog'liqdir.

D. Pedagogik diagnostikaning nazariy bazasi biologiya, psixologiya, neyropedagogika, ijtimoiy pedagogika, etnopedagogika, filologiya, falsafa, matematika, ximya, fizika kabi fan sohalari bilan uzviy bog'liqdir.

5. Shaxs xulq-atvorida o'lchanishi rejalashtirilgan hislatlar qanday metodlar va mezonlar asosida amalga oshirilishi kerak.

A. Shaxs xulq-atvorida o'lchanishi rejalashtirilgan hislatlar ishonchli metodlar hamda ainiq me'zonlar asosida amalga oshirilishi kerak.

B. Shaxs xulq-atvorida o'lchanishi rejalashtirilgan hislatlar, BMK va ishonchli metodlar asosida amalga oshirilishi kerak.

S. Shaxs xulq-atvorida o'lchanishi rejalashtirilgan hislatlar ainiq me'zonlar asosida amalga oshirilishi kerak.

D. Shaxs xulq-atvorida o'lchanishi rejalashtirilgan jarayonlar, rivojlanganlik darajalari, xislatlar va xususiyatlari tarbiyalanganlik darajasi, BMKlari ishonchli

metodlar asosida amalga oshirilishi va matematik –statistik tahlil qilinadi..

6. Shaxsning xulq-atvori uning.....jumlaning davom ettiring.

A. Nerv sistemasi, psixofiziologik xususiyatlari hamda ijtimoiy muhit bilan bog'liqdir.

B. Ijtimoiy xayot, etnopsixologiyasi, anonomik xususiyatlari, irsiyatiga bilan bog'liqdir.

S. Temperament tiplari va ruxiy darayon, ruxiy xususiyatlariga bog'liqdir.

D. Nerv sistemasi, psixofiziologik xususiyatlari hamda etnopsixologiyasi, irsiyati, ta'lim tarbiyasi, mxiti, faolligiga, temperamenti, jismoniy xolatiga bilan bog'liqdir.

7. Pedagogik diagnostika metodlarini tayyorlash, tanlash va amaliyotda qo'llashda eng asosiy omillarni ko'rsating?

A. Shaxsning etnopedagogik xususiyatlarini, yosh davrlarini, o'ziga xos sifat va xususiyatlarni, xolatlarni jihatlarini hisobga olinishi zarur omillardan hisobllanadi.

B. Shaxsning etnopedagogik xususiyatlarini

S. Yosh davrlarini, o'ziga xos sifat va xususiyatlarni

D. O'ziga xos sifat va xususiyatlarni, xolatlarni jihatlarini hisobga olinishi zarur omillardan hisobllanadi

8. Qatt'iy reglament asosida, o'tkazilib, ayrim adabiyotlarda savol-javoblar yuritish metodi ham deyiladi. Qaysi suhbat metodini turi haqida fikr bildirilayapdi?

A) Standartlashtirilgan.

B) Erkin suhbat

C) Kirish suhbat.

D) Savol –javob

9) Shaxs faoliyati yo'nalishlarini aniqlash metodi kim tomonidan asos solingan. ?

A) M.Rokich

B)M.Churkina

C)Mechnikov.

D).Xoll

10. Kimlar pedagogik diagnostikani psixologik diagnostikadan ajralib chiqqan, degan fikrni ilgari surganlar?

A)X.Feger, N.Petillon, V.Bogatskiylar

B)Ya.Yirasek, A.Kern

C) I.Shvansarning A.L.Vengerning

D) A.L.Vengerning

TOPSHIRIQLAR

1. Pedagogik diagnostika fanining predmeti nimadan iborat?
- 2 Pedagogik diagnostika fanining maqsad va vazifalari nimalardan iborat?
3. Pedagogik diagnostika fanining boshqa fanlar bilan alqoasini izohlab bering?
- 4 Pedagogik diagnostika deganda nimalar tushuniladi?
5. Pedagogik diagnostika fanining qanday ilmiy tadqiqot metodlarini bilasiz?
7. Pedagogik diagnostikasini ta'lim –tarbiya jarayonida tutgan o'rnini izohlab bering?
8. Pedagogik diagnostika fanining tamoyillari va funktsiyalarini grafik organayzerlar asosida yoriting

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.-T.: O'zbekiston, 2003.- 38 b.
2. Abdullaeva Sh. A. O'quvchilarni pedagogik tashxislashda qo'llaniladigan metodlarG'G' Xalq ta'limi, 2003 ,№3, 40-45 b.b.
3. Abdulloh Avloniy. Muxtasari tarixi anbiyo va tarixi islom.-T.: Fan, 1994.- 293b.
4. Klauer K. Pedagogicheskoe diagnostirovanie.-M.: Logos,1999.- 421s.

2-MAVZU: PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA FANINING METODLARI

Asosiy savollar:

1. O'quvchilar orasida pedagogik diagnostikani tashkil qilish
2. Pedagogik diagnostikani o'tkazish yo'nalishlari
3. Pedagogik diagnostika metodlari
4. Og'zaki so'rov yoki intervyu.

KALIT SO'ZLAR: Solishtirish; tahlil; bashorat (prognoz) qilish; interpretatsiya (talqin qilish); diagnostik faoliyat natijalarini o'quvchi-talabalarga etkazish; turli diagnostik metodlarn, vazifalari, funktsiyalari, shaxs, kamolot, ta'lim-tarbiya, monitoring

Jamiyatimizda tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishda bosh omil-yoshlarni Vatanga muhabbat, milliygʻurur, muloqotodobi, oʻzbek va jahon madaniyati, sanʻati, xalq yodgorliklarini tushunish va ardoqlash kabi yuksak insoniy fazilatlarni shakllantirish, shaxs milliy dunyoqarashini kamol toptirishdir. Shu sababli bugungi kunda diagnostika taʼlimiy-tarbiyaviy jarayonning samaradorligini oshirishda, muhim tarbiyaviy vazifalarni hal etishda etakchi oʻrinni egallab kelmoqda.

Pedagogik diagnostika oʻquv-tarbiyaviy ishlarning yakuniy natijalar koʻrsatkichlarini hamda mazkur jarayonning kechish holatini yaqqol aks ettirish xususiyatiga ega.

Oʻquvchilar orasida pedagogik diagnostikani tashkil qilishda beriladigan nazariy bilimlarni yoshlar qalbiga yetkazish, ularni kundalik ehtiyojiga yoʻnaltirish uchun quyidagi ish usullariga eʼtibor berish lozim:

-oʻquv muassasa, masʼul shaxslar sinf, guruh jamoasining ruhiy holati, yaʼni har bir shaxsning faoliyati, qiziqish darajasiga;

-yoshlarning tartib-intizomiga, davlat mulkiga boʻlgan munosabatiga, ularning ijtimoiy hayotdagi faolligiga;

-yoshlar bilan oʻtkaziladigan tarbiyaviy tadbirlarga boʻlgan munosabatiga (ijobiy, salbiy, befarqligiga);

-yoshlarning kattalar, oʻz tengdoshlari bilan axloqiy muomala va munosabatlariga;

-oʻquv maskanlarida tashkil etilgan qonun-qoidalarga munosabat va ularga amal qilishga;

-oʻquv muassasasidagi ijtimoiy fikrga boʻysunuvchanligiga.

Yuqoridagilarga amal qilinganda pedagogik diagnostikani oʻtkazish yoʻnalishlarini toʻgʻri tashkillashtirishga imkoniyat yaratiladi.

Pedagogik diagnostikani oʻtkazish yoʻnalishlari va tartibi quyidagicha amalga oshiriladi:

-tayyorlov yoʻnalishi: anketa-soʻrovnomalarni, sxema-chizmalarni, tashxislash mezonlarini, koʻrsatkichlar jadvallarini tayyorlash;

-tashkiliy yoʻnalish: diagnostika oʻtkazish va uni muhokama qilish mexanizmlarini tashkillashtirish;

-pedagoglarni va tahsil olayotgan yoshlarning oʻzini-oʻzi baholash yoʻnalishi: har bir shaxs bilan alohida, individual tarzda ishlash;

-maʼmuriyat, hamkasabalar, tengdoshlar, sinfdoshlar, ota-onalar va yoshlar tomonidan baho berish yoʻnalishi;

-qoʻlga kiritilgan axborotlar ishlovi va tahlili;

-tavsiyalar va takliflarni ishlab chiqish;

-pedagogik konsiliumlarni tashkil qilish va unda muhokama etilayotgan pedagogik vaziyatlar yechimini toʻgʻri hal etilishini taʼminlash maqsadida tavsiyalar

tizimini ishlab chiqish hamda zarur holatlarda o'quv-tarbiyaviy jarayonni korreksiyalash.

Pedagogik faoliyat ijodiy izlanishni talab qiladigan murakkab jarayondir.

Pedagogik diagnostika ijtimoiy hayotning ajralmas qismi bo'lib, o'qitish va tarbiyalash jarayoniga xizmat qiladi.

Pedagoglarning tahsil oluvchilarni doimo kuzatib borishining o'ziyiq diagnostik faoliyat hisoblanadi. Diagnostik axborotlarni ma'lum ko'rsatkichlar (guruh ishlari, test, anketa va boshqalar), orqali yoki ularsiz (oddiy kuzatish orqali) yig'ish mumkin.

Diagnostik faoliyatda quyidagi yo'nalishlarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- a) solishtirish;
- b) tahlil;
- v) bashorat (prognoz) qilish;
- g) interpretatsiya (talqin qilish);
- d) diagnostik faoliyat natijalarini o'quvchi-talabalarga yetkazish;
- e) turli diagnostik metodlarning yoshlarga ta'sirini nazorat qilish.

Solishtirish- diagnostik jarayonning asosiy tayanch nuqtasi hisoblanadi. Biz hayotdagi har bir narsani kuzata turib, beixtiyor uni solishtiramiz. Ko'rgan narsamizni o'z tajribamizga moslab tahlil qilishni, unga baho berishni xohlaymiz. Shu maqsadda xotiramizdagi xuddi shunday yoki shunga o'xshash kuzatishlarni esga olarniz. Faqat o'z kuzatishlarimiz emas, balki o'zgalar tomonidan o'tkazilgan kuzatishlar ham tadqiqot klassifikatsiyasiga yordam berishi mumkin. Yangi kuzatishda solishtirishga asos yo'q bo'lsa, kuzatishimizda unga yaqinroq bo'lgan kategoriyadan foydalanishga harakat qilarniz.

Insonning xulqini kuzata turib, uning oldingi xulqi yoki hozirgi kundagi va o'tmishdagi boshqa individning xulq-atvori bilan kimningdir xulq haqidagi fikrlari bilan solishtiramiz. Bu pedagogik diagnostikada individual, ijtimoiy yoki obyektiv solishtirish normalari deb hisoblanadi.

Normalar pedagogik diagnostikada yoshlarning ma'naviy darajasini baholash uchun zaruriy axborotlar to'plashni bildiradi. Masalan, biz to'plagan axborotlar intellektni o'lchovchi quyidagi ma'lumotlar bo'lishi mumkin: diktantda yo'l qo'yilgan xatolar soni, matematikadan to'g'ri yechilgan misollar soni, uchta mashg'ulot davomida olingan spontan javoblar soni, testdan to'g'ri bajarilgan topshiriqlar soni yoki shaxsning tarbiyalanganligini bildiruvchi axloqiy kategoriyalar: qiyin vaziyatda o'zini tuta bilishi, to'g'ri ma'nodagi sovuqqonlik, ijtimoiy foydali mehnatda ko'rsatgan ko'rsatkichlari, bo'sh vaqtdan oqilona foydalanish, ijtimoiy faollik darajalari kabilar. Lekin bu axborotlar to'la informativ emas. Bizga ayrim holatlarda kriteriya va normalar yetishmaydi. Agar o'quvchi-yoshlarimiz yozma ishda 9 ta xatoga yo'l qo'yganligi ma'lum bo'lsa, uni baholash

uchun yozma ishning murakkablik darajasini bilishimiz kerak. Bundan tashqari, xuddi shu sharoitda boshqa ta'lim oluvchilar yozma ishni qanday yozganliklarini yoki o'quv maqsadiga erishish uchun qancha xatogacha yo'l qo'yilishi mumkinligini bilishimiz kerak. Boshqacha so'z bilan aytganda solishtirma tahlilni amalga oshirish kerak bo'ladi.

O'quvchining individual o'zlashtirishini biz quyidagicha tenglashtirishimiz mumkin:

Boshqa ta'lim oluvchilarning ijtimoiy solishtirma natijalari bilan norma

Shu o'quvchining oldingi natijalari bilan individual solishtirma norma

Qo'yilgan o'quv maqsadlari(mezonlar) bilan predmet solishtirma norma

Fanda solishtirma o'lchovlar uchun foizli darajali shkala keng ishlatiladi.

Bu shkala yoshlarning aniq bir holatga muvofiq guruh ichidagi holatini belgilaydi.

Masalan, 2-bosqich talabasi u yoki bu qobiliyati bo'yicha ranjirovkada 75-o'rinni egalladi, bundan ko'rinadiki u guruhdagi 75 foiz talaba bilan teng yoki ulardan ortiq natijaga erishgan, Faqat 25 foiz o'spirinlar undan ham yuksak yoki unga teng natijaga erishgan.

Foizli shkalada o'rinni aniqlash uchun kumulyativ o'zgaruvchanlikni bilish zarur. T-kattalik va intellekt koeffitsientini aniqlashda chekinish shkalalari keng qo'llaniladi.

T-kattalik shkalasi «standart norma» hisoblanadi. Bu shkala test o'tkazishda keng qo'llaniladi. Bu shkala uchun o'rtacha kattalik 50 va standart chekinish 10 bo'lib hisoblanadi.

Tahlil. Tahlilda biz kuzatishning solishtirma klassifikatsiyasidan chetga chiqamiz. Endi biz u yoki bu individning xulqi oldingidan, boshqa indvidlarning xulqidan nima uchun farq qilishini yoki normadan chekinishini aniqlashni xohlaymiz. Biz bu sabablarni tahlil qilishni, ayrim o'quvchilarimizning xulqi kutganimizdan boshqacha bo'lib chiqishi sabablarini bilishga intilarniz.

Bashorat qilish (Prognoz). Pedagogik diagnostika doirasida pedagog solishtirish va tahlilda olingan natijalarni boshqa sharoit va kelajakda qo'llashga majbur. Agar talaba muayyan bilimni qo'shimcha darsda o'zlashtirgan bo'lsa, pedagog kuzatuv olib borib, o'quvchining shu natijani dars mashg'ulotida ham takrorlay olishga qodirligini, o'zlashtirish lozim bo'lgan o'quv materialini idrok etishga tayyor ekanligini aniqlay olishi kerak.

Ta'lim-tarbiya jarayonida pedagog doimo vaziyatni bashorat (prognoz) qilib boradi, uning natijalariga qarab o'quv-tarbiyaviy tizimning keyingi bosqichlarini aniqlaydi. Attestatsiya o'tkazish davomida o'qituvchi yuqori bilim talab qilinadigan o'quv maskanida o'qishga, uni muvaffaqiyatli tugallashiga tadqiq qilinuvchi yoshlarning tayyorgarligi etadimi, yo'qmi, ijtimoiy hayotdagi faollik darajasi

ko'rsatkichi kabi masalalarni bashorat qila olishi kerak. Hozirgi kun talabi asosida har bir o'qituvchi prognostika bilan shug'ullanishi zarur.

Interpretatsiya. Pedagog nuqtai nazari va kutganidan tashqari muayyan vaqt ichida to'plangan axborotlarga ham baho berib borishi kerak. Axborotlar tizimlashtirilgan, tanqidiy baholangan, umumlashtirilgan konsepsiya tarzida bo'lishi lozim. Bu axborot turli manbalardan: pedagoglar tajribasidan, ota-onalarga ko'rsatma, biografik ma'lumotlar, shaxsiy kuzatishlar, sinf, guruh ishlari, testlar, Internet, ma'lumotnomalar, o'quv adabiyotlari, davriy nashrlardan olinishi mumkin. Barcha axborotlarni uning muhimligiga qarab, yaxlitlash, butunni tashkil qilish interpretatsiya deb ataladi.

Interpretatsiya jarayoni faqat o'qituvchining shaxsiy interpretatsiyasi asosida yoki unga obyektiv metodlar yordamida olingan o'zgaralar tomonidan kuzatish natijalarini ham hisobga va e'tiborga olgan holda tashkil etilishi bilan farq qiladi.

Pedagogik diagnostika natijalari o'quvchi-yoshlar va ularning ota-onalariga xabar qilinishi, yetkazilishi kerak. Aks ta'sir sifatida ularning kelajakdagi faoliyatiga ham ta'sir ko'rsatish mumkin. Ma'lumotning o'quvchi-yoshlarga ta'sirini, qo'yilgan maqsadga erishilganlikni nazorat qilish mumkin. Shunday nazorat turlaridan biri-testlar hisoblanadi.

Xorijiy davlatlarda diagnostik testlarni qo'llash uzoq tarixga ega. Pedagogik testlar ta'lim va tarbiya jarayonlarini o'rganish uchun qo'llanilib kelmoqda.

O'zlashtirishni test orqali aniqlash 1864-yili ingliz olimi Jorj Fisherning «scale books» (shkalalangan kitoblar)idan boshlangan. 1894-yili amerikalik J.M.Rays «Orfografiya bo'yicha bilimlarni aniqlash» jadvalini qo'lladi. 1908-yili Torndaykning shogirdi Stoun arifmetikadan birinchi testni nashr qildi. Boshqa sohalarda ham testlar keng qo'llanila boshlandi.

Pedagogik testlar sohasining yirik asoschilaridan biri Edvard Torndayk (1874-1949) amerika maktablariga testlarni kirib kelishini 3 bosqichda ko'rsatadi:

1. Izlanishlar davri 1900-1915 yillarni o'z ichiga qamrab oladi. Bu bosqichda frantsuz psixologi Alfred Bine taklif etgan xotira, diqqat, qabul qilish testlarini anglash va dastlabki qo'llash davri bo'ldi. Aqliy rivojlanish darajasini aniqlovchi intellekt teslari ishlab chiqilib tekshirila boshlandi.

2. Keyingi 15 yillik maktab testlari sohasida «shovqinli» yillar bo'lib hisoblanadi. Bu davrni testlarning ahamiyatini, uning o'rnini, imkoniyatlari va cheklanganliklarini anglash davri deb hisoblashadi. O. Stounning arifmetikaga oid testlari, B. Zekingemning husnixatga oid testlari, E.Torndaykning ko'plab maktab predmetlari bo'yicha testlari ishlab chiqildi va tadbiq etildi. T.Kelli qiziqishlarni o'lchash vositalarini ishlab chiqdi. G. Mattesning qobiliyatlarni aniqlash testlari hanuzgacha o'z dolzarbligini yo'qotganicha yo'q.

3.1931-yildan maktab testlashtirishining hozirgi zamonaviy bosqichi boshlandi. Mutaxassislar testlarning obyektivligini oshirishga, yangi samarali diagnostik usullarni yaratishga harakat qilishdi.

1963-yilda Y.Farenberg, X. Zarg, R. Gampellar shaxsning ko'p qirrali xususiyatlarini aniqlaydigan, R. Bernsning(1983) xulqni tashxislashga oid testlari, A. Anastazining o'quvchi ruhiy dunyosini aniqlash testlari ishlab chiqildi. Fransiyada odatdagi maktabdan aqliy jihatdan rivojlanishi past bo'lgan bolalar tahsil oladigan maktabga o'tkazish uchun pedagogik va tibbiy imtihonlar o'tkazilgan. Shu maqsadda Alfred Bine hamda Teodor Simon 30 ga yaqin topshiriqni o'z ichiga qamrab olgan, murakkablik darajasiga qarab joylashtirilgan intellektual rivojlanishni aniqlovchi ko'p bosqichli testlarni o'quv maskanlariga taqdim etishdi. Bu testlar dunyodagi eng mashhur testlar qatoridan o'rin oldi.

Lekin sobiq Sho'ro hukumati davrida «Pedagogik buzilishlar to'g'risida» (1936yil)gi qaror bilan faqat intellektual testlar emas, balki barcha o'zlashtirishni aniqlash testlari qo'llanilishi bekor qilindi. Hatto XX asrning 70-80-yillaridagi urinishlar ham testlarni joriy qilishdagi harakatlarni zoe ketkazdi.

Rivojlangan davlatlarda testlarni joriy etish intensiv ravishda kechdi. Bugungi kunda mustaqillik sharofati bilan bizning Respublikamizda zamonaviy texnologiyalarga asoslangan metodikalarni joriy qilish imkoniyati yaratildi. 1993-yildan e'tiboran mamlakatimizda barcha oliygohlarga o'qishga kirayotgan abituriyentlarni testlar orqali attestatsiya qilish imkoniyati yaratildi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya tizimining samaradorligini oshirish maqsadida o'qitilayotgan fanlardan, insonning ma'naviy-ma'rifiy qarashlarini aniqlaydigan testlardan foydalanishga keng yo'l ochildi.

Ta'limiy testlar-shaxs rivojlanishi va shakllanishining turli tomonlarini tashxislashning xilma-xil pedagogik va psixologik shakllaridan bir turi. Mazkur testlarni quyidagicha tavsiflash mumkin:

- Idrok kuchi, aqliy qobiliyat, aqliy rivojlanish testlari.
- Faoliyatning turli sohalaridagi maxsus qobiliyat testlari.
- Ta'lim, o'zlashtirish, akademik natija testlari.
- Shaxsning alohida sifatlari (idrok, xotira, tafakkur, intellekt)ni aniqlash testlari.
- Tarbiyalanganlik darajasini aniqlash testlari:
- Umuminsoniy sifatlarni shakllantirish testlari.
- Axloqiy tushunchalarni shakllantirish testlari.
- Ijtimoiy va boshqa sifatlarning shakllanganligini aniqlash testlari.
- Shaxsning alohida sifatlari (temperament, iroda, xarakter)ni aniqlash testlari.

Shuni alohida qayd etish lozimki, bugungi kunda pedagogikada tashxislash metodlari to'laqonli o'rganilib chiqilmagan. Bu esa ilmiy tadqiqot ishimizda

Vekslarning mashhur IQ- «intellektni tashxislash», Gilfordning S-«standartlashgan shkalalari», Amtxauerning Z-«Qiziqishlarni baholash» kabi diagnostik testlariga murojaat etishimizni taqozo etdi.

NAZORAT SAVOLLARI:

1. O'quvchilar orasida pedagogik diagnostikani tashkil qilish mohiyatini yoriting
2. Pedagogik diagnostikani o'tkazish yo'nalishlarini tasnifi va tavsifini izohlang
3. Pedagogik diagnostika metodlarini ahamiyatini tushuntiring.
4. O'quvchilar orasida pedagogik diagnostikani tashkil qilishda qanday ish usullariga e'tibor berish lozim?
5. Pedagogik diagnostikani o'tkazish yo'nalishlari va tartibi qanday tartibda amalga oshiriladi?
6. Diagnostik faoliyatda qanday yo'nalishlarni ajratib ko'rsatish mumkin?

TOPSHIRIQLAR:

1. Pedagogik diagnostika metodlari haqida tushuncha bering.
2. Testlashtirish metodini turlari va xususiyatlari
3. Pedagogik testlarga qo'yiladigan asosiy talablar nimalardan iborat?
4. Anketalashtirish metodini mohiyatini yoriting.
5. Anketa savolnomalarini tayyorlashga qo'yiladigan asosiy metodik talablarni sxemalashtirig.
6. Suhbat metodini mohiyatini klastr interfaol metodi asosida yoriting
7. Standartlashdrilgan Suhbat qatt'iy reglament asosida, aniq saypllar yordamida o'tkazilib, ayrim adabiyotlarda "savol-javoblar mtjtodT deb ham yuritiladi. Nima uchun?
8. Erkin suhbatga qo'yiladigan talablar nimalardan iborat
9. Suhbat natijasini baholash mezonlari nimalardan iborat?
10. Pedagogik kuzatish metodi nima uchun pedagogik amaliyotdan eng ko'p qo'llaniladigan metodlar xisoblanadi?
11. Pedagogik kuzatish metodi talablarini yoriting.
12. Sotsiometriya metodini mohiyatini yoriting.
13. Sotsiometrik shakllashtirish matritsasini tayyorlang.
14. M.Rokich tomonidan asoslangan metodni izohlang.
15. Shaxs faoliyati yo'nalishlarini aniqlash metodi
16. Pedagogik konsilium yoki ekspertlar metodi mohiyatini yoriting.
17. Pedagogik konsilium metodiga qo'yiladigan asosiy talablarni sxema orqali tushuntiring
18. O'quvchining rivojlanish xaritasini tayyorlang

KEYSLAR

Siz maktabdagi Yetakchi o'qituvchisiz. Direktor diagnostika o'tkazish shartmi? O'zingiz barcha o'quvchilarni qanday o'qishi va tarbiyasini yaxshi bilasizku. Shu tahminlaringiz asosida diagnostika natijalarini tayyorlab bering dedi. Nima qilgan bo'lar edingiz?

1. O'quvchilar orasida pedagogik diagnostikani tashkil qilish va o'tkazish yo'nalishlarini tahlil qiling.

2. . Pedagogik diagnostika metodlari kuzatish, Solishtirish; tahlil; bashorat (prognoz) qilish; interpretatsiya (talqin qilish); diagnostik faoliyat natijalarini o'quvchi-talabalarga etkazish; turli diagnostik metodlarn, vazifalari, funktsiyalari, shaxs, kamolot, ta'lim-tarbiya, monitoring kabi tushunchalar mohiyatini lug'at asosida yoritish

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mahkamov U. Axloq-odob saboqlari.-T.: Cho'lpon,1994.-78 b.
2. Mahmud As'ad Jo'shon. Tasavvur va nafs tarbiyasi. N. Hasan tarjimasi.-T.: Cho'lpon., 1998, 178 b.
3. Makarenko A. S. Pedagogicheskie probleme` podrastayuhogo pokoleniya,-M.: Vldos.,1999.- 457s.
4. Mahmudov M. Komil inson shaxsi va ijtimoiy tajriba. G'G'Pedagogik mahorat, 2002 y, 4-son,B. 6-10 .
5. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar -T. :Yangi asr avlodi, 2001,184 b.
6. Moreno M. Metodicheskie voproso` pedagogicheskoy diagnostiki.-M.: Pedagogika, 1990.-94 s.

3-MAVZU: PEDAGOGIK DIAGNOSTIKADA O'QUVCHILAR YOSH XUSUSIYATLARINING O'ZIGA XOSLIKLARI. TA'LIMNI TASHXIS ETISH VA PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA

Asosiy savollar:

1. O'quvchilarni diagnostika qilishda ularning yosh xususiyatlarini hisobga olish
2. Maktab o'quvchilarini pedagogik diagnostika metodlari
3. Kompleks diagnostik dastur

4. Yetti yoshdagi inqirozni boshidan kechirayotgan bolalar uchun diagnostik metod.
5. Yoshlarda axloqiy tushunchalarni oqilona shakllantirish

KALIT SO'ZLAR: O'quvchi, maktab, sinf, bir jumla, men, mening intuitsiyam, kompleks, diagnostika, o'yin metodi.

Hozirgi kunda shaxs tarbiyalanganligini diagnostika qilishning ishonchlilik darajasini oshirish maqsadida, zamonaviy pedagogika fani o'quvchilarni ta'lim-tarbiya jarayonining har bir bosqichida baholash va natijalar monitoringini olib borish yo'lidan bormoqda. Ta'lim muassasalarida o'quvchilarni pedagogik diagnostika qilishda o'quv- hujjatlarini o'rganish, o'quvchilar faoliyatini kuzatish, anketalashtirish (fan o'qituvchilarining fikri, o'quvchilarning ota-onalarini fikri, o'quvchilarning fikri), sotsiometriya, didaktik va psixologik testlar, o'quvchilar bilan individual suhbat, pedagogik konsilium kabi metodlardan foydalaniladi.

O'quvchilardagi turli fazilatlarining shakllanganlik darajalarini monitoring qilishda, ularning yosh jihatlarini hisobga olish maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz, ya'ni:

- maktabgacha ta'lim bosqichida (2-5 yosh) - bolalarda shaxs fazilatlariga oid bilim va ko'nikmalarning shakllanganligini ular bilan suhbat hamda o'yin, tengdoshlari va kattalar bilan munosabatlarini kuzatish orqali diagnostika qilish;
- boshlang'ich sinflarda (7-9 yosh) - o'quvchilarda yuksak ma'naviyatli shaxs fazilatlariga oid bilim va ko'nikmalarning shakllanganligini suhbat, og'zaki so'rov hamda kuzatish yordamida diagnostika qilish;
- umumiy o'rta ta'limning yuqori sinflarida (10-15 yosh) -o'quvchilarda tarbiyalanishi zarur bo'lgan fazilatlarga nisbatan ijobiy his-tuyg'ularning shakllanganligini aniqlash nisbatan murakkab bo'lib, buning sababi har bir shaxs o'zining borliqqa bo'lgan haqqoniy munosabatini yashirishga intilishidir. Pedagog bunday hollarda o'quvchilar va ularning tengdoshlari hamda ota- onalari bilan suhbat, diagnostika qilishga qaratilgan "nazorat ishlari" (referat, insho va shu kabilar) metodlarni, pedagogik va psixologik testlar hamda dars va darsdan tashqari faoliyatni kuzatish jarayonida ularning individual xususiyatlari va xulq-atvori to'g'risida ma'lumot olish;
- o'rta va o'rta maxsus ta'lim muassasalarida (16-18 yosh) - o'quvchi shaxsida tarbiyalanishi maqsad qilingan fazilatlarga nisbatan e'tiqodlarning shakllanganligini diagnostika qilishda suhbat, anketa va pedagogik testlarning samaradorligi keskin kamayib ketadi. Chunki, bu yoshda o'quvchilardagi his-tuyg'ularning tashqi namoyon bo'lish alomatlarini osongina ilg'ash mumkin bo'lgani bilan, ularning ichki kechinmalarini aniqlash o'qituvchi-pedagog nigohidan yashiringan bo'ladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, o'quvchilarni pedagogik diagnostika metodlarini tanlashda ularning yosh xususiyatlarini hisobga olish katta ahamiyatga ega. Shu bilan birga, pedagogik diagnostika metodlarini tanlashga tizimli va majmuaviy yondashish, bir metodda mavjud bo'lishi mumkin bo'lgan kamchiliklarni boshqa metod hisobiga kompensatsiya qilish diagnostika natijalarini interpretatsiya qilishda aniqlik va samaradorlikni sezilarli darajada yuksaltirishga yordam beradi.

Rivojlanish faqat sof miqdor o'zgarishlari jarayonidan, ya'ni qandaydir psixik hodisalarning, xususiyat va sifatlarning ko'payishi yoki kamayishidan iborat bo'lib qolmay, balki sifat jihatdan yangi xususiyatlarning, ya'ni yangidan hosil qilingan sifatlarning paydo bo'lishi bilan bog'liqdir.

Psixologlar psixik rivojlanishning umumiy qonuniyatlari borligini qayd etib ko'rsatmoqdalar. Biroq muhit ta'siriga nisbatan bu qonuniyatlar ikkilamchidir, chunki bu qonuniyatlarning o'ziga xos xususiyatlari hayot sharoitiga, faoliyatta va tarbiyaga bog'liqdir. Mana shunday umumiy qonuniyatlarga birinchi navbatda psixik rivojlanishning notekisligi kiradi. Buning mohiyati shundan iboratki, har qanday sharoitda, hatto ta'lim va tarbiyaning eng qulay sharoitlarida ham shaxsning turli psixik belgilari, funksiyalari va xususiyatlari rivojlanishning bitta darajasida to'xtab turmaydi. Bolaning ayrim yosh davrlarida psixikaning u yoki bu yo'nalishlarida rivojlanish uchun nihoyatda qulay sharoitlar paydo bo'ladi va bu sharoitlarning ba'zilar vaqtinchalik, o'tkinchi xarakterda bo'ladi. U yoki bu psixik xususiyatlar va sifatlarning rivojlanishi uchun eng qulay sharoitlar bo'lgan ana shunday yosh davrlari senzitiv davrlar deb ataladi. (L.S.Vigotskiy, A.N.Leont'ev). Bunday senzitivlik davrining mavjudligiga miyaning organik jihatdan yetilgan qonuniyati ham, ayrim psixik jarayonlar va xususiyatlar ham, hayotiy tajriba ham sabab bo'ladi.

Shunday qilib, bolaning, maktab o'quvchisining psixik rivojlanishi - murakkab taraqqiyot jarayonidir.

Psixologiya fanida yosh davrlarini tabaqalash bo'yicha turlicha usullar mavjuddir. Bu inson shaxsini tadqiq qilishga turli nuqtai-nazardan yondashuvi va mazkur muammoning mohiyatini turlicha eritadi.

Ma'lumki, har bir davr o'zining muhim hayotiy sharoitlari, ehtiyojlari va faoliyati, o'ziga xos qarama-qarshiliklari, psixikasining sifat xususiyatlari va psixik jihatdan xarakterligi sifatlarning hosil bo'lishi bilan ajralib turadi. Har bir davr o'zidan oldingi davr tomonidan tayyorlanib, uning asosida shakllanishi va o'z navbatida, o'zidan keyingi davrning paydo bo'lishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Shu o'rinda psixologiyada mavjud yosh davrlarini tabaqalash nazariyalariga urg'u berib o'tish maqsadga muvofiqdir.

Shveysariyalik psixolog **J.Piajening** aql-idrok nazariyasi, aql-idrok funksiyalari hamda uning davrlari haqidagi ta'limotni o'z ichiga oladi. Aql-

idrokning asosiy vazifalari, moslashish va ko'nikishdan iborat bo'lib, bu uning doimiy vazifalar turkumini tashkil etadi.

Muallif, bola aql-idrokini quyidagi psixik rivojlanish davrlariga tasniflaydi:

- 1) sensomotor intellekti-tug'ilgandan 2 yoshgacha;
- 2) operatsiyagacha tafakkur-davri - 2 yoshdan 7 yoshgacha;
- 3) aniq operatsiyalar davri-7,8 yoshdan 11, 12 yoshgacha;
- 4) rasmiy operatsiyalar davri.

Fransuz psixologi **A.Vallon** esa yosh davrlarini quyidagi bosqichlarga ajratadi:

- 1) homilaning ona qornidagi davri;
- 2) impulsiv harakat davri - tug'ilgandan 6 oylikkacha;
- 3) his-tuyg'u davri (emotsional) - 6 oylikdan 1 yoshgacha;
- 4) sensomogor (idrok bilan harakatning uyg'unlashuvi) davri 1 yoshdan 3 yoshgacha;
- 5) personologizm (shaxsga aylanish) davri - 3 yoshdan - 5 yoshgacha;
- 6) farqlash davri - 6 yoshdan - 11 yoshgacha;
- 7) jinsiy yetilish va o'spirinlik davri - 12 yoshdan -18 yoshgacha.

Rus psixologiyasidagi yosh davrlarini tabaqalash muammosi dastlab L.S.Vigotskiy, P.P.Blonskiy, B.G.Ananov singari yirik psixologlarning asarlarida o'z aksini topa boshlagan. Keyinchalik bu muammo bilan shug'ullanuvchilar safi ortib bordi, shu bois yosh davrlarini tasniflash muammosi o'zining kelib chiqishi, ilmiy manbai, rivojlanish jarayonlariga yondashilishi nuqtai nazaridan bir-biridan keskin farq qiladi. Hozirgi vaqtda yosh davrlarini tabaqalash yuzasidan mulohaza yuritishda olimlarning ilmiy qarashlarini muayyan guruhlariga ajratish va ularning mohiyatini ochish maqsadga muvofiqdir.

L.S.Vigotskiy psixologlarning yosh davrlarini tabaqalash nazariyalarini tanqidiy tahlil qilib, muayyan rivojlanishni vujudga keltiruvchi ruhiy yangilanishlarga tayanib, yosh davrlarini quyidagi bosqichlarga ajratadi;

1. Chaqaloqlik davri inqirozi.
2. Go'daklik davri - 2 oylikdan 1 yoshgacha, bir yoshdagi inqiroz.
3. Ilk bolalik davri - 1 yoshdan 3 yoshgacha - 3 yoshdagi inqiroz.
4. Maktabgacha davr - 3 yoshdan 7 yoshgacha - 7 yoshdagi inqiroz.
5. Maktab yoshi davri - 8 yoshdan 12 yoshgacha - 13 yoshdagi inqiroz.
6. Puberdat (jinsiy yetilish) davri - 14 yoshdan 18 yoshgacha, yoshdagi inqiroz.

L.S.Vigotskiy o'zining yosh davrlarini tabaqalash nazariyasini ilmiy asoslab, ta'riflab bera olgan. Olim eng muhim psixik yangilanishlar haqida ilmiy

va amaliy ahamiyatga molik mulohazalar bildirgan. Biroq, bu mulohazalarda ancha munozarali, baholi o‘rinlar ham mavjud. Umuman L.S.Vigotskiyning yosh davrlarini tabaqalash nazariyasi ilmiy tarixiy ahamiyatga ega, uning rivojlanishni amalga oshiruvchi inqirozlar to‘g‘risidagi mulohazali va olg‘a surgan g‘oyalari hozirgi kunning talablariga mosdir.

D.B.Elkoninning tasnifi yetakchi faoliyat (A.N.Leontev) nazariyasiga, har qaysi rivojlanish pallasida biror faoliyatning ustunlik qilishi mumkinligiga asoslanadi, Etakchi faoliyatning inson shaxs sifatida kamol topishidagi roli, nazariyaning asosiy mohiyatini tashkil qiladi.

D.B.Elkonin yosh davrlarini quyidagi bosqichlarga ajratishni lozim topdi:

1. Go‘daklik davri - tug‘ilgandan 1 yoshgacha - yetakchi faoliyat-bevosita emotsional muloqot;

2. Ilk bolalik davri - 1 yoshdan 3 yoshgacha - yetakchi faoliyat -predmetlar bilan nozik harakatlar qilish;

3. Maktabgacha davr - 3 yoshdan 7 yoshgacha - rolli o‘yinlar;

4. Kichik maktab yoshi davri - 7 yoshdan 10 yoshgacha - o‘qish;

5. Kichik o‘smirlik davri - 10 yoshdan 15 yoshgacha - shaxsning intim (dilkash, samimiy) muloqot;

6. Katta usmirlik yoki ilk o‘spirinli davri - 16 yoshdan 17 yoshgacha; - yetakchi faoliyat - o‘qish, kasb tanlash davri.

D.B.Elkonin tasnifini ko‘pchilik psixologlar tomonidan e‘tirof etilsa-da, biroq uning birmuncha munozarali tomonlari mavjud. Umuman D.B.Elkoninning mazkur nazariyasi psixologiya fanida, ayniqsa yosh davrlari psixologiyasida muhim o‘rin tutadi.

Bolalar psixologiyasi fanining yirik namoyondasi **A.A.Lyublinskaya** inson kamolotini yosh davrlarga ajratishda faoliyat nuqtai nazaridan yondashib, quyidagi davrlarni atroflicha ifodalaydi;

1. Chaqaloqlik davri - tug‘ilgandan bir oylikkacha;

2. Kichik maktabgacha davr - 1 oylikdan 1 yoshgacha;

3. Maktabgacha tarbiyadan avvalgi davr -1 yoshdan 3 yoshgacha;

4. Maktabgacha tarbiya davri - 3 yoshdan 5 yoshgacha;

5. Kichik maktab yoshi davri - 7 yoshdan 11, 12 yoshgacha;

6. O‘rta maktab yoshi davri (o‘spirin) - 13 yoshdan 15 yoshgacha;

7. Katta maktab yoshi davri-15 yoshdan 18 yoshgacha.

Pedagogik psixologiyaning taaluqli namoyondasi **B.A.Krutestkiy** insoning ontogenetik kamolotini quyidagi bosqichlardan iboratligini ta’kidlaydi:

1. Chaqaloqlik (tug‘ilgandan 10 kunlikkacha);

2. Go‘daklik (10 kunlikdan 1 yoshgacha);

3. Ilk bolalik (1 yoshdan 3 yoshgacha);

4. Bog'chagacha davr (3 yoshdan 5 yoshgacha);
5. Bog'cha yoshi (5 yoshdan 7 yoshgacha);
6. Kichik maktab yoshi (7 yoshdan 11 yoshgacha);
7. O'smirlik (11 yoshdan 15 yoshgacha);
8. Ilk o'spirinlik yoki katta maktab yoshi (15 yoshdan 18 yoshgacha).

Yuqoridagi har ikkala tasnif puxtaligidan, ularga qanday nuqtai nazardan yondashilganligidan qat'iy nazar inson kamolotini to'la ifodalab berishga o'zlik qiladi.

Mazkur nazariyalar insonning shaxs sifatida shakllanishi bosqichlari haqida ko'proq ma'lumot beradi, xolos. Ularda yoshlik, yetuklik qarilik davrlarining xususiyatlari, qonuniyatlari to'g'risida nazariy va amaliy ma'lumotlar yetishmaydi. Shunga qaramay ular o'qish maktab pedagogik psixologiya fani uchun alohida ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi zamon psixologiyasining yirik vakili A.V.Petrovskiy inson kamolotiga, shaxsning tarkib topishiga ijtimoiy-psixologik nuqtai nazardan yondashib, shaxsning shakllanishini quyidagi bosqichlarda amalga oshirishini ta'kidlaydi:

1. Ilk bolalik (maktabgacha tarbiya yoshidan oldingi davr) - tug'ilganidan 3 yoshgacha.
2. Bolalik davri - 3 yoshdan 7 yoshgacha.
3. Kichik maktab yoshi davri - 7 yoshdan 11 yoshgacha,
4. O'rta maktab yoshi (o'smirlik) davri - 11 yoshdan 15 yoshgacha
5. Yuqori sinf o'quvchisi (ilk o'spirinlik) davri - 15 yoshdan 17 yoshgacha.

AV.Petrovskiyning tasnifi mukammal bo'lsa-da, kamolotning oraliq bosqichlarini, ularning o'ziga xos xususiyatlarini ifodalamaydi. Vaholanki, o'sish ijtimoiy qoidalarga muvofiqmi yoki aksincha, qanday bo'lishidan qat'iy nazar, har ikkala yo'nalishning ham oraliq jabhalari bo'lishi ehtimoldan holi emas.

Ma'lumki, har bir yosh davr, o'ziga xos xususiyatlar bilan belgilanadi, bularga: oilada va maktabda bola holatining o'zgarishi, ta'lim va tarbiya shakllarining o'zgarishi hamda bolaning yangi faoliyat turlari, organizmdagi ayrim xususiyatlarning yetilishi singari jarayonlarni kiritish mumkin.

Hozirgi zamon psixologiyasida yosh davrlarini shu nuqtai nazardan tabaqalash maqsadga muvofiqdir:

1. Ilk bolalik davri -tug'ilgandan 3 yoshgacha;
2. Bog'cha davri - 3 yoshdan 6, 7 yoshgacha;
3. Kichik maktab yoshi davri - 6, 7 yoshdan 10, 11 yoshgacha;
4. O'rta maktab yoshi (o'smirlik davri) - 10, 11 yoshdan 14, 15 yoshgacha;
5. Ilk o'spirinlik (kollej va litsey o'quvchilari) 14, 15 yoshdan 17, 18 yoshgacha.

Umuman, psixologlar tomonidan yosh davrlarini tabaqalashtirishning puxta, ilmiy-metodologik negizga ega bo'lgan qator nazariyallari ishlab chiqilgan. Hozirgi kunda ular ontogenetik qonuniyatlarni yoritishga katta hissa qo'shib, uning nazariy va amaliy muammolarini hal qilishda muhim o'rin egallab kelmoqda. Biroq, shunday bo'lsada, hozir ontogenezni to'la yoritishga xizmat qila oladigan nazariyasini yaratish zaruriyati mavjuddir.

3.2.Maktab o'quvchilarini pedagogik diagnostika metodlari

Maktab o'quvchilarini diagnostika qilishda bolaning individual xususiyatlari va xulq-atvorini o'rganish hamda unga maqsadli ta'sir ko'rsatish, normallashtirish va rivojlanitirish uchun pedagoglar diagnostika metodlaridan foydalanadilar. Bunda faqat bir turdagi bir metoddan emas, balki barcha metodlardan birgalikda foydalanish maqsadga muvofiq. Maktab faoliyatida o'qituvchi bolalarni o'rganishda kompleks diagnostikaga tayanishi yaxshi samara beradi.

1. O'quvchilardagi agressiv xulq-atvorni diagnosika qilish metodi.

Nomlanishi: "Bir jumla".

Metodi: yozma (mavzuga doir insho).

Maqsad: bola o'zini qanday baholayotganini tushuntirish hamda o'zining qaysi xarakter sifatlarini eng muhim deb hisoblaydi va bu haqida boshqalarga nima demoqchi.

Jarayon: bolalarga "Men..." deb boshlanadigan jumla bering va nimani xohlasa shuni yozsinlar. Odatda ularning "Men" konsepsiyasida nima bo'lsa shu tasvirlanadi. Masalan, "Men yaxshi o'qiyman", "Men hayvonlarni yaxshi ko'raman", "Men onamga yordam beraman".

Natijalar tahlil: O'quvchilar javobini o'qib, xulosa qiling. Qiziqarliroq va aniqlanmagan sifatlar aniqlangan bo'lsa kartochkaga yozib qo'ying.

2.Sinf bilan ishlash uchun diagnostika metodi.

Nomlanishi: "Mening intuitsiyam".

Metodi: test

Maqsad:o'qituvchilik tafakkuri, idroki, tushunchalarini tashxislash.

Jarayon: oldingizga bo'lg'usi o'quvchilaringizning rasmini olib diqqat bilan kuzating, qanday xarakter sifatlarga egaligini tasavvur qiling. Ulardan kim yaxshi, kim yomon o'qishini aniqlang. Nima uchun bunday xulosaga keldingiz?

Variatsiya: xuddi shuni birinchi ota-onalar majlisida ham takrorlab ko'ring. Qanday ota-onaning farzandlari o'zlashtirmoqchi bo'ladi va nimaga?

Natijalar tahlil: pedagogik intuitsiyani rivojlantirish. O'z kuzatuvlariningiz qayd etib qo'ying. Yillardan so'ng natijalarni taqqoslab ko'ring o'zingizni

rivojlantiring.

O' quvchilarni o'zini anglash metodi.

Kompleks diagnostik dastur

- Bola shaxsiga individual yondashuv tarbiya jarayonini o'zgartirishi va o'quvchilarning tarbiyasi yaxshilashi mumkin. Xulq- atvor diognostikasi har doim kompleks bo'lishi kerak.
- Nima o'rganiladi: Og'ishish
- Tashqi ko'rinish: qarash, ko'zning aks etishi, yuz tuzilishi, mimika, gavda holati, yurish, sun'iy harakatlar, kiyinish.
- Yo'q
- Oz miqdorda
- Mavjud
- Jismoniy rivojlanish: ilgari ketgan, norma, ortda qolgan.
- *
- **
- ***
- Intellektual rivojlanish: o'qishga munosabati, idrok xususiyatlari, tafakkur sifatleri, xotira xususiyatlari, aqliy rivojlangani, yoshga muvofiqliqi, faolligi.
- *
- **
- ***

Emotsional reaksiyalari: kunlik kayfiyati, o'zgaruvchan kayfiyat, qayg'urish, emotsiyalarning ifodalanishi, emotsiyalarning yashirinligi, agressiya, tushkunlik, bo'shashganlik, dushmanlik, tortinchoqlik, egotsentrizm, affektlar, negativizm, o'ziga ishonchi, alturistik harakatlari.

Axloqiy rivojlanganligi: xulq-atvor normalarini tushunganligi, ularni bajarishi, qadriyatlarga yo'nalganligi, ideallari, hayotiy rejalari,

Sevgan mashg'uloti va qiziqishlari: asosiy yo'nalganligi, erishgan yutuqlari, maktabdagi o'zlashtirishi.

- Munosabatlari: o'qituvchilar bilan, sinfdoshlari bilan, qarindosh va kattalar bilan.
- Majburiyatlariga munosabati: maktab tartib qoidalariga, mehnat va o'z-o'ziga xizmatga, jamoaviy ishlarga.
- Do'stlik: kim bilan do'stlashgan, qancha do'sti bor, do'stlari qanday?
- Yaqinlariga munosabati: oilasi haqida qanday gapiradi, opa- singillariga munosabati.
- Maktabdagi xulq-atvori: darsda, tanaffusda, ichish, chekish, giyohvandlik, toksik moddalar, darsga kech qo'lish, darslardan qochish.
- Ko'chada va uydagi xulq-atvori: maktab hovlisida, ko'chada va jamoat

joylarda, ota-onasiga yordam berishi, maydonchalarda bolalar bilan o'ynaydimi?

- Assotsial xulq-atvori: o'g'rilik, yolg'onchilik, beodoblik, uyga kech qaytish, mayda bezorilik.
- Diagnostik natijalarga qarab quyidagilar aniqlanadi:
- Korreksion yordamga muhtoj bolalar;
- Xulq - atvor og'ishganligining xarakteri;
- Har bir guruhga mos metod, texnologiya;
- "Sen menga - men senga" diagnostik metodikasi.
-

3. "O'yin" metodi.

Maqsad: do'stiga yaxshi sifatlarini berish

Jarayon: Bolalar ikkitadan bo'lib, bir-biriga qarama-qarshi o'tirishadi. O'qituvchi o'yinda tenglikni saqlaydi. U ko'ptokni kimga o'tsa, o'sha ushlab olib, ko'ptokni olgan odamning qaysi xarakter sifatini o'ziga olishni istashini aytadi. Keyin ko'ptokni qarshisidagi o'quvchiga o'tadi. U ham olib xarakter sifatini aytadi o'yin shu tariqa davom etadi.

Variatsiya: "Olishni istayman" "Berishni xohlayman",
"Yo'qotishni xohlayman" ko'rinishida bo'lishi ham mumkin.

Natijalar tahlili: o'qituvchi o'quvchilarning o'zi-o'zi bahosini diqqat bilan tinglaydi. Bildirmasdan diktofonga yozib olishi ham mumkin. Agar o'yin tez o'ynalsa, maqsadga muvofiq bo'ladi.

Xulosa: Bu yerda o'qituvchi ikkita xulosa berishi mumkin.

- 1) o'quvchilarga hamkorining yana qaysi sifatleri noma'lum.
- 2) kimdirga ko'ptokni to'satdan otib yuborsa, o'quvchi shu orqali yashirinishi mumkin,

4. Yetti yoshdagi inqirozni boshidan kechirayotgan bolalar uchun diagnostik metod.

Nomlanishi: "qay biri?"

Metodi: test-o'yin.

Maqsadi: ba'zi harakatlar, qarashlar va qarorlar o'z-o'ziga baho berishni aniqlash.

Fikrlar:

Ha

Yo'q

- Men harakat qilyapman, lekin buni sezishmayapti
- Men bunday munosabatga loyiq emasman
- O'z yutuqlarim bilan men faqat o'zimga majburman
- Men hech kimga yordam bermayman, hamma o'zi uchun bo'lishi kerak
- Men o'zinning xatti-harakatlarimni nazorat qilolaman.

- Mening fikrimga boshqa do'stlarim va o'qituvchilarim qo'shilishadi.
- Mening fikrimga sinfda hech kim qo'shilmaydi.
- Men bilan bog'liq barcha ko'ngilsizlarda o'zimni ayblayman
- Men mustaqil qaror qabul qila olaman.
- Men sinfdagi eng zo'r o'quvchilardanman.

Variatsiya. O'qituvchi o'quvchilarni qiziqtirgan savollarni qo'yishi mumkin. Savollar mazmuni sinflarda turlicha bo'lishi mumkin.

Natijalar tahlil: 8-10 ball - yuqori; 6-8 ball o'rtacha; 6 dan past ball - past baho.

Xulosa: Natijalar o'z nihoyasiga yetganda o'quvchida normal munosabatlar paydo bo'ladi va boshqalarni o'ziga sun'iy jalb qilish odati yo'qoladi.

NAZORAT SAVOLLARI:

1. Psixik taraqqiyotning omillari, shartlari va harakatlantiruvchi kuchlari haqida ma'lumot bering?
2. Psixik taraqqiyot va ta'limning o'zaro munosabati deyilganda nimani tushunasiz?
3. Psixik taraqqiyotning qonuniyatlari nimalardan iborat?
4. Yetakchi faoliyat deyilganda nimani tushunasiz?
5. Yosh davrlarini tasniflab bering?
6. Yosh davrlarini tabaqalash haqidagi turli nazariyalar haqida

TEST TOPSHIRIQLARI

1. 16 Faktorli Kettel metodikasining necha varianti bor?
  - A) 3 ta
  - B) 6 ta
  - S) 16 ta
  - D) 8 ta
2. Sotsiometriya testi qanday uslublar jumlasiga kiradi?
  - A) Anketa va suhbat asosida o'tkaziladigan uslublarga
  - B) Loyihali testlarga
  - S) Harakatli o'yin shaklidagi testlarga
  - D) Motorikani, ya'ni hatti-harakat sferasini o'rganadigan testlarga
3. Kettel metodikasi nechta faktorli va nechta variantli?
  - A) 16 ta faktorli, 3 ta variantli
  - B) 15 ta faktorli, 3 ta variantli
  - S) 16 ta faktorli, 2 ta variantli
  - D) 14 ta faktorli, 3 ta variantli
4. Odatda, o'lchash shkalalarining nechta tiplari ajratiladi?

- A) 4 ta
  - B) 2 ta
  - S) 3 ta
  - D) 1 ta
5. Assotsiativ test dastlab kim tomonidan ixtiro qilingan?
- A) G.Rorshax
  - B) A.Bine
  - S) K.Yung
  - D) V.Vundt
6. Har bir test sifat jihatidan ikkita bir-biri bilan bog'liq xususiyati bo'yicha tekshiriladi.
- A) Aniqlilik, yaroqlilik
  - B) Aniqsizlik, yaroqlilik
  - S) Aniqlik, noaniqlik
  - D) Yaroqlilik, noaniqlik
7. Shaxsning psixik xususiyatlarining rivojlanishi namoyon bo'lish darajasini miqdoriy o'lchash va aniqlashda qaysi metoddan foydalanish maqsadga muvofiq?
- A) Test
  - B) Suhbat-anketa
  - S) Kuzatish
  - D) Sotsiometriya
8. Faoliyatning u yoki bu sohasidagi yuqori natijalarga erishish uchun, muvaffaqiyatli bajarish uchun shart-sharoit bo'lib hisoblanadigan imkon beradigan shaxsning jismoniy va ruhiy xususiyatlari to'plami psixodiagnostikada nima deb ataladi?
- A) Qobiliyat
  - B) Temperament
  - S) Diqqat
  - D) Faoliyat
9. Sotsiometriya uslubi qaysi olim tomonidan birinchi bo'lib qo'llanilgan?
- A) J.Moreno
  - B) E.Gekkel
  - S) U.Garstong
  - D) Z.Freyd
10. Motivatsiya tarkibiga kiruvchi asosiy psixologik tushunchalar qaysi javobda to'g'ri berilgan?
- A) Ehtiyoj, motiv, maqsad, qiziqish, orzu
  - B) Odat, maqsad, qiziqish, orzu
  - S) Qiziqish, orzu, maqsad

- D) Ehtiyoj, motiv, talant, odat, orzu
11. Shaxslararo munosabatlarni o'rganuvchi soha:
- A) Ijtimoiy psixologiya
  - B) Psixodiagnostika
  - S) Psixometriya
  - D) Yosh psixologiyasi
12. Kishi psixologiyasining normadan chetga chiqishini, buzilishini qaysi psixodiagnostika o'rganadi?
- A) Klinik psixodiagnostika
  - B) Klinik va sport
  - S) Sport psixodiagnostikasi
  - D) Professional psixodiagnostika
13. Shaxs temperamenti qanday metodika bilan o'rganiladi?
- A) Ayzenk
  - B) 16 faktorli Kettel
  - S) TYuF
  - D) PDO
14. Psixometrika nimani o'rganadi?
- A) Psixometrika – psixologik holatlarni, jarayonlarni o'lchash to'g'risidagi fan
  - B) Psixometrika - psixologik terminlarni o'rganuvchi fan
  - S) Hayvonlar psixikasini o'rganuvchi fan
  - D) Bilish faoliyatini o'rganadi
15. Testning aynan aniqlash kerak bo'lgan xususiyatlarini aniqlash va o'lchay olish xususiyati qanday ataladi? A) Yaroqliligi
- B) Muqobilligi
  - S) Aniqligi
  - D) Tekshirilganligi
16. Akseleratsiya-bu :
- A) bolaning tez etilishi va rivojlanishi
  - B) bolaning tez jinsiy rivojlanishi
  - S) bola rivojlanishidagi sekinlashuv
  - D) aqliy rivojlanishdagi tezlashuv
17. Longityud - metodi bu ...
- A) Uzluksiz usul degan ma'noni anglatadi
  - B) Uzlukli usul degan ma'noni anglatadi
  - S) Tezkor usul degan ma'noni anglatadi
  - D) Samarali usul degan ma'noni anglatadi
18. Kombinatsiya – bu ...
- A) Birlashtirilgan testlar degan ma'noni bildiradi.

- B) Aralash testlar degan ma'noni bildiradi
  - S) Intellektual testlar degan ma'noni bildiradi
  - D) Aqliy rivojlanish testlari degan ma'noni bildiradi
19. Psixometrika – bu ...
- A) Psixologik o'lchash degan ma'noni anglatadi
  - B) Tavsiflash degan ma'noni bildiradi
  - S) Prognoz qilish - tavsiflash degan ma'noni bildiradi
  - D) Inson ruhiyatini tahlil qilish degan ma'noni anglatadi

TOPSHIRIQLAR

1. Turli yosh davrlarda bolaning o'sishi, rivojlanishini o'rganish;
2. Turli yosh davrlarda o'quvchilarning o'sish xususiyatlarini o'rganib, kamolotining qay darajada ekanligi haqida yozma tahlil qilish
3. “Maktabgacha ta'lim, boshlang'ich ta'lim, o'smir o'quvchilarga, o'spirin o'quvchilariga xos yosh va psixologik xususiyatlarni aks ettiruvchi jadval, sxema yoki klasterlarni yaratish.
4. Yetti yoshdagi inqirozni boshidan kechirayotgan bolalar uchun diagnostik metod tayyorlang.
5. Kichik maktab yoshi, o'spirin va o'smir yoshdagi bolalarni diagnostika metodlariga namunalar tayyorlang.

MAVZU: TA'LIMNI TASHXIS ETISH VA PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA

Asosiy savollar

- 1. Ta'lim olganlikni tashxis etishning mohiyati.**
- 2. O'quv jarayonida nazorat va hisobga olish funktsiyalari.**
- 3. Ta'lim olganlikni tashxis etish tamoyillari.**
- 4. O'quv faoliyati natijalarini hisobga olish turlari, shakllari va metodlari.**
- 5. Bilim, ko'nikma va malakalarni baholash mezonlari.**

KALIT SO'ZLAR: Ta'lim metodlari, usullar, bilish faoliyati usullari, ta'lim beruvchi, ta'lim oluvchi, ilm – fan, texnika – texnologiya, o'quv material, didaktik xarakter, pedagogik nazariya, samarali, zamonaviy, pedagogik qarashlar, irodaviy sifatlar, ilmiy dalillar, sezgi organlari, bilimlarni o'zlashtirish, so'z orqali, ko'rgazmali uzatish, amaliy mehnat, ta'lim metodlari, mashq qildirish metodi, topshiriq berish, didaktik asos, laboratoriya metodi, ta'lim vositalari, o'qitishning asosiy va qo'shimcha vositalari, o'qitishni takomillashtiruvchi dastur vositalari,

1. Ta'lim natijalarini tekshirish va baholashga quyilgan talablar.

Bo'lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda ta'lim oluvchilarning bilimlarini nazorat qilish o'ta muhimdir. To'g'ri tashkil etilgan ta'lim jarayonida egallanishi lozim bo'lgan nazariy materiallar bo'yicha olinayotgan bilimlarni yanada mukammallashtirish va eng asosiysi ta'lim oluvchilarning intellektual salohiyatlarini yuksaltirish uchun turli vositalarni tanlash imkonini beradi.

Ta'lim natijalarini nazorat qilish vositalari – o'rganilayotgan fan (mavzu) bo'yicha shakllantirilgan ma'lumotlar bazasi (bilimlar banki)dan ta'lim beruvchi tomonidan tayyorlangan (tuzilgan) topshiriqlar, savollar, test – savollari va shu kabilar va ulardan foydalanish vositalari. Bunday jarayonlarda natijalarni o'zlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Natijalarni o'zlashtirish – bu olingan natijalarni amaliy o'zlashtirishga tayyorlash jarayonidan iboratdir, ya'ni iste'mol uchun tayyorlash. Bunda ta'lim beruvchi ishtiroki muhim rol o'ynaydi, chunki kerak bo'lganda ayrim zaruriy tuzatishlar kiritish har kimning ham qo'lidan kelavermaydi.

Umuman olganda ta'lim – tarbiya jarayonida bilim, ko'nikma va malakalar shakllanganligini nazorat qilish muhim o'rin egallaydi. Xususan, nazorat quyidagi funktsiyalarga ega:

1) Nazoratning diagnostik funktsiyasi. Nazorat natijasi orqali bilim, ko'nikma va malakalarning shakllanganlik darajasi aniqlanadi.

2) Nazoratning ta'lim oluvchilardagi bilim olishga bo'lgan ishtiyoqini o'stirish funktsiyasi.

3) Nazorat jarayonida ta'lim oluvchilarning shaxsiy jihatlari shakllantiriladi va eng asosiysi rivojlantiriladi.

4) Ta'lim funktsiyasi.

5) Nazoratning tarbiyaviy funktsiyasi.

6) Nazoratning baholash funktsiyasi.

7) Nazoratning ta'lim oluvchilardagi bilimga qiziqishni o'yg'otish, jonli fikrlashga o'rgatuvchilik funktsiyasi.

Ma'lumki, nazorat asosan uch turga bo'linadi. Ular: joriy nazorat, oraliq nazorat va yakuniy nazoratlardir. Bulardan tashqari so'nggi nazorat turi ham bor.

Nazorat turi testlar, yozma ishlar va og'zaki savol – javoblar orqali amalga oshiriladi. Pedagog olimlar I.Tursunov va U.Nishonalievlarning ma'lumotlariga qaraganda testlar orqali quyidagi imkoniyatlar yaratiladi:

- ta'lim oluvchilar nazariy va amaliy bilimlarining darajasini ob'ektiv sharoitda aniqlash imkonini beradi;

- bir vaqtning o'zida bir guruh yoki ko'p sonli ta'lim oluvchilar bilimini nazorat qilish mumkin;

- hamma ta'lim oluvchilarda bir xil qiyinchilikdagi savollar berilib, hammasiga bir xil sharoit yaratiladi;

- test natijalarini ta'lim beruvchi tomonidan tezkorlik bilan (operativ) tekshirish mumkin;

- turli guruhdagi ta'lim oluvchilar bilimni solishtirish, qo'llanilayotgan metodning samaradorligini aniqlash mumkin;

- ta'lim jarayonida uchraydigan kamchiliklarda aniqlash mumkin.

Ta'lim natijalarini baholashda reyting tizimining test usuli keyingi paytlarda iste'molda keng foydalanilmoqda.

Test – biror bir faoliyatni bajarish uchun ma'lum darajadagi bilimni egallashga qaratilgan topshiriqdir. Test to'g'ri bajarilganligini o'lchash va baholash maqsadida har bir testga ekspert metodi yordamida etolon ishlab chiqiladi.

Umuman olganda **test** so'zi inglizchadan olingan bo'lib, u sinov, tekshirish, tadqiqot ma'nolarini bildirib "Sinalayotgan shaxsning psixo xususiyatlarini, shuningdek, intellektual rivoji, qobiliyati va malakasini tekshirishda qo'llaniladigan standart mashqlar" demakdir. Pedagogik va uslubiy adabiyotlarni tahlil qilish natijasida didaktik testlar quyidagi ikki guruhga ajratiladi:

- nazariy bilimlarni nazorat qiluvchi, malaka va qobiliyatlarni tekshiruvchi o'zlashtirish testlari;

- real o'quv imkoniyatlari bo'yicha (Yu.Babanskiy) diagnostika testlari hamda umumiy va maxsus (masalan, mikro yoki makro iqtisodiyot fani va boshqa fanlar bo'yicha) o'qitish testlari.

Testlar tipologiyasi asosida topshiriqlarni tanlash, ularning strukturaviy o'zaro aloqadorligi va ta'riflari quyidagi omillarga bog'liqdir.

1) Testlarning fanlararo qo'llanish sohasi.

a) oraliq nazorat testlarida mavzular, boblar bo'yicha bilim va o'zlashtirish elementlarini tekshirish;

b) ko'p mavzular bo'yicha fanlarning bir – biriga bog'liqligini hisobga olgan holda bilim va o'zlashtirishning chegaraviy nazoratini hisobga olish;

g) butun kurs bo'yicha bilimlarni nazorat qilish (test asosida fanlararo turkum testlarni ham yaratish mumkin).

Bu holarning har birida fan topshiriqlarining quyidagi savollari har xil qo'yiladi: marketing – moliya; menejment; soliqlar kabi integrativ bilimlar va h.k.

2). Me'yoriy test tuzishning umumiy yo'nalishi bo'yicha maqsadli yoki kriterial (mezonli) xarakterdagi testlarda yig'ilgan ballar hisob natijalariga ko'ra bir guruhni boshqa guruh bilan, guruh ichidagilarni esa bir – biri bilan solishtirish mumkin. Berilgan testdan o'tgan shaxslarning o'rtacha ko'rsatkichi me'yor hisoblanadi. Solishtirish natijasida mazkur shaxsning o'rtacha ko'rsatkichidan yuqori yoki past bilim darajasiga ega ekanligi aniqlanadi.

Mezonli testlarda esa har bir ta'lim oluvchining qandaydir o'quv yoki mutaxassislikka oid topshiriqlarini echish uchun zarur bo'ladigan bilim va o'zlashtirish qobiliyatlari ochib beriladi, ya'ni mezonli testlar va unga mos topshiriqlar ta'lim oluvchilarning bilim va ko'nikmalari aniq fan sohalari bo'yicha o'qitish maqsadining minimal talablariga qay darajada erishgani yoki erishmaganligi haqidagi savollarga javob beradi.

Me'yoriy testlarda, asosan topshiriqni "echdi" yoki "echmadi" deb belgilansa, mezonli testlarda esa topshiriqni qaysidir yo'l bilan echgan ta'lim oluvchilarni murakkab ishlarga qo'yish mumkinligi, ularning murakkab dasturlar bo'yicha ishni davom ettira olishligi hisobga olinishi kerak.

Me'yoriy testlar quyidagi afzalliklarga ega:

- test savollari ko'pgina qobiliyatlarni tekshirishni ko'zda tutadi;
- ta'lim oluvchilarning katta miqdordagi murakkab materialni turli yo'llar bilan o'rganganlarida erishgan umumiy darajasini aniqlashda foydali;
- eng iqtidorli ta'lim oluvchilarni tanlab olish imkoniyatini beradi.

Me'yoriy testlarning kamchiligi ta'lim oluvchi keyingi bosqichga o'tishga qay darajada tayyor ekanligini belgilab bermasligida ko'zga tashlanadi. Shuningdek, me'yoriy testlar ta'lim oluvchilarning hissiy va psixomotor holatlarini o'lchash uchun mos kelmaydi. Ta'lim oluvchilar o'rtasida musobaqaga moyillikni vujudga keltirib, ularni bilim olishdan ko'ra ko'proq ballarni tenglashtirishga intiltiradi. Ammo me'yoriy testlar o'quv predmeti bo'yicha ta'lim oluvchilarning umumiy qobiliyatlarini, katta guruhda qobiliyatlarini namoyon qilish imkoniyatini aniqlashda va bo'sh ish o'rni uchun eng maqbul nomzodni tanlashda samara keltiradi.

Mezonlarga ko'ra testdan o'tkazishda natijalar o'zgarmas, *doimiy standartlar* bilan solishtiriladi. Masalan, haydovchilik guvohnomasini berish uchun talabgorning bilimi mavjud standart bilan solishtirilishi kerak. Uni boshqa soha hodimining qobiliyatlari bilan solishtirib bo'lmaydi.

Mezonlar bo'yicha o'tkazilgan testlar ta'lim beruvchiga ta'lim oluvchilar bilimi va imkoniyatlarini aniqlashga ko'mak beradi. Masalan, to'rt xonali sonlar bilan arifmetik amallarni bajarish bo'yicha 20 ta misol berilgan bo'lsa, ta'lim oluvchi ularni o'zlashtirgan, deb hisoblash uchun misollarning eng kamida 17 tasi to'g'ri bajarilgan bo'lishi kerak.

Ayrim hollarda tavsiya etilgan testlarni 100 foiz to'g'ri bajarish talab etiladi.

Yangi mavzuni o'tishdan avval ta'lim oluvchining shu mavzuni o'rganishga tayyorligi hamda emotsional va psixomotor holatini aniqlashda, shuningdek, ularni o'qitish uchun guruhlashda **mezonga ko'ra o'tkaziladigan testlardan** foydalanish tavsiya etiladi.

Standartlashtirilgan testlar ma'lum standart talablari qo'yilgan dastur asosida tuzilib, ta'lim oluvchining bilim, ko'nikma va malakasini aniqlashga mo'ljallanadi.

Ularning erishilgan darajani, qobiliyatlarni (qiziqishlarni ham) aniqlovchi hamda tashxislovchi turlari mavjud.

Ta'lim beruvchilar ko'proq erishilgan darajani va qobiliyatlarni aniqlovchi testlar bilan ishlaydi.

Erishilgan darajani aniqlovchi testlar ta'lim oluvchi ma'lum sohada o'zlashtirgan bilimlar miqdorini o'lchaydigan standartlashtirilgan testlardir. Bu kabi testlarni butun guruhga yoki individual ravishda ishlatish, natijalarni hisoblashda turlicha ball tizimi qo'llanilishi mumkin.

Tashxislovchi testlar ta'limdagi muammolarni belgilab olish uchun individual ravishda qo'llaniladi.

3) Testlarning didaktik – psixologik yo'nalishi qanday test ishlab chiqilayotganligi yoki adaptatsiyasidan o'tayotgan testni uning muallifi qanday xarakterlashni aniqlaydi:

a) nazariy bilimlarni nazorat qilish uchun o'zlashtirish testlari;

b) berilgan fan (o'quv va mutaxassislik) bo'yicha bilim va malakalarni nazorat qilish testlari;

v) o'qitish testlari (ma'lum fan yoki uning tsikli bo'yicha o'quv imkoniyatlarining diagnostikasi).

4) Nazorat bosqichlari bo'yicha yo'nalish:

a) kirish nazorati (Oliy o'quv yurtiga kirishdagi yoki kursni, fan bo'limini va o'qitish bosqichining boshlanishidagi nazorat);

b) kundalik (joriy) nazorat – bu har kuni amalga oshiriladigan yoki o'quv jarayoni mavzulari bo'yicha o'tkaziladigan nazorat;

v) oraliq nazorat – bu muayyan fanning alohida bo'lishi tugashi munosabati bilan o'tkaziladigan nazorat;

g) yakuniy nazorat – bu ma'lum kurs (fan) ning tugashi munosabati bilan o'tkaziladigan nazorat.

5) Testlashtirishning diagnostik (tashxislanganlik) darajasi bo'yicha berilgan testdan ko'zlangan maqsad:

a) **Simptomatik diagnostikaga**, ya'ni bilim va o'zlashtirishning “yuqori qatlamlariga” qaratilishi (ya'ni, ma'lum qonuniyat yoki formulalarni bilish, bilmasligi yoki tanish – notanishligi va boshqalar);

b) **Etilogiya diagnostikaga**, tekshiruv – aloqa sababi (nima uchun aynan o'sha bilimlarni bilmasligi va buning qay darajada boshqa bilimlarni bilishga bog'liqligi)ga qaratilishi;

v) **tipologiya diagnostikada** esa ta'lim oluvchining o'tilayotgan dars va bilimlarni bilishga, o'zlashtirish va uddalay olishida qanday g'oyalarni kuchaytirish kerakligiga qaratilgan bo'ladi.

6) Sinaluvchining testni bajarish faolligini oshirishga esa yozma va og'zaki testlarga mos ravishda yozma va og'zaki javoblarni qo'llash. Masalan, harakat testlarida, ayniqsa, kompyuterlarda klavishlarni bosishdan tortib, dasturlar yoki qism dasturlarni chiqarishgacha hamda hisoblash ishlarini o'tkazish va grafiklarni chizish, loyihalashtirish kabilarda. Harakat testlari o'qish yoki ishlash qurilmalarida mashq (trenajerlarda) testlarini mutaxassislik bo'yicha o'qitish tizimlariga kiritish mumkin.

7) Testning nomogenlik darajasi (bir jinslik) testni tuzuvchi muallif tomonidan rejalashtirilgan bo'ladi. Shu jumladan:

a) ko'zlangan maqsadga qarab testning nimani tekshirish kerakligi, ayniqsa, integrativ xarakterdagi asosiy elementlar ichidan (masalan, ma'lum amallarning talab qilingan darajada yoki shu amallarni bajarishda sifat, miqdor, tezlik, ketma – ketlik, javobgarlik kabi bir qancha) asosiy omillarni hisobga olish;

b) shakllantirilgan testda topshiriqlar tuzilishi shaklining bir jinsligi (gomogenligi) yoki turli shaklda bo'lishligi.

8) Vaqt omili – testning tezkor bo'lishi, topshiriqlarning funktsional ravishda ma'lum belgilangan vaqtda bajarish zarurligi: qaysi yo'l bilan, nimaga asoslanib vaqtni, baholash vaqtining sarflanish chegarasi belgilangan bo'lishligi.

9) Testlashtirishni tashkil etish usullariga esa umumiy, individual yoki juda kam qo'llaniladigan, lekin juda samarali hisoblangan alohida usuli ham tekshiriluvchilarning tashxischi bilan yuzma – yuz, xolis (testlashtirishning EHM vositalaridagi individual dasturning zamonaviy varianti) turishi kabilar kiradi.

Chet el pedagogikasi testlarining tahlili shuni ko'rsatadiki, ularni bizning milliy pedagogikamizga ko'r – ko'rona ko'chirib bo'lmaydi. Chunki, ko'pchilik chet el testlari yagona dastur bo'lmagan sharoit uchun tuzilgan. Bizning yagona dasturimizning **asosiy maqsadi** axborot madaniyatining (kompyuter orqali) namoyon bo'lishi va o'quv dasturi asosiy talablarini bajarilishi bizning testlarimizda asosiy talab – dasturga munosabat bo'yicha xotiradagini eslash bo'ladi.

2. O'qituvchi nazorati va ta'lim oluvchilar faoliyatini baholashning uyg'unligi

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2010 yil 25 avgustdagi 333-sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan "Oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilimini nazorat qilish va baholashning reyting tizimi to'g'rsida"gi nizomda "Talabalar bilimini nazorat qilish va reyting tizimi orqali baholashdan maqsad ta'lim sifatini boshqarish orqali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga erishish, talabalarning fanlarni o'zlashtirishida bo'shliqlar hosil bo'lishini oldini olish, ularni aniqlash va bartaraf etishdan iborat.

Reyting tizimining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- talabalarda Davlat ta'lim standartlariga muvofiq tegishli bilim, ko'nikma va malakalar shakllanganligi darajasini nazorat qilish va tahlil qilib borish;

- talabalar bilim, ko'nikma va malakalarini baholashning asosiy tamoyillari: Davlat ta'lim standartlariga asoslanganlik, aniqlik, haqqoniylik, ishonchlilik va qulay shaklda baholashni ta'minlash;

- fanlarning talabalar tomonidan tizimli tarzda va belgilangan muddatlarda o'zlashtirilishini tashkil etish va tahlil qilish;

- talabalarda mustaqil ishlash ko'nikmalarini tahlil rivojlantirish, axborot resurslari manbalarida samarali foydalanishni tashkil etish;

- talabalar bilimni xolis va adolatli baholash hamda uning natijalarini vaqtida ma'lum qilish;

- talabalarining fanlar bo'yicha kompleks hamda uzluksiz tayyorgarligini ta'minlash;

- o'quv jarayonining tashkiliy ishlarini kompyuterlashtirishga sharoit yaratish", deb ta'kidlanadi.

Yuqorida keltirilgan hujjatdagi asosiy maqsaddan va qator vazifalardan quyidagi talablar kelib chiqadi.

Ta'limning tarkibiy qismlari o'zaro bog'liq va aloqador bo'lib, u pedagogik jarayon hisoblanadi. Bu jarayonning samaradorligi ko'p jihatdan tashkil etilgan ta'lim vositalari tizimiga bog'liqdir. Bu vositalar butun ta'lim tizimining tarkibiy qismi deb qaralgandagina o'z ahamiyatini yo'qotmaydi va ta'limning umumiy vazifalarini muvaffaqiyatli hal etishda yordam beradi.

Ma'lumki, ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismlaridan biri – nazorat va hisobga olishdir. Bu tushunchalar o'ziga xos mohiyat va xususiyatlarga ega. Ta'lim beruvchi nazorat va hisobga olishni to'g'ri tashkil etsa, ta'lim jarayonining samaradorligi ortadi. Buning uchun ta'lim beruvchi ta'lim oluvchining o'quv materiallarini o'zlashtirish darajasini aniqlab borishi lozim.

Nazorat (ta'lim jarayonida) ta'lim oluvchining bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, o'lchash va baholash jarayonini anglatadi. Aniqlash va o'lchash esa tekshirish deb ataladi.

Tekshirish – nazoratning tarkibiy qismi bo'lib, uning asosiy didaktik vazifasi ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilar o'rtasida aloqani ta'minlash, ta'lim beruvchi tomonidan o'quv materialini o'zlashtirish haqida ob'ektiv axborot olinishi hamda bilimlardagi kamchilik va nuqsonlarni o'z vaqtida aniqlashdir. Shuningdek, tekshirishning maqsadi nafaqat ta'lim oluvchining bilim darajasi va sifati, balki uning o'quv mehnati hajmini ham aniqlashdan iborat.

Ta'lim oluvchilarning bilim va malakalarini tekshirish quyida ko'rsatilgan mantiqiy ketma-ketlikda olib boriladi: ta'lim oluvchilarning bilim darajasini **oldindan aniqlash**; mavzuni o'zlashtirishni **joriy tekshirish**; bilim, ko'nikma va malakalarni egallanganligining **takroriy tekshirish**; yaxlit bo'lib yoki kursning alohida mavzusi bo'yicha **davriy tekshirish**; ta'lim jarayonining barcha

bosqichlarida egallangan bilim, ko'nikma va malakalarini **yakuniy tekshirish va hisobga olish**.

Ma'lumki, ta'lim jarayonidagi natijalarni hisobga olish, tekshirish va bilimni nazorat qilish (monitoringga e'tibor berish) hamda baholash pedagogik faoliyatda muhim bosqichlardir. Jumladan, mazkur faoliyatda ta'lim oluvchining bilimini haqiqiy va adolatli baholash hamda natijalarni ularga muntazam ravishda ma'lum qilib borish katta tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim oluvchilar bilimni nazorat qilish va baholashni to'g'ri yo'lga qo'yish, ularda o'tilgan fanlarga nisbatan ijodiy yondashish, mustaqil fikrlash, o'z bilimni doimiy ravishda oshirish, adabiyotlardan keng foydalanishni yo'lga qo'yish demakdir. Shu bilan birga ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi o'rtasidagi uzviy bog'lanishdagi faoliyat olib borishni yuzaga keltiradi, ya'ni o'qitishning o'zaro aloqador ikki vositasini yuzaga keltiradi. Bu ta'lim beruvchi faoliyati va ta'lim oluvchining mehnatga ongli munosabatini uzluksiz jarayon sifatida doimiy bo'lib turishini ta'minlaydi.

Bunda professor – o'qituvchilarning ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarga puxta tayyorgarlik ko'rishi, baholashga doir me'yor va mezonlarni, savolnomalar, test savollari va turli boshqotirmalar hamda tayanch tushunchalarni tuzishdagi mas'uliyatli yondashishi va tinimsiz mehnati yotadi.

3. Bilimlarning natijalarini baholashda pedagogik testlarning roli

Ta'lim olganlikni tashxis etishning mohiyati¹. **Tashxis** – bu didaktik jarayon kechadigan barcha sharoitlarni oydinlashtirish, uning natijalarini belgilash demakdir. Tashxisiz didaktik jarayonni samarali boshqarish, mavjud sharoit uchun optimal natijalarga erishish mumkin emas. Bunga sabab talim olganlikni tashxislash orqali erishilgan natijalar va ta'lim olganlik ajratib olinadi. Shuningdek, ta'lim olganlik tashxislash vaqtida belgilangan maqsadni amalga oshirish darajasi sifatida ham qaraladi. Didaktik tashxislashning maqsadi o'quv jarayonida kechadigan barcha jihatlarning uning mahsuli bilan bog'liq holda o'z vaqtida aniqlash, baholash va tahlil qilishdan iborat.

Demak, tashxis ta'lim oluvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini an'anaviy tekshirishga nisbatan kengroq va chuqurroq ma'no kasb etadi. Tashxis natijalarni ularga erishish yo'llari va vositalari, usullari bilan aloqadorlikda baholaydi, ta'lim mahsulining shakllanish jarayonlari va bosqichlarni aniqlaydi. Tashxislash, nazorat, tekshirish, baholash, statistik ma'lumotlar to'plash, ularni tahlil qilish, dinamika,

---

¹ Ушбу мавзу моҳиятини очиб беришда И.П.Подласый қарашларидан фойдаланилди (Подласый И.П. Педагогика. В 2-х кн. 1. – Москва, Владос, 2001).

tendentsiyalarni (an'analarni) aniqlash, voqealarning keyingi rivojini taxminlashni o'z ichiga oladi.

Ta'lim oluvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish, baholash tashxislashning zaruriy tarkibiy qismlari sanaladi. Ta'limni baholashda ziddiyatli qarashlarning tug'ilishini buyuk pedagog Ya.A.Komenskiy ham ta'kidlab o'tgan edi. U pedagoglarni o'zlari ega bo'lgan baholash huquqidan aql bilan foydalanishga chaqirgan. Ta'lim oluvchilarga nisbatan nazoratning ob'ektiv bo'lishiga erishish didaktik tizimlarning asosida yotadi.

Olimlarning ta'kidlashicha, demokratlashgan ta'lim tizimida yuzaki (formal) nazorat bo'lmasligi lozim. Didaktik nazorat o'qitishning o'ziga xos metodi sifatida aniq ifodalangan ta'lim beruvchi, rivojlantiruvchi yo'nalganlikka ega bo'lishi, o'z – o'zi bilan nazorat qilish bilan birlashishi, eng avvalo, ta'lim oluvchining o'zi uchun zarur va foydali bo'lishi lozim.

Ta'lim tizimini demokratlashtirish bilim, ko'nikma va malakalarni nazorat qilishdan emas, balki baho yordamida o'qishga undashning eskirgan shakllaridan voz kechishni talab qiladi. Ta'lim oluvchilarning o'quv mehnatini rag'batlantirishning yangi usullarini izlash, ta'lim va tarbiya sohasida kuch to'plab borayotgan shaxsiy foyda tamoyili yangicha yondashuvlarni belgilab beradi. Tashxislash tizimida baho rag'batlantirish vositasi sifatida bir qator afzalliklarga ega bo'ladi. **Birinchi navbatda**, baholovchi fikrlar (ballar) qo'llanishi mumkin bo'lgan tashxislash natijalari shaxsning o'z darajasini belgilashga ko'maklashadi, bu esa raqobatbardosh ta'lim sharoitlarini yaratishda muhim omil sanaladi. Ta'lim (shuningdek, nazorat)ning ixtiyoriyligi tamoyili bilan boyitilgan baho o'tmishda ko'plab ta'lim oluvchilar uchun majburiy ta'limning zaruriy vositasidan **shaxsiy** reyting – insonning jamiyatdagi mavqei ko'rsatkichini tadrijiy aniqlash usuliga aylanadi.

Ta'lim olganlikni nazorat qilish va tashxislash tamoyillari.

Pedagogikada ta'lim oluvchilarning ta'lim olganligini tashxislash va nazorat qilish tamoyillarining tizimi ishlab chiqilgan. Ulardan eng muhimlari xolislik (ob'ektivlik), tizimlilik (sistemalilik), ko'rgazmalilik (oshkoralik) sanaladi. **Xolislik (ob'ektivlik)** tashxis testlari (topshiriqlari, savollari), tashxis jarayoni mazmunining ilmiy asoslanganligi, pedagogning barcha ta'lim oluvchilarga do'stona munosabati hamda bilim, malakalarni baholashning aniq ko'rinishda belgilangan mezonlaridan iborat. Amalda tashxisning xolisligi qo'yilgan baholar nazorat metodlari vositalaridan, tashxis o'tkazgan ta'lim beruvchidan qat'iy nazar hamma vaqt mos kelishini anglatadi.

Tizimlilik (sistemalilik) tamoyilining talabi shundan iboratki, tashxislash nazoratini ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida – bilimlarni boshlang'ich idrok etishdan to amalda qo'llashgacha bo'lgan bosqichlarida olib borish kerak. Tizimlilik

barcha ta'lim oluvchilar o'quv muassasasida bo'lgan birinchi kundan boshlab oxirigacha muntazam tashxisga jalb etilishini anglatadi. Ta'lim oluvchining bilimi va egallashi lozim bo'lgan barcha jihatlarni ishonchli tekshirish uchun ta'lim nazoratini tez – tez o'tkazish kerak. Tizimlilik tamoyili tashxis o'tkazishga butun yondashuvni talab etadiki, bunda nazorat, tekshirish, baholashning turli shakllari, metodlari, vositalari uzviy o'zaro bog'liqlikda va birlikda qo'llaniladi, bir maqsadga xizmat qiladi. Bu kabi yondashuv tashxisning ayrim metodlari va vositalarini mutloqlashtirishga yo'l qo'ymaydi.

Ko'rgazmalilik (oshkoralik) tamoyili avvalo barcha ta'lim oluvchilarni aynan bir xil mezonlar bo'yicha ochiq sinovdan o'tkazishni anglatadi. Tashxis jarayonida belgilanadigan har bir ta'lim oluvchi reytingi ko'rgazmali, qiyosiy harakterga ega. Oshkoralik tamoyili, shuningdek, baholarni e'lon qilish va motivatsiyalashni talab etadi. Baho mo'ljal (orientir) bo'lib, ta'lim oluvchilar unga muvofiq o'zlariga qo'yiladigan talablar va pedagogning xolisligi haqida fikr yuritadi.

Ma'lumki, bugun ta'lim tizimida reyting nazoratidan keng foydalanilmoqda. **Reyting** deganda baholash, tartibga keltirish, klassifikatsiyalash (tizimlashtirish, sinflash), bironta hodisani oldindan belgilangan shkala bo'yicha baholash tushiniladi. Reyting nazorati ta'lim oluvchining ma'lum bir fandan reytingini aniqlaydi.

Shkalalash – aniq jarayonlarni raqamlar tizimi yordamida modellashtirish.

Reyting nazoratida ta'lim oluvchilarning o'quv faoliyatini nazorat qilishning yuqorida keltirilgan metodlari bilan birga test usulidan ham samarali foydalanilmoqda. Test so'rovidan nafaqat ta'lim oluvchilarning bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, balki 1993 yildan boshlab O'zbekiston Respublikasida abiturentlarni Oliy o'quv yurtlariga tanlov asosida qabul qilish jarayonida ham samarali foydalanib kelinmoqda.

Pedagogik amaliytda testning bir **qator afzalliklari ko'zga tashlanadi**. Ular quyidagilardir:

- nazorat uchun vaqtning kam sarflanishi;
- nazariy va amaliy bilim darajasini ob'ektiv sharoitda aniqlash imkonining mavjudligi;
- bir vaqtning o'zida ko'p sonli ta'lim oluvchilar bilan nazoratni tashkil etish mumkinligi;
- bilim natijalarining ta'lim beruvchi tomonidan qisqa muddatda tekshirilishi;
- barcha ta'lim oluvchilarga bir xil murakkablikdagi savollar berilib, ular uchun bir xil sharoitning yaratilishi.

Ta'lim tizimi uzluksiz ravishda islohatlarni amalga oshirishni talab etadigan sohadir.

Ta'lim tizimida islohatlarni amalga oshirish jarayonida ta'lim oluvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish va baholash ham yangicha mazmun

kasb etadi. Bu Davlat ta'lim standartlarining ishlab chiqilganligi va yangi o'quv dasturining amaliyotga joriy etilganligi bilan ham izohlanadi. Erkin va mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalashga nisbatan yuqori talabning qo'yilganligi, ta'lim oluvchilarni kasbga muvaffaqiyatli yo'llash maqsadida psixologik va pedagogik diagnostika barcha turdagi ta'lim muassasalarida keng ko'lamda amalga oshirilayotganligi kabi holatlar ko'zga tashlanayotgan bir vaqtda ta'lim oluvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini eng samarali shakl, metod va vositalar yordamida nazorat qilish hamda baholash muhim ahamiyatga ega.

Ta'lim oluvchilar bilimni baholashning besh balli tizimining eskirganligi va zamon talablariga javob bera olmagan uchun uni reyting tizimi asosida baholash uslubi bilan almashtirish davr taqozosiga aylanadi. Shu o'rinda "qanday sabablarga ko'ra besh balli baholash mezoni o'zini oqlamadi?" degan savolga javob berish o'rinlidir:

Birinchidan, O'zbekiston Respublikasining "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi" ta'limni demokratik va insonparvarlik tamoyillari asosida rivojlantirishni nazarda tutadi. Besh balli baholash tizimi qattiqqo'llikni. Ta'lim beruvchining mustabidligi hamda uning ta'lim jarayonida yakka hukmronligini ta'minlashga xizmat qilib kelgan.

Demak, ushbu jarayonda talab va amaldagi holat bir – biriga muvofiq kelmaydi.

Ikkinchidan, baholash mezoni ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi o'rtasida ixtiloflarni keltirib chiqarishga emas, aksincha, o'zaro faol hamkorlik, bir – birini tushuna olishlari uchun xizmat qilishi lozim.

Uchinchidan, baholash mezoni faqatgina ta'lim oluvchilar tomonidan bilim, ko'nikma va malakalarning o'zlashtirilish darajasini nazorat qilish uchungina emas, balki ta'limni tashxis etishning faol ko'makchisiga aylanishi zarur.

Baholashning besh balli tizimi birdan beshgacha farqlanuvchi dastlabki baholar qo'yish tartibini bildirib, mohiyati esa baholarning o'rtasidan kelib chiqqan holda choraklik (yillik) o'zlashtirish natijalarini aniqlash tartibidan iborat.

Masalan, ta'lim oluvchi biror o'quv fanidan uchta nazorat ishini 3, 4 va 5 ga bajargan, joriy nazorat bo'yicha ham shunday natijalarni qayt etgan bo'lsa, unga chorak uchun "4" baho qo'yiladi. Bu esa joriy, oraliq va yakuniy nazorat paytida yaxshi tayyorgarlik ko'rgan ta'lim oluvchining ijobiy baholanishi o'rniga, oldingi mavzulardan "5" bahoga berilgan javoblarning mutlaqo inobatga olmasligiga sabab bo'ladi.

Reyting tizimida o'zlashtirish natijasi nazoratning ko'rsatilgan barcha shakllardan o'tish jarayonida to'plangan ballarni qo'shish yo'li bilan aniqlanadi. Har bir nazorat turi uchun 10 balldan taqsimlanganda (o'quv fani uchun 100 ball hisobida) unga 7,5,8,7 ball qo'yilsa, ta'lim oluvchilarning chorak yoki yarim yillik uchun to'plagan balli 27 ballni tashkil etadi, bu esa 55 foizdan kam, shuning uchun u etarlicha

reyting balini to'plamaguncha va barcha nazorat shaklida o'tmaguncha attestatsiya qilinmaydi. Demak, reyting tizimi olingan baho bilan egallangan bilim o'rtasida tafovut kelib chiqishining oldini oladi.

Reyting tizimi **yana bir qator afzalliklarga ega**, chunonchi:

- ta'lim jarayonida baholash tizimi imkoniyatlarini kengaytirish;
- ta'lim oluvchi bilimni eng adolatli mezonlar yordamida aniqlash;
- ta'limni standartlashtirish jarayoni uchun zarur imkoniyatlarni ochib berish;
- ta'lim standartlarida ko'zda tutilgan o'quv dasturiga kirgan majburiy ixtiyoriy mavzularning to'laligicha o'zlashtirilishi;
- ta'lim oluvchilarda o'z ustida mustaqil ishlash intilish, erkin fikr yuritish, bilimlarni egallashga nisbatan izchil yondashuv yuzaga keladi;
- ta'lim oluvchilarda yomon baho olishga bo'lgan qo'rquv yo'qolib, uning o'rniga bilimlarni ixtiyoriy o'zlashtirish, mavjud kamchilik va nuqsonlarni bartaraf etish yo'lida mustaqil ishlash imkoniyati yaratiladi. Boshqacha aytganda, qo'rquv o'rniga intilish, rejalashtirish, harakat qilishga ehtiyoj tug'iladi, o'rganishga nisbatan qiziqish ortadi.

4. Baholash mezonlari va ulardagi xatoliklar.

Tekshirishdan tashqari nazorat o'z ichiga baholashni (jarayon sifatida) va bahoni (natija sifatida) ham oladi. **Baholash** deb bilim, ko'nikma va malakalarni o'quv dasturida ko'rsatilgan etalon (ko'rsatkich, qolip, o'lchagich)lar bilan solishtirishni aytamiz. **Baho** deb baholashning ball shaklida ko'rsatilgan son jihatdan o'lchashiga aytiladi. O'zlashtirish tabellari, guruh jurnallari, reyting daftarchalari va shu kabilarda baholash shartli belgilar, kod signallari, xotiralash belgilari va hokazolar baho ko'rinishida qayd etiladi. Ta'lim oluvchining o'zlashtirish darajasini baholash uchun nazorat yakunlari (natijalari) asos bo'ladi. Bunda ta'lim oluvchilar ishining ham sifat, ham miqdor ko'rsatkichlari hisobga olinadi. Miqdor ko'rsatkichlari ko'proq ballar yoki foizlarda, sifat ko'rsatkichlari esa a'lo, yaxshi, qoniqarli va hokazo baholovchi fikrlar yordamida qayd etiladi. Har bir baholovchi fikrga oldindan kelishilgan (belgilangan) ball, ko'rsatkich (masalan o'rin – 1,2,3,4 va hokazo) tayinlanadi. Bunda baho o'lchash va hisoblashlar natijasida olinadigan son emas, balki baholovchi fikrga yuklangan ma'no ekanini unutmaslik muhim. Baholarni son sifatida qo'llashga berilib ketishning oldini olish uchun bir qator mamlakatlarda baholash harfi (A, V, S, D va hokazo) ifodaga ega.

Bahoni amalda egallangan bilim, ko'nikma va malakalar bilan davlat ta'lim standartiga ko'ra o'zlashtirilishi belgilangan bilim, ko'nikma va malakalar umumiy hajmi o'rtasidagi nisbat sifatida tushunish (ta'riflash) dan ta'lim darajasining miqdoriy mazmuni kelib chiqadi. O'zlashtirish (ta'lim samaradorligi) ko'rsatkichi

$$Bq \frac{A}{T} \cdot 100\%$$

nisbat asosida hisoblanadi. Bunda:

B – o'zlashtirish (ta'lim samaradorligi) bahosi;

A – amalda o'zlashtirilgan bilim va malakalarning hajmi;

T – o'zlashtirish uchun taklif etilgan bilim va malakalarning to'liq hajmi.

Ko'rinib turibdiki, o'zlashtirish ko'rsatkichi (baho) bu o'rinda 100% - axborotni to'liq o'zlashtirish va 0% - uning umuman mavjud emasligi o'rtasida bo'ladi. Ma'lumki, baholash funktsiyasi ta'lim darajasini qayd etish bilangina cheklanmaydi. Baho – pedagog ixtiyoridagi o'qishni, ijobiy motivatsiyani rag'batlantirishning va shaxsga ta'sir ko'rsatishning yagona vositasi. Aynan xolis (ob'ektiv) baholash ta'sirida, ta'lim oluvchilarda adekvat o'z – o'zini baholash, shaxsiy muvaffaqiyatlarga tanqidiy munosabat yuzaga keladi. Shu bois bahoning ahamiyati, vazifalarining xilma – xilligi ta'lim oluvchilar o'quv faoliyatlarining barcha jihatlarini aks ettiradigan va ularni aniqlashni ta'minlaydigan ko'rsatkichlarni izlab topishni talab etadi.

Ta'lim beruvchi o'qitish bilan bir vaqtda ta'lim oluvchilarning o'rganilayotgan mavzuni qanday qilib idrok etishini, esda saqlashga harakat qilishini va uni amalda qo'llash malakalarini egallashini hisobga olib borishi kerak. **Hisobga olish** – bu o'qitishning muayyan bir davrida ta'lim oluvchilar va ta'lim beruvchi faoliyatini umumlashtirib xulosalash.

Hisobga olish natijasida ta'lim beruvchi ham, ta'lim oluvchi ham o'zlarining keyingi bajaradigan ishlarining shaklini va mazmunini belgilaydi. O'zlashtirishni hisobga olish ta'lim oluvchilarning bilish faoliyatini rag'batlantirib, ma'lum bir harakatlarni bajarish uchun uning irodasini tarbiyalaydi. Shuningdek, o'zlashtirishni hisobga olish ta'lim beruvchining faoliyatni ham tashkil etadi. O'qitish metodlari va shakllarining tabora takomillashuvi natijasida baho o'qituvchining pedagogik mahorati ko'rsatkichiga aylanmoqda va ta'lim beruvchining o'z malakasini oshirib borishida muhim ahamiyatga ega bo'lmoqda.

To'g'ri tashkil etilgan hisobga olish natijasida ta'lim beruvchi ta'lim oluvchilarning o'zlashtirishini aniq baholay oladi, ularning o'z bilimlarini takomillashtirishga intilishini yuzaga keltiradi, aqliy va axloqiy rivojlanishiga ta'sir etadi.

Ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish natijalarini hisobga olishda quyidagilarga e'tiborini qaratishi lozim:

- o'quv dasturi asosida mavzu va bo'limni o'rganishda ta'lim oluvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini har tomonlama nazorat qilish;
- har bir yakunlangan mavzu bo'yicha ta'lim oluvchilarning faoliyati to'g'risida to'liq xulosa chiqarish;

- o'rtacha arifmetik ma'lumotlarga tayanibgina ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish darajasini baholamaslik;

- ta'lim oluvchilarning mavjud bilimlariga aniq, batafsil ma'lumot (tavsif) berish uchun ularning bir necha o'quv yilidagi statistik o'zlashtirish ma'lumotlarga asoslanib tahlil etish.

Demak, o'zlashtirishni nazorat qilish va hisobga olish nazorat, o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish vazifalarini bajaradi.

Nazorat qilish vazifasi o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalar darajasini aniqlash va baholashdan iborat. Bu o'quv materiallarini o'rganishning keyingi bosqichiga o'tish imkoniyatlarini aniqlashtiradi hamda ta'lim beruvchining o'quv metodlarini va usullarini to'g'ri tanlaganini nazorat qiladi. Nazorat qilish vazifasi o'quv materiallarini o'rganishning maqbul yo'llarini topish bilan bog'liqdir.

O'qitish vazifasi ta'lim oluvchilarning bilimini tekshirishda aniq ko'rinadi. Yangi mavzuni mustahkamlash jarayonida yoki uy vazifalarini tekshirishda ta'lim oluvchilarning o'tilgan mavzuni takrorlashga, ular uchun tushunarsiz bo'lgan ma'lumotlarni bilib olishlariga imkon tug'iladi. Chunki, guruhdagi boshqa ta'lim oluvchilar javob berayotgan ta'lim oluvchining fikrini diqqat bilan tinglashadi va avval egallagan bilimlarini mustahkamlab, qo'shimcha ma'lumotlar bilan boyitishadi. O'rtoqlarining javoblariga qo'shimcha qilishga yoki echilmay qolgan savollarga javob berishga shaylanish orqali o'rganilgan mavzuni aniqlashtirishga harakat qiladi.

Nazoratning **tarbiyalash vazifasi** shundan iboratki, ta'lim oluvchilar tekshirishga tayyor bo'lish uchun darslarni o'z vaqtida tayyorlaydilar, bo'sh vaqtlaridan unumli foydalanishga harakat qiladilar, intizomga o'rganadilar.

Shuningdek, tekshirish va baholash ta'lim oluvchining o'z bilimlari va qobiliyatlarini o'zi mustaqil aniqlashiga ham yordam beradi. o'zidagi kamchiliklarni ko'ra olishga va uni tugatish yo'llarini izlashga ko'maklashadi. Lekin ta'lim oluvchining bilimini baholashda ta'lim beruvchi nohaqlikka yo'l qo'ysa, ta'lim oluvchi va ta'lim beruvchi o'rtasida ziddiyat kelib chiqadi. Uy vazifalarining esa haddan ziyod ko'p bo'lishi ham ta'lim oluvchilarning yuzaki dars tayyorlashiga olib keladi.

Eng asosiysi, o'zlashtirishni hisobga olish, shaxsning ijobiy fazilatlarini shakllantirish, yaxshi o'qishga xohish uyg'otish, o'quv ishlariga vijdonan yondashish, javob berishga tayyorlanishda mustaqil bo'lish hamda bilish faoliyatini chuqurlashtirishga qaratilmog'i lozim.

Agar nazoratning o'qitish va tarbiyalash vazifalari to'g'ri amalga oshirilsa, shaxsning tafakkurini rivojlantirishga, his – tuyg'ulari va axloqiy sifatlarni tarbiyalashga imkon tug'iladi. Bu esa o'z – o'zidan nazoratning **rivojlantiruvchi vazifasi** sanaladi.

Ta'lim oluvchilarning bilim, ko'nikma, malakalarini baholash turlari va mezonlari. Ta'lim oluvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini baholash mezonlari hamma vaqt bahstalab mavzu bo'lib kelgan. Chunki u turli adabiyotlarda turlicha yoritilgan. Biroq mavjud qarashlarni umumlashtirib aytish mumkinki, ta'lim oluvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini baholash mezonlari har bir fanning maqsad va vazifalariga, shuningdek, guruhdagi ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish darajasiga tayangan holda belgilanadi.

Respublikamiz oliy o'quv yurtlarida Oliy va o'rta maxsus ta'lim Vazirligining 2010 yil 25 avgustdagi 333 – sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan “Oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilimni nazorat qilish va baholashning reyting tizimi to'g'risidagi muvaqqat Nizom”iga oid nazorat turlari quyidagicha:

- Joriy nazorat (JN)
- Oraliq nazorat (ON)
- Yakuniy nazorat (YaN)

Reyting nazorati jadvallari, nazorat turi, shakli, soni hamda har bir nazoratga ajratilgan maksimal ball, shuningdek, joriy va oraliq nazoratlarining saralash ballari haqidagi ma'lumotlar fan bo'yicha birinchi mashg'ulotda talabalarga e'lon qilinadi.

Joriy nazorat – talabaning fan mavzulari bo'yicha bilim va amaliy ko'nikma darajasini aniqlash hamda baholash usuli. Joriy nazorat fanning xususiyatidan kelib chiqqan holda , seminar, laboratoriya va amaliy mashg'ulotlarida og'zaki so'rov, test o'tkazish, suhbat, nazorat ishi, kollokvium, uy vazifalarini tekshirish va shu kabi boshqa shakllarda o'tkazilishi mumkin.

Oraliq nazorat – semestr davomida o'quv dasturining tegishli (fanning bir necha mavzularini ichiga olgan) bo'limi tugullangandan keyin talabaning bilim va amaliy ko'nikma darajasini aniqlash va baholash usuli. Oraliq nazoratining soni (bir semestrda ikki martadan ko'p o'tkazilmasligi lozim) va shakli (yozma, og'zaki, test va hokazo) o'quv faniga ajratilgan umumiy soatlar hajmidan kelib chiqqan holda belgilanadi.

Yakuniy nazorat – semestr yakunida muayyan fan bo'yicha nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni talabalar tomonidan o'zlashtirish darajasini baholash usuli. Yakuniy nazorat asosan tayanch tushuncha va iboralarga asoslangan “Yozma ish” (tibbiy oliy ta'lim muassasalari uchun “Yozma ish” yoki OTKS (ob'ektiv tizimlashtirilgan klinik sinov) shaklida o'tkaziladi.

Ta'lim yo'nalishi va mutaxassisliklari ayrim fanlarining xususiyatlaridan kelib chiqqan holda fakultet Ilmiy kengashi qarori asosida ko'pi bilan 40 % fanlardan yakuniy nazoratlar boshqa shakllarda (og'zaki, test, himoya va hokazo) o'tkazilishi mumkin.

Talabaning fan bo'yicha mustaqil ishi JN, ON hamda YaN turlarida baholanadi.

Talabalarning bilim saviyasi, ko'nikma va malakalarini nazorat qilishning reyting tizimi asosida talabanning har bir fan bo'yicha o'zlashtirish darajasi ballar orqali ifodalanadi.

Har bir fan bo'yicha talabanning semestr davomidagi o'zlashtirish ko'rsatkichi 100 ballik tizimda butun sonlar bilan baholanadi. Ushbu 100 ball baholash turlari bo'yicha quyidagicha taqsimlanadi:

Ya,N – 30 ball; JN va ON – 70 ball (fanning xususiyatidan kelib chiqqan holda 70 ball kafedra tomonidan joriy va oraliq nazoratlariga taqsimlanadi).

Talabanning fan bo'yicha o'zlashtirish ko'rsatkichini nazorat qilishda quyidagi namunaviy mezonlar tavsiya etiladi:

86-100 ball uchun talabanning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim:

- xulosa va qaror qabul qilish;
- ijodiy fikrlay olish;
- mustaqil mushohada yurita olish;
- mohiyatini tushunish;
- bilish, aytib berish;
- tasavvurga ega bo'lish.

71 – 85 ball uchun talabanning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim:

- mustaqil mushohada yurita olish;
- olgan bilimlarini amalda qo'llay olish;
- mohiyatini tushunish;
- bilish, aytib berish;
- tasavvurga ega bo'lish.

55 – 70 ball uchun talabanning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim:

- mohiyatini tushunish;
- bilish, aytib berish;
- tasavvurga ega bo'lish.

Quyidagi hollarda talabanning bilim darajasi (qoniqarsiz) 0 – 54 ball bilan baholanishi mumkin:

- aniq tasavvurga ega bo'lmaslik;
- bilmaslik.

Shuningdek, 86 – 100 ball – “a'lo”, 71 – 85 ball – “yaxshi”, 55 – 70 ball – “qoniqarli”, 0 – 54 ball – “qoniqarsiz” baho deb baholanadi.

Talabanning fan bo'yicha bir semestrda reytingi quyidagicha aniqlanadi:

$$R_f q = \frac{V \cdot O'}{100}$$

bu erda:

V – semestrda fanga ajratilgan umumiy o'quv yuklamasi (soatlarda);

O' – fan bo'yicha o'zlashtirish darajasi (ballarda).

Fan bo'yicha joriy va oraliq nazoratlarga ajratilgan umumiy ballning 55 foizi saralash ball hisoblanib, ushbu foizdan kam ball to'plagan talabalar yakuniy nazoratga kiritilmaydi, aksincha, 55 va undan yuqori ballni to'plagan talaba fanni o'zlashtirgan deb hisoblanadi.

Biz barcha uchun umumiy bo'lgan quyidagi amallarni talabalar bilan bajarishni tavsiya etamiz:

- fan o'qituvchisi semestr davomida o'qitiladigan fanni soatlar taqsimotini aniq bilish lozim;

- talabalarga birinchi mashg'ulotdayoq baholash turlariga dahldor ballar miqdorini berishi shart;

- JN har bir juftligiga beriladigan ball miqdori talabaning quyidagi harakatlari uchun beriladi: mashg'ulotga qatnashish va faol ishtiroki; topshirilgan topshiriqni bajarilganlik darajasi; daftar tutishi va imloviy xatolarga e'tibor qaratilishi, olingan natijalarni ilmiy va izchil asoslay olishi, hozirjavobligi, topqirligi va ijodiy fikrlar bilan qatnashishi;

- Oraliq nazoratga ajratilgan ball miqdorini talaba darsga doimiy faol qatnashishi hamda bosqichlarda bajaradigan ishlarning natijasiga ko'ra to'playdi. ON da bajariladigan ishlar: savolnomalarga yozma javob berish, test savollarini echish, alohida bob yoki mavzularni mustaqil ish tarzida test savollari, boshqotirmalari yoki rebuslar tuzish, ayrim mavzulardan referatlar yozish yoki mavzulardan og'zaki savol – javob qilish kabilardir.

- YaN ga Nizom bo'yicha ajratilgan 30 ballga moslab, semestr oxirida mustaqil ish topshiradi hamda tayanch tushunchalarga asoslangan variantlar tuzilib, talaba o'z variantiga javob tarzida "Yozma ish" yozadi. YaN dagi ballar miqdori yozma ishning quyidagi holatlari uchun beriladi: variant savollariga yozilgan javobning mukammalligi, talabaning savodli va ilmiy tilda bayon etishdagi e'tibori, fikr – mulohazalarining asosli va mantiqli ekanligi, daftarni tutish va jihozlash tartibiga rioya qilinganligi, xulosalar va foydalanilgan adabiyotlarni keltirilishi kabilardir.

Umuman, reyting tizimi quyidagicha vazifalarni bajarishga qaratilganligini unutmasligimiz lozim:

- fanning talaba tomonidan tizimli tarzda belgilangan muddatlarda o'zlashtirilishini tashkil qilish;

- talaba o'zlashtirishini muntazam baholab borish;

- talabalarda mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish, axborot manbalardan samarali foydalanishni tashkil etish;

- talabaning bilimni adolatli va aniq baholash;

- baholash natijalarini muntazam ma'lum qilish va tahlil qilish;

- professor – o'qituvchilarning har bir darsga va baholash jarayoniga mas'uliyatini oshirish;

- o'quv jarayonining tashkiliy ishlarini kompyuterlashtirishga sharoit yaratish.

Yuqorida keltirganlirimizdan ko'rinadiki, bilimga baho qo'yish bitta mashg'ulotning barcha qismlariga singib ketishi bilan birga butun fanning mazmunidan ham xabardor bo'lishini taqozo etadi. Bu esa ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi o'rtasidagi doimiy ijodiy munosabatni amalga oshirishni talab etadi. Ular o'tilgan materiallarni qaytarish, yangi materiallarni tushunish uchun zamin ekanligini tushunib etadilar, barcha topshiriqlarni o'z vaqtida bajarishga faollik ko'rsata boshlaydilar. Talabalarni JN, ON va YaN lar bilan baholar ekanmiz, albatta, ularning yutuq va kamchiliklarini yoritib berishimiz, javoblarini yoki yozma bajargan ishlarini tahlil qilishimiz lozim. Chunki, fan ta'lim beruvchisi talabalaning semestr davomida bajargan ishlari, faol ishtiroki va boshqa javoblarini aniq hisobga olib bormasa va natijaviy balini chiqarganda qisqacha izohlab bermasa, ular qo'yilgan bahoning **to'g'riligiga shubha** tug'ilishi mumkin.

Talaba o'z bilimining qanday yutuq va kamchiligi borligini tushunib, nima uchun uning bali oshganligini yoki pasayganligini anglagandagina u rag'batlantiruvchi rol o'ynashi mumkin. Talaba o'z xatosini tushungach, uni to'g'rilashga ongli ravishda intiladi. Aks holda, bu talabaga ham, uning o'qishga bo'lgan munosabatiga ham salbiy ta'sir etadi. Unda tirishqoqlik, o'z bilimiga va iqtidoriga bo'lgan ishonchi **pasayib boradi**, ta'lim beruvchiga nisbatan ishonchsizlik paydo bo'lib uni "**adolatsiz**" ga chiqarib qo'yadi.

Ta'lim beruvchining to'g'ri va adolatli asoslashi, garchi, salbiy harakterda bo'lsa ham, talabani qanoatlantiradi. Ta'lim beruvchi bilimni doim nazorat etib ball bilan baholar ekan, talabaning ishiga bo'lgan munosabatini aytib o'tadi. Erishgan yutuqlari uchun rag'batlantirsa, kamchiligi uchun koyiydi. Uni bartaraf qilish mumkinligini ham ijodiy tayyorgarlik paytida asosiy e'tiborini nimalarga qaratish kerakligini ko'rsatadi. Bunday asoslash talaba yutuqlarning aniq bahosi bo'libgina qolmay, balki uning bundan keyingi o'qishdagi vazifalarini bajarishga yordam beradi. Bu, talabada umid uyg'otadi. O'ziga bo'lgan ishonchni mustahkamlaydi va ta'lim beruvchi – ustozga nisbatan ham e'tiqodni yanada kuchaytiradi. Eng asosiysi ular kelajakda o'zfaoliyatlariga tanqidiy ko'z bilan qaraydigan jiddiy shaxslar bo'lib etishadilar.

Demak, bilimni to'g'ri va haqqoniy baholash ta'lim beruvchining pedagogik faoliyatiga ham katta ta'sir kursatadi va quyilgan bahoga javobgarligini oshiradi. Baho talabaga ta'sir etib, uning ijodiy va salbiy kechinmalarini jumbushga keltiruvchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Bu kechinmalar faqat bahoning qandayligiga bog'liq bo'lmay, balki uning talaba ongiga qanday etkazishiga ham bog'liqdir. Faqat yuqorida aytib o'tilgan shartlarga rioya qilib, hamma tomon hisobga olingan holda,

qo'yilgan ob'ektiv baho talabalarda axloqiy – irodaviy xususiyatlarni tarkib toptirishga yordam beradi.

Nazorat savollari

1. O'zlashtirish natijalarini bilish nima uchun kerak?
2. Ta'lim natijalarini nazorat qilish vositalari nimalardan iborat?
3. Nazorat qilishning o'ziga xos xususiyatlari va vazifalarini nimalardan iborat.
4. Didaktik testlarning vazifalari qanday?
5. Me'yoriy test bilan mezonli testning farqini aytib bering.
6. Standartlashtirilgan testning asosiy funktsiyasi nimalardan iborat?
7. Testlashtirishdan tashxislashda qanday foydalaniladi?
8. Testlashtirishning ta'limiy ahamiyati nimalardan iborat?
9. Tekshirish turlarini sanab bering?
10. Baholash mezonlaridan ta'lim natijalarini aniqlashda qanday foydalaniladi.
11. Testlashtirishning ijobiy tomonlarini sanab bering?
12. Testlashtirishning salbiy tomonlarini sanab bering?

Topshiriqlar

1. Ta'limni o'zlashtirish natijasi nima uchun kerakligini asoslash va u orqali ta'limda rejalashtirishning zaruriyligini bayon qilish.
2. Baholash mezonlari va ulardan amaliyotda foydalanishning ahamiyatini ta'lim oluvchilar ongiga singdirish.
3. Ta'lim natijalarini rasmiylashtirish jarayonidagi ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi faoliyatining uyg'unligini yoritish.
4. Ta'lim natijalarini hisobga olishda reyting tizimining joriy etilishini ta'lim oluvchilar ongiga singdirish.
5. Ta'lim natijalarini baholash mezonlari va ularning amaliy ahamiyatlarini baholashni ta'lim oluvchilarga o'rgatish.
6. Ta'lim jarayonlarini tekshirishning baholash jarayonlariga ta'siri haqidagi amaliy ta'limiy faoliyatlardan misollar keltiring va ular orasidagi uyg'unlikka e'tibor berishning ta'limiy afzalliklaridan sanab bering.
7. Ta'lim natijalarini nazorat qilish vositalarini sanab bering va ulardan amaliyotda foydalanish bo'yicha referat tayyorlang.
8. Nazorat funktsiyalarini sanab bering va ulardan amaliyotda foydalanish bo'yicha tavsiyanomalar tayyorlang.
9. Didaktik testlarning ta'lim jarayonidagi ahamiyati haqida referat tayyorlang.
10. Me'yoriy va mezonli testlarning qo'llanilish sohalari to'g'risida referat tayyorlang.

11. Standartlashtirilgan testlarning mazmun – mohiyati bo'yicha referat tayyorlang.

12. Testlashtirishning diagnostik darajasi bo'yicha berilgan testdan ko'zlangan maqsad haqida referat tayyorlang.

13. Testlashtirishni tashkil etish usullari haqidagi ma'lumotlarni to'plab, tahlil qilib ko'ring.

14. Nazorat va tekshirishdagi umumiylik va xususiylik haqida referat tayyorlang.

15. Baholash mezonlari va tamoyillarining ta'lim oluvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishdagi ahamiyati haqida referat yozing.

Tavsiyalar:

1. Ta'lim natijalarini hisobga olishda matematik – statistik metodlardan foydalanish ta'lim samaradorligini aniqlashda fundamental asos bo'lib hisoblanadi. Buni muayyan mavzuni o'zlashtirish misolida ko'rib chiqing.

2. Ta'lim natijalarini nazorat qilish funksiyalari ta'limni olibborishning optimal variantlarini kafolatlaydi. Muayyan fan bo'yicha o'zlashtirish natijalarini baholash bo'yicha ulardan foydalanib ko'ring.

3. Didaktik testlar ta'lim nazariyasi amaliyotida mustahkam o'rin tutadi. Didaktik materiallarning ta'lim mazmunini boyitishdagi mazmun – mohiyatini ochib berishga harakat qiling.

4. Standartlashtirilgan testlar ta'lim jarayonini rostlash va boshqarishda muhim didaktik asos bo'ladi. Bunday jarayonlarda teskori aloqani ahamiyati beqiyos. Siz uni yoritishga harakat qiling.

5. Ta'lim natijalarini tashxislashda testlashtirishlarning ahamiyati beqiyos. Siz mazkur jarayonda ta'lim natijalari monitoringini yuritishga harakat qilib ko'ring.

6. Baholash mezonlari va uning monitoringining ta'lim jarayonini boshqarishga ta'sirini tahlil qilib ko'ring.

7. Baholash tamoyillari va uning monitoringining ta'lim jarayonini boshqarishga ta'sirini tahlil qilib ko'ring.

8. Ta'lim oluvchining o'zlashtirishdagi asosiy va ikkinchi darajali ko'rsatkichlarni aniqlang. Ularni muayyan bir mavzuni o'zlashtirish bo'yicha tahlil qilib ko'ring.

Testlari

1. O'quvchi faoliyatining asosiy turi qaysi javobda to'g'ri berilgan?

A) O'qish mehnat;

- B) Mehnat o'yin;
- *S) O'yin, o'qish;
- D) Muomala mehnat.

2. Ta'lim oluvchilarning bilim va malakalarini tekshirish qanday ketma-ketlikda olib boriladi?

- A) joriy tekshirish; yakuniy tekshirish va hisobga olish;
- B) joriy tekshirish; davriy tekshirish; yakuniy tekshirish;
- *S) joriy tekshirish; takroriy tekshirish; davriy tekshirish; yakuniy tekshirish va hisobga olish;
- D) joriy tekshirish; takroriy tekshirish; davriy tekshirish; oraliq tekshirish, yakuniy tekshirish va hisobga olish;

3. Pedagogikada ta'lim oluvchilarning ta'lim olganligini tashxislash va nazorat qilish qanday tamoyillari mavjud?

- *A) xolislik, tizimlilik, ko'rgazmalilik;
- B) ob'ektivlik, tizimlilik, sistemalilik;
- S) sistemalilik, ko'rgazmalilik, oshkoralik;
- D) xolislik, ob'ektivlik, sistemalilik.

4. Baholash nima?

- A) o'quvchining bilimiga baho qo'yish;
- B) o'quvchining o'zlashtirishini aniqlash usuli;
- *S) bilim, ko'nikma va malakalarni o'quv dasturida ko'rsatilgan etalon (ko'rsatkich, qolip, o'lchagich)lar bilan solishtirish;
- D) o'quvchilarning fan bo'yicha egallagan bilim, ko'nikma va malakalarni aniqlash.

5. O'zlashtirishni nazorat qilish va hisobga olishning qanday vazifalari mavjud?

- A) nazorat, o'qitish, tarbiyalash vazifalari
- *B) nazorat, o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish vazifalari;
- S) o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish vazifalari
- D) ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantirish vazifalari

6. "Oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilimini nazorat qilish va baholashning reyting tizimi to'g'risidagi muvaqqat Nizom"iga muvofiq nazoratning qanday turlari mavjud?

- *A) joriy nazorat (JN), oraliq nazorat (ON), yakuniy nazorat (YaN);
- B) joriy nazorat (JN), yakuniy nazorat (YaN);
- S) joriy nazorat (JN), oraliq nazorat (ON), yakuniy nazorat (YaN), umumiy nazorat (UN);
- D) joriy nazorat (JN), oraliq nazorat (ON), umumiy nazorat (UN);

7. Talabanning bilim darajasi quyidagilarga javob bersa talabaga necha ball qo'yish mumkin: xulosa va qaror qabul qilish; ijodiy fikrlay olish; mustaqil mushohada yurita olish; mohiyatini tushunish; bilish, aytib berish; tasavvurga ega bo'lish.

- A) 55-70 ball oralig'ida;
- B) 71-85 ball oralig'ida;
- *S) 85-100 ball oralig'ida;
- D) 0-54 gacha bo'lgan ball oralig'ida.

8. Testga qanday talablar qo'yiladi?

- A) moslik (adekvatlilik), oddiylik, aniqlik;
- B) oddiylik, aniqlik va muayyanlik;
- S) adekvatlilik, oddiylik, aniqlik va muayyanlik;
- *D) moslik (adekvatlilik), oddiylik, aniqlik va muayyanlik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Podlaso'y I.P. Pedagogika. V 2-x kn. 1.– Moskva, Vldos, 2001.–342 s.
2. Hasanboev J., Sariboev H., Niyozov G., Hasanboeva O., Usmonboeva M. Pedagogika. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Fan, 2006. – 282 b.
3. Pedagogika. M.Toxtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida. – T.: O'zbekiston Faylasuflari Milliy jamiyati, 2010. (78-87 betlar)
4. Ibragimov X.I., Abdullayeva Sh.A. Pedagogika nazariyasi. - T.: “Fan va texnologiyalar” nashriyoti, 2008.(121-124 betlar).
5. Yuzlikayeva E., Axmedova M., Qurbonova G., Sh.Tashmetova. Umumiy pedagogika. – T.: TDPU, 2012. (60 -66 betlar)

4-MAVZU: TARBIYAVIY TADBIRLARNI O'TKAZISHDA PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA VA KORREKSIYANING O'RNI

Asosiy savollar:

1. Tarbiyaviy ishiarni rejalashtirishda pedagogik diagnostika imkoniyatlaridan foydalanish
2. Tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishni tashxis etish.
3. Diagnostikada ta'limning o'ziga xos tomoni

KALIT SO'ZLAR: Ta'lim-tarbiya, jarayon, o'lchash, shkal, yo'nalish, metodik, sifat, talab, nominal shkala, tartibli shkala, intervalli shkala, proporsiya, natijalari, tahlil

Tarbiyaviy ishiarni rejalashtirishda pedagogik diagnostika imkoniyatlaridan foydalanish. Tarbiya jarayonining mohiyati shu jarayon uchun xarakterli bo'lgan va muayyan qonuniyatlarda namoyon bo'ladigan ichki aloqa va munosabatlarni aks ettiradi. Ko'hnalar tariximizning qaysi davrini eslamaylik, din har doim odamlarni o'z-o'zini idora etishga, yaxshi xislatlarni ko'paytirib, yomonlaridan xalos bo'lishiga chorlagan. Har bir insonga, oila, jamoa, xalqqa rahnamo bo'lgan. Kishilarni og'ir sinovlarga bardosh berishga, yomg'ir kunlarga intilib yashashga da'vat qilgan, ishontirgan. Bunday da'vat o'z navbatida odamlarga kuch-quwat bag'ishlagan, irodasini mustahkam qilgan, bir-biriga mehr-oqibatini oshirgan. Tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishda tarbiyaning bir qancha turlari mavjudligini tarbiyachi aniq anglashi lozim va tarbiyaviy tadbir nima maqsadda rejalashtirilayotganligini, undan kutilajak natija qanday bo'lishi lozim, degan savolga javob topishi kerak. Tarbiyaning quyidagi turlari farqlanadi: aqliy tarbiya: bilim, ilm, malaka, ko'nikma; aql, ong, faxm; axloqiy tarbiya: axloq, odob, xulq, yaxshilik, adolat, insof, diyonat, sharm, hayo, vatanparvarlik va boshqalar; mehnat tarbiyasi: faollik, ishchanlik, tadbirkorlik, ishbilarmonlik; aqliy ish, jismoniy mehnat; jismoniy tarbiya: chiniqish, jismoniy o'yinlar; nafosat tarbiyasi: go'zallik, kiyinish madaniyati, muomala madaniyati, saranjom-sarishtalik; ekologik tarbiya: tabiat, atrof-muhit, flora va faunaga sog'lom yondashuv; iqtisodiy tarbiya: tejamkorlik, bozor iqtisodiyoti, sarf, isrof; foyda, mulk, mulkka egalik, tadbirkorlik; huquqiy tarbiya: insonparvarlik, burch, vijdon, tenglik, adolat, to'g'rilik, xalollik kabi tushunchalarni shakllantiradi. O'zbek xalqining etnopedagogikasi umuminsoniy va milliy tarbiyaning qudratli omili, vositasidir. Turkiy xalqlar o'z bolalarini yoshlikdan uy-ro'zg'or mehnatiga o'rgatishga katta e'tibor bergan. O'zbek xalq pedagogikasi bolalarga-kimki yaxshi mehnat qilsa, yaxshi buyum tayyorlasa, u yaxshi usta, degan g'oya singdirilgan. Bundan tarbiya jarayonida: "Aw al bil, keyin qil", "Awal o'rgan, keyin o'rgat", "Aql ko'pga yetkazar, hunar ko'kka", "Ustoz shogird-jonsiz kesak", "Ustoz ko'rmagan shogird-har maqomdayurg'alar" kabi maqollarning ahamiyati katta bo'lgan. O'zbek xalq pedagogikasi da qo'llanib kelingan tarbiya usullari yoshlarga o'zaro izzat-hurmatda bo'lish, qadr-qimmatni anglash, samimiylik, iltifotlilik, haqiqatlilik, mardlik, jasurlik, mehribonlik kabi jismoniy fazilatlarni singdirishga xizmat qilgan. Bolani elga manzur, odobli farzand qilib tarbiyalash ota-onaning burchi hisoblangan. O'zbek xalqi yaratgan maqol, naql, afsona, rivoyat, hikoyatlarda ma'naviy axloqiy ideallar, ibratli, qiziqarli o'gitlar shaklida bayon etilgan. "Hurmat qilsang, hurmat ko'rasan", "Har kim ekanin o'radi", "Bola aziz, odobi undanda aziz" kabi maqollar shular jumlasidandir. Bayon qilingan pedagogik fakt va mulohazalar o'qituvchining axloqiy fazilatlari tarbiyachilik ishining va tarbiyashunoslik ilmining tarkibiy qismi sifatida pedagog diagnostika elementlarining qo'llanilishi zaminida vujudga kelib,

asrlar davomida sayqallanib, takomillanib borganidan dalolat beradi. O'zbek oilasining bola tarbiyasi bobida to'plagan tarixiy tajribasi, milliy axloqiy qadnyatlarimiz o'qituvchi odobining bebaho manbai, bitmas tuganmas sarchashmasidir. Tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishda pedagogik diagnostika imkoniyatlari keng. Uzlüksiz ta'lim tizimida tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish, tarbiyaviy jarayonni boshqarish strategiyasini ishlab chiqishni talab qiladi. Ta'lim-tarbiya sifatini oshirish va uni sifatli rejalashtirishda monitoring ishlarini tashkil etish, pedagogik-psixologik va funksional vazifalarni, natijalarni o'zida aks ettiruvchi ko'pqirrali tizimni yaratish -har tomonlama barkamol, intellektual jihatdan rivojlangan shaxsni tarbiyalash g'oyasiga monand keladi. Tarbiya sifatini oshirishda tarbiyachining muvofiqlashtirish funksiyasini amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. "Mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy ilm-fan va kasb-hunarlarini puxta egallagan, o'z yurti, o'z xalqiga fidoyi, biz boshlagan ishlarni davom ettirishga qodir bo'lgan, har tomonlama sog'lom avlodni yengib bo'ladimi? Bugun biz o'z oldimizga quygan yuksak maqsadlarga yetishda ana shu navqiron avlodimiz hal qiluvchi kuch bo'lib maydonga chiqayotgani barchamizga. g'urur va iftixor bag'ishlaydi¹. Darhaqiqat, XXI asrda ijtimoiy - iqtisodiy munosabatlar rivojida inson aql zakovati va ma'naviyati asosiy muvofiqlashtiruvchi, rivojlantiruvchi omil va vosita ekanligi tobora namoyon bo'lmokda. Shuning uchun insonparvarlik bozor iqtisodiyoti asosida huquqiy, demokratik davlat, erkin fuqarolik jamiyati qurilishining bosh tamoyili sifatida maydonga chiqdi. Ma'lumki, ta'lim-tarbiya sifati - kasbiy anglashning kompleks tavsifi bo'lib, zamonaviy rivojlanish bosqichida iqtisodiy taraqqiyot talablariga mos kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli yurituvchi mutaxassis qobiliyati va ish faoliyati bilan belgilanadi. Tarbiyaviy ishlarni diagnostika qilishda tashxis qiluvchining muvofiqlashtirish funksiyasi qo'yilgan maqsadlarga erishishiga yordam beradigan yangi holatga samarali tarzda o'tishni ta'minlaydi. Bu quyidagi tashxislash bosqichlarida namoyon bo'ladi: - birinchidan, har qanday tarbiyaviy ish maqsadli faoliyatdir; - ikkinchidan, tarbiyaviy ish boshqa barcha faoliyat turlaridan farq qiladi; - uchinchidan, tashxislanuvchining yoshi, jinsi, motivlar doirasi inobatga olinadi; - to'rtinchidan, tarbiyaviy ishning bir sifat holatidan boshqa yuqoriroq sifat holatiga o'tish zarurati bilan xarakterlanadi. Tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishni tashxis etish. Tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishni tashxis etish bir necha yo'nalishlarda amalga oshiriladi. Ta'lim muassasidagi tarbiyaviy ishlarning maqsadga yo'nalganligi va uyushqoqligini ta'minlaydigan sub'ektlarning faoliyati o'rganiladi; rejalashtirish, tashkillashtirish, rahbarlik qilish va nazorat qilish ahvoli tashxislanadi; tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishda ular maqsadga yo'naltirilganlik, tizimlilik, prognostiklik, davriylik xususiyatlariga ega bo'lsa, samara berishi mumkinligi qayd etiladi.

Tarbiyaviy ishlarni oqilona rejalashtirilganligini tashxislashda:

- a) tarbiyaviy ish mexanizmi ob'ektning murakkabligiga va sub'ekt imkoniyatlariga mos kelsa;
- b) yetarli zahira (vaqt, boshqaruvdagi yechimlar va b.) mavjud bo'lsa;
- v) mezonlar to'g'ri tanlangan bo'lsa;
- g) yaxshi rivojlangan teskari aloqa tizimi mavjud bo'lsa;
- d) inson omili hisobga olingan bo'lsa samarali natija berishi inobatga olinadi.

Tarbiyaviy ishlarning samarasini tashxislash natijasida tarbiyachining muvofiqlashtirish funksiyasini rejalashtirish, tartibga solish, nazorat qilish va baholash vazifalari bilan uyg'unlikda bajarilishi umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilarining intellektual jihatdan voyaga yetishiga, ma'naviy barkamol shaxs bo'lib shakllanishiga va pedagog xodimlarning ilmiy-ma'naviy jihatdan o'sishiga, siyosiy va fuqarolik pozitsiyasining mustahkamlanishiga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Podlaso'y I.P. Pedagogika. V 2-x kn. 1.– Moskva, Vldos, 2001.–342 s.
2. Hasanboev J., Sariboev H., Niyozov G., Hasanboeva O., Usmonboeva M. Pedagogika. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Fan, 2006. – 282 b.
3. Pedagogika. M.Toxtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida. – T.: O'zbekiston Faylasuflari Milliy jamiyati, 2010. (78-87 betlar)
4. Ibragimov X.I., Abdullayeva Sh.A. Pedagogika nazariyasi. - T.: “Fan va texnologiyalar” nashriyoti, 2008.(121-124 betlar).
5. Yuzlikayeva E., Axmedova M., Qurbonova G., Sh.Tashmetova. Umumiy pedagogika. – T.: TDPU, 2012. (60 -66 betlar)

5-MAVZU: IJTIMOIIY PEDAGOGIK TASHXIS. OILA TASHXISI. TASHXIS MARKAZLARINING BOLA TARBIYASIDA TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATI

Asosiy savollar:

1. Ijtimoiy pedagogik tashxis
2. Oila tashxisi, oila bilan olib boriladigan ijtimoiy pedagogik faoliyat.
3. Tashxis markazlarining bola tarbiyasida tutgan o'rni va ahamiyati.

KALIT SO'ZLAR: Anomal bolalar, iqtidorlilik, ijtimoiy me'yorlar, rivojlanishda og'ishlik bo'lgan bola, nogiron bola, deviant xulq, delikvent xulq, qarovsizlik.

Ijtimoiy-pedagogik tashxis. Uning mohiyati va o'ziga xos xususiyatlari ijtimoiy - pedagogik tashxis haqida umumiy tushuncha. Tashxis deganda avvalo, obyektning axvolini aniqlash va belgilash nazarda tutiladi. Biz tibbiy, psixologik va pedagogik tashxis kabi tushunchalar bilan duch kelganmiz. Lekin ijtimoiy pedagogikada ijtimoiy pedagogik tashxis jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ijtimoiy pedagogik tashxis - bu pedagogik faktorlarning samaradorligini oshirish maqsadida sotsiologik, ekologik va ijtimoiy - psixologik faktorlarning sotsiumga xamda xar bir shaxsga ta'sir ko'rsatishi haqidagi axborotlar majmui kabi bilish jarayonining tashkiliy qismidir. Ijtimoiy pedagogning tashxis obyekti - ijtimoiy mikromuhit bilan munosabati tizimida bolaning shaxs sifatida rivojlanishi va ijtimoiylashuvi jarayonidir. Ijtimoiy pedagogik tashxis orqali mikromuxitning ijtimoiy psixologik tavsifi, oila tarbiyasi va pedagogik jarayonlar shaxsining individual - psixologik tavsifi o'rganiladi.

Ijtimoiy - pedagogik tashxisning umumiy tuzilish. Ijtimoiy pedagogik tashxis quyidagi tuzilishga, ya'ni strukturaga ega:

- ✓ bolaning faoliyatidagi nuqsonlarni aniqlash konstatatsiyasi;
- ✓ bolaning faoliyatidagi ushbu nuqsonlarning sabablarini aniqlash;
- ✓ ushbu bola haqidagi to'plangan materiallar asosida dastlabki farazni ilgari surish;
- ✓ ushbu farazni sinashga doir qo'shimcha axborotlar to'plash, agarda faraz isbotlanmasa, barcha muolajalarni qayta ko'rib chiqish.

Bola yoki o'smir shaxsi bilan olib boriladigan bu ishlarni bir so'z bilan aytganda ijtimoiy pedagogik tekshiruvdan o'tkazish deb yuritsa ham bo'ladi. Demak, ijtimoiy pedagogik tekshiruv ijtimoiy pedagogik tashxisning asosini tashkil etadi.

Oila tashxisi. Oila bilan olib boriladigan ijtimoiy - pedagogik faoliyat.

Oila tashxisi va oila tarbiyasi masalalari. Pedagogika va psixologiya fanlarida ota-onalar bilan ish olib borishga doir turli xil yondoshuvlar mavjud. Shulardan biri I.V.Grebennikov tomonidan yosh va pedagogik psixologiyaga asoslangan xolda yaratilgan ma'rifiy - axborotli yondoshuvdir. Shu yondoshuvning mazmuni va moxiyatidan kelib chiqqan xolda ba'zi mamlakatlarda ota-onalarga uzluksiz va ma'lum tizim asosida yordam berish maqsadida ota-onalar, umuman oila uchun ommaviy ta'lim dasturi ham ishlab chiqilgan. Bu dasturlar asosida oilaning bola tarbiyasidagi rolini faollashtirishga muvaffaq bo'lingan. Lekin bu dasturlar anonim tarzda olib borilgan. Har qanday faoliyat o'z samarasini beradi, agarda u aniq

manzilga qaratilgan bo'lsa. Shuning uchun ham muayyan ijtimoiy pedagogik yordamga muxtoj oilalarni ijtimoiy pedagogik tashxis asosida aniqlab, ularga real yordam ko'rsatish, ya'ni oilada valeologik sog'lom turmush tarzini shakllantirish va bolalarga turli tarbiya berish maqsadga muvofiqdir. Chunki oila tarbiyasida aynan oila tashxisi muhim ahamiyat kasb etadi. Ota-onalar bilan olib boriladigan maxsus amaliy ishlar bir oilaning ehtiyojlarini inobatga olgan holda ularga ijtimoiy pedagogik yordam berishda maxsus amaliy ishlar (spetspraktikumlar) muhim ahamiyat kasb etadi. Oilada sog'lom turmush tarzini saqlashga doir ota - onalarning pedagogik psixologik tayyorgarligiga bo'lgan ehtiyojni tashxis etish bo'yicha maxsus amaliy ish quyidagicha amalga oshiriladi: maqsadni belgilash, ya'ni oiladagi erishilgan yutuqlarni aniqlab, ularga suyangan xolda ota-onalarning yana qanday imkoniyatlarga ega ekanligini hamda qanday yordamga muxtoj ekanligini belgilash, harakatlar algoritmi, ya'ni ota - onalar orasida oila tashxisini o'rnatishga doir anketalar tarqatish, ularga javoblar olish, tahlil etish, ularning tavsifiga ko'ra ota-onalarni kichik guruhlarga ajratish va tashxis natijalari bilan tanishtirish kabi faoliyatlardir, tashxis asosida pedagogik konsiliumlarni tashkil etish, psixologik xizmatni amalga oshirish rejalarini tuzish ishlari amalga oshiriladi, oila tashxisini amalga oshirishda oila va oilaviy munosabatlarning psixologik holatini, muhitni o'rganishga doir «Tipik oilaviy xayot», «Oila hayajonlari tahlili», «Oilaning kinetik rasmi» nomli maxsus test ishlarini o'tkazish kabi metodlardan foydalanish mumkin.

Psixolog va sotsiologlarning tekshirishlariga ko'ra, oilaviy tarbiya kamchiliklari turli tuman ekanligi va ularni keltirib chiqaruvchi sabablar ochib berilgan. Bularga quyidagilar kiradi:

1. Ota-onalarning bola tarbiyasida mas'uliyatni his etmasligi:
  - a) bolaning moddiy ta'minoti va ma'naviy kamoliga javobgarlikning yo'qligi;
  - b) bolaning tarbiyasini bog'cha, maktab, o'quv yurtlarining vazifasi deb tushunishi.
2. Oilada salbiy psixologik muhitning ustun turishi.
  - a) bolalarga kattalar tomonidan diqqat-e'tiborning yetishmasligi;
  - b) ota-onalar bilan farzand o'rtasida o'zaro tushunishning yo'qligi;
  - v) oila davrasida muhitida doimiy janjallarning qaror topganligi va ularni kamaytirish uchun intilishning yo'qligi;
  - g) ota-onalarning beqaror his-tuyg'ulari, kayfiyatlari, ularning tartibsiz, tasodifiy xarakterga ega bo'lishligi;
  - d) ota-onalarning shaxsiy qiziqishlarining o'zaro mos tushmasligi va tubdan bir-biridan qarama-qarshiligi.
3. Ota-onalarning pedagogik-psixologik bilimdan xabardor emasligi:
  - a) ko'r-ko'rona otalik va onalik mehr-muhabbatining xukm surishligi va uning beqaror ahamiyat kasb etmasligi;

- b) ota-onaning bola qiziqishi xohish-istagi bilan hisoblashmasligi;
- v) ota-onaning bolaga nisbatan qo‘pol muomalada bo‘lishlari;
- g) oila muhitida adolatsizlik, ikkiyuzlamachilik, tovlamachilik, poraxo‘rlik, o‘zganing haqqiga hiyonat qilish illatlarining namoyon bo‘lishi;
- d) oila turmushining to‘ralarcha qonun-qoidasi – shaxsiy manfaatdorlikka ro‘ju qo‘yilganligi;
- e) oilada yaxshi an‘analarni, urf-odatlarining yo‘qligi va ma‘lum qolipdagi salbiy xatti-harakatlarga rioya qilinishi;
- j) oilaning ijtimoiy muhitdan ajralib qolishligi.

O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik tashxis markazlarining Respublikamiz mustaqilligi yillarida amalga oshirilayotgan islohotlarning hosilasi sifatida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 1998-yil 13-maydagi “O‘zbekiston Respublikasida umumiy o‘rta ta‘limni tashkil etish to‘g‘risida”gi 203-sonli Qaroriga asosan tashkil etilgan.

Markaz o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishda ularning qobiliyati va moyilliklarini aniqlaydi. U bolani 6 yoshdan boshlab, ta‘limning maktab bosqichiga psixologik, jismoniy va aqliy rivojlanganligini hisobga olgan holda tayyorligini belgilaydi. Iqtidorli bolalarni kashf qilish, o‘quvchilarni har yili tibbiy-pedagogik tekshiruvdan o‘tkazish, ota-onalarga bolalarni o‘qitish, tarbiyalash kasb-hunarga ilmiy jihatdan to‘g‘ri yo‘nalishlar berishga yordamlashish kabi muhim vazifalar ham markaz faoliyatiga kiradi. Shu asosda o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvlarini to‘g‘ri tashkil etish, maktab bitiruvchilarini akademik litsey, KXXK lariga oqilona yo‘llash kabi masalalarni pedagogik va tibbiyot nuqtai nazaridan to‘g‘ri hal qilib berish ishlari amalga oshiriladi.

Mazkur markaz iqtidorli bolalarni izlab topish, ularning iste‘dodini shakllantirish masalasida Respublika iste‘dod markazi bilan uzviy hamkorlik qiladi, salomatligi yaxshi bo‘lmagan bolalarning sog‘lig‘ini tiklash maqsadida tibbiyot markazlariga yo‘naltiradi. Bunday markazlar tuman (Shahar) xalq ta‘limi bo‘limlari tarkibida faoliyat ko‘rsatadi.

Bir so‘z bilan aytganda, tashxis markazlari hozirgacha barcha umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarining orzu-armoniga bag‘ishlangan dolzarb muammolarni: bolalarning kelajagini ilmiy va tahliliy asoslarda to‘g‘ri tashkil etish, ularning qobiliyat va imkoniyatlariga, salomatligiga mos o‘quv, kasb-hunar shaklini to‘g‘ri belgilashga yordam beradi, maktabgacha ta‘lim yoshidagi bolalarni maktab bosqichiga psixologik, ijtimoiy va aqliy jihatdan nechog‘li tayyor ekanligini aniqlashtiradi. Ayni paytda iqtidorli bolalarni izlab topish, ularning iste‘dod qirralarini rivojlantirishni ta‘minlaydi.

Bolalarni kasbga yo‘naltirish kabi amaliyot turi avvallari ham bor edi. Lekin bu soha hech qanday nizom, me‘yoriy xujjatlarsiz, sinf rahbarlari, mehnat ta‘limining

o'qituvchilariga yuklatilgan bo'lib, ular o'quvchilarni ijtimoiy moslashtirish, kasbga yo'naltirish va ayniqsa bolaning aqliy, psixik va ijtimoiy rivojlanishga tashxis qo'yish bo'yicha hech qanday ma'lumot, qo'llanmalarga ega emas edilar. Bunday amaliyot bo'yicha qilinadigan ishlarning shakl va uslublari pedagogik ta'lim o'quv shartlarida ham o'rgatilmay edi. Vazirlar Mahkamasining eng dastlabki qaroridayoq bu dolzarb masala ijobiy hal qilinib, markazlar tuman (Shahar) xalq ta'limi bo'limlari tarkibida tashxis markazlari tashkil etish haqida qaror qabul qilindi va mazkur masala bilan bog'liq barcha tashkiliy ishlar tadbirlar respublika miqyosida ham viloyatlar miqyosida ham amalga oshirildi. O'quv-ma'ruzlar, seminarlar, anjumanlar, yo'riqnomalarda berilgan topshiriqlarning bajarilishi izchillik bilan kuzatib borilmoqda.

Asosiy vazifa tashxis markazlarining rahbarlari va uning hodimlari tomonidan markaz nizomida ko'rsatilgan holatlardan og'ishmay, qat'iyat bilan, oshna-og'aynigarchilik, tanish-bilishchilik kayfiyatlariga berilmasdan o'z burchlarini halol, puxta, to'g'ri ado etishlariga bo'g'liq.

O'tkazilgan seminarlarda berilgan yo'riqnomalarda tashxis markazlari mutasaddilar amalga oshirgan tashkiliy-pedagogik tadbirlarda ishning nazariy-metodik va amaliy jihatlari bilan bir qatorda, ro'y berishi ehtimol tutilgan ayrim ko'ngilsiz vaziyatlar to'g'risida ham so'z bordi. Jumladan:

1. Bolalarni psixologik, defektologik, tibbiyot nuqtai nazaridan maktab ta'limiga yaroqli yoki yaroqsizligi o'ta yuzaki tekshirilib ayrim bolalar aqlan zaif, jismonan kamquvvat, turli defektologik va boshqa ijtimoiy nuqsonlar bilan maktabga kelsa, sinflarda o'quv-tarbiya ishlarini samarali tashkil etishga to'sqinlik qilishi mumkin. Agar shunday holga yo'l qo'yilsa, maktab ta'limiga jismoniy, aqliy, psixologik jihatdan tayyor bo'lmagan bolalarda ruhiy tushkunlik, iztirob, qo'rquv yuzaga keladi va bolaga katta ma'naviy zarar yetadi.

2. Ta'limda demokratik, insonparvarlik tamoyillarini yetarli darajada ma'rifatli tarzda yo'lga qo'yilmaganligidan u yoki bu fanni o'zlashtirishga layoqati va iqtidori hamda sog'lig'i yetishmaydigan o'quvchilar, ularning ota-onalari bilan o'quvchilar, maktab jamoasi partasida turli ixtilof va ko'ngilsiz to'qnashuvlar kelib chiqadi. Bu har ikki tomon manfaatlariga salbiy ta'sir etadi.

3. O'quvchilar yoshligidanoq kasb-hunarga to'g'ri yo'naltirilmaganligidan, ayrim o'quvchilar ota-onalari yaqinlari xohishi bilan o'zlari qiziqmaydigan yoki qobiliyatlarini yetmaydigan kasb-hunar yo'nalishiga tushib qoladilar.

4. Kollejlarda ayniqsa, akademik litseylarda hatto maktablarning 1-sinfiga nomunosib o'quvchilar uchun ota-onalar yoki "yuqoridan" ko'rsatilgan tazyiq asosida yo'llanmalar berish.

5. Tashxis markazlari yo'llanmasi bilan u yoki bu o'quv muassasalariga borishdan bo'yin tovlash holatlardan ogohlantirildi. Chunki agar yuqoridagi

masalalar xolisona va to'g'ri bajarilmasa, tashxis markazlari ish samarasi kutilganidek chiqmaydi, maktab va o'quvchilar oldidagi mavjud muammolar yechilmay qolaveradi.

Xalq ta'limi vazirligi esa o'z navbatida tashxis markazlarining umumiy ta'lim maktablarida muassasalarida ham "o'z kishisi" bo'lishi ta'minlashga harakat qilinmoqda. Aynan shu maqsadda har bir maktabda psixolog, oilaviy ma'lumotli vrach tibbiyot xizmatini yo'lga qo'yilganligi, ishlar qanday ketayotganligi haqida tez-tez maqola va habarlar berib borilmoqda.

Asosiy maqsad – o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik tashxis markazlari ish faoliyatini muntazam ravishda takomillashtirib borishdan iboratdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Podlaso'y I.P. Pedagogika. V 2-x kn. 1.– Moskva, Vldos, 2001.–342 s.
2. Hasanboev J., Sariboev H., Niyozov G., Hasanboeva O., Usmonboeva M. Pedagogika. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Fan, 2006. – 282 b.
3. Pedagogika. M.Toxtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida. – T.: O'zbekiston Faylasuflari Milliy jamiyati, 2010. (78-87 betlar)
4. Ibragimov X.I., Abdullayeva Sh.A. Pedagogika nazariyasi. - T.: "Fan va texnologiyalar" nashriyoti, 2008.(121-124 betlar).
5. Yuzlikayeva E., Axmedova M., Qurbonova G., Sh.Tashmetova. Umumiy pedagogika. – T.: TDPU, 2012. (60 -66 betlar)

6-MAVZU: PEDAGOGIK JIHATDAN QAROVSIZ QOLGAN BOLALAR XULQ-ATVORI, XARAKTER XUSUSIYATLARINI DIAGNOS QILISH VA KORREKSIYALASH

Asosiy savollar:

1. Oilaning ijtimoiy mavqei va unda bolalar tarbiyasi
2. Qarovsiz qolgan bolalarning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish
3. Bolalardagi diagnostik jihatdan o'rganilgan xususiyatlarni tahlil qilish va korreksion ishlarni olib borish.

Jamiyatda oilaning roli o'zining kuchi bo'yicha boshqa hech bir ijtimoiy institutlar bilan tenglashtirib bo'lmaydi. Aynan oilada insonning shaxsi shakllanadi

va rivojlanadi; bola jamiyatda qiyinchiliksiz moslashib ketishi uchun u ijtimoiy vazifalarni egallaydi. Oila birinchi tarbiyaviy institut sifatida ishtirok etadi, u bilan bog'liqlikni inson o'zining butun hayoti davomida his etadi. Oilada insonning ma'naviyligiga asos solinadi, xulqiy qoidalari yuzaga keltiriladi, shaxsning ichki dunyosi va individual sifatlari ochib beriladi. Statistika ko'rsatishicha xo'jalik yuritish bozor siyosatiga o'tish ijtimoiy institut sifatida oila holatiga ancha salbiy ta'sir ko'rsatdi. Demograflar tug'ilish kamayganini qayd etadilar. Sosiologlar asosial oilalar sonini o'sib borishini qayd etadilar va turmush darajasining pasayishini tahmin qiladilar. Hamma davrlarda ham oila o'zining bolalarni tarbiyalashda yordam olishga talabni xis etgan. Tarixning ko'rsatishicha odamlar katta oilalar bilan yashaganlarida oilaviy hayotning zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalari avloddan avlodga tabiiy ravishda va oddiy kundalik o'tib ketgan.

Zamonaviy rivojlangan jamiyatda avlodlar o'rtasidagi oilaviy aloqalar buzilmoqda. Shuning uchun jamiyat oila tashkil etish va bolalarni tarbiyalash haqidagi zarur bilimlarni yetkazish bo'yicha ishlarni o'z zimmasiga oladi. Hozirgi paytda ota-onalarga mutaxassis psixologlar, ijtimoiy ishlar xodimlari, ijtimoiy pedagoglar va bolalarni tarbiyalash bo'yicha boshqa mutaxassislarning yordamlari zarur. Ana shu mutaxassislarning yordamiga faqat notinch, yomon sharoitdagi oilalar emas, bugungi kunda tinch, yaxshi oilalar ham muhtojlar. Oila haqidagi bir necha xil tushunchalar mavjud: birinchidan oila bu nikoh va (yoki) qon-qarindoshlikni asoslangan kichik ijtimoiy guruh, uning a'zolari birgalikda yashaydilar va uy ishlarini bajaradilar, bir birlariga nisbatan o'zaro majburiyatlar bilan birlashganlar.

Ikkinchidan, oila bu ijtimoiy institut bo'lib unda odamlar o'rtasida o'zaro munosabatlar barqaror mustahkam shaklda bo'ladi. Ana shu o'zaro munosabatlar doirasida odamlarning kundalik hayoti asosiy qismi amalga oshiriladi: intim munosabatlari, farzand ko'rish va bolalarning boshlang'ich ijtimoiylashishi, tarbiyalash, tibbiy xizmat ko'rsatish va boshqalar.

Oila va nikoh munosabatlari insoniyatga qadim davrlardan ma'lum. Neolit davridayoq (15-20 ming yil ilgari) ongli nikoh paydo bo'lganda, odamlar jamoasi paydo bo'lganidayoq ularning birgalikda xo'jalik yuritishdagi va birgalikdagi bola tarbiyalashdagi vazifalari tabiiy jinsiyli, yoshiga qarab (erkak, ayol) ajratishiga asoslangan. Tarixda qayd etilgan oilaviy munosabatlarda farqlar bo'lishiga qaramay hamma oilalarni birlashtiradigan qandaydir umumiylik bor. Bu oilaviy tarzda xayot kechirishdir, bunda insoniyat yashashning yagona imkoniyatini topgan. Olimlar oilaning turli vazifalarini ko'rsatadilar. Biz birinchi navbatda bolani tarbiyalash va rivojlantirishga taaluqlilarigagina to'xtalib o'tamiz.

Oilaning reproduktiv vazifasi (productio lotincha so'z-qayta ishlab chiqarish, ko'payish). Oilaning muhim bo'lgan vazifalaridan reproduktiv(jamiyatning biologik uzluksizligini ta'minlash, bolalarni dunyoga keltirish) funksiyasidir. Reproductiv

vazifani inson zotini davom ettirish zaruriyati sababini asoslaydi. Hozirgi kunda 2-3 ta odamdan tashkil topgan oilalar soni ortib bormoqda. Bunday odamlarning aytishlaricha, bolalar ota-onalarning erkinliklarini cheklaydilar: ta'lim olishda, ishda, malakasini oshirishda, o'zining qobiliyatini amalga oshirishda. Afsuski, bolaga ega bo'lmaslik faqat mavjud bo'lmay, ba'zilar farzand ko'rishga layoqatli bo'lganlarda, farzand orttirmay shunday o'tadiganlar soni Yevropa mamlakatlari oilalarida ortib bormoqda. Buning sabablarini quyidagicha izohlash mumkin: tug'ilishning kamayishi, yosh oilalarning ota-onalaridan alohida yashashlari, ajralishlari o'sib borishi sababli bir ota yoki onalik oilalar soni ortib bormoqda, aholining sog'lig'i sifati va mamlakatda sog'liqni saqlash rivojlanishi darajasi. Ekspertlarning baholashlari bo'yicha yomon, noqulay ekologik sharoit, axloqsiz hayot kechirish, yomon ovqatlanish, kasalligi va boshqa turli xil sababli yoshi katta oilaning 10-15% sog'liq holati sababli bolaga ega bo'lishi mumkin emas. Iqtisodiy va xo'jalik turmush vazifalari qadimdan oila har doim jamiyatning boshlang'ich xo'jalik tashkiloti bo'lib kelgan. Ov qilish va don yetishtirish, hunarmandchilik va savdo oilada har doim vazifalari taqsimlangan bo'lgani uchun mavjud bo'la olgan. Qadimdan ayollar butun uy ishlari bilan mashg'ul bo'lganlar, erkaklar kasb-hunar bilan shug'ullanganlar. Ilmiy texnik revolyutsiya asriga kelib odamlar hayoti yumushlarining ko'plari(ovqat tayyorlash, kir yuvish, uy tozalash, kiyim tikish va boshqalar) qisman maishiy xizmat sohasiga yuklatildi. Iqtisodiy vazifasi oila a'zolari uchun boylik to'plash bilan bog'liq bo'lgan: kelin uchun sovg'alar, kuyov uchun qalin, avlodlarga oldiriladigan buyumlar, to'yga, voyaga yetish yoshiga sug'urta qilish, pul mablag'lari to'plash. Bizning jamiyatimizda sodir bo'layotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar oilaning mol-mulk to'plash, xususiy mulkka ega bo'lish, turar joyini xususiylashtirish, meros qilib qoldirish va shu kabilar masalalaridagi iqtisodiy vazifasi yanada faollashib bormoqda.

Boshlang'ich ijtimoiylashtirish vazifasi. Oila - jamiyatning birlamchi buguni sifatida ko'p asrlilik an'analar, urf-odatlariga tayanib yashaydi. Oila xalqning tayanchi, ma'naviy va axloqiy meros makonidir. Oila tajribasini an'ana, urf-odatlar, marosimlar zamirida ijtimoiy xayot tushunchasi va qoidalarini avlodlardan avlodga o'tkazib keladi. Milliy istiqlol g'oyasining kurtaklari, eng avvalo, oilada unib-o'sadi. Bu jarayonga ota-onalar va bolalarning xamkorligi, qarindoshlarning o'zaro yordami, kattalarga izzat - ikrom ko'rsatish, bolalar haqida g'amxo'rlik qilish kabi insoniy mehr-oqibat rishtalari ta'sir ko'rsatadi. Oiladagi sog'lom muxit – yuksak ma'naviy - axloqiy xislatlarni shakllantirish kafolatidir. Oila, maktab va voyaga yetmaganlar bilan ishlash inspeksiyasining ijtimoiy - pedagogik imkoniyatlari, ularning qonunga bo'ysunuvchi fuqarolarni tarbiyalash yuzasidan birgalikda olib borgan ishlari voyaga yetmaganlar o'rtasida xuquqbuzarlikning oldini olishni ta'minlaydi. Oila bola shaxsining shakllanishiga faol ta'sir ko'rsatadigan birinchi va asosiy ijtimoiy

guruhdir. Oila ijtimoiy mikromuhitdir va ijtimoiy ta'sir ko'rsati omillaridan biridir. U bolaning jismoniy, psixik va ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Oilaning vazifasi bolani u dunyoga kelgan mamlakat madaniyatiga va bola tabiatiga mos ravishda rivojlanib borishi uchun uni asta sekin jamiyatga kirib borishidan iboratdir. Insoniyat to'plagan ijtimoiy tajribalariga, u tug'ilib o'sayotgan mamlakat madaniyatiga, uning ma'naviy axloqiy qoidalariga, xalq an'analariga bolani o'rgatish ota-onalarining majburiy vazifasidir.

Tarbiyaviy vazifasi. Boshlang'ich ijtimoiylashtirish jarayonida bolani oilada tarbiyalash muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Ota-onalar bolaning birinchi tarbiyachilari bo'lganlar va shunday bo'lib qoladilar. Bolani oilada tarbiyalash murakkab ijtimoiy pedagogik jarayondir. Oiladagi sharoit va muhit bola shaxsi shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. Ota va ona o'z bolasini ardoqlaydi, erkalaydi, tashvishini qiladi, hayot tashvish va qiyinchiliklaridan asraydi. Ota-onalarning shaxsiy ibratlari bola tarbiyasiga ta'sir ko'rsatishning muhim vositasidir. Uning tarbiyaviy ahamiyati bolaning taqlid etishga qiziqishi, havas qilishga asoslangan. Bilim va tajribalarga ega bo'lmay bola kattalarning qilganlarini takrorlaydi, ularning harakatlariga taqlid qiladilar. Ba'zan bolaning oilada olgan tajribasi bolaning atrof-dunyoga, odamlarga nisbatan yagona o'lchov belgisi bo'lib qolgandi. To'g'ri, ba'zan oilalarda ota-onalari bemor bo'lganida, hayot kechirganlarida, pedagogik madaniyatga ega bo'lmaganlarida va shu kabilarda tarbiya buzilishi mumkin. Albatta, bola shaxsi tarbiyasiga shunchaki o'zining borligi bilan ta'sir ko'rsatmaydi, balki qulay ma'naviy-psixologik muhiti, uning a'zolari o'rtasidagi sog'lom munosabatlar bilan ta'sir ko'rsatadi. Rekreativ va psixoterepevtik vazifasi. Rekreativ funksiyasi-o'zaro jismoniy, moddiy, ma'naviy va psixologik yordam ko'rsatish, bir-birining salomatligini mustahkamlash, oila a'zolarining dam olishini tashkil etishdir. Buning mazmuni oilada inson o'zini to'la himoyalangan deb his etadiki, to'la qabul qilingan uning mavqei, tashqi ko'rinishi, hayotdagi muvaffaqiyatlaridan, moddiy ahvolidan qat'iy nazar, oila uni qabul qiladigan boshpana bo'lishidan iborat. "Mening uyim-mening qasrim" iborasi sog'lom, tinch oila-dunyodagi hamma notinchliklardan vaqtinchalik bo'lsa ham yashirinishga, dam olib o'z kuchlarni to'plab olishga eng ishonchli va eng yaxshi boshpana degan ma'noni yaxshi ifoda etib beradi. Xotini o'z uyida o'zining xokimining hamma kamsitishlar va tahqirlikga indamay chidab kelgan an'anaviy model endi o'tmishda qolib ketmoqda. Ko'pchilik ayollar ham endi ishga boradilar va uyga charchab, toliqib qaytadilar. Oilaviy sharoiti yaqinlari bilan munosabatlarda, bolalari bilan bo'lganda kuchlari ancha yaxshi tiklanadi. Oilaning ijtimoiy maqomi va uning turlari. Oila yaxlit sistemali tashkilotdir. Hozirgi zamonda oila oldida turgan muammolardan biri - bu oilaning jamiyatda moslashishidir (adapto-moslashish) ya'ni oilaning zamonaviy muhitda (jamiyatda) hayot sharoitlariga moslashishi hisoblanadi. Moslashish jarayonining asosiy xarakteristikasi bo'lib,

ijtimoiy maqomi ishtirok etadi, ya'ni oilaning jamiyatda moslashish jarayonidagi holati. Oilaning ijtimoiy maqomini aniqlash uchun uning bir qator tuzilishi funksional xarakteristikalarini hamda oila a'zolarining individual xususiyatlarini bilish kerak.

Oila a'zolarining individual xususiyatlari. Bularga ijtimoiy - demografik, fiziologik, psixologik, oila katta a'zolarining patologik odatlari kiradi, hamda bolaning xarakteristikalarini kiradi: yoshi, bola yoshiga munosib nutqi rivojlanganligi, jismoniy psixologik rivojlanish darajasi; uning qiziqishlari va qobiliyatlari; u boradigan ta'lim tashkilotlari, munosabat va o'qitish muvoffaqiyatlari; o'zini tutishidagi chetlashishlar, patologik odatlari, nutqiy va psixik buzilishlar mavjudligi. Oila a'zolarining individual xususiyatlari, uning tuzilishi va funksional ko'rsatkichlari bilan birgalikda kompleks xarakteristikalarini tashkil etadi-oila statusi (lotinchadan status-holati va vaziyati). Oilaning ijtimoiy moslashishi birligi tashkil etuvchisi-oilaning moddiy ahvoli. Oilaning moddiy farovonligi, uning ta'minlanganligi bir necha miqdorli va sifatli ko'rsatkichlar bilan baholanadi. Bular oilaning daromad darajasi, uning hayotiy sharoitlari, buyumlari mavjudligi (ya'ni oila ega bo'lgan buyumlar) hamda uning a'zolarining ijtimoiy-demografik xususiyatlaridan iborat, bu oilaning ijtimoiy-iqtisodiy mavqegini tashkil etadi. Oilaning daromadlari darajasi, hamda turar joyi sharoitlari belgilangan normadan past bo'lsa, (tirikchilik minimumi va boshqalar) buning oqibatida oila eng kerakli hisoblangan yegulik, kiyim, turar joyi uchun haq to'lash talablarini qondira olmaydi. Bunda oila kambag'al hisoblanadi va uning ijtimoiy-iqtisodiy statusi (maqomi) past hisoblanadi. Agar oilaning moddiy ta'minlanishi ijtimoiy normalar minimumiga mos kelsa, ya'ni agarda ongli hayot kechirish uchun asosiy tartiblarni qondira olsa, lekin moddiy mablag'i dam olish, ta'lim va boshqa talablarni qondirishga yetmasa unda bunday oila kam ta'minlangan hisoblanadi. Daromadi darajasi va yashash yuqori bo'lib, (ijtimoiy normadan ikki barobar ko'p va undan ortiq) faqatgina yashash asosiy talablarini qondirib qolmay yana turli xil xizmatlaridan foydalanish imkoniyati bo'lsa, bu oila moddiy ta'minlangan hisoblanadi. Yuqori ijtimoiy-iqtisodiy mavqega ega bo'ladi. Oilaning ijtimoiy moslashishi ikkinchi tashkil etuvchisi uning psixologik muxiti-oila-a'zolari kayfiyati ularning hayotiy kechinmalari, bir-biriga munosabati, boshqa odamlarga ishga, atrofdagi xodimlarga qarashlari natijasi sifatida yuzaga keladigan barqaror, mustahkam emotsional kayfiyatdir. Oilaning psixologik kayfiyati holatini baholash uchun er-xotinlar o'rtasidagi, bolalar va ota-onalar va yaqin qarindoshlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni hisobga olish kerak bo'ladi. Oilaning psixologik kayfiyati holati ko'rsatkichlari quyidagilar hisoblanadi: emotsional erkinligi darajasi, xavotirlanish darajasi, bir-birini tushunish, hurmat qilish.

Xozirgi kunda kundalik nutqda va nazariy tadqiqotlarda ikki tushunchadan keng qo'llaniladi. Yetim (hech kimi yo'qlik) va ijtimoiy yetim (ijtimoiy hech kimi yo'qlik). Yetim bolalar -bu 18 yoshgacha bo'lgan ota-onalari yoki birontasi vafot

etgan shaxslardir. Ijtimoiy yetim-bu biologik ota-onalari bor bola, lekin ular qandaydir sababga ko'ra bola tarbiyasi bilan shug'ullanmaydilar va unga g'amxo'rlik ko'rsatmaydilar. Bunday hollarda bu bolalarga g'amxo'rlik qilish vazifasini jamiyat va davlat o'z zimmasiga oladi. Shunday qilib ota-onalari qarovisiz qolgan bolalar kategoriyalariga quyidagilar kiradilar:

Ota-onalari vafot etgan;

Ota-onalik huquqidan mahrum etilgan;

Ota-onalik huquqlari chegaralangan;

Noma'lum, daraksiz yo'q hisoblangan;

Ishga (mehnatga)yaroqsiz (nosog'lom, ish qobiliyati cheklangan);

Jazoni ijro etish koloniyalarida jazo olayotgan;

Jinoyat qilganlikda ayblanish va qamoqqa olingan;

Bolalarni tarbiyalashdan bosh tortgan;

Bola vaqtincha joylashtirilgan davolash ijtimoiy tashkilotlaridan bolani olib ketishdan bosh tortganlar;

Vasiylik va qaramog'iga olish-yetim bolalarni va ota-onalari qarovisiz qolgan bolalarni boqish, tarbiyalash, ta'lim berish va ularning xuquq va qiziqishlarini himoya qilish uchun joylashtirish shaklidir.

Vasiylik 14 yoshga yetmagan bolalar ustidan o'rnatiladi, qaramog'iga olish 14 yoshdan 18 yoshgacha bolalar ustidan o'rnatiladi.

Etimolik-jamiyat oldida turgan juda jiddiy muammolaridan biridir. Ota-onasini yo'qotgan bola-bu alohida, juda ham fojiali dunyodir, ota va onalik bo'lish ehtiyoji bolaning eng kuchli talablaridan biridir.

Ijtimoiy yetimlik bugungi kunda ko'plab rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar uchun xosdir. Masalan: Amerikalik tadqiqodchilar butun dunyo bo'yicha kasalxonalar, tug'ruqxonalar, ijtimoiy muassasalar tashlab ketilgan chaqaloqlar bilan to'lib ketganligini aytadilar. Ularni turlicha "Voz kechilgan bolalar", "Davlat bolalari", "Tashlab ketish uchun tug'ilganlar" ham deb ataydilar.

BMT xalqaro ekspertlarining ma'lumotlari bo'yicha g'arbiy va sharqiy Yevropa mamlakatlarida tashlab ketilgan bolalar soni keskin oshgani ko'rsatiladi. Rivojlanayotgan mamlakatlarda ham bunday bolalar soni ortib bormoqda.

Bolalarga muhabbat ularga e'tiborli bo'lish O'zbekiston xalqiga qadimdan odatiy bo'lib kelgan. O'zbekiston Respublikasi prezidenti I.A.Karimov bu xususida shunday deydi:

"Insonparvarlik-bu o'zbek xalqining milliy ruhi, ajralmas belgisidir. Bag'ritoshlik va zulm unga yotdir... Bugungi kunda kam o'zbek oilasi-ezgulik va hayoli bolalarga muhabbat, kattalarni hurmat qilish, yaqinlariga nisbatan va birovlarning dardiga g'am-tashvishiga g'amxo'r, mehribonlik timsolidir" Bolalik hozirgi zamon sharoitida bolalarni himoya qilish. Bolalik hozirgi zamon sharoitida

bolalarni ximoya qilish. Bolalik. Yetimlik.. Jamiyat yetimligi. Qochoq bolalar. Ota-ona zulmidan azob chekuvchi bolalar, nogiron bolalar. Bolalikni qanday ko'rib chiqishi kerak? Birinchidan, alohida bolaning rivojlanish jarayoni, uning jamiyatdagi o'rni, aniqrog'i jamiyatning bolalar haqidagi g'amxo'rliqi. Bolalik... Bolalik, katta odamning hayotidan bu rivojlanish jarayoni, bolalikda nima qo'yilgan bo'lsa, katta odamning oyoqqa turishida shu asos bo'ladi. Bolaning o'sishi asoslari shu bilan xarakterlanadi-ki, har bir etapda boshqa fizik yetishish bo'lib o'tadi, aniq bilish, sezish, rivojlanish, jamiyat hayotining tajribasi. O'sish bilan birgalikda bolaning jamiyatdagi o'rni aniqlanib boradi, qaysiki avvaliga oiladan belgilanadi. Shuning uchun oilaning jamiyat oldidagi javobgarligi katta. Bolalar o'limini oshishi tug'ilishning qisqarishi, nogiron bolalarning o'sishi buning hammasi-hozirgi zamon ekonomikasining va mamlakatdagi siyosiy krizisning yakunidir. Aholining hayot tarzining pasayishi bolalarning ma'naviy, fizik, ruhiy sog'lig'ida aytiladi. Bolalar va o'smirlar mamlakat aholi orasida himoyasiz qolishdi. Aniq davlat bolalarni va o'smirlarni himoya qilish usullarining yo'qligi ularning xulqida, faoliyatida, muomalasida, jamiyat hulqiga qarshi olib keladi, har xil yo'llar bilan pul topish...

Ilmning krizisga uchrashi, moliyaviy yetishmovchilik pedagog kadrlarning yetishmovchiligiga kelib taqaladi, maktabning jamiyat taraqqiyotidan uzilishi. Bu o'sib kelayotgan avlodni o'qitishi va tarbiyasida ko'rinadi. Eng avvalo hozirgi zamon sharoitida bolalarni himoya qilish tajribasini ko'rib chiqishdan oldin "bolalik" tushunchasida to'xtalmoqchiman. "Bolalik" tushunchasi ko'rib chiqishini talab etadi. Buning uchun " maktabga olti yoshdan " kitobiga murojat qilish kerak. Ajoyib zamonaviy pedagog Sxaivi Aleksandrovichning kitobiga uning nomi hammaga tanish, har bir o'qituvchiga tashish, uning tajribasi, uning o'qitish va tarbiyalash usuli, o'rganish va andoza olim predmeti bo'ldi.

Bolalikning asosining analizi tarbiyada qarama qarshilik jamiyat pedagogika zarur. Maktabga - olti yoshdan (parcha) "Bolalik-nima?" Bolalik tushunchasi -davriy va ruhiy holatda o'zining aniqligini topmaydi. G'alati, uning mazmunining aniq tasavvursiz bolalar, o'sishi, pedagogik ruqnaning asosiy o'rnini aniqlash mumkin emas, yana bolaning harakatini ham. Bolalik insonning birlashishiga hayotdagi aniq davri, lekin bu davr keyingilardan nima bilan farq qiladi. Bolalik tushunchasi kichkina odamning to'liq hayoti bilan bog'liq, agar bola hech narsa haqida o'ylamasa, o'zining talablarini qondirish boshqa, agar boshqa hech narsa xoxlamasa, o'yindan boshqa, qoniqish va o'yin kulgidek demak u bolalik davrida! Bolalik, o'smasisiz fikr qilish kerak emas, albatta bola kattalarning g'amxo'rligiga va himoyasiga muxtoj. Bu uning bilan bir paytda bizning bolalarga g'amxo'rligimiz aniqlash zarur, kishilardan uni himoya qilish va saqlash zarur.

Xalqaro miqiyosda axborot va tajriba almashuvi bilan bog'liq tadbirlar kunlari oshmoqda. O'quvchi va mutaxassislarni dunyodagi yetakchi ilm - fan va

ta'lim muassalarida o'qitish imkoniyatlari yaratilmoqda. Qobiliyatli bolalar, iste'dodli yoshlarni xorijiy davlatlarda o'qitish, qayta tayyorlash va malakasini oshirishga xizmat qiluvchi "Umid", "Ustoz" kabi jamg'armalarning tashkil etilishi buning kafolatidir. O'quvchilarning tug'ma qobiliyatlari va iste'dodini xar tomanlama rivojlantirish, milliy va umumbashariy axamiyatga molik dunyoviy, ma'naviy boyliklardan baxramand etish, shaxs, jamiyat va atrof - muxit munosabatlarida uyg'unlikka erishish, "Ustoz - shogird"likning tarixiy an'analari asosida samimiy munosabatlarini o'rnatish - ta'limni insonparvarlashtirishning negizini tashkil etadi. Ta'limni insonparvarlashtirish jarayoni o'qituvchilarning intellektual - axloqiy imkoniyatlarni ochishning uslub va mexanizmlarini beradi, unga tushangan xolda munosabatda bo'lishga va uni amalga oshirishga o'rgatadi. Insonparvarlashtirish ta'lim bilan ijtimoiy munosabatlar o'rtasidagi ziddiyatlarini bartaraf etadi. Bo'lajak mutaxassislarni erkin, mustaqil, tanqidiy fikrlovchi shaxs sifatida kamolga yetkazadi. Bizning eng katta yutug'imiz o'z boyligimizga o'zimiz ega bo'lganimizdadir. Binobarin, ularda minnatdorchilik, g'urur va ishonch tuyg'ularini tarbiyalashimiz kerak. Ma'naviy, axloqiy mukammallik, vijdonlilik, or - nomuslik, yaqinlarga g'amxo'r bo'ling va boshqa insoniy tuyg'ular o'z-o'zidan paydo bo'lib qolmaydi, ularning asosida tarbiya yotadi. Milliy dasturning amalga oshirilishi jarayonida xalqning milliy madaniy, tarixiy an'analari, urf-odatlarini, umumbashariy qadriyatlarga asoslangan yoshlarni tarbiyalashning samarali tashkiliy va pedagogik prinsiplari ishlab chiqiladi. Ularning asosida yotgan ta'limiy - tarbiyaviy g'oyalarga ko'ra shaxsni tarbiyalash va xar tomonlama kamol toptirish ustuvor kasb etadi. Bunday ustuvorlik qobiliyatli bolalarni qo'llab-quvvatlash orqali amalga oshiriladi. Qobiliyatli bolalarni o'qitishning zamonaviy psixologik va pedagogik tashkiliy sharoitlari vujudga keladi, ta'lim metodologiyasi ishlab chiqiladi. Iqtidorli bolalar ta'lim - tarbiyaning monitoringi shakllanadi. Ilmiy - texnik innovatsiya markazi kabi maxsus ta'lim muassasalari tashkil etadi. Bu yerda o'quvchi yoshlar o'z qobiliyati, iste'dodini rivojlantiradi, ilmiy - texnika sohasidagi salohiyatini kengaytiradilar. Xalqaro miqiyosda axborot va tajriba almashuvi bilan bog'liq tadbirlar kunlari oshmoqda. O'quvchi va mutaxassislarni dunyodagi yetakchi ilm - fan va ta'lim muassalarida o'qitish imkoniyatlari yaratilmoqda.

Qobiliyatli bolalar, iste'dodli yoshlarni xorijiy davlatlarda o'qitish, qayta tayyorlash va malakasini oshirishga xizmat qiluvchi "Umid", "Ustoz" kabi jamg'armalarning tashkil etilishi buning kafolatidir. O'quvchilarning tug'ma qobiliyatlari va iste'dodini xar tomanlama rivojlantirish, milliy va umumbashariy axamiyatga molik dunyoviy, ma'naviy boyliklardan baxramand etish, shaxs, jamiyat va atrof - muxit munosabatlarida uyg'unlikka erishish, "Ustoz - shogird"likning tarixiy an'analari asosida samimiy munosabatlarini o'rnatish - ta'limni insonparvarlashtirishning negizini tashkil etadi. Ta'limni insonparvarlashtirish

jarayoni o'qituvchilarning intellektual - axloqiy imkoniyatlarni ochishning uslub va mexanizmlarini beradi, unga tushungan xolda munosabatda bo'lishga va uni amalga oshirishga o'rgatadi. Insonparvarlashtirish ta'lim bilan ijtimoiy munosabatlar o'rtasidagi ziddiyatlarini bartaraf etadi. Bo'lajak mutaxassislarni erkin, mustaqil, tanqidiy fikrlovchi shaxs sifatida kamolga yetkazadi.

O'z-o'zini nazorat qilish uchun savollar:

1. Nima uchun ijtimoiy pedagogikada me'yor va me'yordan og'ishganlik tushunchalari ko'rib chiqiladi?
2. "Ijtimoiy og'ish" tushunchasining mohiyati nima?
3. "Deviant xulq", "delikvent xulq", "kriminal xulq" tushunchalar mohiyatini aytib bering?
4. Deviant xulqli o'smirning asosiy sabablarini ayting va asoslab bering?
5. Deviant xulqni ogohlantirish va oldini olishda axborotli, ijtimoiy-profilaktik, tibbiy-biologik va ijtimoiy- pedagogik yondashuvlarning xususiyatlari nimalardan iborat

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Podlaso'y I.P. Pedagogika. V 2-x kn. 1.– Moskva, Vlado, 2001.–342 s.
2. Hasanboev J., Sariboev H., Niyozov G., Hasanboeva O., Usmonboeva M. Pedagogika. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Fan, 2006. – 282 b.
3. Pedagogika. M.Toxtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida. – T.: O'zbekiston Faylasuflari Milliy jamiyati, 2010. (78-87 betlar)
4. Ibragimov X.I., Abdullayeva Sh.A. Pedagogika nazariyasi. - T.: "Fan va texnologiyalar" nashriyoti, 2008.(121-124 betlar).
5. Yuzlikayeva E., Axmedova M., Qurbonova G., Sh.Tashmetova. Umumiy pedagogika. – T.: TDPU, 2012. (60 -66 betlar)

7–MAVZU: KASBIY FAOLIYATNI PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK BAHOLASH. PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK MASLAHATLAR ASOSLARI

Asosiy savollar:

- 1. Tashxis markazlarining maqsad va vazifalari**
- 2. Ijro intizomi va madaniyati haqida mulohazalar**
- 3. Rahbardagi pedagogik qobiliyatlarni aniqlash**

- 4. Psixologik va pedagogik maslahatlar haqida tushuncha**
- 5. Maktab psixologining maslahat ishlari yo‘nalishlari**
- 6. Psixologik - pedagogik maslahat berish usullaari va tamoyillari**

O‘quvchilarni kasb-xunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik tashhismarkazlari Respublikamiz mustaqilligi yillarida ta’limda amalga oshirilaётgan islohotlarning hosilasi sifatida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998 yil 13 maydagi «O‘zbekiston Respublikasida umumiy o‘rta ta’limni tashkil etish to‘g‘risida»gi 203-sonli Qaroriga asos tashkil etilgan. Markaz o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishda ularning qobiliyati va tamoyilliklarini aniqlaydi. U bolani 6 ёshidan boshlab, ta’limning maktab

bosqichiga psixologik, jismoniy va aqliy rivojlanganligini hisobga olgan holda tayёрligini belgilaydi. Iqtidorli bolalarni kashf qilish, o‘quvchilarni har yili tibbiy-pedagogik tekshiruvdan o‘tkazish, ota-onalarga bolalarni o‘qitish, tarbiyalash, kasb-hunarga ilmiy jihatdan to‘g‘ri yo‘nalishlar berishga ёrdamlashish kabi muhim vazifalar ham markaz faoliyatiga kiradi. Shu asosda o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvlarini to‘g‘ri tashkil etish, 9-sinflarni bitirgan ёshlarni akademik lisey, kasb-hunar kollejlariga oqilona yo‘llash kabi masalalarni psixologik-pedagogik va tibbiёт nuqatai nazaridan to‘g‘ri hal qilib berishlari amalga oshiriladi. Mazkur markaz iqtidorli bolalarni izlab topish, ularning iste’dodini shakllantirish masalasida Respublika Iste’dod markazi bilan uzviy hamkorlik qiladi, salomatligi yaxshi bo‘lmagan bolalarning sog‘ligini tiklash maqsadida tibbiёт muassasalariga yunaltiradi. Markazlar tuman (shahar) halk; ta’lim bo‘limlari tarkibida faoliyat ko‘rsatadi.

Bir so‘z bilan aytganda, tashhis markazlari hozirgacha barcha umumiy ta’lim muassasalarining orzu-armoniga aylangan dolzarb muammolarni: bolalarning kelajagini ilmiy va tahliliy asoslarda to‘g‘ri tashkil etish, ularning qobiliyat va imkoniyatlariga, salomatligiga mos o‘quv, kasb-hunar shaklini to‘g‘ri belgilashga ёrdam beradi, maktabgacha ta’lim ёshidagi bolalarni maktab bosqichiga psixologik, ijtimoiy va aqliy jihatdan nechog‘lik tayёр ekanliklarini aniqlashtiradi. U 9-sinf o‘quvchilarining keyingi bosqich haётini belgilab beradi. Ayni paytda, iqtidorli bolalarni izlab topish, ularning iste’dod qirralarini rivojlantirishni ta’minlaydi.

To‘g‘ri, bolalarni kasbga yo‘naltirish kabi amaliёт turi ilgari ham bor edi. Lekin bu soha hech qanday nizom, me’ёriy hujjatlarsiz sinf rahbarlari, mehnatta’limi o‘qituvchilariga yuklatilgan bo‘lib, ular o‘quvchilarni ijtimoiy moslashtirish, kasbga yo‘naltirish va ayniqsa, bolaning aqliy, psixik va ijtimoiy rivojlanishiga tashhis qo‘yish bo‘yicha hech qanday ma’lumot, qo‘llanma, me’ёriy, huquqiy hujjatlarga, qo‘llanmalarga ega emas edilar. Bunday psixologik-pedagogik amaliёт bo‘yicha

qilinadigan ishlarning shakl va uslublaripedagogik ta'lim o'quv shartlarida ham o'rgatilmay edi. Vazirlar Mahkamasining eng dastlabki qarorida bu dolzarb masala ijobiy hal qilinib, barcha tuman(shahar) halq ta'limi bo'limlari tarkibida tashhis markazlarini tashkil etish haqida qaror qilindi va mazkur masala bilan bog'liq barcha tashkiliy tadbirlarni amalga oshirishga kirishildi. Markaz rahbari, kasbga yo'naltiruvchi mutaxassis, psixolog, defektolog vrach kabi mutaxassislarni tanlash, ularni o'qitish, kerakli yo'riqnomalar, test blankalari, qo'llanmalar bilan ta'minlash va boshqa tashkiliy tadbirlar respublika miqosida ham, viloyatlar miqosida ham amalga oshirildi. O'quv-ma'ruzalar, seminarlar, anjumanlar, yo'riqnomalarda berilgan topshiriqlarning bajarilishi qat'iy nazoratga olindi, tashhis markazlari

Nizomida belgilangan talablarning bajarilishi izchillik bilan kuzatib

borilmoqda. Endigi vazifa tashhis markazlarining rahbarlari, uning xodimlar tomonidan markaz Nizomida ko'rsatilgan holatlardan og'ishmay, qat'iyat bilan, oshna-og'aynigarchilik, tanish-bilishchilik kayfiyatlariga berilmasdan o'z burchlarini halol, puxta, to'g'ri ado etishlariga borliq.

Biz o'tkazilgan seminarlarda berilgan yo'riqnomalarda tashhis markazlari mutasaddilar amalga oshirgan tashkiliy-pedagogik tadbirlarda ishning nazariy-metodik va amaliy jihatlari bilan bir qatorda, ro'y berishi ehtimol tutilgan ayrim ko'ngilsiz vaziyatlar to'g'risida ham ogohlantirdik. Jumladan:

- a) bolalarni psixologik, defektologik, tibbiy nuqtai nazaridan maktab ta'limiga yaroqlimi e'ki yaroqsizligi o'ta yuzaki tekshirilib ayrim bolalar aqlan zaif, jismonan kamquvvat, turli defektologik va boshqa ijtimoiy nuqsonlar bilan maktabga kelsa, sinflarda o'quv- tarbiya ishlarini samarali tashkil etish gato'sqinlik qilishi mumkin. Agar shunday holga yo'l qo'yilsa, maktab ta'limi gajismoniy, aqliy, psixologik jihatdan tay'er bo'lmagan bolalarda ruhiy tushkunlik, iztirob, qo'rquv yuzaga keladi va bolaga katta ma'naviy zarar yetadi;
- b) ta'limda demokratik, insonparvarlik tamoyillarini yetarli darajada ma'rifatli tarzda yo'lga qo'yilmaganligidan u e'ki bu fanni o'zlashtirish gala'e qati va iqtidori hamda sog'ligi yetishmaydigan o'quvchilar, ularning ota-onalari bilan o'qituvchilar, maktab jamoasi o'rtasida turli ixtilof va ko'ngilsiz to'qnashuvlar kelib chiqadi. Bu har ikki tomon manfaatlariga ham salbiy ta'sir etadi;
- v) o'quvchilar e'shligidan o'q kasb-hunarga to'g'ri yo'naltirilmaganligidan, ayrim o'quvchilar ota-onalari, yaqinlari xoxishi bilan o'zlari qiziqmaydigan e'ki qobiliyatlarini yetmaydigan kasb-hunar yo'nalishiga tushib qoladilar;
- g) kollejlarga, ayniqsa, akademik liseylarga, xatto maktablarning 1-sinfiga nomunosib o'quvchilar uchun ota-onalar e'ki «yuqoridan» ko'rsatilgan tazyiq asosida yo'llanmalar berish;
- d) tashhis markazlari yo'llanmasi bilan u e'ki bu o'quv muassasalariga borishdan bo'yin tovlash kabi holatlardan ogohlantirildi. Chunki agar yuqoridagi masalalar xolisona va

to'g'ri bajarilmasa, tashhis markazlari ish samarasikutilganidek chiqmaydi, maktab va o'quvchilar oldidagi mavjud muammolarechilmay qolaveradi. Xalq ta'limi vazirligi esa o'z navbatida tashhis markazlarining umumiyta'lim maktablarida, hatto maktabgacha tarbiya muassasalarida ham «o'z kishisi»bo'lishini ta'minlashga harakat qilinmoqda. Aynan shu maqsadda har bir maktabdapsixolog, oliy ma'lumotli vrach tibbiyot xizmatini yo'lga qo'yish izidanbormoqda. E'tirof etish joizki, tashhis markazlarini tashkil etish va ularningfaoliyatini yo'lga qo'yish respublikamiz sharoitida yangilik hisoblanadi. Shuboisdan ham, hali bizda bu sohada tajriba, malaka yetarlicha shakllanmagan. Yangilikni joriy qilishda ayrim muammolar, qiyinchiliklarga duch kelinmoqda. Shularni hisobga olib, pedagogik matbuotda joylarda bu ish qanday yo'lgaqo'yilganligi, ishlar qanday kegaètganlish haqida tez-tez maqola va xabarlarberib borilmoqda. Respublika Iste'dod markazi, tashhis markazi, pedagogikainstitutlarining olimlari bir qator metodik qo'llanmalarni nashrdan chiqardi.

Tashhis markazlariga nazariy-amaliy, ilmiy-metodik èrdam berishning shakl va uslublari bundan keyin ham rivojlantiriladi.

Asosiy maqsad – o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik tashhis markazlari ish faoliyatini muntazam ravishda takomillashtiribborishdan iboratdir.

Ijro intizomi va madaniyati haqida mulohazalar

Asrimizga - kosmik asr deb bekorga ta'rif berishmagan. Insoniyat tarixining so'nggi 100 yilligida ilm, fan, texnika, madaniyat, ijtimoiy munosabatlar shu qadar shiddatli rivojlandiki, uning sur'atini faqat kosmik tezlik mezonlari bilan o'lchash mumkin. Binobarin, inson aql-zakovati, uning axborotlardan voqiflik darajasi ham shunga muvofiq tarzda rivojlanaètir. Jahonning umumhalq e'tirofi va ishonchiga sazovor bo'lgan mashhur olimlar, sosiologlar, siyosatshunoslarning bashorat berishlaricha XXI asrda axborotlardanvoqiflik darajasi va unga ehtiøj uch barobar yuqori bo'ladi.

Hozirgi zamon ta'limining vazifasi esa ana shu shiddatkor davr bilan nafaqat tengma-teng odimlash, balki undan o'zib, ilgarilab faoliyat ko'rsatishdaniborat. Bun- ga esa jamiyatda ruy beraètgan vodea va xrdisalar xdkdda yetarliaxborotlardan vok,if bo'lish, ijodkorlik faoliyatini tinimsiz tarzdatakomillashtirib borish, bugundan turib ertangi kunning unumi, samarasi yuqoribo'lishiga erishish, tahlillar, diagnostika bilan yashash orqali erishiladi. Aksholda faoliyatda va uning ayrim bosqichlarida hozircha uchrab to'rganboqibeg'amlik, loqaydlik, yangiliklardan qo'rqish, ularni joriy qilishgahafsalasizlik, faoliyatga konservativ munosabat, tashabbussizlik XXI asrkishisining fazilati bo'la olmaydi va bundaylarni davr va muhitning o'ziuloqtirib tashlaydi. Buyuk hind èzuvchisi va mutafakkiri Rabindranat Tagorèzganidek «Inson

doimo oqimga qarshi suzmog'i kerak. Bunday qilish qo'lidankelmaydiganlarni esa oqim has-cho'plar yanglig' dashtu sahrolarga uloqtirib tashlaydi».

Binobarin, XXI asr ijodkor, serg'ayrat, tadbirkor-tashabbuskor, o'z faoliyatiga tahlil ko'zi bilan qaraydigan oqil va zukko insonlar asri bo'lish kutilmoqda. Kirib kelaётgan asr ruhini qisqacha baen qiladigan bo'lsak, u vaqtdano'zib ishlaydigan, olisni ko'zlab faoliyat ko'rsatadigan, tashabbuskor, ijodkor, tezkor, shiddatkor, faoliyat samaradorligiga to'g'ri yetaklovchi, zarur axborotlardan voqif kishilar davridir. Ta'limning turli axborotlar bilan o'z vaqtida ta'minlanish darajasibugungi kun maktabi muvaffaqiyatini ta'minlovchi omillardan biridir. Shuboisdan bu sohada respublikada eng zamonaviy axborot uzatish texnologiyasijoriy etildi va bu tizim yanada takomillashtirilmoqda. Bundan atigi 2-3 yililgari joylarga ta'limga doir axborotlar faqat pochta orqali yuborilar edi. Bugun bu xizmatda faks, elektron pochta, MODEM, INTERNET kabi inson aql-zakovatining mu'jizakor ixtirolari joriy etilmoqda. Ta'lim tizimida ham axborotlarni o'zatishdagi tezkorlikni oshirish, uninggeografiyasini kengaytirish bo'yicha keyingi yillarda ko'pgina ishlar qilindi. Qabul qilinaётgan buyruqlar, qarorlar, xukumat hujjatlarini tezkorlikbilan ijrochilarga yetkazish maqsadida halq ta'limi muassasalarida – 5ta jurnal, 2ta gazeta chop etilmoqda. Yuqoridagilarga qo'shimcha tarzda «Ta'lim taraqqiёti» axborotnomasi ta'sis qilindiki, u qisqa vaqt ichida ta'lim muassasalari xodimlarining sevimli nashri, do'sti, maslahatgo'yiga aylandi. Ta'lim bo'yicha gazetalar deyarli barcha viloyatlar xalq ta'limi boshqarmalarida hamchiqarilmoqda. Bir so'z bilan aytganda vazirlikdan ta'lim muassasalariga axborotlarni tezlikda uzatish masalasi zamon talabiga xos rivojlanmoqda. Joylarga yetib borgan hujjatlar ijrosini ta'minlash, ijro intizomini yo'lga qo'yish maqsadida respublikaning barcha viloyatlari, tuman (shahar) xalq ta'limi boshqarmalari va bo'limlari tarkibida yangi - monitoring xizmati tashkil etildi va faoliyat ko'rsatyapti.

Joylardagi ahvolni o'rganish natijalari shuni ko'rsatmoqdaki, ijro intizomi ustidan nazorat qilishdagi bunday kamchilik va nuqsonlar ta'lim muassasalari faoliyatida ham tez-tez uchramoqda.

Ma'lumki, yuqori ta'lim idoralarining quyi bosqichidagi ta'lim muassasalariga beraётgan topshiriqlari, ko'rsatmalari va tavsiyalari yuborilaётgan turli buyruqlar, qarorlar, farmoyishlarda o'z aksini topadi.

Nazorat savollari

1. Tashhis markazlarining maqsad va vazifalari nimalardan iborat?
2. Ijro intizomi va madaniyati haqida mulohazalaringiz qanday?
3. Rahbardagi pedagogik qobiliyatlarni qanday aniqlash mumkin?

PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK MASLAHATLAR ASOSLARI

Bizning vaqtimizda ota-onalar, bola rivojlanishining yoshi va individual xususiyatlari to'g'risida yetarli ma'lumotga ega emaslar, ba'zan ko'r-ko'rona, intuitiv ravishda ta'limni amalga oshiradilar. To'g'ridan-to'g'ri oilada bola muloqot, ijtimoiy shovqinning birinchi tajribasini oladi. Ota-onalar har doim ham o'z farzandlarining psixologik sog'lig'iga yetarlicha e'tibor berishmaydi. "Psixologik salomatlik" tushunchasi shaxsiyatni bir butunga taalluqli bo'lib, nafaqat ruhiy jarayonlar va mexanizmlarni, balki inson ma'naviyatini ham inson haqiqatining eng yuqori namoyishi sifatida o'z ichiga oladi. Psixologik salomatlik ruhiy salomatlikni nazarda tutadi, uning asosini bolalikning barcha bosqichlarida bolaning to'laqonli aqliy rivojlanishi tashkil etadi. Noto'g'ri tarbiyaviy munosabat va qadriyatlar ko'pincha ota-onalar orasida keng tarqalgani kabi: bolani rivojlantirishda shaxsiy aloqa shakllari va o'yin faoliyatining ahamiyatini, "shubhasiz" itoatkorlik ideallarini, bolalarga nisbatan avtoritar munosabatni, qarindoshlarning istalmagan shaxsiy xususiyatlarini irsiy yuqtirish qo'rquvini va boshqalarni, shuningdek psixologik va pedagogik madaniyatning past darajasini. Natijada, bola shaxsi rivojlanishining yoshga bog'liq tomonlarini bilish va hisobga olish zarur, ya'ni yoshga bog'liq inqirozlar qachon va qanday davom etishi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh xususiyatlari, uning hayoti va tarbiyasi sharoitlariga qarab, bolaning rivojlanishida ijobiy va salbiy rol o'ynashi mumkin. Bola rivojlanishi bilan bolaning ixtiyoriy ruhiy o'zini o'zi boshqarish va o'zini o'zi boshqarish qobiliyati oshadi, uning his-tuyg'ulari va harakatlarini boshqarish, uning his-tuyg'ulari, istaklari va fikrlarini modellashtirish va uyg'unlashtirish qobiliyati paydo bo'ladi. Ushbu xususiyatlarni bolada iloji boricha tezroq tarbiyalashni istagan kattalar unga ko'rsatmalar, tavsiyalar berishadi va uni ko'plab taqiqlar bilan himoya qilishadi. Ular bolaning faolligi va mustaqilligini cheklaydi, bu esa tajovuzkorlik yoki o'zlarini pastlik hissiyotiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, maktabgacha ta'lim muassasalarida psixologik-pedagogik maslahat va maktabgacha yoshdagi bolalarning ota-onalari bilan bevosita psixologik-pedagogik ishlarni tashkil etish masalasi alohida dolzarblik bilan kelib chiqadi.

Vengerning ta'kidlashicha, "maktabgacha yoshdagi davrda noxush psixologik sindromlarni bartaraf etish asosan bolaning ota-onalar va o'qituvchilar bilan munosabatlarini qayta qurish natijasida erishiladi". Shuning uchun ular psixologik ta'sirning asosiy obyektiga aylanadi. Ushbu ta'sir psixologik maslahat shaklida amalga oshiriladi.

Chunki zamonaviy ota-onalar bolalarni tarbiyalash tobora ko'proq mutaxassislarning yordamiga muhtoj bo'lib, maslahat nafaqat nochor oilalar farzandlarining ota-onalari uchun, balki ular yaxshi ta'minlangan oilalar uchun ham zarurdir. Shuningdek, psixologik yordam o'qituvchilar va o'qituvchilar faoliyatining zaruriy qismidir.

Maktabgacha ta'lim muassasasida psixologik-pedagogik maslahat berishning o'ziga xos xususiyati shundaki, psixolog bir vaqtning o'zida ikkita mavzuni - bola va kattalarni (ota-ona, o'qituvchi) yo'naltiradi.

Psixologik va pedagogik konsultatsiya maslahatchi tomonidan mijozlarni bolalarni o'qitish va tarbiyalash, nimanidir o'rgatish va kattalarning pedagogik malakasini oshirish, pedagogik yetakchilik, bolalar va kattalar guruhlari va jamoalarini boshqarish masalalarini muhokama qilishni nazarda tutadi. Psixologik-pedagogik maslahat o'quv dasturlari, uslublari va vositalarini takomillashtirish, pedagogik yangiliklarni psixologik asoslash va boshqa qator masalalarni o'z ichiga oladi.

Asosan, maktabgacha ta'lim muassasasida psixolog-o'qituvchining ishi psixologik profilaktika va psixologik tarbiyadan o'tishi kerak. Psixologik profilaktika psixolog, o'qituvchilar va ota-onalarning muntazam ishi bilan bog'liq; bolalarda mumkin bo'lgan psixologik va ijtimoiy muammolarning oldini olish bilan; xavf ostida bo'lgan bolalarni aniqlash (turli sabablarga ko'ra) ham pedagogik, ham bolalar jamoalarida qulay psixologik iqlim yaratilishi bilan; o'qituvchilar tarkibida kasbiy **tükenmenin** oldini olish.

Psixologik profilaktika neyropsixik va psixosomatik kasalliklarning oldini olishni ta'minlaydi.

Psixoprofilaktikaning uchta darajasi mavjud:

1. Birlamchi profilaktika. Psixolog barcha bolalar bilan, shu jumladan psixologik rivojlanishda ozgina og'ishlarga ega bo'lganlar bilan ishlaydi.
2. Ikkilamchi profilaktika. Psixolog muammolari allaqachon paydo bo'lgan, ammo boshqarib bo'lmaydigan bo'lib qolgan "xavf guruhi" bolalar bilan ishlaydi. Bu yerda psixolog ota-onalar va o'qituvchilar bilan uchrashadi va qiyinchiliklarni yengish uchun faol ishlaydi.

3. Uchlamchi profilaktika. Psixolog tuzatish bilan shug'ullanadi faqat aniq psixologik muammolari bo'lgan bolalar bilan.

Psixologik tarbiyaning asosiy vazifasi va mazmuni o'qituvchilarni, o'quvchilarni, ota-onalarni asosiy qonunlar va qulay sharoitlar bilan tanishtirishdir aqliy rivojlanish bola, ommalashtiring va psixologik tadqiqotlar natijalarini tushuntiring.

Bolalar uchun maslahat berishning o'ziga xos xususiyati shundaki, mijoz boshqa kasbning mutaxassisi yoki ota-onasi bo'lishi mumkin, ammo u bola emas, bu borada maslahat vazifalarini boshqacha ko'rish vujudga keladi. Ota-onalar bilan ishlaydigan psixolog bolasini iloji boricha chuqur va xolis tushunishi kerak. Ota-onalar bilan ishlash taktikasi quyidagilarni o'z ichiga oladi: bolani tekshirish paytida olingan aniq natijalarni batafsil muhokama qilish; ularga psixolog tomonidan olib

boriladigan tuzatish yoki rivojlanish ishlari haqida ma'lumot berish. Psixolog va ota-onalar (ota-onalar) o'rtasida ishonchni o'rnatish - bu birgalikda ishlashda asosiy narsa bolalar psixologi ota-onasi bilan. Psixolog ota-onani diqqat bilan tinglashi, qiziqish, hamdardlik ko'rsatishi, shuningdek qo'llab-quvvatlashini bildirishi kerak.

N.V.Vereshchaginaning so'zlariga ko'ra, bolalarning ota-onalari uchun maslahatlarni tashkil qilishda ularning shaxsiy sohasining bir qator xususiyatlari e'tiborga olinishi kerak, bu quyidagi pozitsiyalarni ta'kidlaydi: psixolog bilan bog'lanish uchun motivatsiya, ota-onaning maslahatchiga munosabati, muammoni muhokama qilishda ota-onalarning pozitsiyasi, shuningdek, bu jarayonda ota-onalarning hayotiy munosabatlarini o'zgartirish imkoniyati maslahat.

Ta'lim psixologining har qanday ish turi bolaning psixologik farovonligini ta'minlashga qaratilgan va kattalar bilan ishlash bu yerda o'z-o'zidan tugamaydi, bu uning kasbiy faoliyatining zarur va muhim qismidir, bu bola rivojlanishining atrofda odamlar bilan, avvalambor, uning ta'lim va tarbiyasi uchun mas'ul bo'lganlar bilan uzviy bog'liqligi bilan bog'liq. Ularning muammolari faqat bolalarning muammolari bilan bog'liq bo'lib, o'zlarida emas. Odatda, maktabgacha ta'lim psixologining sa'y-harakatlari ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari bilan birgalikda quyidagilarga erishishga qaratilgan:

Bolaning shaxsiyatining rivojlanishidagi psixologik bezovtalik belgilarini o'z vaqtida aniqlash;

Xavfsizlikka tahdid soladigan psixologik va pedagogik sharoitlarni o'zgartirish psixologik salomatlik ma'lum bir ta'lim muhitidagi bolalar;

Chuqurlashtirish, konsolidatsiya yo'nalishidagi qiyinchiliklarning rivojlanishiga yo'l qo'ymaslik, ularni jiddiy psixologik muammolar toifasiga aylanishidan oldin ularni yengib o'tish.

Martsinkovskaya T.D. bolalar bog'chasida psixologik maslahatlarni "psixolog va tavsiyalar xarakteridagi psixologik yordamga muhtoj shaxslar o'rtasidagi kommunikativ o'zaro munosabatlar tizimi" sifatida ajratib ko'rsatdi.

O'qituvchi-psixolog e'tiborining obykti bolalarning ota-onalari (yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar), o'qituvchilar jamoasi va ma'muriyat ekanligi sababli, u bola muammolarini hal qilishning haqiqiy imkoniyatlarini aniqlash uchun kattalar so'rovlari mazmunini farqlashga majbur. Shuning uchun maslahat ishining mazmuni asosan kattalar bolada bo'lgan muammolarni o'z ichiga oladi.

O'qituvchilar bilan psixologik-pedagogik ishlarning asosiy yo'nalishlari ko'pincha: yoshga bog'liq neoplazmalar, diagnostika natijalariga asoslangan maslahat, o'yin faoliyati xususiyatlari, "xavf guruhi" bolalarining odatdagi rivojlanish muammolari va ular bilan o'qituvchilarning o'zaro munosabatlarining o'ziga xos xususiyatlari, pedagogik aloqa.

O'qituvchilar ko'pincha psixologga murojaat qilishadi quyidagi savollar: bolalar tomonidan ta'lim dasturlarini o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar sabablari (maktabga tayyorgarlik); bolalarning o'qishni istamasligi va qobiliyatsizligi; hissiy, shaxsiy buzilishlar; boshqa bolalar bilan ziddiyatli munosabatlar. Aniqlangan muammolardan kelib chiqib, maslahat turi va maslahat shakli belgilanadi, u kim uchun o'tkaziladi.

Maktabgacha sharoitlar konsalting ishining quyidagi asosiy turlarini ajratish mumkin: individual va guruhli; bitta va ko'p; shaxsiy murojaat bilan yoki qo'ng'iroq, yo'nalish natijasida; qo'shimcha sinovlarsiz va qo'shimcha sinovlar bilan psixologik tuzatish usullarini jalb qilmasdan va ushbu usullarni jalb qilmasdan; konsultatsiyalar izolyatsiya qilingan va boshqa psixologik yordam usullari bilan birlashtirilgan.

Avvalo, ota-onalar uchun guruh maslahatlari o'qituvchilar va maktabgacha ta'lim muassasasi ma'muriyatining tashabbusi bilan tashkil etiladi va maktabgacha yoshdagi bolaning aqliy rivojlanishining asosiy muammolari va xususiyatlari bilan bog'liq, ya'ni: turli yoshdagi bolalarning psixologik xususiyatlari, bolalarning bolalar bog'chasiga moslashishi, maktabga tayyorligi, natijalar asosida ota-onalarga maslahat berish diagnostika protseduralari, ayniqsa ota-ona va bola munosabatlari.

O'qituvchilarga guruh maslahati bo'yicha ishlarning xilma-xilligi - dars soatlari, amaliy mashg'ulotlar, o'qituvchilar kengashlaridagi chiqishlari, "O'qituvchi-psixolog bilan o'zaro aloqalar" papkasidagi bosma materiallar va ota-onalarga guruh maslahatlari ota-onalar yig'ilishi, turli treninglar shaklida amalga oshiriladi.

Maslahatchi psixologning bolalar bilan ishlash shakli maktabgacha yosh maktabgacha ta'lim muassasasida uchta yo'nalish mavjud:

Shaxsiy ma'lum o'yin faoliyati(bir bolaga yo'naltirilgan va uning ma'lum bir psixologik sohani rivojlantirishga bo'lgan ehtiyojidan kelib chiqqan holda tuzilgan individual dastur);

Guruh o'yinlari darslari (rivojlanish sessiyalari dasturidan foydalangan holda ijtimoiy rivojlanish bolalar);

Bolalarning ota-onalari bilan maslahatlashuv (uning rivojlanish ehtiyojlarini o'z vaqtida va maqbul qondirish bilan bog'liq muammolarni hal qilish va bolalarning ota-onalariga (yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslarga) bolaning psixologik holati to'g'risida ma'lumot berish uchun bolaning atrofidagi kattalar bilan zarur bo'lgan o'zaro munosabatlar).

Shaxsiy maslahat, avval aytib o'tganimizdek, ma'muriyat, ota-onalar va o'qituvchilarning iltimosiga binoan amalga oshiriladi. O'zaro ta'sir natijasi - "haqiqiy" so'rovni qondirish va tuzatuvchi, profilaktika va axborot xarakteridagi tavsiyalarni ishlab chiqish. Maktabgacha ta'lim muassasasida ota-onalarga

psixologik maslahat berishning asosiy usuli suhbatdir, xatti-harakat shakli esa individual maslahat.

Ko‘pincha, ota-onalar muammolarni hal qilishadi: bolalarni maktabga qanday tayyorlash, bolalardagi qiziqishlarning yetishmasligi, xotirasi sustligi, uyushqoqlik, mustaqillikning yo‘qligi, tajovuzkorligi, qo‘zg‘aluvchanligi yoki uyatchanligi, qo‘rquvi; boshqacha qilib aytganda, biz odatda "" so‘zlari bilan belgilanadigan hamma narsani nazarda tutamiz. ". Maktabgacha yoshdagi bolalar ota-onalarining individual maslahatlari tarkibini tashkil etadigan masalalarning muhim qismi oiladagi aloqa va munosabatlar muammolariga tegishli. Afsuski, ota-onalar ko‘pincha oilaviy muammolar ustida ishlashga unday olmaydilar, ular uchun "shikoyatchi" pozitsiyasida bo‘lish osonroq. Qoida tariqasida, bunday hollarda, ish mavzusi kattalar yoki bolaning shaxsiy muammolari bo‘lib, dastlab ota-onalar aqliy jarayonlarning rivojlanish darajasi to‘g‘risida so‘rov bilan kelib, suhbat davomida oiladagi munosabatlar muammolari aniqlanadi. Bu yerda maktabgacha ta‘lim muassasasining o‘qituvchi-psixologining vazifasi mijoz uchun muammoning mavjudligini aniqlash, "aniqlashtirish".

Ota-onalarning o‘z vaqtida maslahatlashuvi va bunday ta‘lim aldanishlaridan xalos bo‘lish bolaning hissiy-irodaviy sohasini rivojlantirishda muhim asoratlarning oldini olishda muhim omil hisoblanadi.

Shunday qilib, maktabgacha ta‘lim muassasasida psixologik-pedagogik maslahat berishning asosiy maqsadi ota-onalar va shuningdek, o‘qituvchilar tomonidan bolani chuqurroq va obyektivroq tushunishga erishish, psixolog va ota-onalar o‘rtasida ishonchni o‘rnatishdir - bu ota-ona bilan bolalar psixologining birgalikdagi ishida asosiy narsa.

Hozirgi vaqtda maktabgacha ta‘lim psixologining amaliy faoliyatida ota-onalar bilan individual ishlash psixologik bilimlarni targ‘ib qilish, bolaning aqliy rivojlanishi jarayonida og‘ishlarning psixologik oldini olishga, shuningdek, rivojlanish va tuzatish ishlarini tashkil etish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak.

Ta‘lim muassasasida psixologik maslahatning o‘ziga xos xususiyati quyidagicha:

-birinchidan, mijozning ta‘lim psixologi bilan shaxsiy aloqalarining qisqa davomiyligi;

-ikkinchidan, ushbu aloqalarning epizodik tabiati;

-uchinchidan, har bir mijozning psixolog bilan uchrashuvining amaliy to‘liqligi;

-to‘rtinchidan, mijozning konsalting jarayonidagi faoliyati;

-beshinchidan, mijozning maslahatidan soʻng uning muammosini hal qilishga qaratilgan harakatlaridagi mustaqillik.

Hozirgi kunda amaliy psixolog faoliyatida ixtisoslashuvni belgilaydigan toʻrtta asosiy yoʻnalish mavjud: psixodiagnostika, psixologik maslahat, psixoprofilaktika, psixoreaksiya.

Biz asosiy eʼtiborni psixologik maslahatlarga qaratamiz. Amalda psixologik maslahat maktab psixologi faoliyatining muhim tarkibiy qismidir. Bu oʻquv jarayoni ishtirokchilari (talabalar, ularning ota-onalari, professional pedagogik xodimlar) ga psixologik yordam olish zarurati, talabalar psixologiyasining oʻziga xos xususiyatlari, talabalar va kattalar oʻrtasidagi psixologik iqlimni yaxshilash vazifasi bilan bogʻliq. Soʻrovlarning tashabbuskorlari: oʻqituvchilar (soʻrovlarning umumiy sonining 54%), talabalar (23%). Qolgan 23% hollarda konsultatsiya psixologning oʻzi tashabbusi bilan, odatda profilaktika kengashi yigʻilishlarida muhokama qilingan kuzatuvlar natijalari yoki maktab, sinf hayotidagi inqirozli daqiqalar asosida amalga oshiriladi.

Psixologik maslahat quyidagi shaxsiy ish turlarini oʻz ichiga oladi:

Psixologik-pedagogik tavsiyalarni ishlab chiqish va aniq shakllantirish, oʻtkazilgan psixodiagnostik tekshiruv natijalaridan kelib chiqadigan psixologik-pedagogik tavsiyalar va tegishli tavsiyalar kattalar uchun ham, bolalar uchun ham amaliy va tushunarli shaklda taqdim etilishi kerak.

Maslahatga muhtoj boʻlganlar bilan suhbatlar oʻtkazish. Ushbu suhbatlar bolalar va kattalar uchun zarur boʻlgan psixologik va pedagogik maslahatlarni olish bilan yakunlanadi.

Psixologik taʼlim va uzluksiz taʼlim tizimi doirasida olib boriladigan oʻqituvchilar va ota-onalar bilan ishlash.

Maktab psixologining maslahat ishlari quyidagi yoʻnalishlarda olib boriladi:

- 1) oʻqituvchilarga maslahat berish va oʻqitish;
- 2) ota-onalarga maslahat berish va oʻqitish;
- 3) talabalarga maslahat berish.

Oʻz navbatida, maslahat bolani oʻqitish va aqliy rivojlanishi boʻyicha, shuningdek, maktabdagi pedagogik jarayonning barcha ishtirokchilari bilan olib boriladigan tarbiyaviy ish shaklida haqiqiy maslahat shaklida boʻlishi mumkin.

Psixologik tarbiya bu oʻquvchilar va ularning ota-onalarini (qonuniy vakillarini) shakllantirishdir. Oʻqituvchilar va menejerlarga psixologik bilim, undan oʻz rivojlanish manfaatlari yoʻlida foydalanish istagi zarur; oʻquvchilarning har bir yosh bosqichida, shuningdek, shaxsni shakllantirishda va aql-idrokni rivojlantirishda yuzaga kelishi mumkin boʻlgan huquqbuzarliklarning zamonaviy oldini olishda toʻlaqonli shaxsiy rivojlanish va oʻz taqdirini belgilash uchun sharoit yaratish.

Maslahatlashish faoliyati oʻquvchilarga, ularning ota-onalariga (qonuniy vakillariga), oʻqituvchilarga va oʻquv jarayonining boshqa ishtirokchilariga

psixologik maslahatlarni ishlab chiqish, tarbiyalash va tayyorlashda yordam berishdir.

Psixologning, ayniqsa, boshlang'ich maktabdagi maslahat ishining o'ziga xos xususiyati shundaki, psixologik yordamni bevosita "qabul qiluvchisi" (mijoz) uning oxirgi manzili - bola emas, balki maslahat so'raydigan kattalar (ota-ona, o'qituvchi). Shunday qilib, psixolog ba'zan bolaga faqat bilvosita ta'sir ko'rsatadi. U faqat maslahat beradi; ularni amalga oshirish mijozning vazifasidir.

Maktab psixologining boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar, ularning ota-onalari va o'qituvchilari bilan maslahatlashuvining ushbu o'ziga xos xususiyatiga qaramay, ushbu yo'nalish maktab psixologi amaliyotida tubdan muhimdir.

Uning barcha ishlarining samaradorligi ko'p jihatdan maktab o'quvchilarini o'qitish va tarbiyalash muammolarini hal qilishda o'qituvchilar, ota-onalar va maktab ma'muriyati bilan konstruktiv hamkorlikni yo'lga qo'yganligi bilan belgilanadi.

Maktab psixologi o'zining maslahat amaliyotida maslahat tamoyillarini turli xil psixologik yo'nalishlarda (diagnostika, ekzistensial, gumanistik, xulq-atvor va boshqa yondashuvlar) amalga oshirishi mumkin. Shu bilan birga, shaxsiyati va umuman psixikasi hali shakllanish bosqichida bo'lgan bolalar bilan ishlashda yosh xususiyatlarini hisobga olish maktabdagi psixologning maslahat ishi uchun ajralmas shartdir.

Umuman olganda, yosh-psixologik maslahatning vazifasi - bu jarayonning me'yoriy mazmuni va yosh davriyligi haqidagi g'oyalar asosida bolaning aqliy rivojlanish jarayonini boshqarish. Bugungi kunda belgilangan umumiy vazifa quyidagi o'ziga xos tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

Ota-onalar, o'qituvchilar va ta'lim bilan shug'ullanadigan boshqa shaxslarni bolaning aqliy rivojlanishining yosh va individual xususiyatlariga yo'naltirish;

Ruhiy rivojlanishning turli xil og'ishlari va buzilishlari bo'lgan bolalarni o'z vaqtida birlamchi aniqlash va ularni psixologik, tibbiy-pedagogik maslahatlarga yuborish;

Somatik yoki asab-psixiatrik salomatligi zaif bolalarda ikkilamchi psixologik asoratlarning oldini olish, psixogigiyena va psixoprofilaktika bo'yicha tavsiyalar (bolalar patopsixologlari va shifokorlari bilan birgalikda);

O'qituvchilar, ota-onalar va boshqalar uchun maktabdagi qiyinchiliklarni psixologik-pedagogik tuzatish bo'yicha (ta'lim psixologlari yoki o'qituvchilar bilan birgalikda) tavsiyalar ishlab chiqish;

Oilada bolalarni tarbiyalash bo'yicha tavsiyalar (oilaviy psixoterapiya mutaxassislari bilan birgalikda) tuzish;

Bolalar va ota-onalar bilan maslahatlashgan holda alohida va maxsus guruhlarda tuzatish ishlari;

Ma'ruzalar va boshqa ish turlari orqali aholini psixologik tarbiyalash.

O'qituvchilarga maslahat berish xususiyatlarini ko'rib chiqing. O'qituvchilar bilan maslahatlashuvda bir qator prinsiplarni ajratib ko'rsatish mumkin, ular asosida maktab psixologining o'qituvchilar bilan hamkorligi o'qituvchining o'zi muammolari va kasbiy vazifalarini hal qilishda asoslanadi:

- 1) Psixolog va o'qituvchi o'rtasida teng ta'sir o'tkazish;
- 2) O'qituvchining munosabatini shakllantirish mustaqil qaror muammolar, ya'ni "tayyor retsept" ni sozlash;
- 3) Maslahat ishtirokchilari tomonidan qo'shma qarorlar uchun javobgarlikni qabul qilish;
- 4) O'qituvchilar va psixologlar o'rtasida kasbiy funksiyalarni taqsimlash.

O'qituvchilarga psixologik maslahat berishda uchta yo'nalishni ajratish mumkin:

1) O'qituvchilarga psixologik jihatdan yetarli o'quv va ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish bo'yicha maslahat berish.

2) O'qituvchilarga ta'lim, xulq-atvor va aniq o'quvchilarning shaxslararo o'zaro munosabatlari muammolari bo'yicha maslahat berish. Bu maktab psixologining hal qilishda yordam beradigan eng keng tarqalgan ish shakli maktab muammolari psixolog, o'qituvchilar va maktab ma'muriyatining yaqin hamkorligida va bola shaxsi rivojlanishi va uning ta'lim olishi uchun eng qulay sharoitlarni yaratishda yordam berish. Ushbu yo'nalish bo'yicha maslahatlar, bir tomondan, o'qituvchining iltimosiga binoan, boshqa tomondan, psixologning tashabbusi bilan tashkil etilishi mumkin, u o'qituvchini bola haqida u yoki bu ma'lumot bilan tanishishga taklif qilishi va yordam ko'rsatish muammosi haqida o'ylashi mumkin. O'qituvchining talabiga binoan tashkil etish eng samarali va individual maslahat shaklida amalga oshiriladi.

3) Turli xil munosabatlar tizimidagi shaxslararo va guruhlararo ziddiyatlarni hal qilish vaziyatlarida maslahat berish: o'qituvchi - o'quvchi, o'qituvchi - talaba, o'qituvchi - ota-onalar va boshqalar. Bunday ijtimoiy vositachilik ishlari doirasida psixolog mojaroni avval muxolif tomonidan alohida, keyin birgalikda muhokama qilish holatini tashkil qiladi. Psixolog "mojaro ishtirokchilarining hissiy stressini yumshatishga, munozarani konstruktiv kanalga o'tkazishga yordam beradi va keyin qarama-qarshi vaziyatni hal qilishning maqbul usullarini topishda raqiblarga yordam beradi.

Keling, ota-onalarga maslahat berish xususiyatlari haqida to'xtalarniz. Ota-onalarning psixologik va pedagogik maslahati, o'qituvchilar bilan sinov ishi sharoitida bo'lgani kabi, bir tomondan, ota-onaning iltimosiga binoan ota-onalarning farzandlari va ota-onalarining samarali o'zaro munosabatlarini tashkil etishda maslahat va uslubiy yordam ko'rsatilishi munosabati bilan tashkil etilishi mumkin; boshqa tomondan, psixologning tashabbusi. Ota-onalarga maslahat berish

funksiyalaridan biri ota-onalarga bolaning maktabdagi muammolari to'g'risida ma'lumot berishdir. Shuningdek, maslahat berishning maqsadi bolaning jiddiy psixologik muammolari aniqlanganda yoki oiladagi jiddiy hissiy tajribalar va voqealar bilan bog'liq holda ota-onalarning psixologik yordamiga ehtiyoj bo'lishi mumkin.

Jadval 2. Psixologik maslahat o'tkazish sabablari

Uchrashuv tashabbuskori Murojaat sababining xususiyatlari	Maktab (psixolog, o'qituvchi, ma'muriyat)	
Rejalashtirilgan yig'ilish	Yoshga bog'liq rivojlanish naqshlari haqida ma'lumot, haqida psixologik xususiyatlar bu bosqich	Ushbu bosqichda bolaning rivojlanishining individual xususiyatlari, yosh normalari bilan bog'liqligi haqida ma'lumot
O'tkir vaziyat	Bolaning xulq-atvori yoki o'qishdagi muvaffaqiyatining har qanday tomoni tashvish yoki norozilikni keltirib chiqaradi	Ota-onalar hech qanday ta'lim vazifasini bajara olmaydilar, ularga ma'lumot, yordam kerak

Ota-onalar tashabbusi bilan psixolog bilan uchrashuv bo'lib o'tganda, ko'pincha biz yosh-psixologik yondashuv bo'yicha standart konsultatsiyani kuzatamiz.

Ota-onalar maktab vakillari tashabbusi bilan psixolog bilan uchrashganda vaziyatlarni ko'rib chiqing.

Rejalashtirilgan guruh maslahatlari psixologik ta'lim bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bu odatda sodir bo'ladi ota-onalar yig'ilishlari.. Psixolog sinfning umumiy xususiyatlari va ma'lum bir yoshdagi rivojlanish bosqichining psixologik xususiyatlari to'g'risida ma'lumot beradi.

Bunday faoliyat maktab o'quvchilarining rivojlanishi uchun yetarli ijtimoiy vaziyatni shakllantirishga qaratilgan ishlarning muhim tarkibiy qismidir. Olingan ma'lumotlar ota-onalarga ushbu bosqichda bola bilan nima yuz berayotganini tushunishga imkon beradi; u bilan munosabatlarni qanday o'rnatishni hal qiling. Shunday qilib, psixolog sog'lom odamlarga qiyin vaziyatni yengishga yordam beradi.

Shuning uchun ota-onalar yig'ilishlarida nutq so'zlash maslahat sifatida qabul qilinishi mumkin.

Bundan tashqari, bunday uchrashuvlar ota-onalarga maktab psixologi bilan tanishishga va uning ish uslubini ko'rishga yordam beradi. Ya'ni, ular individual uchrashuv uchun oldindan bog'lanishdir. Aslida, ota-onalar maktab psixologining shartnomasi bo'lmagan mijozlari.

Ushbu yo'nalishning vazifalari ota-onalarga oilaviy ta'limning shaxsiy mohiyatiga oid masalalarda haqiqiy tavsiyalar berish bilan belgilanadi. Ushbu bosqichda psixologning ishida differentsiya va individualizatsiya zarur bo'lib, turli guruhlariga va alohida ota-onalarga o'z farzandlarini o'qitish va tarbiyalash muammolarini hal qilishda yordam berishga qaratilgan.

Konsultatsiya shakllari individual va guruhli bo'lishi mumkin (3-jadvalga qarang).

Jadval 3. Maslahat faoliyatining shakllari

Ota-onalar bilan maslahatlashuv jarayonida quyidagi masalalar asosan muhokama qilinadi:

- Bolaning kognitiv jarayonlarining xususiyatlari (xotirasi sustligi, befarqligi, past qat'iyatlilik va boshqalar);

- Bolaning shaxsiy xususiyatlari, xulq-atvori va emotsional-irodaviy sohasining xususiyatlari (mustaqillikning yo'qligi, tajovuzkorligi, qo'zg'aluvchanligi, uyatchanligi, qo'rquvi va boshqalar);

- Uning hayotiy istiqbollari va kasbga yo'naltirish bo'yicha savollar;

- Bolaning munosabatlar tizimidagi qiyinchiliklar (kattalar bilan - oilada, maktabda; aka-uka, opa-singillar, sinfdoshlar, do'stlar va boshqalar bilan).

Shaxsiy maslahat ishining asosiy bosqichlarini ko'rib chiqing:

1. Muayyan individual ish bilan ishlash - bu muayyan tashkilotni talab qiladigan ancha mashaqqatli jarayon. Shunday qilib, muammoning malakali yechimi uchun quyidagi bo'limlar bo'yicha ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish kerak. Bolaning rivojlanish tarixi va uning sog'lig'i holati to'g'risidagi ma'lumotlar (bolaning rivojlanish tarixi to'g'risida ota-onalar bilan suhbat yarim standartlashtirilgan suhbat shaklida bo'lishi mumkin).

2. Bola o'sib-ulg'ayadigan ijtimoiy muhitning o'ziga xos xususiyatlari va uning muhim shaxslar (oilada, sinfdagi tengdoshlari va boshqalar) bilan aloqalari xususidagi ma'lumotlar, ushbu ma'lumotlarni olish uchun yuqorida keltirilgan usullardan tashqari Eidemiller-Yustitskiy DIA so'rovnomasidan foydalanish maqsadga muvofiq, Rene Gillesning uslubiyati, "Ikki uy", qo'shma mashg'ulotlar uchun testlar, oilaviy rasm va boshqalar.

3. Bolaning turli vaziyatlarda o'zini tutishi va faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari. So'rov sharoitida bolaning xulq-atvori va faoliyatining xususiyatlarini o'rganish uchun kuzatish sxemasidan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

4. Bolaning kognitiv va hissiy-shaxsiy sohalarini rivojlanishining differensial xususiyatlari. Ushbu turdagi ma'lumotlarni olish uchun ishlatiladigan uslubiy vositalar va uslublar juda xilma-xildir. Ularning tanlovi muammoning o'ziga xos xususiyatlariga, bolaning yoshiga va boshqalarga bog'liq. Asosiysi, bu bolaning psixologik holatini muntazam ravishda aniqlaydigan usullar to'plami bo'lishi kerak.

Keling, beraylik umumiy xususiyatlar maslahat jarayonida ota-onalar bilan suhbatlar.

Maslahatlashish jarayonida psixolog ota-onalar bilan (u o'qituvchi bo'lishi mumkin bo'lsa ham) bir necha bor murojaat qiladi: bolaning rivojlanish tarixini aniqlash bo'yicha suhbatlar paytida, bolani va ota-onani o'zaro munosabatlarining o'ziga xos xususiyatlarini tekshirishda, imtihon natijalariga ko'ra suhbat paytida, tuzatish mashg'ulotlarida (ota-onalar guruhlarini, ota-onalarga ishonchni o'rgatish).

So'rov bilan murojaat qilgan shaxslar bilan psixologning har bir uchrashuvi o'zining asosiy maqsadi sifatida bolaning muammolarini, umuman uning shaxsiyatini eng chuqur, ko'p qirrali va obyektiv tushunishga erishadi.

Maslahatlashuvning muvaffaqiyatli natijasi uchun dastlabki shartlar psixologning birinchi uchrashuvlar davomida suhbatlar o'tkazish jarayonida quyidagi harakatlaridir:

-psixologning ota-onalar bilan (yoki yordam so'ragan boshqa odamlar bilan) ishonchli, samimiy munosabatlarni yaratish qobiliyati, hamdardlik ko'rsatish, bolaning qiyinchiliklarini bartaraf etishga chin dildan manfaatdor odamlar sifatida ota-onalarga o'z munosabatini ko'rsatish qobiliyati;

-maslahatning maqsadi va vazifalarini muhokama qilish, ya'ni mijoz bilan tanishish va yaqinlashib kelayotgan maslahatlarning holati, yo'nalish umumiy sxema maslahat ishlari;

-bolaning muammolarini birgalikda va ko'p qirrali tahlil qilish uchun mijozning ongini shakllantirish;

-psixologik yordam shakllarini izlash jarayonida, so'ngra uni amalga oshirish jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar, asoratlar va to'siqlar to'g'risida mijozni ogohlantirish; darhol natijalarni kutish uchun o'rnatishni olib tashlash.

Keys-tadqiqotdan so'ng psixolog tomonidan o'tkazilgan suhbat bir necha maqsadlarga ega:

-bolaning aqliy rivojlanishining umumiy holati, shuningdek aniqlangan qiyinchiliklarning mohiyati, darajasi va sabablari, uning keyingi rivojlanishining shartli-o'zgaruvchan prognozi haqida batafsil muhokama qilish;

-yordamning aniq choralari tizimini yoki maxsus tuzatish dasturini birgalikda ishlab chiqish;

-ota-onalarning bola bilan bog'liq muammolarini, ularning qiyinchiliklariga munosabatini muhokama qilish;

-keyingi uchrashuvlarni rejalashtirish yoki boshqa profil mutaxassislari bilan maslahatlashuv zarurligini aniqlash (agar kerak bo'lsa).

Muayyan ishning o'ziga xos xususiyatlariga qarab, maslahatchi va ota-onalar o'rtasidagi so'nggi suhbat turli xil tuzilishi mumkin, ammo ko'pincha 4 asosiy bosqich ajratiladi. Shu bilan birga, har ikkala ota-ona bilan bir vaqtning o'zida suhbatni o'tkazish maqsadga muvofiqdir, chunki bu bola hayoti haqida obyektiv va ko'p qirrali rasm olishga yordam beradi va qo'shimcha ravishda, ularning taqdiri uchun umumiy mas'uliyatni his qilishlariga imkon beradi.

Suhbatning boshida ota-onalarni bolaning muammolarini erkin va ochiqchasiga muhokama qilishga va ularni eng ko'p tashvishga solayotgan muammolarni hal qilishga undash kerak. Shuningdek, bolaning qiyinchiliklarini keltirib chiqaradigan sabablari va ularni hal qilish, yordam berish vositalari haqidagi g'oyalari tegish, bolaga qanday maqsadlar qo'yish mumkinligi, uni qanday kelajakka yo'naltirish to'g'risida ularning fikrlarini bilish kerak. Suhbatning ikkinchi bosqichida psixolog psixologik tekshiruv natijalari to'g'risida hisobot berishi va tushuntirishi hamda ularni birgalikda muhokama qilishi kerak. Psixolog tomonidan namoyish etilgan so'rov materiallaridan aniq ma'lumotlar va illyustratsiyalar odatda ota-onalarga bolaning tabiati va qiyinchiliklari darajasi to'g'risida aniqroq tasavvur hosil qilishga yordam beradi. Ota-onada bolaning qiyinchiliklarini aniq tushunishni rivojlantirishga intilish kerak. Shundan so'ng (uchinchi bosqichda) maxsus harakatlar dasturi va tavsiya etilgan tavsiyalarni amalga oshirishning o'ziga xos shakllari muhokama qilinadi. Va nihoyat, suhbat oxirida ular ota-onalarning boladagi muammolarga munosabati qanday o'zgarganligini muhokama qilishadi va keyingi uchrashuvlar rejalashtirilgan. Suhbat davomida iliqlik, e'tibor, hurmat ko'rsatish muhimdir. Suhbat samaradorligini baholash mezonlari ota-onalar maslahatchi tomonidan olingan ma'lumotlar va tavsiyalar asosida yetarlicha ishonchli harakat qila oladimi.

Bolani tekshirish paytida olingan aniq natijalar bo'yicha eng batafsil munozarani o'tkazish tavsiya etiladi, bu ko'pincha maslahatchi xulosasini yanada ishonchli qiladi. Ota-onalar o'zlarining qo'llarida aniq, tushunarli tilda yozilgan psixologik xulosaga ega bo'lishlari yoki hech bo'lmaganda psixologning so'zlaridan xulosalar va tavsiyalarni yozib olishlari foydalidir, chunki bu kelajakda ularga maslahat natijalari haqida o'ylashga, qayd etilgan xulosalar asosida aniq yordam choralari izlashga yordam beradi, bolaning keyingi rivojlanishini tahlil qilish paytida ularning to'g'riligini tekshiring.

Konsultantning rivojlanish psixologining prinsiplaridan biri bu bolaning manfaatlarini himoya qilish prinsipidir. Biroq, ushbu qiziqishlar va uni qanday himoya qilish haqidagi tushunchalar turli xil psixolog-psixologlar o'rtasida sezilarli darajada farq qiladi. Ushbu farqlar ularning ish uslublari va mavzusida aks etadi.

Agar biz o'rnatilgan oilaviy maslahat amaliyotidan kelib chiqadigan bo'lsa va bu juda rivojlangan bo'lsa - barcha maslahatlarga murojaat qilish holatlarini oilaviy muammolar va ota-onalar o'rtasidagi munosabatlarning muammolariga ajratish bo'lsa, unda ota-ona va bola munosabatlari sohasida uchta yo'nalish, uchta ishlash usuli mavjud:

-Ota-onalarning ijtimoiy-psixologik vakolatlarini oshirish, muloqot qobiliyatlarini o'rgatish, ziddiyatli vaziyatlarni hal qilish, ota-onalarning o'zini tutish uslubini takomillashtirish, umumiy ta'lim to'g'risida xabardorlik va h.k.;

-Oila ichidagi vaziyatni diagnostikasi va tuzatish va terapiya nuqtai nazaridan umuman oila bilan ishlash;

-Asosan bola bilan ishlash.

Albatta, ushbu uchta ishning har biri bolaning manfaatlarini hurmat qilish tamoyilini amalga oshiradi va rivojlanish psixologi maslahatchisi faqat uchinchi rejimda ishlamaydi. Biroq, uning ishining tashkiliy tamoyillaridan biri bu bolani tekshirmasdan ota-onalarga murojaat qilishdan bosh tortishdir.

Shunday qilib, yosh-psixologik maslahatlashuvda ota-ona va bola munosabatlariga maslahat berish tartibi har doim bolani nafaqat uning shaxslararo munosabatlari, balki nafaqat bu munosabatlarni, balki ota-onalarning ko'zi bilan emas, balki yetarlicha batafsil psixodiagnostik tekshirishni o'z ichiga oladi. Ba'zi hollarda ota-onalarni psixologik tekshiruvdan o'tkazish kerak.

Yoshlik psixologik maslahat psixolog faoliyatining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u yerda maslahat berishning asosiy shakllari quyidagilarni o'z ichiga oladi: o'spirinning tengdoshlari bilan muloqotini optimallashtirish, o'z qadr-qimmatini va o'ziga bo'lgan ishonchini shakllantirish, maqsadni belgilash qobiliyatini rivojlantirish, o'zini o'zi boshqarish, ijtimoiylashuvda va atrof-muhit bilan o'zaro aloqada bo'lish haqiqat.

S.L. Kolosova psixolog o'quvchining muammolarini hal qilishda uning shaxsiy faolligini oshirishga, shuningdek, uning shaxsiyatini rivojlantirish va boyitishga yordam berishga yo'naltirilgan bo'lishi kerakligidan kelib chiqadi. [Kolosova S.L. Bolalardagi noto'g'ri munosabatni qanday yengish mumkin? // Amaliy psixologiya va ta'lim byulleteni. 2004. № 1. P. 38-41; 41].

T.K. Gubkina o'spirinni psixologik qo'llab-quvvatlashda muayyan bosqichlar ketma-ketligini qo'llash kerakligini ta'kidlaydi: bolaning ijobiy o'zini o'zi anglashini, o'ziga, dunyoga bo'lgan ishonchini tiklash; muammoni tahlil qilish, qo'zg'atuvchi manbalarni, sabablarni aniqlash; ijobiy maqsadni belgilash, kerakli

xatti-harakatni tavsiflash va eski xatti-harakatlarning mumkin bo'lgan relapslarini ishlab chiqish. Muallif quyidagilarni muhim nuans sifatida ta'kidlaydi: o'sish bosqichlarini ishlab chiqish (aniq yutuqlarni tavsiflash) va ichki resurslarni izlash va ularga tayanish [TK Gubkina. O'smirlar va kattalar: o'zaro tushunish usullari // Amaliy psixologiya va ta'lim byulleteni. 2004. № 1. P. 80-95; 85].

I. D. Egorycheva tahlilda bu masala zarur shartni ta'kidlaydi - konstruktiv o'zaro munosabatlarni tashkil etish, o'spirinni ijtimoiy ma'qullangan, tan olingan va shaxsan muhim faoliyatga qo'shish; shuningdek, uning ehtiyojlarini ro'yobga chiqarishda yordam [Egorycheva I.D. O'smir va kattalar: tangensial o'zaro ta'sir (ba'zi natijalar va istiqbollari) // Psixologiya dunyosi: ilmiy-uslubiy jurnal... 2008. № 1 (53) .S. 189-202; 200].

L.A. Regush quyidagilarni ta'kidlaydi: shaxsning ijobiy xususiyatlarini loyihalash; ularning qobiliyatlarini ro'yobga chiqarishga yordam beradi [Psixologiya zamonaviy o'spirin // ed. prof. L.A. Regush. SPb.: Rech, 2005. 400 p. ; 276]. F. Dolto ta'kidlaganidek, o'spiringa o'zini bola kabi o'ylash va harakat qilishdan xalos qilish va shu bilan birga kattalar zimmasidagi mas'uliyat quvonchini va ma'nosini kashf etishga yordam berish kerak.

Shunday qilib, biz maslahat birinchi navbatda asosiy muammoni topishga, o'spirinning asosiy hayotiy qiyinchiliklarini tuzishga qaratilganligini ko'ramiz [Figdor G. Ta'lim bo'yicha maslahat // Ota-onalar va bolalar: o'quv qo'llanma. O'quvchi / tahrir D. D. Raigorodskiy. Samara: BAHRAKH-M nashriyoti, 2003, p. 405-465; 448], o'spirin o'z kelib chiqishini anglab yetishiga va uning xatti-harakatlarida o'ziga xos o'zgarishlarni keltirib chiqaradi [Abramov G.S. Amaliy psixologiya: Universitet talabalar uchun darslik. 6-nashr, Vah. va qo'shing. M.: Akademik loyiha, 2001. - 480 p. ; 186].

Kasbiy maslahat psixologik maslahatning alohida turi sifatida kasbiy shakllantirish, kasbiy faoliyat, kasbiy shaxsni rivojlantirish muammolari bilan ishlashga qaratilgan psixologik maslahatdir. [Pryajnikov N.S. Kasbiy va shaxsiy o'zini o'zi belgilashni kuchaytirish usullari: o'quv qo'llanma. - 2-nashr, o'chirildi. - M.: MPSI; Voronej: "MODEK" NPO, 2003 y.; 38] Ushbu turdagi konsalting nomi bilan "professional" atamasi shunday tushuniladi. Psixolog-maslahatchi, shu bilan birga, mijozning individual faoliyat uslubi kabi kasbiy muhim fazilatlar bilan ishlashga e'tiborni qaratadi (bu ijtimoiy moslashuvchan o'spirinlar va yigitlar bilan professional maslahat ishlarida ayniqsa muhimdir). [Dontsov D.A., Dontsova M.V. Kasbiy (kasbga yo'naltirish) psixologik maslahat // Moskva shahar pedagogika universiteti Axborotnomasi, 2008 yil, 4-son.; o'n to'rt]

Maktab psixologlari amaliyotida eng mashhurlari individual muammolar (ichki ziddiyatlar, qo'rquvlar, psixologik shikastlanish, shaxslararo munosabatlar muammolari) va oilaviy muammolar (qarindoshlar bilan munosabatlar, bolalar bilan

munosabatlar) bo'yicha konsultatsiyalardir. Kasbiy maslahat (samaradorlikni oshirish, "ish beruvchiga intervyu berishda o'zini qanday tutish kerakligi" bo'yicha tavsiyalar, keyingi kasbiy va ta'lim yo'nalishini belgilash) kamroq talab qilinadi.

Xulosalar

Psixologik maslahat asosida yotadigan asosiy g'oya - deyarli har qanday ruhiy sog'lom odam o'z hayotida yuzaga keladigan psixologik muammolarning ko'pini yengishga qodir. Mijoz har xil sabablarga ko'ra har doim ham muammoning asl sababini bilmasligi mumkin, eng yaxshi usullar uning ruxsati va shu daqiqada u mutaxassisning yordamiga muhtoj.

Psixologik maslahat boshqa psixologik yordam turlaridan farqi shundaki, mijozga yanada faolroq rol berilishi va asosiy psixoreksiya ishi u tomonidan amalga oshiriladi, psixoterapevtik ishlarda esa psixologning o'zi natija uchun javobgardir. Binobarin, maslahat berishning yakuniy natijasi uchun mijoz javob beradi, psixolog esa muammoning mohiyati to'g'risida xulosalarining to'g'riligi va ushbu muammoni hal qilish bo'yicha tavsiyalarning professional asosiligi uchun javobgardir.

Ushbu turdagi faoliyat (konsalting) o'qituvchi-psixologning shaxsiyat bilan ishlashi uchun eng kuchli vositalardan biridir. Bu so'zning ta'siri bilan suhbatni va savollar, sharhlar, talqinlar, qarama-qarshiliklar tizimini mohirlik bilan qurish, mijozning ruhiy holatini tuzish, moslashuvchan himoya mexanizmlarini shakllantirishga va shunga mos ravishda shaxsning adekvat xatti-harakatiga yordam beradi.

Konsalting amaliy psixolog uchun muhim ish yo'nalishi hisoblanadi.

Shu paytgacha psixologik maslahat nima ekanligini tushunishda juda ko'p chalkashliklar qayd etilgan.

Avvalo, "maslahat psixologi" va "maslahat bilan shug'ullanadigan psixolog o'zining amaliy ish turlaridan biri sifatida" tushunchalarini ajratish kerak. Hozirgi vaqtda ta'lim psixologi faoliyatining asosiy prinsiplari, yondashuvlari va qoidalarini amaliy psixologiyaning yaqin, bog'liq bo'lgan yo'nalishlaridan, birinchi navbatda, ota-onalar uchun oilaviy muammolar bo'yicha konsultatsiyalardan olish tendensiyasi mavjud. Ayni paytda, ushbu sohalarining har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega, ularni sababga ziyon yetkazmasdan e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi.

Bolalar bog'chasida, maktabda maslahat ishi tuman va tumanlarda psixolog tomonidan olib boriladigan yoki bolalar va maktab o'quvchilarini o'qitish va tarbiyalash bo'yicha boshqa konsultatsiyalardan tubdan farq qiladi. Ta'lim psixologi to'g'ridan-to'g'ri ijtimoiy organizm ichida bo'lib, u yerda o'qituvchilar va bolalar o'rtasidagi munosabatlarning ijobiy va salbiy tomonlari tug'iladi, mavjud bo'lib rivojlanadi, ularning fazilatlari, yutuqlari va muvaffaqiyatsizliklari va boshqalar. U har bir bolani yoki kattalarni o'zi emas, balki shaxslararo o'zaro munosabatlarning

murakkab tizimida ko‘radi va boshqa ish turlari bilan birlikda va butun vaziyatni tahlil qilganda maslahat beradi.

O‘qituvchilar, o‘quvchilar, o‘quv muassasasi ma‘muriyati, talabalar, ota-onalar uchun konsultatsiyalar o‘tkaziladi: ular individual yoki guruh bo‘lishi mumkin. Ta‘lim psixologlarining tajribasini umumlashtirish shuni ko‘rsatdiki, o‘qituvchilar va o‘quvchilar ko‘pincha psixologga quyidagi sabablarga ko‘ra murojaat qilishadi: bolalar tomonidan ta‘lim dasturlarini o‘zlashtirishdagi qiyinchiliklar sabablari, ba‘zi o‘quv mavzularidagi materiallar, bolalarning o‘rganishni istamasligi va qobiliyatsizligi, hissiy, shaxsiy buzilishlar, boshqalar bilan ziddiyatli munosabatlar bolalar va kattalar, o‘zlarining pedagogik ta‘sirining samarasizligi, turli yoshdagi bolalarning tengdoshlari bilan aloqasi va shakllanishi bolalar jamoasi, o‘zlarining kasbiy mahoratini kengaytirish yo‘llari, talabalarning qiziqishlari, qobiliyatlari va moyilligini aniqlash va rivojlantirish imkoniyati, o‘quvchilar bilan kasbga yo‘naltirish usullari.

Ota-onalar psixologga murojaat qilishlari kerak bo‘lgan asosiy muammolar: bolalarni maktabga qanday tayyorlash, bolalarda qiziqishning yetishmasligi, o‘qishni istamaslik, xotiraning sustligi, chalg‘itishni kuchayishi, uyushqoqlik, mustaqillikning yo‘qligi, dangasalik, tajovuzkorlik, qo‘zg‘aluvchanlikni kuchayishi yoki aksincha uyatchanlik, qo‘rquv; kasbga yo‘naltirish, bolaning oiladagi kattalarga, yoshroq (katta) opa-singillariga yoki akalariga nisbatan munosabati.

O‘quvchilarning o‘zi maktab psixologiga, asosan, kattalar va tengdoshlari bilan munosabatlari, o‘z-o‘zini tarbiyalash, kasbiy va shaxsiy taqdirni o‘zi belgilash, aqliy mehnat va o‘zini tutish madaniyati va boshqalar to‘g‘risida murojaat qilishadi.

Bolalar bilan bevosita aloqada psixolog ular bilan duch keladigan muammolarni hal qilishda ishlaydi. Bu shunday deb nomlangan *to‘g‘ridan-to‘g‘ri* maslahat. Ba‘zan u tarbiyachilarga, o‘qituvchilarga yoki ota-onalarga bolalarning ba‘zi muammolari haqida maslahat beradi, ya‘ni dam olish maskanlari ma‘lum shartlarga rioya qilishni talab qiladigan bilvosita, vositachilik maslahatiga. Quyidagi holatni tasavvur qiling: kichik maktab o‘quvchisi ba‘zi mavzularda yomon o‘qiydi. O‘qituvchi psixolog bilan maslahatlashishga boradi. Ammo konsultatsiya davomida psixolog faqat o‘qituvchining o‘ziga yordam berishi mumkin: nega u bolaga yondashuvni topa olmaydi va hokazo va u talabaning o‘zi bilan aloqada bo‘lgan talabaning yomon ishlashi sababini izlaydi.

"Psixoprofilaktika" va "psixologik konsultatsiya" tushunchalarini bir-biridan farqlash kerak, garchi ular psixologning ish turlariga juda o‘xshash bo‘lsa ham.

Psixologik-profilaktika ishlari ularni oldini olish maqsadida hali ham muammolar bo‘lmaganda boshlanadi. Bunday holda, tashabbus to‘liq psixologga tegishli bo‘lishi kerak. Ular bizga muammo bilan murojaat qilishganda psixologik

maslahat beramiz, ya'ni muammo allaqachon mavjud, uning ko'rishini oldini olish uchun juda kech, yordam kerak. Bunday holda, kerak:

a) avval muammoni aniqlang va tushunib oling, uni hal qilish uchun vositalarni toping;

b) shundagina kelajakda shunga o'xshash muammolar paydo bo'lishining oldini olishga harakat qiling.

Konsultatsiyaning psixologik ma'nosi odamga muammoni o'zi hal qilishda yordam berishdir.

Faqat shu tarzda u kelajakda shu kabi muammolarni hal qilish bo'yicha tajriba to'plashi mumkin bo'ladi.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'pincha tajribasiz psixolog maslahatchi maslahati bilan uxlab qolishga harakat qiladi - natijada ikkalasi ham konsultatsiyadan qoniqmaydi va bu ko'p hollarda maslahatga kelganlar psixologdan ularga muammoni tezkor hal qilishlarini, javob berishlarini, maslahat berishlarini va eng muhimi, vaziyat to'g'risida o'zlarining idroklarini tasdiqlashlarini istashlariga qaramay, bu o'qituvchilarga ham, o'quvchilarga ham tegishli, psixologlar doimo bunga duch kelishadi.

Ko'pgina tadqiqotchilar va amaliyotchilar maslahat berish jarayonida maslahatchi ishtirok etishi muvaffaqiyatli maslahat berish uchun juda muhimdir, deb ta'kidlaydilar. Psixolog maslahatchiga maslahat berish jarayonida faol odam bo'lishiga yordam berish uchun javobgardir: uning ishtirokida maslahatchining ushbu jarayondan qoniqishi ortadi. Maslahatchi bo'ysunuvchi emas, teng huquqli sifatida qaraladi va shu sababli qaror qabul qilish jarayonida psixolog bilan teng huquqlarga ega.

12. Psixologik ta'lim xizmatining maqsad va vazifalari

Psixologik ta'lim xizmati mamlakatning ajralmas ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismlaridan biridir. "Ta'lim vazirligi tizimida amaliy psixologiya xizmati to'g'risidagi nizomda Rossiya Federatsiyasi». Xizmatning maqsadlari va vazifalari, faoliyatni tashkil etish, xizmatning asosiy yo'nalishlari va qo'llab-quvvatlanishi ko'rib chiqiladi.

Psixologik ta'lim xizmatining asosiy maqsadi maktabgacha va maktab yoshidagi bolalarning psixologik salomatligini ta'minlashdir. Psixologik salomatlik ruhiy salomatlikni nazarda tutadi, uning asosini bolalikning barcha bosqichlarida bolaning to'laqonli aqliy rivojlanishi tashkil etadi.

Bolaning normal psixososial rivojlanishining asosiy sharti (sog'lom bo'lishdan tashqari) asab tizimi bolaning hissiy ehtiyojlariga e'tibor beradigan, u bilan suhbatlashadigan va o'ynaydigan, tartib-intizomni saqlaydigan, kerakli nazoratni amalga oshiradigan va oilani zarur moddiy vositalar bilan ta'minlaydigan

ota-onalarning yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslarning doimiy ishtirokida yaratilgan tinch va samimiy muhitni tan oladi.

Ta'lim xizmatining asosiy vazifalari:

1) bolalar bilan ishlashda har bir yoshdagi imkoniyatlarni, rivojlanish zaxiralarini amalga oshirish;

2) bolalarning individual xususiyatlarini rivojlantirish - qiziqishlar, qobiliyatlar, moyilliklar, his-tuyg'ular, munosabatlar, sevimli mashg'ulotlari, hayot rejalari va h.k.;

3) bolaning rivojlanishi uchun qulay bo'lgan psixologik iqlimni yaratish (bolalar bog'chasida, maktab-internatda, maktabda va boshqalarda), bu bir tomondan, bolalarning kattalar va tengdoshlari bilan samarali muloqotini tashkil etish bilan belgilanadi, boshqa tomondan, ontogenezning barcha bosqichlarida har bir bola uchun vaziyat yaratish o'zi uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan faoliyatdagi muvaffaqiyat;

4) bolalarga ham, ularning ota-onalariga ham, o'qituvchilarga ham, o'quvchilarga ham o'z vaqtida psixologik yordam ko'rsatish va qo'llab-quvvatlash.

Psixologik ta'lim xizmatining asosiy maqsadiga erishishning asosiy vositasi har bir bolaning aqliy va shaxsiy rivojlanishini ta'minlaydigan psixologik sharoitlarni yaratish va ularga rioya qilishdir.

Psixologik ta'lim xizmati shahar, viloyat miqyosida va kelajakda - butun mamlakat miqyosida yagona tizim sifatida yaratilmoqda.

Eng umumiy shaklda tuzilma uchta bog'lanishni o'z ichiga oladi: o'quv muassasasidagi amaliy psixolog (yoki psixologlar guruhi), psixologik xizmatning tuman bo'limi va psixologik xizmat ko'rsatish markazi.

Amaliy bolalar psixologi ma'lum bir ta'lim muassasasida ishlaydi - bolalar bog'chasi, o'rta maktab, gimnaziya, bolalar uyi, maktab-internat va h.k., ta'limning barcha davrida bolalarni ularga individual yondoshishi uchun psixologik tadqiqotlar olib borish, har bir bolaning to'liq rivojlanishini ta'minlash, o'quv qobiliyatsizligi va intizomsizligini erta aniqlash, bartaraf etish va oldini olish. Ta'lim va tarbiya muammolari bo'yicha o'qituvchilar, ta'lim muassasasi ma'muriyati, ota-onalardan maslahat olib, ularning psixologik bilimlarini oshirishga, o'qituvchilarning muammolarini mutaxassis sifatida hal qilishga yordam beradi.

Tuman, viloyat, shahar huzuridagi psixologik idoralar (bo'limlar) (ma'lum bir mintaqada xalq ta'limi boshqaruvi organlari tuzilmasiga qarab) bevosita ta'lim muassasalari psixologlari bilan ishlaydi, ularning faoliyatini nazorat qiladi va tashkil qiladi, uslubiy va boshqa kasbiy yordamlar ko'rsatadi, psixologik va pedagogik bilimlarni targ'ib qiladi, psixodiagnostika va ayniqsa qiyin bo'lgan holatlarni psixokreksiya qilish, voyaga yetmaganlar uchun tibbiy-psixologik-pedagogik komissiyalar va komissiyalar ishida qatnashish, ta'lim muassasalari ma'muriyatiga

boshqaruvning ijtimoiy-psixologik muammolari, o'qituvchilar tarkibida maqbul ijtimoiy-psixologik iqlimni yaratish va boshqa kasbiy faoliyat masalalari bo'yicha maslahat berish. Ofis xodimlari psixologlardan tashqari ijtimoiy ishchilar, o'qituvchi va psixonevrologni ham o'z ichiga oladi.

Ta'limning psixologik xizmati markazi ma'lum bir mintaqadagi ta'lim muassasalarida, psixologik kabinetlarda va barcha psixologik xizmatlarning mutaxassislarida ishlaydigan psixologlar faoliyatini boshqaradigan bosh tashkilotdir. Markaz ushbu xizmatlarning ilmiy-uslubiy va ilmiy-tashkiliy ta'minoti, ushbu xizmatlarda ishlaydigan psixologlarning professional darajasi uchun javobgardir.

Federal darajada - Rossiya Ta'lim vazirligining psixologik xizmat bo'limi.

Har qanday bolalar ta'lim muassasasida ishlaydigan psixolog amaliy ta'lim psixologiyasining asosiy muammolarini hal qiladi. Keling, uning faoliyatidagi eng muhim jihatlariga e'tibor qarataylik.

Amaliy psixolog, birinchi navbatda, har bir bolaning maktabgacha va maktab yoshidagi barcha bosqichlarida aqliy va shaxsiy rivojlanishi uchun eng qulay bo'lgan psixologik-pedagogik sharoitlarga rioya qilish uchun javobgardir. Bu bolalarning yosh xususiyatlarini (yoki neoplazmalarini) oddiygina hisobga olishni emas, balki faol shakllanishini va bolaning keyingi rivojlanishi uchun asos bo'lib xizmat qilishini ta'minlashga yordam berishi kerak. U yoki bu yosh davri odamning ma'lum ruhiy jarayonlari va xususiyatlarini, psixologik fazilatlarini rivojlanishiga, shuning uchun ta'sirning ma'lum turiga sezgirdir. Shuning uchun har bir yoshdagi bola o'ziga o'ziga xos yondoshishga muhtoj. Bu har bir bolaning to'laqonli hayotidir yosh davri uni keyingi yosh bosqichiga o'tishga tayyorlaydi, kerakli psixologik neoplazmalarini shakllantirishga imkon beradi.

Bolaning rivojlanishi uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlarni ishlab chiqishda, L. S. Vygotskiy asosidagi "yaqin rivojlanish zonasi" tamoyiliga tayanish kerak. Psixologik-pedagogik dasturlarni tuzishda ushbu prinsipdan foydalanish bolaning yaqin kelajakda erishishi mumkin bo'lgan rivojlanish darajasini loyihalashtirishga imkon beradi.

Bola psixologining asosiy faoliyati: psixologik tarbiya, psixologik profilaktika, psixologik maslahat, psixologik diagnostika, psixologik tuzatish.

Har qanday muayyan vaziyatda psixolog hal qiladigan muammoga va u ishlayotgan muassasaning o'ziga xos xususiyatlariga qarab har bir ish turi asosiy bo'lishi mumkin.

Psixologik ta'lim kattalarni - o'qituvchilarni, o'quvchilarni, ota-onalarni va bolalarni psixologik bilimlar bilan tanishtiradi.

Psixologik ta'limning asosiy maqsadi:

1) tarbiyachilar, o'qituvchilar va ota-onalarni bolaning qulay aqliy rivojlanishi uchun asosiy qonunlar va shartlar bilan tanishtirish;

2) soʻnggi psixologik tadqiqotlar natijalarini ommalashtirish va tushuntirish;
3) psixologik bilimlarga ehtiyojni, uni bola bilan ishlashda yoki oʻz shaxsiyatini rivojlantirish manfaatlarida foydalanishga intilishni shakllantirish;
4) talabalarni oʻz-oʻzini bilish, oʻz-oʻzini tarbiyalash asoslari bilan tanishtirish;

5) bolalar taʼlim muassasasida amaliy psixologiya va psixolog ishi zarurligini tushunishga erishish.

Psixologik taʼlim shakllari juda xilma-xil boʻlishi mumkin: maʼruzalar, suhbatlar, seminarlar, koʻrgazmalar, adabiyotlar toʻplami va boshqalar. Bundan tashqari, psixologga bu ishlarni bajarish umuman zarur emas - boshqa mutaxassislarni ham taklif qilishingiz mumkin.

Shu bilan birga, ushbu barcha ish shakllarining mazmuni psixolog tomonidan taʼminlanadi: maʼruzalar, suhbatlar, seminarlar mavhum-nazariy darajada boʻlib oʻtmasligi, balki maʼlum bir taʼlim muassasasi, bolalarning maʼlum bir kontingenti, yaʼni aniq muammolari boʻyicha ularni muhokama qilish mavzusi boʻlishi muhimdir. Psixologik bilimlarning bolalarga taʼlim va tarbiya berishning aniq muammolarini hal qilish bilan bevosita bogʻliqligini aniq koʻrsatib berar edi.

Agar psixologik bilimlar hayotiy muammolarni hal qilish vositasi sifatida berilsa, psixologik taʼlimning samarasi katta boʻladi.

Psixologik profilaktika – bu maktabgacha va maktab yoshidagi barcha bosqichlarda bolalarning psixologik salomatligini saqlash, mustahkamlash va rivojlantirishga qaratilgan bolalar psixologining maxsus faoliyat turi.

Psixologik va pedagogik maslahat.

Psixologik va pedagogik diagnostika.

Psixodiagnostikaning vazifasi bolalarning individual ruhiy xususiyatlari toʻgʻrisida maʼlumot berishdir, ular oʻzlari va ular bilan ishlaydiganlar - oʻqituvchilar va ota-onalar uchun foydali boʻladi.

Psixologik tuzatish – rivojlanish psixologiyasida qabul qilingan mezon tizimiga koʻra, ushbu rivojlanishning taxminiy "maqbul" modeliga, meʼyorga, aniqrogʻi, ontogenezning u yoki bu bosqichida bola rivojlanishining ideal varianti sifatida yoshga oid koʻrsatmalarga mos kelmaydigan aqliy rivojlanishning bunday xususiyatlarini tuzatish boʻyicha psixologik-pedagogik faoliyatning maʼlum bir shakli.

Ushbu ish turlarining barchasi amalda faqat birlikda, oʻzaro taʼsirda mavjuddir.

Boʻlimlar: Maktab psixologik xizmati

Hozirgi kunda amaliy psixolog ishida ixtisoslikni belgilaydigan toʻrtta asosiy yoʻnalish mavjud:

1. Psixodiagnostika.

2. Psixologik maslahat.
3. Psixoprofilaktika.
4. Psixokorreksiya.

Biz psixologik maslahatga e'tibor qaratamiz. U quyidagi shaxsiy ish turlarini o'z ichiga oladi:

1. Psixologik-pedagogik tavsiyalarni ishlab chiqish va aniq shakllantirish, o'tkazilgan psixodiagnostik tekshiruv natijalaridan kelib chiqadigan psixologik-pedagogik tavsiyalarni aniq shakllantirish va tegishli tavsiyalar kattalar va bolalarga amaliy va amaliy amalga oshirish uchun tushunarli shaklda taklif qilinishi kerak.

2. Maslahatga muhtoj bo'lganlar bilan suhbatlar o'tkazish. Ushbu suhbatlar bolalar va kattalar uchun zarur bo'lgan psixologik va pedagogik maslahatlarni olish bilan yakunlanadi.

3. Psixologik ta'lim va uzluksiz ta'lim tizimi doirasida olib boriladigan o'qituvchilar va ota-onalar bilan ishlash. Maktab psixologining maslahat ishlari quyidagi yo'nalishlarda olib boriladi:

O'z navbatida, konsultatsiya bolani o'qitish va aqliy rivojlanishi bo'yicha haqiqiy maslahat shaklida, shuningdek maktabdagi pedagogik jarayonning barcha ishtirokchilari bilan olib boriladigan o'quv ishlari shaklida amalga oshirilishi mumkin.

Psixologik tarbiya bu o'quvchilar va ularning ota-onalarini (qonuniy vakillarini) shakllantirishdir. O'qituvchilar va menejerlarga psixologik bilim, undan o'z taraqqiyoti manfaatlari yo'lida foydalanish istagi zarur; o'quvchilarning har bir yosh bosqichida, shuningdek, shaxsni shakllantirishda va aql-idrokni rivojlantirishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan huquqbuzarliklarning zamonaviy oldini olishda to'liq shaxsiy rivojlanish va o'z taqdirini o'zi belgilash uchun sharoit yaratish.

Maslahat berish faoliyati talabalarga, ularning ota-onalariga (qonuniy vakillariga), o'qituvchilarga va o'quv jarayonining boshqa ishtirokchilariga psixologik maslahatlarni ishlab chiqish, tarbiyalash va tayyorlashda yordam berishdir.

Boshlang'ich maktabda psixologning maslahat berish ishining o'ziga xos xususiyati shundaki, to'g'ridan-to'g'ri psixologik yordamni "qabul qiluvchisi" (mijoz) uning so'nggi manzili - bola emas, balki maslahat so'ragan kattalar (ota-ona, o'qituvchi). Shunday qilib, psixolog ba'zan bolaga faqat bilvosita ta'sir ko'rsatadi. U faqat maslahat beradi, ularni amalga oshirish mijozning vazifasidir.

Maktab psixologining boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar, ularning ota-onalari va o'qituvchilari bilan maslahatlashuvining ushbu o'ziga xos xususiyatiga qaramay, ushbu yo'nalish maktab psixologi amaliyotida tubdan muhimdir.

Uning barcha ishlarining samaradorligi ko'p jihatdan maktab o'quvchilarini o'qitish va tarbiyalash muammolarini hal qilishda o'qituvchilar, ota-onalar va maktab ma'muriyati bilan konstruktiv hamkorlikni yo'lga qo'yganligi bilan belgilanadi.

Maktab psixologi o'zining maslahat amaliyotida maslahat tamoyillarini turli xil psixologik yo'nalishlarda (diagnostika, ekzistensial, gumanistik, xulq-atvor va boshqa yondashuvlar) amalga oshirishi mumkin. Shu bilan birga, shaxsiyati va umuman psixikasi hali shakllanish bosqichida bo'lgan bolalar bilan ishlashda yosh xususiyatlarini hisobga olish maktabdagi psixologning maslahat ishi uchun ajralmas shartdir.

Umuman olganda, yosh-psixologik maslahatning vazifasi *ushbu jarayonning me'yoriy mazmuni va yosh davriyligi haqidagi g'oyalar asosida bolaning aqliy rivojlanishini nazorat qilish*. Bugungi kunda belgilangan umumiy vazifa quyidagi o'ziga xos tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

1. Ota-onalar, o'qituvchilar va ta'lim bilan shug'ullanadigan boshqa shaxslarni bolaning aqliy rivojlanishining yosh va individual xususiyatlariga yo'naltirish;

2. Ruhiy rivojlanishning turli xil og'ishlari va buzilishlari bo'lgan bolalarni o'z vaqtida birlamchi aniqlash va ularni psixologik, tibbiy-pedagogik maslahatlarga yuborish;

3. Somatik yoki asab-psixiatrik salomatligi zaif bolalarda ikkilamchi psixologik asoratlarning oldini olish, psixogigiyena va psixoprofilaktika bo'yicha tavsiyalar (bolalar patopsixologlari va shifokorlari bilan birgalikda);

4. O'qituvchilar, ota-onalar va boshqalar uchun maktabdagi qiyinchiliklarni psixologik-pedagogik tuzatish bo'yicha (ta'lim psixologlari yoki o'qituvchilar bilan birgalikda) tavsiyalar ishlab chiqish;

5. Oilada bolalarni tarbiyalash bo'yicha tavsiyalar (oilaviy psixoterapiya mutaxassislari bilan birgalikda) tuzish;

6. Bolalar va ota-onalar bilan maslahatlashgan holda alohida yoki maxsus guruhlarda tuzatish ishlari;

7. Ma'ruzalar va boshqa ish turlari orqali aholini psixologik tarbiyalash .

O'qituvchilarga maslahat berish.

O'qituvchilar bilan maslahatlashuvda maktab psixologining hamkorligi asos bo'lgan bir qator tamoyillarni ajratib ko'rsatish mumkin.

O'qituvchining o'zi va kasbiy vazifalarini hal qilishda professor-o'qituvchilar bilan:

1. Psixolog va o'qituvchi o'rtasida teng ta'sir o'tkazish;

2. Muallimning muammolarni mustaqil hal qilishga bo'lgan munosabatini shakllantirish, ya'ni "tayyor retsept" ni bekor qilish;

3. Konsultatsiya ishtirokchilari tomonidan birgalikdagi qarorlar uchun javobgarlikni qabul qilish;

4. O'qituvchilar va psixologlar o'rtasida professional funksiyalarni taqsimlash.

O'qituvchilarga psixologik maslahat berishda uchta yo'nalishni ajratish mumkin:

1. O'qituvchilarga psixologik jihatdan yetarli o'quv va ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish bo'yicha maslahat berish.

2. Muayyan o'quvchilar uchun ta'lim, o'zini tutish va shaxslararo muammolar bo'yicha o'qituvchilarga maslahat berish. Bu maktab psixologining maslahat berish ishlarining eng keng tarqalgan shakli bo'lib, u psixolog, o'qituvchilar va maktab ma'muriyatining yaqin hamkorligida maktabdagi muammolarni hal qilishga yordam beradi va bola shaxsi va bilimini rivojlantirish uchun eng qulay sharoitlarni yaratishga yordam beradi. Ushbu yo'nalish bo'yicha maslahatlar, bir tomondan, o'qituvchining iltimosiga binoan, boshqa tomondan, psixologning tashabbusi bilan tashkil etilishi mumkin. U o'qituvchini bola haqida u yoki bu ma'lumot bilan tanishishga taklif qilishi va yordam yoki yordam ko'rsatish muammosi haqida o'ylashi mumkin. O'qituvchining talabiga binoan tashkil etish eng samarali va individual maslahat shaklida amalga oshiriladi.

3. Turli xil munosabatlar tizimidagi shaxslararo va guruhlararo ziddiyatlarni hal qilishda maslahat berish: o'qituvchi - o'quvchi, o'qituvchi - talaba, o'qituvchi - ota-onalar va boshqalar. Bunday ijtimoiy vositachilik ishlari doirasida psixolog nizomi avval raqib tomonidan alohida, keyin birgalikda muhokama qilish vaziyatini tashkil qiladi. Psixolog mojaro ishtirokchilarining hissiy stressini yengillashtirishga, munozarani konstruktiv kanalga aylantirishga yordam beradi va keyin qarama-qarshi vaziyatni hal qilishning maqbul usullarini topishda raqiblarga yordam beradi.

Ota-onalarga maslahat.

Ota-onalarning psixologik va pedagogik maslahati, o'qituvchilar bilan sinov ishi sharoitida bo'lgani kabi, bir tomondan, ota-onaning iltimosiga binoan ota-onalarning farzandlari va ota-onalarining samarali o'zaro munosabatlarini tashkil etishda maslahat va uslubiy yordam ko'rsatilishi munosabati bilan tashkil etilishi mumkin; boshqa tomondan, psixologning tashabbusi. Ota-onalarga maslahat berish funksiyalaridan biri ota-onalarga bolaning maktabdagi muammolari to'g'risida ma'lumot berishdir. Shuningdek, maslahat berishning maqsadi bolaning jiddiy psixologik muammolari aniqlanganda yoki oiladagi jiddiy hissiy tajribalar va voqealar bilan bog'liq holda ota-onalarning psixologik yordamiga ehtiyoj bo'lishi mumkin.

Shaxsiy maslahat ishining asosiy bosqichlari

1. Muayyan individual ish bilan ishlash - bu muayyan tashkilotni talab qiladigan juda mashaqqatli jarayon. Shunday qilib, muammoning malakali yechimi uchun quyidagi bo‘limlar bo‘yicha ma’lumotlarni to‘plash va tahlil qilish kerak. Bolaning rivojlanish tarixi va uning sog‘lig‘i holati to‘g‘risidagi ma’lumotlar (bolaning rivojlanish tarixi to‘g‘risida ota-onalar bilan suhbat yarim standartlashtirilgan suhbat shaklida bo‘lishi mumkin).

2. Bola o‘tib-ulg‘ayadigan ijtimoiy muhitning o‘ziga xos xususiyatlari va uning muhim shaxslar (oila, sinfdagi tengdoshlari va boshqalar) bilan aloqalari va aloqalari xususidagi ma’lumotlar, ushbu ma’lumotlarni olish uchun yuqorida keltirilgan usullardan tashqari Eidemiller-Yustitskiy DIA so‘rovnomasidan foydalanish maqsadga muvofiq, Rene Gillesning uslubiyati, "Ikki uy", qo‘shma mashg‘ulotlar uchun testlar, oilaviy rasm va boshqalar.

3. Bolaning turli vaziyatlarda o‘zini tutishi va faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlari. So‘rov sharoitida bolaning xulq-atvori va faoliyatining xususiyatlarini o‘rganish uchun kuzatish sxemasidan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

4. Bolaning kognitiv va hissiy-shaxsiy sohalari rivojlanishining differentsial xususiyatlari. Ushbu turdagi ma’lumotlarni olish uchun ishlatiladigan uslubiy vositalar va uslublar juda xilma-xildir. Ularning tanlovi muammoning o‘ziga xos xususiyatlariga, bolaning yoshiga va boshqalarga bog‘liq. Asosiysi, bu bolaning psixologik holatini muntazam ravishda aniqlaydigan usullar to‘plami bo‘lishi kerak.

Maslahatlashish jarayonida ota-onalar bilan suhbatlarning umumiy xususiyatlari:

-Maslahatlashish jarayonida psixolog ota-onalar bilan (u o‘qituvchi bo‘lishi mumkin bo‘lsa ham) bir necha bor murojaat qiladi: bolaning rivojlanish tarixini aniqlash bo‘yicha suhbatlar paytida, bolani va ota-onani o‘zaro munosabatlarning o‘ziga xos xususiyatlarini tekshirishda, imtihon natijalariga ko‘ra suhbat paytida, tuzatish mashg‘ulotlarida (ota-onalar guruhlarini, ota-onalarga ishonchni o‘rgatish).

-So‘rov bilan murojaat qilgan shaxslar bilan psixologning har bir uchrashuvi o‘zining asosiy maqsadi sifatida bolaning muammolarini, umuman uning shaxsiyatini eng chuqur, ko‘p qirrali va obyektiv tushunishga erishadi.

Maslahatlashuvning muvaffaqiyatli natijasi uchun psixologning quyidagi harakatlari va birinchi uchrashuvlar davomida suhbatlar o‘tkazish jarayoni zarur:

- psixologning ota-onalar bilan (yoki yordam so‘ragan boshqa odamlar bilan) ishonchli, samimiy munosabatlarni yaratish qobiliyati, hamdardlik ko‘rsatish, bolaning qiyinchiliklarini bartaraf etishga chin dildan manfaatdor odamlar sifatida ota-onalarga o‘z munosabatini ko‘rsatish qobiliyati;

- maslahat berishning maqsadi va vazifalarini muhokama qilish, ya'ni mijozni tanishtirish va yaqinlashib kelayotgan maslahatlarning holati, maslahat ishining umumiy sxemasiga yo'naltirish;
- bolaning muammolarini birgalikda va ko'p qirrali tahlil qilish uchun mijozning ongini shakllantirish;
- psixologik yordam shakllarini izlash jarayonida, so'ngra uni amalga oshirish jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar, asoratlar va to'siqlar to'g'risida mijozni ogohlantirish; darhol natijalarni kutish uchun o'rnatishni olib tashlash.

Keys-tadqiqotdan so'ng psixolog tomonidan o'tkazilgan suhbat bir necha maqsadlarga ega:

- bolaning aqliy rivojlanishining umumiy holati, shuningdek aniqlangan qiyinchiliklarning mohiyati, darajasi va sabablari, uning keyingi rivojlanishining shartli-o'zgaruvchan prognozi haqida batafsil muhokama qilish;
- aniq yordam choralari tizimini yoki maxsus tuzatish dasturini birgalikda ishlab chiqish;
- ota-onalarning bola bilan bog'liq muammolarini, ularning qiyinchiliklariga munosabatini muhokama qilish;
- keyingi uchrashuvlarni rejalashtirish yoki boshqa profil mutaxassislari bilan maslahatlashuv zarurligini aniqlash (agar kerak bo'lsa).

Muayyan ishning o'ziga xos xususiyatlariga qarab *yakuniy suhbat* ota-onalar bilan maslahatchi turli yo'llar bilan tuzilishi mumkin, ammo ko'pincha 4 asosiy bosqich ajratiladi. Shu bilan birga, har ikkala ota-ona bilan bir vaqtning o'zida suhbatni o'tkazish maqsadga muvofiqdir, chunki bu bola hayoti haqida obyektiv va ko'p qirrali rasm olishga yordam beradi va qo'shimcha ravishda, ularning taqdiri uchun umumiy mas'uliyatni his qilishlariga imkon beradi.

Suhbatning boshida ota-onalarni bolaning muammolarini erkin va ochiqchasiga muhokama qilishga va ularni eng ko'p tashvishga solayotgan muammolarni hal qilishga undash kerak. Shuningdek, bolaning qiyinchiliklarini keltirib chiqaradigan sabablari va ularni hal qilish, yordam berish vositalari haqidagi g'oyalariga tegish, bolaga qanday maqsadlar qo'yish mumkinligi, uni qanday kelajakka yo'naltirish to'g'risida ularning fikrlarini bilish kerak. Suhbatning ikkinchi bosqichida psixolog psixologik tekshiruv natijalari to'g'risida hisobot berishi va tushuntirishi hamda ularni birgalikda muhokama qilishi kerak. Psixolog tomonidan namoyish etilgan so'rov materiallaridan aniq ma'lumotlar va illyustratsiyalar odatda ota-onalarga bolaning tabiati va qiyinchiliklari darajasi to'g'risida aniqroq tasavvur hosil qilishga yordam beradi. Ota-onada bolaning qiyinchiliklarini aniq tushunishni rivojlantirishga intilish kerak. Shundan so'ng (uchinchi bosqichda) maxsus harakatlar dasturi va tavsiya etilgan tavsiyalarni amalga oshirishning o'ziga xos shakllari

muhokama qilinadi va nihoyat, suhbat oxirida ular ota-onalarning boladagi muammolarga munosabati qanday o'zgarganligini muhokama qilishadi va keyingi uchrashuvlar rejalashtirilgan. Suhbat davomida iliqlik, e'tibor, hurmat ko'rsatish muhimdir. Suhbat samaradorligini baholash mezonlari ota-onalar maslahatchi tomonidan olingan ma'lumotlar va tavsiyalar asosida yetarlicha ishonchli harakat qila oladimi.

Bolani tekshirish paytida olingan aniq natijalar bo'yicha eng batafsil munozarani o'tkazish tavsiya etiladi, bu ko'pincha maslahatchi xulosasini yanada ishonchli qiladi. Ota-onalar o'zlarining qo'llarida aniq, tushunarli tilda yozilgan psixologik xulosaga ega bo'lishlari yoki hech bo'lmaganda psixologning so'zlaridan xulosalar va tavsiyalarni yozib olishlari foydalidir, chunki bu kelajakda ularga maslahat natijalari haqida o'ylashga, qayd etilgan xulosalar asosida aniq yordam choralari izlashga yordam beradi, bolaning keyingi rivojlanishini tahlil qilish paytida ularning to'g'riligini tekshiring.

Konsultantning rivojlanish psixologining prinsiplaridan biri bu bolaning manfaatlarini himoya qilish prinsipidir. Biroq, ushbu qiziqishlar va uni qanday himoya qilish haqidagi tushunchalar turli xil psixolog-psixologlar o'rtasida sezilarli darajada farq qiladi. Ushbu farqlar ularning ish uslublari va mavzusida aks etadi.

Agar biz o'rnatilgan oilaviy maslahat amaliyotidan kelib chiqadigan bo'lsak va bu juda rivojlangan bo'lsa - barcha maslahatlarga murojaat qilish holatlarini oilaviy muammolarga va ota-ona va bola munosabatlaridagi muammolarga ajratish bo'lsa, ota-ona munosabatlari sohasida uchta yo'nalish, uchta ishlash usuli mavjud:

- ota-onalarning ijtimoiy-psixologik vakolatlarini oshirish, kommunikativ ko'nikmalarni o'rgatish, ziddiyatli vaziyatlarni hal qilish, ota-onalarning o'zini tutish uslubini takomillashtirish, umumiy bilim o'zlashtirish va h.k.;
- oila ichidagi vaziyatni diagnostikasi va tuzatish va terapiya nuqtai nazaridan umuman oila bilan ishlash;
- asosan bola bilan ishlash.

Ishning ushbu uch yo'nalishidan birortasi bolaning manfaatlarini hurmat qilish tamoyilini amalga oshirmaydi, deb ishonish soddalik bo'lar edi va rivojlanish psixologi maslahatchisi faqat uchinchi rejimda ishlamaydi. Biroq, uning ishinin tashkiliy tamoyillaridan biri bu bolani tekshirmasdan ota-onalarga murojaat qilishdan bosh tortishdir. Shunday qilib, yosh-psixologik maslahatlashuvda ota-ona va bola munosabatlariga maslahat berish tartibi har doim bolani nafaqat uning shaxslararo munosabatlari, balki nafaqat bu munosabatlarni, balki ota-onalarning ko'zi bilan emas, balki yetarlicha batafsil psixodiagnostik tekshirishni o'z ichiga oladi. Ba'zi hollarda ota-onalarni psixologik tekshiruvdan o'tkazish kerak.

Psixologik maslahatning asosiy usullari quyidagilarni o'z ichiga oladi: suhbat, kuzatuv, faol va empatik tinglash. Psixologik konsultatsiya jarayonida asosiy metodlardan tashqari, individual psixologik maktablar doirasida ishlab chiqilgan, o'ziga xos metodologiya va shaxsiyatning individual nazariyalariga asoslangan maxsus metodlardan foydalaniladi.

Suhbat ... Kasbiy suhbat tegishli effektga erishish uchun ishlatiladigan har xil texnika va uslublardan quriladi. Dialogni o'tkazish, mijozning fikrlarini tasdiqlash, bayonotlarni rag'batlantirish, psixolog nutqining aniqligi va ravshanligi va boshqalar muhim rol o'ynaydi. Psixologik maslahatlashuvda suhbatning maqsad va funksiyalari mavzuning ruhiy holati to'g'risida ma'lumot to'plash, mijoz bilan aloqani o'rnatish bilan bog'liq. Suhbat psixoterapevtik funksiyalarni bajarishi mumkin va mijozning tashvishini kamaytirishga yordam beradi. Maslahat suhbatini mijozda yuzaga keladigan psixologik muammolarni hal qilishning bir usuli bo'lib xizmat qiladi, bu barcha psixotekniklarning asosi va hamrohidir. Suhbat tuzilgan xarakterga ega bo'lishi mumkin, ilgari tuzilgan reja, dastur asosida olib borilishi mumkin. Ushbu tuzilgan suhbat intervyu usuli deb nomlanadi.

Suhbat turlari:

Ø Standartlashtirilgan - kuchli strategiya va aniq taktikaga ega;

Ø Qisman standartlashtirilgan - doimiy strategiya va yanada moslashuvchan taktikaga tayanadi;

Ø Erkin boshqariladigan diagnostika suhbatini - barqaror strategiyaga asoslangan, ammo mijozning xususiyatlariga, munosabatlariga va boshqalarga bog'liq bo'lgan mutlaqo bepul taktikaga ega.

Kuzatuv - ruhiy hodisalarni ma'lum sharoitlarda ularning o'ziga xos o'zgarishlarini o'rganish va ushbu hodisalarning bevosita berilmagan ma'nosini topish uchun ularni ataylab, tizimli va maqsadga muvofiq ravishda idrok etish. Maslahatchi mijozning og'zaki bo'lmagan xatti-harakatlarini kuzatishi kerak. Og'zaki bo'lmagan xatti-harakatlarni tushunishning dastlabki asosi og'zaki bo'lmagan tillarning har xil turlarini yaxshi bilishdir.

Faol tinglash ma'ruzachi ma'lumotlarini aniq aks ettirishga qaratilgan. Ushbu usul sheriklar tomonidan bir-birini aniqroq tushunishga yordam beradi, ishonchli munosabatlar va hissiy qo'llab-quvvatlash muhitini yaratishga imkon beradi, shuningdek, mijozning muammoli vaziyat to'g'risida xabardorligini kengaytirishga xizmat qiladi. Faol tinglash bir qator usullarni o'z ichiga oladi:

Ø suhbatdoshga bo'lgan qiziquvchan munosabat, qiziqqon tinglovchining pozasi, suhbatdoshga qaratilgan xayrixoh qarash bilan namoyon bo'ladi;

Ø savollarga aniqlik kiritish: "Men buni to'g'ri tushundimmi ...?", "Siz shuni aytmoqchimisiz ...?";

Ø savolingizga javob olish;

Ø suhbatdoshning "Siz aytasiz ..." degan soʻzlarini takrorlash;

Ø suhbatdoshning fikrlarini isloh qilish: "Boshqacha qilib aytganda, ..."

Ø qoʻllab-quvvatlovchi reaksiyalar: "ha-reaksiyalar", "ha-ha", suhbatdoshni fikrini aytishga undash: "bu qiziq", "gapirish, gaplashish";

Ø umumlashtirish: "Umuman aytganda ... demoqchimisiz?", "Demak, chiqdi ...", "Biz ... haqida gaplashdik ...", "Xulosa qilishimiz mumkin ...".

Faol tinglash usuli psixologik maslahatning majburiy usuli hisoblanadi va uning barcha usullarini oʻzlashtirish psixolog psixologning kasbiy mahoratiga qoʻyiladigan talablardan biridir. Koʻpincha, havaskor ushbu usuldan foydalanishning ahamiyatini past baholaydi va mijoz tomonidan yetkazilgan maʼlumotlarni aniq aks ettirish vazifasi maslahatchining harakatlari sabablarini, shaxsiy namoyon boʻlishini, mijozning xususiyatlarini oʻz talqini bilan chiqish istagi bilan almashtiriladi, shuningdek, umuman uning shaxsiga erta baho berish istagi bilan almashtiriladi. Bunday "faol tinglash" texnikasini "takrorlash" dan foydalanish mijozga uni tinglayotgani va tushunganiga ishonch hosil qilishiga imkon beradi. Bundan tashqari, xuddi shu usul mijozga "oʻzini eshitish" va vaziyatni yaxshiroq tushunishga imkon beradi.

Muhim xususiyatlar va samarali aloqa vositalari (maslahat paytida):

Ø hamdardlik - hamdardlik, hissiyotlar darajasida boshqasini tushunish, boshqa odam boshdan kechiradigan hissiy holatlarni boshdan kechirish;

Ø aks ettirish (uni aloqa sherigi tomonidan qanday qabul qilinishini anglash, ruhiy holatlarni, harakatlarni, ishlarni oʻz-oʻzini tahlil qilish qobiliyati),

Ø identifikatsiya (assimilyatsiya, oʻzini boshqa odam bilan identifikatsiya qilish, shaxsning oʻzini oʻsha joyga, boshqa odamning holatiga oʻtkazishi).

Uslub psixoterapiya majmui sifatida individual psixoterapevtik va shaxsiyat nazariyalari doirasida ishlab chiqilgan:

v shaxsga yoʻnaltirilgan maslahat usuli,

v ekzistensial maslahat usuli,

v psixoanalitik maslahat usuli,

v xulq-atvor boʻyicha maslahat berish usuli,

v kognitiv maslahat berish usuli,

v yechimga yoʻnaltirilgan konsalting usuli,

v multimodal maslahat va boshqalar.

3. Psixologik - pedagogik maslahat berish tamoyillari

Psixologik yosh konsepsiyasi uchta asosiy komponentni oʻz ichiga olgan bolaning aqliy rivojlanishining individual variantlari va xususiyatlarini tahlil qilish sxemasini belgilaydi: bola rivojlanishining ijtimoiy holatining xarakteristikasi, maʼlum bir yosh davri uchun xos boʻlgan faoliyatning iyerarxik tuzilishi va bolaning shaxsiyati va ongining rivojlanish darajasining xarakteristikasi. Ushbu sxemani

amalga oshirish psixologik-pedagogik maslahat muammolarini hal qilish, shu jumladan psixologik tekshiruv o'tkazish, psixologik tashxis qo'yish va rivojlanish prognozini shakllantirish, profilaktika va tuzatish va rivojlanish maqsadlarini amalga oshiradigan psixologik-pedagogik retseptlar tizimini aniqlashga imkon beradi.

Psixologik-pedagogik maslahat prinsiplariga quyidagilar kiradi:

- a. axloqiy;
- b. strategik;
- v. taktik.

Eng muhimi **axloqiy tamoyillar**: bolaning manfaatlariga rioya qilish va himoya qilish va uning shaxsiga hurmat tamoyillari; maslahat olish, ma'lumotni oshkor qilmaslikning ixtiyoriyligi va maxfiyligi tamoyillari; maslahatchining vakolati va javobgarligi prinsipi.

Strategik tamoyillar psixologik muammolar va rivojlanishdagi qiyinchiliklarni bartaraf etishda maslahat va yordamning maqsadlari va vazifalarini belgilaydigan quyidagilar: rivojlanishning normalligi prinsipi (individual rivojlanish variantlarini yosh normasi bilan taqqoslash) va aqliy rivojlanishning tizimli tabiati prinsipi, bu bola rivojlanishi va rivojlanishidagi qiyinchiliklar va og'ishlarning sabablari tizimini yaratishni talab qiladi. Profilaktika va tuzatish choralarining keng qamrovli dasturi.

Taktik prinsiplar yoshga oid psixologik konsultatsiya quyidagilarni o'z ichiga oladi: maslahat olishning haqiqiy sabablarini ochib beruvchi subtekstni tahlil qilish prinsipi; bolaning psixologik holati, hissiy, shaxsiy va kognitiv sohalarning rivojlanish xususiyatlari to'g'risida to'liq tasavvur berishga imkon beradigan bolaning psixologik tekshiruvining murakkabligi prinsipi; uning barcha ishtirokchilari tomonidan muammoli vaziyatlarni tushunish va boshdan kechirishning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish zarurligini belgilaydigan stereoskopik diagnostika prinsipi; bolaning shaxsiy hayot yo'lini tiklashni talab qiladigan bolaning rivojlanish tarixini (L.S.Vygotskiy) qayta qurish prinsipi; profilaktika va axloq tuzatish va rivojlantirish chora-tadbirlari tizimini birgalikda ishlab chiqish va ularni amalga oshirishda ota-onalar va boshqa muhim shaxslarni bola atrofidagi faol ishtirok etish prinsipi.

Psixologik va pedagogik maslahat quyidagi prinsiplarga asoslanadi.

a) Bolaning manfaatlarini hurmat qilish. Ushbu tamoyil barcha oila a'zolarining va avvalambor, bolalarning sog'lig'i xavf ostida bo'lgan hollarda, aniq rivojlanish patologiyasini hisobga olmaganda, amalda qo'llaniladi. Kasal bolaning manfaatlarini hurmat qilish uning ta'lim muassasalarida ham, uyda ham o'qishi, tarbiyasi va davolanishi uchun yetarli sharoitlarni yaratishdan iborat.

Hozirgi kunda mamlakatimizda maktabgacha va maktabdagi axloq tuzatish muassasalarining keng tarmog'i yaratildi, bu esa bolani maxsus dasturlar asosida

optimal sharoitlarda o'qitishni tashkil etishga imkon beradi. Ko'pincha, ota-onalar farzandining haqiqiy shaxsiy imkoniyatlarini yetarli darajada tushunmasliklari uni darhol tegishli bolalar muassasasiga yuborilishiga to'sqinlik qiladi.

b) Bolaga qo'yilgan tashxis haqida xabar berishning to'g'ri shakli. Ota-onalar bilan suhbatda psixolog (tuzatuvchi o'qituvchi) nafaqat nuqsonning psixopatologik tuzilishini ochib berish, balki bola shaxsining ijobiy fazilatlarini qayd etish vazifasini ham qo'yadi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ota-onalar nafaqat tashxisni va psixologik, tibbiy-pedagogik komissiyaning (PMPK) qarorini xabardor qilishlari, balki o'z farzandlarining xususiyatlari haqida tushunarli tarzda aytib berishlari, u bilan uyda qanday muomala qilish kerakligini va nimalarga e'tibor berish kerakligini tushuntirishlari kerak. Shu bilan birga, har bir oilaning yashash sharoiti, uning tarkibi, madaniy darajasi, oiladagi bolalar soni, ularning yoshi har doim hisobga olinadi, shunda mutaxassisning maslahati oilaga ergashish qiyin bo'lib qolmasligi uchun. Ota-onalar o'zlarini yordamsiz his qilmaydilar.

v) Oilaviy jamoaviy maslahat oldidan har bir shaxsning shaxsiy sirlariga bo'lgan huquqlariga rioya qilgan holda oila a'zolarining individual maslahatlari beriladi.

Ota-onalar o'z farzandlarining ta'lim va tarbiyasi borasida kelishmovchiliklarga duch kelishlari va o'zlarining pozitsiyalarining to'g'riligini tekshirish yoki oilaviy hayotning ba'zi jihatlarini tushuntirish uchun maslahatchi bilan yolg'iz gaplashishni istashlari odatiy holdir. Psixolog (tuzatuvchi o'qituvchi) tahlil qiladi oilaviy vaziyat bolaning manfaatlariga asoslanib va u buning imkoniyatlariga obyektiv baho beradi. U oila a'zolari uchun yangi shikastlanish holatlarini oldini olish uchun maslahat berish sirini kuzatib, bolaning ota-onasiga va boshqa qarindoshlariga alohida-alohida maslahat beradi. Shaxsiy maslahat oilaviy maslahat ishlarini yanada yaxshiroq qurishga yordam beradi, bunda ota-onadan tashqari, bolaning boshqa qarindoshlari ham ishtirok etadilar.

Ota-onalar o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri bolaga taalluqli bo'lmagan to'qnashuvlar ota-onalarga yetkaziladigan maslahat vazifalariga kiritilmagan.

Psixologik-pedagogik maslahat yordamida (psixolog yoki o'qituvchi-defektolog rahbarligida) yetarli oilaviy ichki pozitsiyalarni ishlab chiqish va optimallarni qabul qilish. Maslahat berishning samarali usuli bu ota-onalar huzurida bola bilan tuzatuvchi psixologik-pedagogik mashg'ulotlarni o'tkazishdir. Ushbu usuldan farzandlari axloq tuzatish ishlari bilan shug'ullanadigan oilalar bilan ishlashda foydalanish tavsiya etiladi maktabgacha guruhlar (tuzatish sinflarida yoki maxsus maktabda o'qitilgan).

Ota-onalarning farzandining psixolog (tuzatuvchi o'qituvchi) bilan olib borgan o'qishlarini, muayyan xulq-atvor qoidalarini, bola tomonidan bilim, ko'nikma va ko'nikmalarni o'zlashtirishi jarayonini kuzatishi ota-onalarga bolasini yaxshiroq

tushunishga, unga qo'yilgan talablarning yetarliligini baholashga va oilada yanada to'g'ri tarbiyaviy pozitsiyani egallashiga yordam beradi. Shuningdek, uy vazifasini birgalikda bajarishda bolalar va ota-onalarning xatti-harakatlarini tahlil qilish usulidan foydalanish tavsiya etiladi. Ota-onalar bola bilan ishlashning ba'zi bir texnikasi va usullarini o'rganganlarida, ularning oiladagi aloqasi asta-sekin yaxshilanadi, bu esa oila a'zolari o'rtasida o'zaro tushunishga yordam beradi.

Xulosa

Psixologik maslahat – bu psixolog-mutaxassis tomonidan maslahat va tavsiyalar ko'rinishida, unga muhtoj bo'lgan odamlarga to'g'ridan-to'g'ri psixologik yordam ko'rsatishi bilan bog'liq bo'lgan amaliy psixologiyaning maxsus yo'nalishi. Ular psixolog tomonidan mijozga shaxsiy suhbat va mijoz hayotda duch kelgan muammoni oldindan o'rganish asosida beriladi. Ko'pincha psixologik maslahat oldindan kelishilgan soatlarda, odatda begonalardan ajratilgan maxsus jihozlangan xonada va maxfiy sharoitda amalga oshiriladi. Psixologik maslahat psixoterapiyaga o'xshaydi, ammo undan quyidagilar bilan farq qiladi:

- Nisbatan qisqa muddatga ega;
- Epizodik bo'lishi mumkin.

Asosan, mijoz o'z muammosini o'zi hal qiladi, maslahatchi unga faqat rahbarlik qiladi;

Psixoterapiyadan farqli o'laroq, maslahat kichik muammolarni hal qiladi;

Qo'shimcha ma'lumot to'plash (testlar, anketalar va boshqalar) o'tkazilmaydi; Maslahatchi mijoz bilan ishlash natijasi uchun javobgar emas.

O'qituvchilar jamoasi uchun psixologik maslahat bu o'qituvchi va bola o'rtasidagi munosabatlarni o'rnatish ishidir. O'qituvchiga ko'rsatiladi, tushuntiriladi, bolaning muammosi nima va uni qanday hal qilish kerak (pedagogik va tashkiliy choralar).

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abramova G.S. Psixologik maslahat seminar. Ekaterinburg. M., 2005 yil.
2. Abramova G.S. Psixologik maslahat. Nazariya va tajriba. M. 2007 yil
3. Abramova G.S. Amaliy psixologiya. M. 2004 yil
4. Bondarenko A.F. Psixologik yordam: nazariya va amaliyot. M.: "Sinf" mustaqil firmasi, 2006 y.
5. Gladding S. Psixologik maslahat. SPb. 2007 yil
6. Zaxarov A.I. Bolalardagi qo'rquvni qanday engish mumkin. M. 2005 yil
7. Kottler J., Braun R. Psixoterapiya bo'yicha maslahat SPb. "Piter" 2003 yil P. 464

8. May R. Psixologik maslahat san'ati. M., 2002 yil.
9. Nelson - Jons R. Maslahat berish nazariyasi va amaliyoti. SPb. 2002 yil

2-MODUL. PEDAGOGIK KORREKSIYA

8-MAVZU: PEDAGOGIK KORREKSIYANING MAQSADI VA VAZIFALARI. PEDAGOGIK KORREKSIYANING UMUMPEDAGOGIK VA MAXSUS TAMOYILLARI

Asosiy savollar:

1. Qomusiy lug‘atda “korreksiya” so‘zi.
2. Pedagogik korreksiya - tarbiya jarayonida yoshlarning ma’naviy- ma’rifiy sohalarda oldin yo‘l qo‘ygan nuqsonlarini bartaraf etish jarayonidir.
3. Pedagogik korreksiyaning maqsadi va vazifalari.
4. Umumpedagogik tamoyillardan pedagogik korreksiya uchun ahamiyatli bo‘lganlaridan biri - pedagogik jarayonning maqsadga yo‘naltirilganligidir.
5. Maqsad, xuddi qonunga o‘xshab, kishi faoliyatining xarakteri va vositasini belgilaydi.
6. Pedagogik korreksion faoliyatda korreksion, profilaktik va rivojlantiruvchi vazifalarning birligi va o‘zaro bog‘liqligi tamoyili.

Qomusiy lug‘atda “korreksiya” so‘zi “tuzatish” deb talqin qilingan. Maxsus pedagogikaga oid darslik va o‘quv qo‘llanmalarda “korreksiya” tushunchasiga “anomal bolalarning psixik va fiziologik rivojlanishidagi tafovutlarni bartaraf qilish yoki kamaytirishga qaratilgan jarayon, chora-tadbirlar tizimi” deb qaraladi (V.V. Voronkova, I.G.Eremenko, S.D.Zabramnaya, V.A.Lapshin, B.P.Puzanov, P.M.Pulatova va boshqa.).

Korreksiya - hayotiy chekinishlarga uchragan bolalar va o‘smirlar bilan olib boriladigan aniq faoliyatdir (M. Quronov).

Pedagogik korreksiya - tarbiya jarayonida yoshlarning ma’naviy- ma’rifiy sohalarda oldin yo‘l qo‘ygan nuqsonlarini bartaraf etish jarayonidir (R.S.Nemov, D.V.Olshanskiy G.Broer, G.Mattes).

Pedagogik korreksiyaning mohiyati - o‘quvchilar shaxsiy sifatlarining rivojlanganlik darajalarini tahlil qilib, ularning ijtimoiylashuv jarayoniga salbiy ta’sir qiluvchi omillarni aniqlash hamda tuzatishga, ijtimoiy va kasbiy zarur fazilatlarni yanada rivojlantirishga maqsadli yo‘naltirilgan pedagogik tadbirlar tizimidan iboratdir.

O‘quvchilar bilan pedagogik korreksiya faoliyatini tashkil etishning, pedagogik faoliyatning boshqa turlari kabi o‘z maqsadi, obykti, sub’ekti, vazifalari, metodlari va vositalari mavjud. Ta’lim muassasalarida pedagogik korreksiyaning asosiy maqsadi - o‘quvchi- yoshlar shaxsini maqsadli rivojlantirish, ularning istiqboldagi ijtimoiy- psixologik va kasbiy adaptatsiyasi jarayoni samaradorligini

oshishiga ijobiy ta'sir qiluvchi sifatlarni shakllantirish va rivojlantirish, mazkur jarayonga salbiy ta'sir etuvchi omillarni tuzatish va bartaraf etishdan iborat.

Shu sababli ta'lim muassasalarida o'quvchilar bilan pedagogik korreksiya faoliyatini tashkil etishning asosiy vazifalari deb quyidagilarni belgilash mumkin:

- deviant xulqli o'quvchilardagi mavjud og'ishlarni korreksiya qilish;
- o'quvchilarning fanlarni o'zlashtirish samaradorligi hamda ijtimoiy faolligini maqsadli oshirish;
- o'quvchilarda ijtimoiy me'yorlarga mos keladigan ijobiy fazilatlarni shakllantirish;
- o'quvchilarning samarali ijtimoiylashuviga yordam beradigan (kompensator) fazilatlarni shakllantirish va rivojlantirish;
- o'quvchilarda bo'lajak kasbiy faoliyatiga salbiy ta'sir qiluvchi (yoki qilishi mumkin bo'lgan) sifatlarni bartaraf etish;
- o'quvchilarda bo'lajak kasbiy faoliyatga ijobiy munosabatni shakllantirish;
- o'quvchilarda mustaqil ta'lim olishga intilishni shakllantirish;
- o'quvchilarni individual tarzda korreksiya qilish va rivojlantirishda ta'limning differentsiallashtirish pedagogik sharoitlarini yaratish;
- ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari faoliyatini psixologik- pedagogik ta'minotini amalga oshirish;
- ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari - ma'muriyat, pedagoglar, o'quvchilar hamda ularning ota-onalari bilan in-klyuziv ta'lim masalalari bo'yicha informatsion-ma'rifiy tadbirlarni olib borish.

Pedagogik ta'sir samaradorligi ta'sir obyekti va ta'sir subyektlarining o'zaro munosabatiga bog'liq bo'lib, bu hol tarbiyaviy ta'sir obyektining o'zi tarbiya jarayonida faol ishtirok etishini, uning o'zi barkamol bo'lishga intilishini hamda pedagog tomonidan bo'ladigan ta'sirga ongli munosabat shakllarini taqozo etadi. O'quvchining ta'lim- tarbiya jarayonida faol ishtirok etishga tayyorlikni, barkamol bo'lishga intilishni hamda pedagog tomonidan bo'ladigan tarbiyaviy ta'sirlarga ongli munosabatda bo'lishni shakllantirish **“tarbiyaviy mobillikni shakllantirish jarayoni”** deb nomlanadi. O'quvchida bo'lajak korreksiyalarga nisbatan ehtiyojning shakllanganligini esa **“tarbiyaviy mobillik”** deb yuritiladi. Yoshlarda tarbiyaviy mobillikni shakllantirishda ulardagi mavjud qobiliyat va fazilatlarning shakllanganlik darajalaridan kelib chiqish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Shaxsda u yoki bu fazilatlarni shakllantirish va rivojlantirish, ko'p jihatdan, korreksiya jarayonidagi maqsadli ko'rsatmalarga bog'liq bo'ladi. Bu ko'rsatmalar shaxsni bo'lajak faoliyatga psixologik tomondan tayyorlanib borishini ta'minlaydi. Shuning uchun ham pedagogik korreksiya faoliyatini “shaxsni tarbiyalanish jarayonini boshqarish, unda zarur bo'lgan ijtimoiy, psixologik va kasbiy fazilatlarni shakllantirish va rivojlantirish” deb ham qarash mumkin.

Shaxsning alohida olingan fazilatini rivojlantirish nihoyatda katta muammo hisoblanadi. Masalan pedagogik korreksiya jarayonida o'quvchidagi "jur'atsizlik" sifatini (aslida buni illat deb hisoblash mumkin) kamaytirish yoki "ijtimoiy faollik" fazilatini rivojlantirish maqsad qilib qo'yilgan bo'lsa, korreksion faoliyat jarayonida yaxlit shaxs sifatleri tizimini, uning xarakteridagi barcha kuchli va ojiz tomonlarini hisobga olishga to'g'ri keladi, Bunda korreksion ta'sirning yo'llari va vositalarini tanlashda ham o'quvchi shaxsining individualligini, uning o'ziga xos jihatlarini hisobga olish lozim bo'ladi. Bu esa, o'z o'rnida korreksion tadbirlarning o'quvchini shaxsiy, axloqiy va kasbiy xislatlarini, hayotiy tajribasini hamda tuzatilishi rejalashtirilgan sifatlarga nisbatan undagi munosabatni hisobga olgan holda individuallashtirilishi talab qilinadi.

- o'quvchida korreksiyaning maqsadi tog'risida aniq tushunchaning shakllanganligi;
- o'quvchi belgilangan maqsadga erishish uchun korreksiya jarayonida bajarilishi zarar bo'lgan vazifalarni hamda ularning ketma-ketligini bilishi;
- pedagog va o'quvchining korreksiya jarayoniga tayyor bo'lishi;
- korreksiya jarayonida o'quvchining faolligiga erishish;
- pedagog tomonidan o'z tajribasini tahlil qilib, uning ijobiy va salbiy jihatlarini farqlashga intilishi;
- korreksiya jarayonida vaqt me'yorlariga rioya qilish;
- zarur moddiy-texnika bazasining mavjudligi.

PEDAGOGIK KORREKSIYANING UMUMPEDAGOGIK VA MAXSUS TAMOYILLARI

Pedagogika fanida tamoyillar deganda pedagogik faoliyatni tashkil qilishning birlamchi asosi tushuniladi va ularga muvofiq ravishda shu faoliyatning yo'nalishlari, maqsadi va natijalari belgilanadi.

Pedagogik korreksiyada umumpedagogik va maxsus tamoyillar mavjud bo'lib, korreksion faoliyatni rejalashtirish va tashkil qilishda ularga rioya qilish oldindan rejalashtirilgan natijaga erishish imkonini oshiradi.

Umumpedagogik tamoyillar. Umumpedagogik tamoyillardan pedagogik korreksiya uchun ahamiyatli bo'lganlaridan biri - pedagogik jarayonning maqsadga yo'naltirilganligidir. Maqsad, xuddi qonunga o'xshab, kishi faoliyatining xarakteri va vositasini belgilaydi. O'quvchi shaxsi rivojlanishi va tarbiyasining umumiy maqsadlaridan kelib chiqqan holda, pedagogik korreksiya jarayonida o'quvchi shaxsining mavjud bo'lgan holati bilan erishish rejalashtirilayotgan holatini taqqoslash (qiyoslash)ning ro'y berishi, korreksiya yordamida rejalashtirilgan natijaga erishish yo'llari, vositalari hamda bosqichlarining mazmunini belgilashga, uning dasturini shakllanishiga zamin yaratadi.

Keyingi muhim tamoyil - pedagogik jarayonning yaxlitligi va tizimliliigi bo'lib, bunda pedagogik jarayonni tizim, ya'ni o'zaro munosabatda va bog'liqlikda bo'lib, o'ziga hos yaxlitlikni hosil qilgan elementlar majmuasi, deb qaralsa, pedagogning korreksion faoliyati shu tizimning ichki tizimi, subyektiv tizim yoki elementlaridan biri bo'ladi. Shu bilan birga, pedagogik korreksiya faoliyatni boshqarishga asoslangan tizim tarkibini o'zaro bog'liq bo'lgan va yagona maqsadga qaratilgan faoliyatni ta'minlash imkonini beruvchi elementlar tashkil etadi. Pedagogik korreksiyaning navbatdagi tamoyili - insonparvarlik. Insonparvarlik o'z tarkibiga insonning eng yaxshi axloqiy xususiyatlarini, ya'ni odamlar o'rtasida o'zaro yaxshi munosabatda bo'lish, do'stlik, ota-onaga hurmat, Vatanga sadoqat, mehnatsevarlik, diyonatlik kabi fazilatlarni qamrab oladi. Ota-bobolarimiz bolalarda yoshlikdan ana shunday go'zal fazilatlarni qaror toptirishga katta ahamiyat berganlar. Insonparvarlik tamoyili o'quvchida shaxsiy va ijtimoiy manfaatlarining o'zaro uyg'unligini ta'minlashda, ta'lim-tarbiya jarayonini o'quvchi imkoniyatlaridan, uning qiziqishlari hamda ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda tashkil qilishda o'z aksini topadi.

Pedagogik korreksion faoliyatni tashkil qilishda insonparvarlik tamoyiliga o'quvchi shaxsini hurmat qilish va oqilona talabchanlik tamoyili bilan birgalikda rioya qilinadi. Bunda, "oqilona talabchanlik" deganda pedagogik jarayonni o'quvchi shaxsida ijobiy fazilatlarni shakllantirishga yo'naltirilganligi tushuniladi.

Nisbiy talabchanlik - korreksion faoliyat maqsadi bo'lmasdan, o'quvchi shaxsi taqdiri, uning barcha talablarni ongli ravishda qabul qilishi hamda ularga rioya qilishi, xulqi va qadriyatlarini korreksiya qilinishiga nisbatan bo'lgan ishonchni shakllantirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Shu bilan birga ta'kidlash joizki, pedagogning talabchanligi o'quvchi g'ururiga va shaxsiyatiga tegmasligi shart.

O'quvchi shaxsining ijobiy, kuchli sifatlariga tayanish tamoyili yuqorida keltirilgan tamoyillarning davomidir. O'quvchiga faqatgina insonparvarlik bilan munosabatda bo'lish, uni shaxs sifatida hurmat qilish, pedagog sifatidagi hushyorlik, xarakteri va xulqidagi salbiy sifatlar qatorida uning himoyasiz ekanligini ko'ra bilish, komillikka intilish tarbiyaviy-korreksion faoliyatni samarali tashkil qilishga imkon beradi.

Ijobiy fazilatlarga tayanish, ularni kuchaytirish va rivojlantirish va shu yo'l bilan salbiy sifatlarini bartaraf etish orqali barkamol avlodni shakllantirish lozim. O'smirlar ilk muvaffaqiyatlarga erishganlarida, xulq-atvorlarining yangi va nisbatan samarali shakllarini o'zlashtirganlarida ularda o'z kuchlariga va oldilariga qo'ygan maqsadlariga erishishlariga bo'lgan ishonch kuchayib boradi.

Shaxsning ongliligi va faolligi tarbiyaviy-korreksion jarayonning asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi. Ushbu tamoyil o'quvchi shaxsida rejalashtirilayotgan korreksion o'zgarishlarga ehtiyojning shakllantirish bilan bog'liq. Shaxsda korreksion o'zgarishlarga ehtiyoj, korreksiya jarayonining muhim bosqichida, passiv

munosabatdan faol munosabatga o'zgarishi mumkin. Pedagogik korreksion faoliyatda bu jarayonni "o'quvchida tarbiyaviy faollikning shakllanish jarayoni" ham deyiladi. O'quvchi bunday holat shakllantirilganida u korreksion o'zgarishlarni amalga oshirishda pedagogga faol yordam bera boshlaydi — o'quvchi pedagogik korreksiya ta'sir obyektidan korreksion ta'sir subyektiga aylanadi. Bu esa pedagogik korreksiyaning muvaffaqiyatini kafolatlaydi.

Ichki va tashqi ta'sirlarni qulaylashtirish tamoyili - o'quvchining korreksion o'zgarishlarga bo'lgan ijobiy munosabatini uning yaqin ijtimoiy muhit tomonidan qo'llab-quvvatlanishi. Ushbu tamoyilning bajarilishi o'quvchi shaxsida tanlagan yo'lining to'g'ri ekanligiga ishonch shakllanishiga yordam beradi. Chunki, ayniqsa, o'smirlik yoshida yaqin ijtimoiy muhit - sinfdoshlari, aka-ukalari va opa-singillarining fikri shaxs rivojlanishidagi muhim omillardan biri bo'ladi.

Maxsus tamoyillar. Pedagogik korreksion faoliyatda korreksion, profilaktik va rivojlantiruvchi vazifalarning birligi va o'zaro bog'liqligi tamoyili. Bu tamoyil o'quvchi xulqi va xarakterida turli fazilat va sifatlarning xilma-xil shakllanganligi hamda ularning o'zaro bog'liqligini aks ettiradi. Shaxs sifatlarining turli darajada shakllanganligi barcha o'quvchilarning, ularning bir xil yoshda va ijtimoiy sharoitda rivojlanganliklaridan qat'iy nazar, shakllanganlik darajalarining bir-biridan farq qilishidan darak beradi. O'quvchi shaxsidagi bir sifatning o'zgarishi uning barcha qo'lgan sifatlariga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Korreksion faoliyat tashkil qilishda uning rivojlanish jihatlari, tafakkuri va faoliyati o'zaro bog'liq ekanligini nazarda tutish kerak. Shuning uchun, pedagogik korreksion faoliyatni tashkil qilishda, uning maqsad va vazifalarini belgilashda o'quvchi xulqidagi o'g'ishishni bir zumlik mashg'ulotda bartaraf qilishni emas, balki asta-sekinlik bilan, bosqichma-bosqich amalga oshirishdan kelib chiqishiga intilish kerak.

O'z vaqtida qabul qilingan profilaktik chora-tadbirlar shaxs rivojlanishi jarayonida uning xulq-atvorida sodir bo'lishi mumkin bo'lgan ko'ngilsizliklarning oldini olib, kelajakda keng ko'lamda korreksion tadbirlarni amalga oshirishga imkon beradi. Bundan tashqari, har qanday tarbiyaviy-korreksion tadbir o'quvchi xulqidagi me'yordan o'g'ishishlarning oldini olish va ularni tuzatish bilan birga, uning komil inson bo'lib shakllanishiga va ma'naviy-axloqiy fazilatlarini hayotda to'liq namoyon qilishiga sharoit yaratishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

Diagnostika va korreksiyaning birligi tamoyili pedagogik jarayonning yaxlitligini ta'minlaydi. Tarbiyaviy ta'sir obyekti to'g'risidagi ma'lumotlarga ega bo'lmasdan turib to'laqonli korreksion faoliyatni olib borish va ijobiy natijaga erishish mumkin emas. O'quvchi shaxsi to'g'risidagi ma'lumotlar - o'ziga xos xususiyatlari, boshqalar (o'rtoqlari, kattalar, oila a'zolari va hokazo) bilan o'zaro munosabatlari, uning xulqidagi me'yordan o'g'ishishning tabiati hamda kelib chiqish

sabablari va shu kabilarga ega bo'lmisdan turib tarbiyaviy-korreksion faoliyatning shakl va metodlarini tanlash, korreksion tadbirlarni rejalashtirish va tashkil qilish nihoyatda qiyindir.

Korreksion faoliyatning barcha bosqichlarida - diagnostika qilishdan muammolarni tahlil qilinguniga qadar, bevosita korreksiya qilishdan yakuniy bosqichga qadar ro'y berayotgan o'zgarishlarning barchasi hisobga olinishi zarur.

Pedagogik korreksiya jarayonida o'quvchining individual va yosh xususiyatlarini hisobga olish tamoyili shaxsda zarur fazilatlarni shakllantirishda uning individual hamda yosh jihatlarini hisobga olgan holda, pedagogik va psixologik diagnostika metodlaridan foydalanib amalga oshirish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bu tamoyilga rioya qilish o'tkazilayotgan tarbiyaviy ta'sir va tadbirlarning o'quvchi shaxsiga yo'naltirilganlik shartining bajarilishini ta'minlaydi. Boshqacha qilib aytganda, ushbu tamoyil pedagogik korreksiyaning shaxsga yo'naltirilganligini ta'minlashdagi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Pedagogik korreksiyada o'quvchi faolligini tashkil qilish tamoyili. Ushbu tamoyil korreksion tadbirlarni amalga oshirish yo'llarini hamda belgilangan maqsadlarga erishish usullarini belgilaydi. Korreksiya jarayonida belgilangan maqsadga erishishdagi asosiy omil bo'lib o'quvchining faol ishtirokini tashkil qilish, uning murakkab vaziyatlarni tushunishi va muammoning mohiyatini anglashi uchun sharoit yaratish, unda ijtimoiy jihatdan samarali bo'lgan xulq-atvor algoritmini shakllantirish muhim o'rin egallaydi.

O'quvchi faolligini tashkil qilish tamoyili pedagogik korreksiya jarayonini tashkil qilishning metodologik tamoyili hisoblanadi. Shuning uchun ham korreksiya jarayonini rejalashtirish va tashkil qilishda maqsad va vazifalarga muvofiq bo'lgan faoliyat modelini tanlash zarur. Tanlangan faoliyat modelining mazmuni, shakl va metodlarining murakkablik darajasi o'quvchidan faollikni talab qilishi hamda unda ijobiy sifatlarni, ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllanishiga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

Pedagogik korreksiyaning metod va usullarini majmuaviy qo'llash tamoyili. Ma'lumki, pedagogika fanida ham, psixologiya fanida ham shaxsga ta'sir qilib tanlangan yo'lini, xulq-atvorini, qadriyatlarini o'zgartira oladigan universal usullar mavjud emas. Shuning uchun, pedagogik korreksiyada shaxsning individual-psixologik xususiyatlarini hamda ijtimoiy holatini, pedagogik jarayonning moddiy-texnik hamda o'quv-metodik ta'minlanganligini, pedagoglarni bu ishni uyushtirish va o'tkazishga tayyorlik darajalarini hisobga olish imkoniga ega bo'lgan shakl, metodik va vositalar majmuasi zarur bo'ladi. Ushbu metod va usullardan muhim bir mantiqqa asoslangan holda, muayyan bir ketma-ketlikda o'quvchining emotsional-hissiy sohasiga ehtiyotkorlik bilan ta'sir o'tkazilib, uni individual yoki guruhli faoliyatga jalb qilishda foydalanish zarur bo'ladi.

Yaqin ijtimoiy muhit orqali ta'sir qilish tamoyili. Shaxs ijtimoiy muhitsiz rivojlana olmaydi, chunki u - ijtimoiy muhitning faol bo'lagi, yaxlit ijtimoiy munosabatlarning tarkibiy qismi. O'quvchi xulqidagi og'ishish - uning shaxsiga ota-onasining, do'stlarining, tengdoshlarining, ta'lim muassasasining pedagog va o'quvchilarining ta'siri (yoki qaysi biriningdir ta'sir qilmaganligi) natijasidir. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, o'quvchi xulqidagi murakkab vaziyatlarning kelib chiqishi - uning yaqin ijtimoiy muhit bilan o'zaro munosabati va shaxslararo muloqotining oqibati hisoblanadi. Bundan tarbiyaviy- korreksion ishni o'quvchining ota-onasi yoki unga yaqin bo'lgan boshqa kishilar bilan hamkorlik qilmasdan, do'stlari yoki tengdoshlari bilan mavjud bo'lgan munosabatlariga tayanmasdan amalga oshirilgan ekan, ushbu tadbirlarning muvaffaqiyatga erishishi mushkul vazifaligicha qo'laveradi.

Shunday qilib, ta'lim muassasasida pedagogik korreksiyaning umumpedagogik va maxsus tamoyillarga asoslanib tashkil qilinsa, o'quvchining xulq-atvoridagi mavjud og'ishishlarni tuzatish, unda ma'naviy-axloqiy fazilatlarni tarbiyalash, barkamol inson bo'lib shakllanishiga yordam berish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abramova G.S. Psixologik maslahat seminar. Ekaterinburg. M., 2005 yil.
2. Abramova G.S. Psixologik maslahat. Nazariya va tajriba. M. 2007 yil
3. Abramova G.S. Amaliy psixologiya. M. 2004 yil
4. Bondarenko A.F. Psixologik yordam: nazariya va amaliyot. M.: "Sinf" mustaqil firmasi, 2006 y.
5. Gladding S. Psixologik maslahat. SPb. 2007 yil
6. Zaxarov A.I. Bolalardagi qo'rquvni qanday engish mumkin. M. 2005 yil
7. Kottler J., Braun R. Psixoterapiya bo'yicha maslahat SPb. "Piter" 2003 yil P. 464

9-MAVZU: PEDAGOGIK KORREKSIYA METODLARI

Asosiy savollar :

1. Pedagogik korreksiyada umumtarbiyaviy metodlarni qo'llanilishi
2. Ishontirish, mashq qildirish, qayta ishontirish, ogohlantirish, rag'batlantirish va jazolash metodlarni qo'llanilishi

Pedagogik korreksiyaning guruhli shaklda tashkil etilishida korreksiya maqsadlaridan kelib chiqqan holda umumiy va maxsus metodlari tanlanadi. Bunda metodlarni yaxshi yoki yomon metodlarga ajratish noto'g'ri bo'lar edi. Korreksiya

metodlarini tanlashga mantiqiy yondashib muammoning mazmuni, korreksiyaning maqsadi, guruh a'zolarining xarakterologik xususiyatlarini, mavjud moddiy-texnik baza va guruhdagi ijtimoiy muhitni hisobga olish zarur.

Ta'kidlash joizki, "yaxshi" yoki "yomon" metodlarning o'zi yo'q va bo'lishi ham mumkin emas. Tarbiyaviy ta'sirning samaradorligi qator omillarga va pedagogik talablarni bajarilishiga, tarbiya metodlaridan foydalatish mantig'iga hamda ularni amalda qo'llash ketma-ketligiga bog'liq.

Pedagogik korreksiya pedagogikaning yangi sohalaridan biri bo'lganligi sababli uning alohida metodlari tizimi haqida gapirish biroz murakkablik tug'diradi. Shuning uchun ham pedagogik korreksiya jarayonida pedagogika, psixologiya va sotsiologiyada qo'llanadigan ta'lim va tarbiya metodlariga tayaniladi.

Pedagogik korreksiyada qo'llaniladigan metodlar o'quvchi shaxsining ongi, xulqi hamda his-tuyg'ulariga maqsadga yo'naltirilgan ta'sir o'tkazish orqali uning ijtimoiylashuvida va o'quv adaptatsiyasida yordam berishi, xulqidagi mavjud og'ishlarni tuzatishi, ijtimoiy va ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishi hamda ijobiy ijtimoiy tajriba to'plashiga yordam berishi kerak.

Pedagogik korreksiyada umumtarbiyaviy metodlarni qo'llanilishi.

Yuqorida ta'kidlanganidak, pedagogik korreksiyaning asosiy maqsadi va undan kutiladigan natija - o'quvchilar xulqidagi og'ishni tuzatish, ularda ijtimoiy va ma'naviy-axloqiy fazilatlarga nisbatan e'tiqodni shakllantirish va bu e'tiqodni darsning xulq-atvoriga aylanishiga yordam berishdan iborat. Shu sababli, korreksion faoliyat, birinchi navbatda, o'quvchi shaxsida u yoki bu fazilatga nisbatan e'tiqodni shakllantirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

E'tiqod - bu muayyan xarakterning zarurligi va to'g'riligini tushuntirish va isbotlash bo'lib, shaxs ma'naviy bilimlarining haqiqiyliigi va adolatli ekanligiga qat'iy ishonch, axloqiy faoliyatiga va xarakteriga nisbatan shakllangan ichki xohishdir. E'tiqod ishontirish zaminida shakllanadi. Masalan, yoshlarda moddiy va ma'naviy hayot uyg'unligining muhimligiga nisbatan e'tiqodni shakllantirish uchun eng avvalo bu uyg'unlik ularning barkamol bo'lishlarida qay darajada zarur ekanligini anglab yetishlari kerak bo'ladi.

Ishontirish jarayonida pedagog o'quvchi shaxsining ongi, his-tuyg'ulari va irodasiga ta'sir o'tkazadi. Ishontirishning asosiy vazifasi - ijtimoiy va axloqiy me'yorlarning mazmunini shaxs ongiga yetkazish va kelgusi faoliyat mazmunini aniqlashdan iborat. Ishontirish metodi orqali, korreksiya maqsadiga erishish uchun shaxsning o'ziga xos xususiyatlari, xulqi, qiziqishlari, qadriyatlarini, shaxsiy tajribasi kabi omillarni hisobga olish zarur.

Ishontirish pedagogika sohasidagi hikoya, suhbat, kirish ma'ruzasi, videoma'ruza, illyustratsiya kabi metodlar orqali amalga oshiriladi. Ishontirish - bu ma'lum fazilatning to'g'riligi va zarurligini tushuntirish hamda isbotlash bo'lib,

kishi ongini “dasturlashtirilsa”, mashq qilish kishida bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantiradi. Ishontirish va mashq qilish metodlari o‘zaro chambarchas bog‘liqdir.

Mashq qildirish - shaxs faoliyati va harakatlarida zarur bo‘lgan ko‘nikma hosil qilish usuli bo‘lib, mustahkamlanishga qadar bo‘lgan ko‘p marta takrorlanuvchi harakatga aytiladi. Ko‘nikmalarning shaklanishi quyidagi ketma-ketlikda sodir bo‘ladi:

- vazifa qo‘yiladi;
- vazifaning bajarilish qoidalari tushuntiriladi;
- vazifalarni bajarishga shaxsda ehtiyoj uyg‘otiladi;
- vazifa amalda bajarib ko‘rsatiladi, amaliy mashq tashkil qilinadi;
- to‘g‘ri bajarishga talablar qo‘yiladi;
- talablarni bajarib zarurligi eslatiladi;
- vazifaning qay darajada talablarga muvofiq va to‘g‘ri bajarilishi kuzatib boriladi.

Pedagogik korreksiya faoliyatida **rag‘batlantirish** va **jazolash** metodlaridan ham foydalaniladi.

Rag‘batlantirish va jazolash - o‘quvchi shaxsiga ta’sir qilishning murakkab usullaridan bo‘lib, ular o‘quvchi xarakterida ma’lum axloqiy sifatlarni shakllantirish maqsadida qo‘llanilishi mumkin. Bunda, rag‘batlantirish - harakat va holatni ma’qullaydi, jazolash esa - noto‘g‘ri harakat va faoliyatni qoralaydi, unga yomon baxo beradi. Jazolash va rag‘batlantirish bola harakati va uning oqibati orasidagi muharrar bog‘liqlikni eslatadi (rag‘batlantirish - qoniqish, jazo - norozilik).

Pedagogik korreksiya jarayonida bu metodlar pedagog tomonidan turli ko‘rinishlarda qo‘llanilishi mumkin bo‘lib, bular o‘quvchini qayta ishontirish, ogohlantirish kabilarni ham o‘z ichiga oladi.

Qayta ishontirish ishontirish metodiniig bir ko‘rinishi bo‘lib, uning mohiyati o‘quvchi ongidan noto‘g‘ri tasawurlar, xato hayotiy rejalarni mantiqiy tushuntirish orqali surib chiqarlishdan iborat.

Ogohlantirish metodi pedagogik korreksiyada keng qo‘llanilnb, u o‘quvchining noto‘g‘ri xatti-harakatlarining oldini olish, ularga yo‘l qo‘ymaslik maqsadida qo‘llaniladi.

Pedagogik korreksiyada interfaol metodlarni qo‘llash

Ta’limning interfaol metodlari tarbiyaviy korreksiya jarayonini faollashtirishga yordam beradi. Bu guruhga kiruvchi metodlarning o‘ziga hos jihatlari mavjud bo‘lib, bular quyidagilardan iborat:

- tafakkurni faollashtirishga majbur qiladi;

- qaror qabul qilishga mustaqil va ijodiy yondashishning zarurligi;
- pedagog va o'quvchilarning doimiy ravishdagi o'zaro hamkorligi.

Interfaol metodlarning o'ziga xos tasnifi mavjud bo'lib, ular noitatsion va imitatsion metodlarga bo'linadi.

Noimitatsion metodlar qatoriga muammoli ma'ruza, evristik suhbat, tadqiqotli laboratoriya mashg'uloti; adabiyot bilan mustaqil ishlash hamda dasturli ta'lim kiradi.

Imitatsion metodlar: o'yinli bo'lmagan metodlar - muammoli vaziyatlarni va diagnostik vazifalarni hal qilib yechimini topishga qaratilgan o'yinli metodlar - rolli va o'quv o'yinlarini o'z ichiga oladi.

Pedagogik korreksiya interfaol ta'lim metodlari o'quvchilarga tayyor bilimlarni berishga emas, balki ularning bilish faolligini oshirish hisobiga, o'quvchilarning o'zlari ma'lumotlarni qabul qilib, to'plab xulosa chiqarishlariga qaratilgan. Korreksiya jarayonida faol metodlardan foydalanish o'quvchilarni mavjud bo'lgan muammoni hal qilishda faol ishtirok etishlarini, guruh a'zolari bilan faol munosabatda bo'lib o'zaro ma'lumot almashishlarini ta'minlaydi. So'nggi vaqtlarda ta'limning faol metodlari ichida ish o'yinlari metodi keng qo'llanilmoqda.

Shaxsda fazilatlarni shakllantiruvchi metodlar qatoriga «Rezyume», «Muammo», «Labirint», «Yelpig'ich», «Muloqot», KBI (kuzatish, baxslashish, ishontirish) kabi metodlarni kiritish mumkin. Quyida Tarbiyaviy-korreksion faoliyat jarayonida fazilatlarni shakllantirishda qo'llanilishi mumkin bo'lgan interfaol metodlarning ba'zilarini havola qilingan².

«Rezyume» metodining tavsifi. Bu metod murakkab, ko'p tarmoqli mumkin qadar muammoli mavzularni o'rganishga qaratilgan bo'lib, uning mohiyati mavzuning turli tarmoqlari bo'yicha ma'lumotlar berish va ularni amaliyotda qo'llashdan iborat.

Metodning maqsadi: o'quvchilarni erkin, mustaqil, tanqidiy fikrlashga, jamoa bo'lib ishlashga, izlanishga, fikrlarni jamlab taqqoslash uslubi yordamida, mavzudan kelib chiqqan holda, muammoning yechimini topishga hamda kerakli xulosa yoki qaror qabul qilishga, guruhga o'z fikri bilan ta'sir etishga, uni ma'qullashga, shuningdek, muammoni yechishda o'quvchi tomonidan mavjud bilimlarini amaliyotda qo'llashga o'rgatish.

Pedagogik korreksiya jarayonida mazkur metodni o'quvchilarni yakka yoki kichik guruhlariga ajratib qo'llash mumkin. Mashg'ulotda A-3 formatdagi qog'ozlarda (o'quvchilar soniga qarab) tayyorlangan tarqatma materiallar, flomaster yoki rangli qalamlardan foydalaniladi.

Mashg'ulotni o'tkazish tartibi quyidagicha:

²Qarang: Ишмухаметов Р. ва бошқ. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-уқувчилари учун амалий лавсиялар). -Т/. Истеъдод, 2008. - 180 б.

- pedagog o'quvchilarni, ularning soniga qarab, 3-5 kishidan iborat kichik guruhlarga ajratadi;
- pedagog o'quvchilarni mashg'ulotning maqsadi va o'tkazilish tartibi bilan tanishtiradi va har bir kichik guruhga qog'ozning yuqori qismida yozuvi bo'lgan, ya'ni asosiy muammo va uni yechish yo'llari belgilangan varaqlarini tarqatadi;
- har bir guruh a'zolari ularga tushgan varaqlardagi muammolarni yechish yo'llarining har birini afzallik va kamchiliklarini aniqlab, o'z fikrlarini flomaster yordamida yozma bayon etadilar. Yozma bayon etilgan fikrlar asosida ushbu muammoni yechimini topib, eng maqbul variant sifatida umumiy xulosa chiqaradilar;
- kichik guruh a'zolaridan biri tayyorlangan materialni jamoa nomidan taqdimot etadi. Guruhning yozma bayon etgan fikrlari o'qib eshittiriladi, lekin xulosa qismi bilan tanishtirilmaydi;
- pedagog boshqa kichik guruhlardan taqdimot etgan guruhning xulosasini so'rab, ular fikrini aniqlaydi, guruhlar fikridan so'ng taqdimot guruhi o'z xulosasi bilan tanishtiradi;
- pedagog guruhlar tomonidan berilgan fikrlarga yoki xulosalarga izox berib, ularni baxolaydi, so'ngra mashg'ulotni yakunlaydi.

Bu qatorga muammo yoziladi:							
Muammoning 1-yechim variant		Muammoning 2-yechim varianti		Muammoning 3-yechim varianti		Muammoning 4-yechim varianti	
1-yechim varianti-ning afzallik tomoni	1-yechim varianti-ning kamchili	2-yechim varianti-ning afzallik tomoni	2-yechim varianti-ning kamchilik tomoni	3-yechim varianti-ning afzallik tomoni	3-yechim varianti-ning kamchilik tomoni	4-yechim varianti-ning afzallik tomoni	4-yechim varianti-ning kamchilik tomoni
Bu qatorga esa xulosa yoziladi:							

«Muammo» metodining maqsadi - korreksiya qilinishi maqsad qilib olingan muammodan kelib chiqqan holda, o'quvchilarga muammoning turli vaziyatlardagi ratsional yechimini topishga o'rgatish, muammoning mohiyatini aniqlash bo'yicha malakalarni shakllantirish, muammoni yechishning ba'zi usullari bilan tanishtirish va

muammoni yechishga mos bo'lgan uslub va vositalarni to'g'ri tanlashga o'rgatish, muammoni kelib chiqish sabablarini va muammoni yechishdagi xatti- harakatlarni to'g'ri belgilashga o'rgatishdir.

Mashg'ulotni o'tkazish tartibi: o'quvchilarni guruhlariga ajratib, ularni mos o'rinlariga joylashtirgandan so'ng, mashg'ulotni o'tkazish tartib-qoidalari va talablari: mashg'ulotni bosqichma bosqich bo'lishi; har bir bosqich o'quvchilardan maksimal diqqat-e'tibor talab qilishi; mash g'ulot davomida ular yakka, guruh va jamoa bo'lib ishlashlari tushuntiriladi. Bunday kayfiyat o'quvchilarga berilgan topshiriqlarni bajarishga tayyor bo'lishlariga yordam beradi va ularda bo'lajak mashg'ulotga nisbatan qiziqish uyg'otadi.

Mashg'ulotni o'tkazish tartib-qoidalari va talablari tushuntirilgach quyidagi ketma-ketlikda amalga oshiriladi:

- o'quvchilar mashg'ulot uchun tayyorlangan kino lavhani diqqat bilan tomosha qilib, unda yoritilgan muammoni aniqlashga harakat qilishlari va daftarlariga belgilab boradilar. Agar kinofilm ko'rsatishning imkoniyati bo'lmasa, u holda pedagog o'quv predmetining mavzusi bo'yicha plakat, rasm, afisha yoki biror muammo bayon qilingan matndan foydalanishi mumkin;
- guruhning har bir a'zosi tomonidan ushbu lavhadan (rasmdan, matndan, hayotiy voqeadan) birgalikda aniqlangan muammolarni vatman yoki A-3 formatdagi qog'ozga flomaster bilan yozib chiqadi;
- berilgan vaqt tugagach, tayyorlangan ishni har bir o'quvchi tomonidan o'qib eshittiriladi;
- pedagog guruh a'zolari tomonidan tanlangan va muammolar yozilgan qog'ozlarini almashtirgan holda guruhlariga tarqatadi;
- tarqatilgan qog'ozlarda guruhlar tomonidan yozilgan muammolardan guruhning har bir a'zosi o'zini qiziqtirgan muammodan birini tanlab oladi;
- pedagog tomonidan tarqatilgan quyidagi chizmaga guruhning har bir a'zosi o'zi tanlab olgan muammosini yozib, mustaqil ravishda tahlil qiladi. Masalan:

Muammoning tai	Muammoni kelib chikish sabablari	Muammoni yechim yo' llari va Sizing xarakatlaringiz
Misolni muammoga bo g' lashimiz kerak		

- 1) yakka tartibdagi faoliyat tugagandan so'ng har bir o'quvchi o'zi bajargan taqlidiy ishini barchaga o'qib eshittiradi;
- 2) muammolar va ularning yechimi bo'yicha jamoaviy fikr almashiladi;
- 3) himoyadan so'ng pedagog mashg'ulotga yakun yasaydi va guruh a'zolarining qiziqarli ishlari uchun minnatdorchilik bildiradi.

Pedagogik korreksiyada "muammo" metodidan foydalanish o'quvchilarda har qanday muammoni yechishdan avval uning sababini aniqlanish va faqat shundan keyingina zarur bo'lgan uslub va usullarni tanlash ko'nikmasini shakllantirishga yordam beradi.

«Labirint» metodining maqsadi: o'quvchilarning ijtimoiy faoliyatlarida uchraydigan turli holat va vaziyatlardan o'z obro'larini saqlagan holda chiqish, vaziyatni to'g'ri baholash va tezlik bilan kerakli yechimini topish ko'nikmalarini shakllantirish, shu boradagi malakalarini oshirishga ko'maklashish, ularning fikrlash qobiliyati va nutqiy faoliyatini o'stirish hamda muloqot qilish madaniyatini shakllantirish.

Mashg'ulotni o'tkazish tartibi: pedagog mashg'ulot boshlanishi oldidan o'quvchilar uchun stullardan doira shaklida joy tayyorlaydi. Doira shaklidagi joyning o'rtasiga esa savat yoki tuvakda gul qo'yish maqsadga muvofiq. Joyni bunday jihozlanishi mashg'ulotni qiziqarli va jonli o'tishiga yordam beradi.

O'quvchilar shu davradan joy egallaganlaridan so'ng mashg'ulot boshlanadi. Bunda pedagog mashg'ulotni inson faoliyati rang-barang va turli-tuman voqealar, hodisalar, vaziyatlarga boy ekanligi haqidagi qisqacha suhbat bilan boshlaydi. Misol tariqasida pedagog, o'quvchilar faoliyatida u yoki bu fazilatning qay darajada namoyon bo'lishi, fazilatning shaxsning ma'naviy-axloqiy kamolotidagi ahamiyati hamda shu fazilat yetarlicha shakllanmagan vaziyatlar to'g'risida misollar bilan gapirib beradi va shu vaziyatdan chiqish yo'lini (yechimlarini) so'raydi. O'quvchilardan kamida uchta variantdan bittasini tanlashlari va nima uchun shu variantni tanlaganliklarini tushuntirib berishlari so'raladi. Shundan so'ng o'quvchilardan, o'z hayotiy tajribalaridan kelib chiqqan holda, o'quv va tarbiyaviy jarayonlarda uchraydigan yoki uchragan biron-bir muammoli vaziyatni eshlari hamda uning kamida uch xil yechimini ham topishlari so'raladi.

Pedagog yordamida guruhning har bir a'zosi navbat bilan o'zi tayyorlagan vaziyat yoki muammolarni boshqalarga og'zaki bayon etadi va aytilgan muammoning yechimini topish uchun pedagog ularga aniq vaqt (5-10 minutgacha) belgilab beradi. Berilgan vaqt ichida guruh a'zolari vaziyat yoki muammo yechimini topishga harakat qiladilar va ajratilgan vaqt tugagach, guruh a'zolarining javoblari tinglanadi. Masalan, avval bir kishi tanlagan vaziyat yoki muammo yana bir marotaba esga tushiriladi va guruhning qolgan a'zolari navbat bilan ushbu vaziyat va muammoga o'z yechimlarini taklif qiladilar, to'g'ri yechim haqida fikr bildiradilar. Pedagog ham

shu vaziyat yoki muammoga nisbatan o'z fikrini bildiradi va bildirilgan barcha fikrlarni umumlashtiradi.

«Yelpig'ich» metodining tavsifi: metod murakkab va ko'ptarmoqli bo'lib, muammoli mavzularni o'rganishga qaratilgan.

Metodning mohiyati: o'quvchilarga ko'rilayotgan muammoning turli tarmoqlari bo'yicha bir yo'la axborot berilib, ularning har biri alohida nuqtalardan muhokama qilinadi. Masalan, ijobiy va salbiy tomonlari, afzallik va kamchiliklari, foyda va zararlari belgilanadi.

Bu interfaol metod o'quvchilarga tanqidiy, tahliliy va aniq mantiqiy fikrlashlarini muvaffaqiyatli rivojlantirishga hamda o'z g'oyalari, fikrlarini yozma va og'zaki shaklda ixcham bayon etish, shuningdek uni himoya qilishga imkoniyat yaratadi.

«Yelpig'ich» metodi umumiy mavzuning ayrim tarmoqlarini muxokama qiluvchi har bir qantashchining va umuman kichik guruhning faol ishlashiga qaratilgan.

«Yelpig'ich» metodi korreksiya jarayonining turli bosqichlarida qo'llanilishi mumkin:

boshlanishida - muammo yuzasidan o'z bilimlarini erkin ifodalash;
mavzuni o'rganish jarayonida - muammoning keilib chiqish sabablarini anglab etish;

yakunlash bosqichida - olingan bilimlarni tartibga solishda.

«Yelpig'ich» metodining tarbiyaviy xarakteri shaxsda bir qator fazilatlarini shakllantirishga yordam berishi mamkin bo'lib, bular quyidagilardan iborat:

- o'quvchida jamoa bo'lib guruhdarda ishlash;
- muammolarni turli nuqtai nazardan muxokama qilish;
- muvofiq qarorlarni topa olish;
- xushmuomalalik, o'zgalar fikrini hurmat qilish;
- faollik, ishga ijodiy yondashuv;
- muammoga diqqatni jamlay olish kabilardir.

«Muloqot» metodining tavsifi. Ushbu metod o'quvchilarning mustaqil fikrlashiga, o'z fikrlarini erkin bayon eta olishiga hamda ularda bahslashish madaniyatini tarbiyalashga qaratilgan.

Metodning maqsadi. Tanlangan mavzu, muammo asosida o'quvchilarning fikrlarini hamda ushbu mavzuga bo'lgan munosabatlarini aniqlash, mustaqil holda umumiy bir fikrga kelishlariga va to'g'ri xulosa chiqarishlariga yordam berish, erkin holda bahslashishlariga sharoit yaratish, muloqotga kirish va muloqot qila olishga o'rgatish.

Metodning qo'llanishi. Pedagogik korreksiyada bu metodni qo'llash uchun o'quvchilarni kichik guruhlariga ajratish maqsadga muvofiq hisoblanib, mashg'ulotlar o'quv auditoriyasida yoki tabiat qo'ynida o'tkazilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abramova G.S. Psixologik maslahat seminar. Ekaterinburg. M., 2005 yil.
2. Abramova G.S. Psixologik maslahat. Nazariya va tajriba. M. 2007 yil
3. Abramova G.S. Amaliy psixologiya. M. 2004 yil
4. Bondarenko A.F. Psixologik yordam: nazariya va amaliyot. M.: "Sinf" mustaqil firmasi, 2006 y.
5. Gladding S. Psixologik maslahat. SPb. 2007 yil
6. Zaxarov A.I. Bolalardagi qoʻrquvni qanday engish mumkin. M. 2005 yil
7. Kottler J., Braun R. Psixoterapiya boʻyicha maslahat SPb. "Piter" 2003 yil P. 464

10-MAVZU:	MAKTAB OʻQUVCHILARINI PEDAGOGIK KORREKSIYA QILISHDA QOʻLLANILADIGAN METODLAR
------------------	---

Asosiy savollar:

1. Oʻzlashtirishi past oʻquvchilarni korreksiya qilish metodi.
2. Ijtimoiy adaptatsiyani korreksiya qilish metodi.
3. Bolalar bilan ishlash uchun korreksion metodlar.

Quyida kichik va oʻrta sinf oʻquvchilari bilan tashkil qilinadigan tarbiyaviy faoliyatda qoʻllanilishi mumkin boʻlgan pedagogik korreksiya metodlaridan namunalar keltirilgan.

1. “Doʻstimga yordam” korreksiya metodi.

Metod turi: mashq.

Maqsad: depressiv bola xulq-atvorini korreksiya qilish

Jarayon: depressiyaga tushgan, oʻziga ishonmaydigan bolaga butun sinf oʻquvchilari yordam beradi. Oʻqituvchi bolalar bilan kelishib olgan holda oʻquvchiga ochiq samimiy, doʻstona munosabat oʻrnatish kerakligini kelishib olishadi. Oʻqituvchi boshqa sinf aʼzolariga “hozir unga qiyin, bunday vaziyat hammamizda boʻlishi mumkin. Biz uni qoʻllab quvvatlasak, u oʻziga kelib olishi mumkin”, deb tushuntiradi va zaruriyatga qarab rollarni ham taqsimlab berishi ham mumkin. Masalan, kimdir oʻqishlariga, kimdir muloqot oʻrnatishiga, kattalar bilan munosabat oʻrnatishiga yordam berishi mumkin.

Variatsiya: Bu metodika barcha turdagi ogʻishishlarga ijobiy taʼsir koʻrsatadi.

Natijalar tahlili: Oʻquvchi harakatlarini kuzatish.

Xulosa: Natijalar oʻz poyiga yetganda, oʻquvchida normal munosabatlar paydo boʻladi va boshqalarni jalb qilish odati yoʻqoʻladi.

2. Frustratsiya va deprivatsiyani bartaraf etuvchi korreksiya metodi.

Nomlanishi: “Men hursandman”

Metodi: yozma

Maqsad: deprivatsion hislarni normallashtirish.

Jarayon: o‘qituvchi bolalarga “Men hursandman chunki men... emasman” deb boshlanadigan kichik hajmdagi insho yozishni taklif etadi. Bolalar sog‘lomligidan, kiyimlari va yeyishga bir burda noni borligidan xursandligini yozishi mumkin. Oldinda butun hayot turibdi, o‘zini bularning barchasi yo‘q insonlar bilan taqqoslashtirib ko‘rsin.

Variatsiya: yoshga yoki deprivatsiya darajasiga bog‘liqlik.

Natijalar tahlil: o‘zini o‘zidan ham og‘ir atrofdagilar bilan solishtirib ko‘rgan bola asta - sekin deprivatsiyadan holos bo‘ladi.

3. O‘zlashtirishi past o‘quvchilarni korreksiya qilish metodi.

Nomlanishi: “Buyurtmaga ko‘ra a‘lochilar”

Metodi: xulq-atvorga ta‘sir etish.

Maqsadi: bir bolaning yashirin intiluvchanligini rag‘batlantirish.

Jarayon: pedagog Rozentalning tadqiqot natijalari bilan tanishsak, bir kuni u sinfxonada testni eng yaxshi yechgan o‘quvchilarni e‘lon qiladi. Shundan so‘ng bir necha haftadan keyin aynan shu o‘quvchilar yanada yaxshi o‘qishga harakat qilgan.

Darsda bir necha o‘quvchiga test berib, “sizlar eng yaxshi o‘quvchisizlar” deb ayting. Bu bilan ularning o‘zlariga va o‘qishiga bo‘lgan ishonchi ortadi. Qo‘ruqlarini bartaraf etishiga yordam beradi. Iltifotli bo‘ling va bolalar bo‘rtirmoqda deb tushunmasin.

Natijalar tahlili: o‘quvchining harakatlarini kuzating metodika ish bermasa, boshqa o‘quvchilarda sinab ko‘ring albatta ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

4. Ijtimoiy adaptatsiyani korreksiya qilish metodi

Nomlanishi: “Men va boshqalar”

Metodi: korreksion o‘yin.

Maqsadi: bola o‘zini boshqalar bilan taqqoslaganda qanday baho berayotganini tushunish. U boshqalarga qanday munosabatda bo‘lsa, boshqalar ham unga shunday munosabatda bo‘lishini tushuntirish.

Jarayon: o‘qituvchi doskaga savollarni javobi bilan namuna qilib ko‘rsadi. O‘quvchilar qog‘ozni vertikal ravishda ikkiga bo‘lib, chap uchiga “Men”, o‘ng uchiga “Boshqalar” sifatlarini yozishlari kerak. Masalan:

Men

Rostgo‘y

Mehribon

Jasur

Boshqalar

Menga yordam bermaydi

Qizg‘anchiq

Qo‘rqoq

Bolalardan faqat o‘zining sifatini yozish boshqalardan esa bunga javobni yozish talab etiladi.

Variatsiya: Tayyor sifatlarni aytish ham mumkin. Eng muhimi bolalar uni tushunsin va to'g'ri belgilasin. 3-4-sinf o'quvchilari uchun "Menga qanday munosabatda", "Nega menga yaxshi yoki yomon munosabatda", "Menga boshqalar yaxshi munosabatda bo'lishi uchun men nima qilishim kerak?" kabi nomalarda berish ham mumkin.

Natijalar tahlili: muhimi o'quvchilar qancha sifatni belgilab yozgani emas, balki "Men-boshqalar" o'rtasidagi munosabatlaridagi farqlikdir.

4.Bolalar bilan ishlash uchun korreksion metodlar.

Nomlanishi: "Kim yoqimtoy?"

Metodi: o'yin.

Maqsad: agressiv holatlarni o'rganmaslikni shakllantirish. Urushlar, zo'ravonliklar va boshqa shakldagi agressiyani qo'zg'atuvchi yaxshi emasligini ko'rsatish.

Jarayon: bolalar turli emotsional holatlarini ko'rsatishni yoqtiradilar. Turli agressiv rasmlar va xatti-harakatlar ular uchun yaxshiroq bo'lsin. Bolalardan qanday holatdagi odamlar yoqishi so'raladi. Yomon odam rasmini belgilab qo'yib, unga o'xshashni xohlaysizlarmi-deb so'raladi.

Natijalar tahlil: o'quvchi harakatlarini kuzatish

Nomlanishi: "Skulptor"

Metodi: o'yin

Maqsadi: agressiv xulq-atvorni korreksiya qilish.

Jarayon: bolalar plastilindan agressiv kayfiyatdagi odamni yasab ko'rsin. Odamning ko'zlari, yuzi, gavdasi aks etsin. "Eng yomon odam" ni yasash konkursini e'lon qiling.

Nomlanish: "Mening xarakterim".

Metodi: test-o'yin

Maqsadi: korreksion mashqlar va suhbatlar bo'yicha ma'lumotlar to'plash

Jarayon: o'qituvchi bolalarga o'z harakter sifatlarini yozib berishini taklif etadi. Keyin o'qituvchi bilan birgalikda varoq o'rtasidan vertikal chiziq tortib harakter sifatlarini ijobiy va salbiylariga ajratadi.

Mening xarakterim

Yaxshi sifatlarini

-Tez xafa bo'lmayman

-Uyda oyimga yordam beraman

-4 va 5 bahoga o'qiyman

Variatsiya: qancha bo'lsa shuncha yozish kerak. Bolalarning yoshiga bog'liq

Yomon sifatlarim

-Ishimni oxirigacha bajarmayman

-Vaqtida uxlashga yotmayman

-Ruxsatsiz televizor ko'raman

ravishda ularning harakter va xatti-harakatlari tushunish kerak.

Natijalar tahlil: o'quvchi harakatlarini kuzatish .

Xulosa: o'yin nihoyasiga yetganda o'quvchida normal munosabatlar paydo bo'ladi va boshqalarni o'ziga jalb qilish odati yo'qoladi.

Nomlanishi: **“Tabriknoma”**

Metodi: mashq

Maqsadi: depressiv bola xulq-atvorini korreksiya qilish.

Jarayon: depressiyaga tushgan, o'ziga ishonmaydigan bolaga butun sinf o'quvchilari yordam beradi. O'qituvchi bolalar bilan kelishib olgan holda o'quvchiga ochiq samimiy, do'stona munosabat o'rnatish kerakligini kelishib olishadi. O'qituvchi boshqa sinf a'zolariga “hozir unga qiyin, bunday vaziyat hammamizda bo'lishi mumkin. Biz uni qo'llab quvvatlasak, u o'ziga kelib olishi mumkin” deb tushuntiradi va zaruriyatga qarab rollarni ham taqsimlab berishi ham mumkin. Masalan, kimdir o'qishlariga, kimdir muloqot o'rnatishiga, kattalar bilan munosabat o'rnatishiga yordam berishi mumkin.

Variatsiya: metodika barcha turdagi og'ishishlarga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Natijalar tahlil: o'quvchi harakatlarini kuzatish.

Xulosa: Mashq o'z nihoyasiga yetganda o'quvchida normal munosabatlar paydo bo'ladi va boshqalarni jalb qilish odati yo'qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abramova G.S. Psixologik maslahat seminar. Ekaterinburg. M., 2005 yil.
2. Abramova G.S. Psixologik maslahat. Nazariya va tajriba. M. 2007 yil
3. Abramova G.S. Amaliy psixologiya. M. 2004 yil
4. Bondarenko A.F. Psixologik yordam: nazariya va amaliyot. M.: "Sinf" mustaqil firmasi, 2006 y.
5. Gladding S. Psixologik maslahat. SPb. 2007 yil
6. Zaxarov A.I. Bolalardagi qo'rquvni qanday engish mumkin. M. 2005 yil
7. Kottler J., Braun R. Psixoterapiya bo'yicha maslahat SPb. "Piter" 2003 yil P. 464

11-MAVZU: PEDAGOGIK KORREKSIYANI INDIVIDUAL VA GURUHLI SHAKLLARDA TASHKIL ETISH

Asosiy savollar:

- 1. Pedagogik korreksiyaning individual shaklda tashkil etish: tushuntiruvchi suhbat metodikasi.**

2. Tushuntiruvchi suhbat metodikasining xususiy tamoyillari.

1. Pedagogik korreksiyaning individual shaklda tashkil etish: tushuntiruvchi suhbat metodikasi

Pedagogik korreksiyaning o'quvchilar bilan individual shaklda olib borishda asosan tushuntiruvchi suhbat metodikasidan samarali foydalanish mumkin. Chunki tushuntiruvchi suhbat metodikasi shaxs yo'nalganligi, uning ijtimoiy, ma'naviy-axloqiy va kasbiy sifatlariga baho berish va ularni korreksiya qilish imkonini beruvchi metodikalardan biri bo'lib, oldindan tuzilgan reja asosida olib boriladi.

Pedagogik korreksiyaning individual shaklda tashkil qilinishi o'quvchining shaxsiy sifatlarini muvaffaqiyatli ijtimoiylashuviga qanchalik muvofiq ekanligini anglashiga, tanlagan hayotiy va kasbiy faoliyat yo'nalishlari yuzasidan qarorining qay darajada maqsadga muvofiq ekanligini mustaqil baholashiga, o'zligini anglashiga hamda ko'zlagan maqsadiga erishishi uchun eng samarali yo'lni tanlashiga yordam beradi.

Pedagogik korreksiya jarayonida tushuntiruvchi suhbat oldindan rejalashtirilgan maqsad asosida erkin tarzda o'tkazilishi maqsadga muvofiq. Bunda muloqot ancha erkin vaziyatda o'tkazilib, muammo yuzasidan o'quvchiga yetarlicha aniq ma'lumot beriladi. Muammoning mohiyati, uning kelib chiqish sabablari, bu sabablarni bartaraf qilish (yechim) yo'llari hamda har bir yechim yo'lining o'ziga yarasha afeallik va kamchilik tomonlari birgalikda baholanib hamda tahlil qilinib, ular ichidan maqsadga muvofiq'i (yoki muvofiqlari) tanlanadi.

Suhbat jarayonida pedagogda o'quvchi shaxsining ichki dunyosiga kirib borish imkoniyati tug'iladi. O'quvchilar bilan individual shaklda ishlashda tushuntiruvchi suhbat metodikasidan foydalanishning afzalligi.

- o'quvchining individual xususiyatlarini bilgan holda, uning kuchli va kuchsiz jihatlarini hisobga olish imkonining mavjudligidir. Buning uchun pedagogik korreksiya jarayoni ratsional psixoterapiya tamoyillari asosida olib borilishi kerak bo'ladi, ya'ni:
- o'quvchida ma'naviy-axloqiy fazilatlar, ijtimoiy va (yoki) kasbiy zarur sifatning yetarlicha shakllanmaganlik sabablarini aniqlash (ya'ni, muammo nimadan iboratligi aniqlanadi);
- o'quvchida ma'naviy-axloqiy fazilatlar, ijtimoiy va (yoki) kasbiy zarur sifatning shakllantirishning mavjud bo'lgan yechim yo'llarini aniqlash (muammoning ratsional yechim yo'llari);
- har bir yechim yo'lining afzallik va kamchiliklari baholash va ma'naviy-axloqiy fazilatlar, ijtimoiy va (yoki) kasbiy zarur sifatning shakllantirishga mavjud ehtiyoj va imkoniyatlariga maksimal darajada to'g'ri keladigan yechim yo'lini (yoki yo'llarini) tanlash;

- o'quvchida ma'naviy-axloqiy fazilatlar, ijtimoiy va (yoki) kasbiy zarur sifatlarni shakllantirish rejasini tuzish va uni bajarishga kirishish.

Korreksiya jarayonida ratsional psixoterapiya tamoyillari o'quvchi tomonidan ma'lumotlarni o'zlashtirilishida, axloqiy, ijtimoiy va kasbiy ko'nikmalarni shakllantirilishida, ta'limiy qadriyatlar mazmunini chuqur anglashida va bu qadriyatlarni e'tiqodga aylantirilishida, shu bilan birgalikda mavjud muammolarning kelib chiqish (yoki kelib chiqqanlik) sabablarini tahlil qilib aniqlashda, ularni tuzatish yoki bartaraf qilish yo'llarini belgilashda samarali qo'llaniladi.

O'quvchilarda ma'naviy-axloqiy fazilatlar, ijtimoiy va (yoki) kasbiy zarur sifatlarni shakllantirishda pedagog va o'quvchi o'rtasidagi shaxslararo munosabatlarda uchta asosiy uslubni - qat'iy-ijobiy, passiv-ijobiy va noturg'un munosabatlarni ajratib olish mumkin.

Qat'iy-ijobiy munosabat o'quvchining boshqalarga nisbatan g'amxo'rlik, o'zaro faoliyat jarayonida esa mavjud kamchiliklarini bartaraf qilishda ishchanlik munosabatida bo'lishi, xulq-atvorida hotirjam va vazmin ohangda muomala qilishi bilan ifodalanadi.

Munosabatning passiv-ijobiy uslubi suhbatdoshlarga nisbatan aniq ifodalanmagan ijobiy-emotsional ko'rsatma bilan ta'riflanadi. Bunda, muomalaning natijasi sifatidagi sovuq va rasmiy ohangdagi muloqot mavjud bo'lgan hollarda, o'quvchi shaxsini o'rganishda va uni korreksiya qilishda faqatgina talabchanlik va ish yuzasidan shakllantirilgan munosabatlar muvoffaqiyatni ta'minlashi mumkin.

Munosabatning noturg'un usuli umumiy emotsional-ijobiy ko'rinishdagi munosabatlar bilan ifodalagan bo'lib, ushbu kategoriyaga mansub bo'lgan o'quvchining faoliyati - jamoada o'zini tutishi, uning xulq-atvori ayni damda yuzaga kelgan holatga - kayfiyati va hissiyotlariga qilingan ta'siri bilan belgilanadi.

O'quvchida ma'naviy-axloqiy fazilatlar, ijtimoiy va (yoki) kasbiy zarur sifatlarni tarbiyalashga qaratilgan pedagogik korreksiyaning individual shaklda o'tkazishda tushuntiruvchi suhbat metodining samaradorligi pedagog tomonidan o'quvchini tinglash, unga beriladigan savol va olinadigan javoblarni tahlil qilish hamda baholash orqali ta'minlanadi.

Suhbat jarayonida o'quvchi bilan birgalikda muammoning mazmuni - ma'naviy-axloqiy fazilatlar, ijtimoiy va (yoki) kasbiy zarur sifatlarning shaxsiy faoliyati samaradorligini oshirishdagi tutgan o'rni, mazkur muammoning har bir yechim yo'llari - ta'lim jarayoniga qadriyatli munosabat, ijtimoiy va kasbiy sifatlarning hamda axloqiy fazilatlarining yuqori darajada shakllanishining shaxs ijtimoiylashuvidagi ahamiyati kabi masalalar chuqur o'rganiladi.

Bu jarayonda pedagog uchun eng murakkab vazifalardan biri - o'quvchining individual-psixologik xususiyatlarini uning noverbal kommunikatsiya kanallari orqali olish mumkin bo'lgan signallar yordamida diagnostika qilishidir. Ushbu

vazifaning ijobiy hal qilinishi o'qituvchiga tarbiyaviy tadbir jarayonida "aks aloqa"ni ta'minlanishiga, tarbiyaviy ta'sir natijasini baholab borishiga yordam beradi. O'quvchi bilan individual shaklda olib borilgan pedagogik korreksiya jarayonida tushuntiruvchi suhbat metodikasidan foydalanilsa, mazkur jarayon quyidagi bosqichlardan iborat bo'lishi mumkin:

1- bosqich. Suhbatdoshni tinglash. Shaxsni diagnostika qilishda ham, korreksiya qilishda ham uni tinglash muhim ahamiyatga ega. Pedagog bunda e'tiborni o'z suhbatdoshi (o'quvchisi)ning nafaqat so'zlari va gaplariga, balki bu so'zlar uning uchun qanday ma'no anglatishiga, jummalarning mazmuniga, shu jummalarni ifodalash jarayonida ichki xissiyotlarining tashqi namoyon bo'lishini ham inobatga olishi lozim

O'quvchi ayrim masalalar muxokamasini ma'lum muddatgacha - o'zini yetarlicha darajada erkin xis qilmaguniga qadar - keyinga surib borishi mumkin. Muloqot jarayoniga to'liq kirishishi bilan uning verbal kommunikatsiya kanali orqali berayotgan ma'lumotlari bilan birgalikda, undan noverbal kommunikatsiya kanallari orqali olinayotgan ma'lumotlar - mimika, pantomimika, tovush intonatsiyasi va modulyatsiyasi kabilarga ham e'tibor qaratilishi zarur bo'ladi.

2- bosqich.Suhbatdoshga savollar berish - o'quvchi bilan suhbat jarayonida mavjud muammoga bog'liq bo'lgan nospetsifik ma'lumotlar yig'iladi. Ushbu bosqichda o'quvchiga quyidagi mazmundagi savollarni berish mumkin: "Moddiy manfaat nima", "Ma'naviy ehtiyojlar to'g'risida nimalarni bilasiz", "Inson kamolotida ma'naviy qadriyatlarning o'rni qanday", "Siz o'zingizda qaysi illatlarni bartaraf etishni istagan bo'lardingiz"

3- bosqich. Suhbatdoshni baholash. Shaxsning umumiy psixologik holatini aniqlashda, quyidagi vaziyatlarga e'tibor berish kerak:

- a) O'quvchining tashqi ko'rinishi va xulqi. Ko'pchilik birinchi uchrashuvda yaxshi taassurot qoldirish maqsadida o'zining tashqi ko'rinishiga e'tibor berishi, ish yuzasidan turli takliflar kiritishi mumkin bo'lib, ularni amalga oshirishga kelganda o'zini chetga olishga harakat qiladi;
- b) Kayfiyat va affekt. Jamoat ishlarini tashkil qilishda passivlik o'quvchida bilish va ijtimoiy faollik yetarlicha shakllanmaganligidan dalolat beradi;
- c) Nutq. Shaxsning psixologik holati to'g'risidagi diagnostik ahamiyatga ega bo'lgan ma'lumotlarni uning tovushi modulyatsiyasi, nutqining tempi (tezligi) va mazmunini diqqat bilan kuzatish va tanlash orqali olish mumkin.
- d) Tafakkur. Bilish faolligi, tafakkurning kreativligi shaxsning fikrlash jarayoni hamda o'z fikrini qay darajada aniq ifodalashi bilan belgilanadi.

Intellektual flinksiyalar. Shaxsning intellektual sohalarida hamda diqqat va xotira funksiyalarida o'zgarishlarning ro'y berishi organik xarakterdagi buzilish holatlaridan dalolat berib asab tizimining kuchi va o'z-o'zini iroda qilish qobiliyati

bilan bog'liq bo'ladi.

4- bosqich. Ma'lumot berish. O'quvchiga undagi mavjud bo'lgan ma'naviy-axloqiy fazilatlar, ijtimoiy va kasbiy zarur sifatlarining shakllanganlik holati, ushbu xislatlarning mazmuni va mohiyati, shaxs kamolotiga ta'siri hamda ularni pedagogik korreksiya imkoniyatlaridan foydalangan holda shakllantirish yo'llari va vositalari to'g'risida ma'lumot beriladi. Chunki shaxs o'zidagi mavjud muammo va bu muammoning mazmuni to'g'risida to'liq ma'lumotlarga ega bo'lgandan so'nggina korreksiya amalga oshirilishi mumkin.

Ijtimoiy kommunikatsiyaga oid adabiyotlarda muloqot texnikasining verbal komponentlari bilan bir qatorda noverbal komponentlari to'g'risida ma'lumotlarga ega bo'lish shaxslararo munosabatlarni samarali o'rnatish va sodir bo'lishi mumkin bo'lgan nizolarning oldini olish imkonini beradi³. Shu sababli pedagogik korreksiyada tushuntiruvchi suhbat metodikasidan foydalanilganida o'quvchining mimikasi, pantomimikasi, nafas olishi, nutq tempi va tovush modulyatsiyalariga pedagogning moslashib olishi (rapport) so'z bilan qilinadigan ta'sirni kuchaytiradi. Bunda, tushuntiruvchi suhbat metodikasining eng asosiy ustunligi - tarbiyaviy ta'sir obyektining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda undagi ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirish mumkinligidadir.

Tushuntiruvchi suhbat jarayonida o'quvchi shaxsida bo'ladigan o'zgarishlarni diqqat bilan kuzatish orqali korreksiya uchun o'ta muhim ahamiyatga ega bo'lgan xarakterologik xususiyatlari to'g'risida qo'shimcha ma'lumotlar olish mumkin. Bu ma'lumotlardan o'rinli foydalanish korreksiyaning samaradorligini sezilarli darajada oshirish bilan bir qatorda, pedagogik va psixologik testlar yordamida shaxsning xarakterologik xususiyatlariga oid bo'lgan diagnostik ma'lumotlari bilan taqqoslash imkoniyatini beradi. Buning uchun o'tkaziladigan suhbat rejasi kutiladigan natijalarini baholash usullari hamda suhbat natijasi yuzasidan qilinishi mumkin bo'lgan xulosalarni mujassamlashtirib, o'quvchining individual va xarakterologik xususiyatlarini hisobga olgan tarzda tuzilishi kerak.

O'quvchilarni individual shaklda korreksiya qilishda tushuntiruvchi suhbat metodikasidan foydalanilganda mashg'ulotlarni tashkil qilish va ularni olib borishda pedagog quyidagi shartlarga amal qilishi kerak:

- o'quvchi muammoning mohiyati va yechim yo'llari yuzasidan o'z fikrini bildirishiga erishish;
- o'quvchi fikrini qunt bilan tinglash, uning javobini to'ldirish, tuzatish, oydinlashtirishga yordam berish;

---

³ Анцупов А.Я, Шипилов А.И. Конфликтология. -М., 1999. - 224 б.; Барабанщиков В.А., Малькова Т.Н. Исследование восприятия эмоционального состояния человека по выражению лица. - В кн. Проблема общения в психологии. -М.: Наука, 1981. -Б.122-124.; Паркинсон Дж.Р. Люди делают так, как захотите Вы. / Пер.с англ.С.Мурина. -Т.: "Шарк", 1994. - 160 б. Аллан Пиз Язык телодвижений или как читать мысли других людей по их жестах. -М.: "Ай-кью", 1995. -257 б.

- o‘quvchilarning javobi qay darajada to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri bo‘lishidan qat’iy nazar, faqatgina suhbat ohirida izohlanishi, yakunlanishi va baholanishi.

Tushuntiruvchi suhbat metodikasining xususiy tamoyillari. O‘quvchida ma’naviy-axloqiy fazilatlar, ijtimoiy va kasbiy zarur sitatlarni korreksiya qilishda tushuntiruvchi suhbat metodikasining samaradorligi pedagog tomonidan quyidagi xususiy tamoyillarga rioya qilinishi bilan belgilanadi:

1. Suhbat jarayonida o‘quvchining faolligi tamoyili. O‘quvchini suhbat jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish, o‘zi va boshqalarning xatti-harakatlarini nazorat va tahlil qilishi, pedagog tomonidan taklif qilingan turli mashqlarni bajarishi.
2. Suhbat jarayoniga ijodiy yondashish tamoyili. Suhbat jarayonida mavjud muammoni o‘quvchining o‘zi hal qilishiga, ijtimoiy muhit bilan hamma uchun ilgaridan ma’lum bo‘lgan muloqotning samarali shakllarini “qaytadan ixtiro qilishiga” sharoit yaratish. Bunda pedagog ushbu jarayonga aralashmaslikka harakat qilib asosan kuzatishi, hulosa qilishga shoshilmasligi.
3. O‘quvchi xulqi obyektivizatsiyasi tamoyili. Suhbat jarayonida o‘quvchi o‘zining noto‘g‘ri xatti-harakatlarini, xulq-atvorini muhokama qilishiga harakat qilishi, bunda pedagog “aks aloqa”ga ko‘proq e’tibor berishi.
4. Suhbat jarayonida bilish faolligini oshirish tamoyili. Suhbat o‘quvchi tomonidan mustaqil ravishda muammoning mohiyatini anglashiga va yechim yo‘llarini belgilab, ularning har birini baholashiga va maqsadga muvofiq‘ini tanlashiga sharoit yaratishi.
5. Suhbat jarayonida o‘zaro tenglik tamoyili. Ushbu tamoyil suhbat ishtirokchilarining o‘zaro teng pozitsiyadan turib muloqot qilishlariga, bir birlarining muammoga munosabatlarini, fikrlarini, qadriyatlarini matnda his-tuyg‘ularini hurmat qilishga va tushunishga intilishga asoslangan.

Tushuntiruvchi suhbat metodikasi asosan individual shaklda qo‘llanilsada, ayrim hollarda kichik guruh bilan yangi ko‘rilayotgan muammoning yechimi yuzasidan ma’lumotlarni shakllantirish yoki qo‘shimcha ma’lumotlar berish maqsadida ham qo‘llanilishi mumkin. Buning uchun ko‘rilayotgan muammo suhbatda ishtirok etayotgan o‘quvchilarning barchasi uchun dolzarb bo‘lishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abramova G.S. Psixologik maslahat seminar. Ekaterinburg. M., 2005 yil.
2. Abramova G.S. Psixologik maslahat. Nazariya va tajriba. M. 2007 yil
3. Abramova G.S. Amaliy psixologiya. M. 2004 yil
4. Bondarenko A.F. Psixologik yordam: nazariya va amaliyot. M.: "Sinf" mustaqil firmasi, 2006 y.

5. Gladding S. Psixologik maslahat. SPb. 2007 yil
6. Zaxarov A.I. Bolalardagi qo‘rquvni qanday engish mumkin. M. 2005 yil
7. Kottler J., Braun R. Psixoterapiya bo‘yicha maslahat SPb. "Piter" 2003 yil P. 464

12-MAVZU PEDAGOGIK KORREKSIYANI INDIVIDUAL VA GURUHLI SHAKLLARDA TASHKIL ETISH. IJTIMOY PEDAGOGIK TRENING HAQIDA TUSHUNCHA

Asosiy savollar:

- 1. Ijtimoiy-pedagogik trening.**
- 2. Ijtimoiy-pedagogik trening: mazmuni, maqsadi, vazifalari va tamoyillari.**
- 3. Ijtimoiy-pedagogik treningni tashkil qilish.**

So‘nggi yillarda ijtimoiy va kasbiy faoliyatning turli sohalarida trening texnologiyalarini qo‘llanilishi masalasiga qiziqish ortib bormoqda. Xususan, ta’lim muassasasida pedagogik korreksiya jarayonida o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy fazilatlari, ijtimoiy va (yoki) kasbiy zarur sifatlarini shakllantirishga qaratilgan tadbirlarni guruhli shaklda o‘tkazishda ijtimoiy-pedagogik trening texnologiyalaridan samarali foydalanish mumkindir. Pedagogik korreksiyaning guruhli shakllarida trening mashg‘ulotlarini o‘tkazish psixologiya va sotsiologiya fanlari sohalaridagi tajribalarga asoslangan.

Ijtimoiy-pedagogik trening: mazmuni, maqsadi, vazifalari va tamoyillari. Trening (ingliz tilida - maxsus tartibdagi mashq) nazariy bilim berish minimallashtirilib, asosiy diqqat - qisqa muddatda shaxs faoliyati samaradorligini oshirishga qaratilgan, trening dasturi bilan aniq qilib belgilangan bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirishdir. Psixologlar treningdan shaxsdagi mavjud bo‘lgan yoki vujudga kelishi mumkin bo‘lgan muammolarni hal qilish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikma va malakalarni hosil qilish maqsadida turli xil o‘yin va mashqlar orqali o‘tkaziladigan mashg‘ulot vositasida foydalanadilar. Turli mualliflar treningga ta’rif berishda turlicha yondashgan bo‘lsalarda, ularning aksariyati trening mashg‘ulotlari o‘yin va mashqlar orqali amalga oshirilishini va trening jarayonida ko‘nikma va malakalar shakllanishini ta’kidlaganlar.

Ijtimoiy-pedagogik treningdan o‘quvchilarni pedagogik korreksiya qilishning quyidagi yo‘nalishlarida foydalanilishi mumkin:

- shaxsdagi mavjud illatlarni (xulqdagi og‘ishishlar, intizomsizlik, ijtimoiy munosabatlarda qo‘pollik, fanlarni o‘zlashtirishdagi passivlik va xokazo) tuzatish;
- shaxsda ma’naviy-axloqiy fazilatlarni rivojlantirish;
- shaxsda ijtimoiy va kasbiy zarur sifatlarini shakllantirish;

- shaxsda muloqotchanlik ko'nikmalarini shakllantirish;
- hayotdagi qarama-qarshiliklarni to'g'ri tushunish va tahlil qilishni o'rgatish;
- shaxsning ruhiy holatini o'zgartirishga erishish;
- shaxs kamoloti uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantirish;
- nostandart vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qila olish ko'nikmasini hosil qilish va boshqa.

Ijtimoiy-pedagogik trening mashg'ulotlarining har birida tanlab olingan muammo yuzasidan ma'lum holat va vaziyatlar nazarda tutilgan bo'lib, mashg'ulotlarning umumiy mazmuni quyidagilardan iborat bo'ladi:

- guruh a'zolarining bir-birlari bilan tanishtirish;
- guruh a'zolarini birgalikda umumqabul qilingan me'yor (ijtimoiy, ma'naviy-axloqiy, korporativ va shu kabilarga amal qilishga o'rganish);
- guruh a'zolarining o'z muammolarini gapirishlariga, o'z fikrlarini bildirishlariga sharoit yaratish;
- guruh a'zolari o'rtasida o'zaro do'stona muhit yaratish;
- guruh a'zolarining o'zaro jipsligini, ahilligini ta'minlash;
- guruh a'zolarida turli xil hayotiy ko'nikma va malakalarni hosil qila oluvchi mashg'ulotlar tashkil etish.

Pedagogik faoliyatning har qanday turi kabi, ijtimoiy-pedagogik trening ham o'z maqsadi va vazifalariga ega.

Ijtimoiy-pedagogik treningning asosiy maqsadi - qisqa muddatda 3-14 kishilik guruhni muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi uchun zarur bo'lgan ko'nikma va malakalarni shakllantirishdan iborat.

Treninglarni guruhli shaklda o'tkazilishi - ishtirokchilarning o'zaro ma'lumot va tajriba almashishlariga, o'z fikrlari va tajribalarini qay darajada to'g'ri ekanligini anglashlariga, ularda o'zlariga nisbatan ishonch shakllanishiga yordam beradi. Pedagogik korreksiya o'quvchilar bilan guruhli shaklda o'tkazish uchun eng qulayi - 12-14 kishigacha bo'lgan guruh hisoblanadi. Ishtirokchilar sonining haddan ziyod oshib ketishi guruhni samarali boshqarish imkoniyatini keskin kamaytirib yuboradi.

Pedagogik korreksiya jarayonida o'tkaziladigan ijtimoiy-pedagogik treningni o'ziga xosligi - uning maqsadli o'tkazilishi, mashg'ulotlarga ajratiladigan vaqtning va ishtirokchilar sonining cheklanganligi hamda tuzatiladigan illat, shakllantiriladigan fazilat, ko'nikma va malakalarning xarakteriga bog'liqligidadir. Trening yordamida shakllantiriladigan ko'nikmalarning xarakteri pedagogik muloqot ko'nikmalarini shakllantirish yoki o'z-o'zini anglashdan ijtimoiy va axloqiy fazilatlarini rivojlantirishgacha diapazonda bo'lishi mumkin. Trening natijasining samaradorligi esa uni majmuaviy va tizimli tashkil qilinishigi bog'liq. Ta'limning har bir bosqichida o'tkaziladigan ijtimoiy-pedagogik trening hal qilinadigan vazifalari bilan bir-biridan farq qiladi. Masalan, maktab o'quvchilari bilan o'tkaziladigan

trening mashg'ulotlari bolalarda asosan axloqiy fazilatlarni shakllantirish hamda bilish faolligini oshirishga qaratilgan bo'lsa, kasb-hunar kollejaridagi IPT mashg'ulotlarida kasbiy va ijtimoiy zarur bo'lgan fazilatlarni shakllantirish vazifalarini ham o'z ichiga oladi.

N.M.Egamberdievaning "Ijtimoiy pedagogika" nomli risolasida ijtimoiy-pedagogik trening o'quvchilar bilan ularning xarakterologik xususiyatlarini va yechimi topilishi kerak bo'lgan muammo xarakteridan kelib chiqqan holda pedagogikaning faol metodlarini qo'llashga qaratilgan sohasi, deb ta'rif berilgan bo'lib, uning asosiy vazifalari sifatida shaxsga uning ijtimoiylashuvida va o'quv adaptatsiyasida yordam berish, deviant xulqni korreksiya qilish, shaxsda aniq bir sifatarni shakllantirish, axloqiy fazilatlarni tarbiyalash kabilar belgilangan.

Pedagogik korreksiya samarali tashkil qilinishi uchun IPT vazifalari, birinchi navbatda, ijtimoiy-pedagogik yordamga muhtoj bo'lganlar guruhi aniqlanishidir. Bu guruhga o'zlashtirishi sust, axloqiy sifatleri yetarlicha shakllanmagan, ijtimoiylashuvi yoki istiqboldagi kasbiy adaptatsiyasi murakkab kechishi mumkin bo'lgan yoshlar kiritiladi. Trening guruhlarini shakllantirishda pedagogik va psixologik diagnostika natijalaridan foydalanib, trening ishtirokchilarining xarakterologik xususiyatlari va hal qilinishi rejalashtirilgan muammoning umumiyliiga ham e'tiborga olinishi zarur.

Bundan tashqari, pedagogik korreksiyada trening guruhlarini shaxsiy faoliyat samaradorligini oshirishni xohlagan o'quvchilardan ham tuzish mumkinligidir. Ko'p hollarda bunday o'quvchilardan tashkil topgan guruhlar faoliyati boshqa guruhlariga qaraganda ancha samarali bo'lib, buning asosiy sababi - guruh a'zolarida tarbiyaviy mobillikning shakllanganligi hamda ularning o'zlarida ijobiy fazilatlarni shakllantirishga bo'lgan ehtiyojning mavjudligi bilan belgilanadi.

Pedagogika (L.V.Golish va D.T.Saidova⁴, A.D.Goneev¹, T.G.Nikulenko⁵) va ijtimoiy pedagogika (N.I.Nikitina va M.F.Gluxova⁶) sohalaridagi olimlarning fikriga ko'ra, ta'lim muassasalarida ijtimoiy-pedagogik treningni samarali tashkil qilish uchun ushbu jarayoniga proektiv yondashish, o'quvchini o'z shaxsiy tajribasiga tayangan holda o'rgatish, refleksiv anglash va bilish faolligini namoyon qilishini ta'minlash, ijtimoiy tajribasidan foydalanish, u bilan o'zaro do'stona munosabatda bo'lish hamda yaxshi moddiy-texnika bazasining mavjudligi talab qilinadi.

---

⁴Qarang: Голиш Л.В., Саидова Д.Т. Тренинг - форма оперативного повышения квалификации педагогических кадров (В вопросах и ответах): Учебно-методическое пособие. -Т.:ТГЭУ, 2008. -144 с.; Голиш Л.В. Педагогический мониторинг: проектирование и реализация // Проект ТАСИС «Содействие реформированию профессионального образования в Узбекистане». -Т., 2001. -43 с.

¹Qiuung: Гонеев А.Д. Основы коррекционной педагогики Учебное пособие для студентов ИУ.ИС11 псд уч заведений/ Под ред. В.А.Сластенина. -М.: Академия, 2001. -280 с.

(Januig: Никуленко Т.Г. Коррекционная педагогика: Учебное пособие. -Ростов н/Д. Феникс, 2006. -381 с

⁶Qatang: Никитина НИ., Глухова.М.Ф. Методика и технология работы социального педагога. -М.: ВЛАДОС, 2007.

³Qarang: Подласый И.П. Педагогика: в 3-х кн.. кн. 3: Теория и технологии воспитания: учеб, для студентов вузов. -Москва: ВЛАДОС, 2007. 235-236-бетлар.

Proektiv yondashuv trening jarayoniga xuddi loyiha tarzidagi munosabatni shakllantirish orqali tarbiya jarayonining yaxlitligini, uning texnologik tarzda olib borilishini va kutilgan natija bilan yakunlanishini ta'minlaydi. Buning uchun avval korreksiya dan kutiladigan natija va maqsad aniqlanadi, vazifalar belgilanadi. So'ngra belgilangan vazifalarni bajarish uchun korreksiya yo'llari va vositalari tanlanib, kutilayotgan natijaga erishish uchun o'quvchi shaxsining rivojlanish jarayonini boshqarish amalga oshiriladi.

O'quvchini o'z shaxsiy tajribasiga tayangan holda o'rgatish - ijtimoiy pedagogik trening jarayonida modellashtirilgan sharoitda o'quvchi o'z tajribasi va shakllangan ko'nikmalar asosida o'rganadi, u yoki bu fazilat uning xulq-atvoriga aylanib boradi.

Refleksiv anglash - trening jarayonida o'quvchi samarali va samarasiz faoliyat modellarini kuzatish orqali ularni o'zidagi xulq-atvor algoritmlari bilan o'zaro taqqoslash imkoniga ega bo'ladi.

Bilish faolligi - o'quvchi tomonidan u yoki bu fazilatni shakllantirish yoki muammolarni hal qilishning samarali yo'llari va vositalarini o'zi tanlashida, o'z fikr va mulohazalariga ega bo'lishida namoyon bo'ladi. Bilish faolligi yuqori bo'lgan hollarda, zarur didaktik materiallar yetarli bo'lsa, o'quvchida o'z-o'zini korreksiya qilish imkoniyati tug'iladi.

O'quvchining ijtimoiy tajribasidan foydalanish - trening jarayonida o'quvchi o'zining ijtimoiy tajribasi, dunyoqarashi hamda qadriyatlariga tanqidiy nazar bilan qarashi mumkin. Bu hol uni o'z hayotiy tajribasini tahlil qilishiga, tajribaning ijobiy va salbiy jihatlarini aniqlashiga hamda boshqalarning samarali tajribasini o'z faoliyatiga tadbiiq qilishiga imkon beradi.

Ishchanlik muhiti va o'zaro do'stona munosabat o'quvchining trening jarayonida pedagog bilan erkin va samimiy munosabati shakllanishiga, bu jarayonga nisbatan qiziqish va xohishning shakllanishiga ijobiy ta'sir qiladi. Bu shartning bajarilishi trening guruhi bilan ijtimoiy munosabatlarni oson modellashtirishni hamda guruh a'zolarining bir-birlariga o'zaro faol yordam berishlarini ta'minlaydi.

Moddiy-texnika bazasi deganda tarqatma materiallar va ko'rgazmali qurollar, ijtimoiy va kasbiy fazilatlarning trening ishtirokchilari o'z xatti-harakatlarida namoyon bo'lishini kuzatishlari uchun o'quv filmlari va video uskunalar nazarda tutiladi.

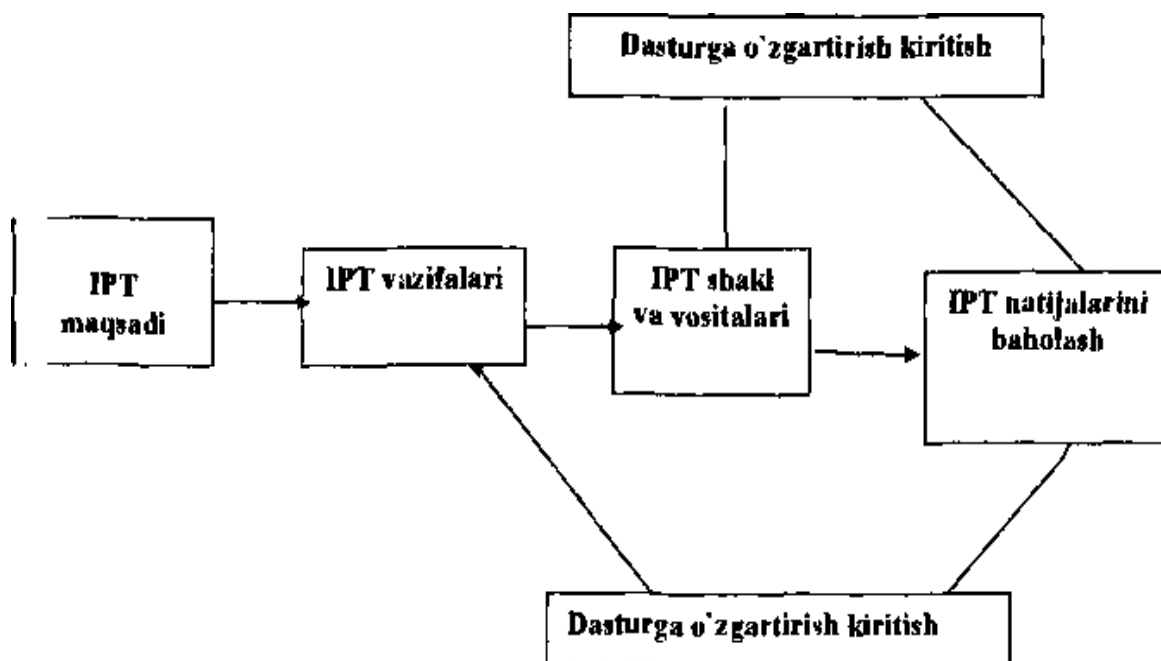
Shunday qilib, ijtimoiy pedagogik trening - pedagogik korreksiyaning guruhli tashkil etilgan shakli bo'lib, imkon qadar qisqa vaqt mobaynida o'quvchilar guruhini muvafaqqiyatli ijtimoiylashuviga yordam beradigan fazilatlar, malakalar va ko'nikmalarni shakllantirish hamda bu fazilatlarni ularning xulq-atvor me'yorlariga aylanishiga yo'naltirilgan, bir-biri bilan o'zaro uzviy bog'liq bo'lgan ta'lim-tarbiyaviy mashg'ulotlar tizimidir.

Ijtimoiy-pedagogik treningni tashkil qilish. Pedagogik korreksiya jarayonida o‘quvchilar bilan ijtimoiy-pedagogik trening tashkil qilishda pedagog yoshlarga o‘zi va boshqalarning imkoniyatlarini baholash, mavjud muammolarni mustaqil yoki guruh a‘zolari bilan hamjihatlikda tahlil qilish va bartaraf etish, mustaqil qaror qabul qilish, o‘z xatti-harakatlarini sodir etishdan oldin tahlil qilish va noto‘g‘ri baholashni o‘rgatadi.

Ta’lim muassasalarida trening mashg‘ulotlarini boshlashdan oldin guruhga kirmoqchi bo‘lgan har bir shaxs to‘g‘risida ma’lumot yig‘iladi va ularda bo‘lajak korreksiyaga nisbatan ijobiy munosabat (ya’ni tarbiyaviy mobillik - maull.) shakllantiriladi.

Ijtimoiy pedagogik trening quyidagi tartibda tashkil qilinishi maqsadga muvofiq hisoblanadi:

- shaxs xulqi yoki faoliyatidagi mavjud muammo (agar shunday muammo mavjud bo‘lsa) aniqlanadi;
- muammoni keltirib chiqarishi mumkin bo‘lgan sabablar aniqlanadi;
- mavjud ma’lumotlar tahlil qilinadi va tahlil natijalariga asoslanib muammoni bartaraf qilish yuzasidan ishchi faraz ilgari suriladi;
- ishchi farazni tekshirish maqsadida qo‘shimcha ma’lumotlar to‘planadi va tahlil qilinadi;
- ishchi faraz o‘z tasdig‘ini topmasa muammo shu tartibda takroran o‘rganib chiqiladi.

2-rasm. Ijtimoiy-pedagogik trening sxemasi

Pedagogik korreksiyaning guruhli shaklda tashkil etilishining samaradorligi guruhning umumiy shakllanganlik darajasini tavsiflovchi me'zonlar aniqligiga, har bir ishtirokchining guruhdagi jtimoiy munosabatlarda tutgan o'rniga hamda pedagog tomonidan mash- g'ulotlar jarayonida qo'llaniladigan metodlarni to'g'ri tanlanishi va ulardan o'rinli foydalanilishiga bog'liq. Ushbu jarayon samaradorligining asosiy sharti - guruh a'zolarining yagona tizimga integratsiyalashuvi bo'lib, pedagog bunga quyidagi yo'l bilan erishishi mumkin:

1. Guruh a'zolariga majmuaviy pedagogik ta'sir etish.
2. Guruh a'zolarining muntazam ravishda va har tomonlama o'zaro g'amxo'rlik qilishlariga erishish.
3. Guruhning ayrim a'zolariga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan vaziyatlarni yaratish.
4. Guruhning o'zi o'zini boshqarish imkoniyatlarini asta sekin kengaytirib borish.
5. Guruh a'zolarining harakatlarini birlashtirish⁷.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.-T.: O'zbekiston, 2003.- 38 b.
2. Abdullaeva Sh. A. O'quvchilarni pedagogik tashxislashda qo'llaniladigan metodlarG'G' Xalq ta'limi, 2003 ,№3, 40-45 b.b.
3. Abdulloh Avloniy. Muxtasari tarixi anbiyo va tarixi islom.-T.: Fan, 1994.- 293b.
4. Klauer K. Pedagogicheskoe diagnostirovanie.-M.: Logos,1999.- 421s.

12-MAVZU: PEDAGOGIK KORREKSIYADA NEYROLINGVISTIK DASTURLASHTIRISH IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH

Asosiy savollar

1. Neyrolingvistik dasturlashtirish to'g'risida umumiy tushunchalar
2. Neyrolingvistik dasturlashtirishning asosiy tamoyillari

Har doim inson atrofidagi odamlarga qanday ta'sir o'tkazishi va ulardan o'zi xohlagan narsaga erishishi uchun texnika va usullarni topishga intilgan. Bugungi kunda mashhur bo'lgan neyro-lingvistik dasturlash ma'lum darajada maxfiylik pardasini ochadi. Bu odamni ma'lum darajada manipulyatsiya qilish mumkin degan fikrga asoslanadi. NLP misollarini hamma joyda kuzatish mumkin.

Insonning aqli bor. Bu ko'pincha ota-onalar, o'qituvchilar va butun jamiyat tomonidan shakllantiriladi. Agar inson qanday dasturlashtirilganligini tushunsangiz, unga ta'sir qilishingiz mumkin. Fikrlash faoliyatining xususiyatlari ham hisobga olinadi. Siz odamni mutlaqo tanimaysiz, lekin uning fikrlash jarayoniga tabiiy ravishda mos keladigan tarzda ta'sir qilishingiz mumkin.

Veb-sayt psixologik yordam sayt ko'plab o'quvchilar ta'sir qilish sirlarini bilishni xohlashlarini tushunadi. Biroq, neyrolingvistik dasturlash doimiy ravishda o'qitilishi kerak, chunki bu nazariyaning izdoshlari ham hali barcha sirlarni ochib berishmagan.

Har kuni inson dasturlash uchun ob'ekt hisoblanadi. U xuddi robot yoki kompyuter kabi dasturlashtirilgan, bu o'ziga emas, balki uni dasturlashtirgan boshqa odamlarga ma'qul. Ular buni qanday qilishadi? Asosiy usullar qo'rquv yoki takrorlashda manipulyatsiyadir. Qo'rqqaningizda, siz o'zingizni boshqarolmaysiz, ya'ni siz odatda qiladigan ishni qilasiz, vahima qo'yasiz. Agar siz doimo bir xil narsani takrorlasangiz, vaqt o'tishi bilan siz bu fikrga ko'nikasiz va ular sizga aytadigan yoki sizga qilgan ishlariga rozi bo'lasiz.

Siz yozma yoki og'zaki so'z bilan ifodalagan g'oya orqali odam muayyan harakatlar uchun dasturlashtirilishi mumkin. Odamga faqat uning boshiga qanday g'oyani ekmoqchi ekanligingizni ayting. Vaqt o'tishi bilan, ongsiz darajada, u buni eslab qoladi va o'rnatilgan fikrga muvofiq harakat qiladi. Bu erda printsip qo'llaniladi: siz qilayotgan, ko'rgan, gapirgan, eshitgan va hokazolar sizning kelajagingizni shakllantiradi. Va bu erda kelajak so'zlar yordamida shakllanadi, uning ma'nosini siz boshqa odamning boshiga kiritmoqchisiz.

Aksariyat odamlar aniq vaziyatni - falsafiy fikrni emas, balki sodir bo'layotgan voqealarning rasmini yoki tasvirini osonroq idrok etadilar. Boshqacha qilib aytganda, rasmni ko'rsatish yoki odam uni eslab qoladigan va ongsizligida qoladigan shunday vaziyatni yaratish yaxshiroqdir.

Bundan tashqari, odamlar uzoq nutqlarni yoki matnlarni yoqtirmaydilar. Qisqa iboralar, shiorlar yoki iboralar esda qolarliroq. Shuning uchun, agar siz odamlarga so'z bilan ta'sir qilmoqchi bo'lsangiz, aniq va aniq tildan foydalanib, kamroq gapiring.

Neyro-lingvistik dasturlash nima?

Neyro-lingvistik dasturlash (NLP) - bu yaqinda paydo bo'lgan tushuncha bo'lib, u asosan insonning fikrlash faoliyatiga kerakli harakatlarni amalga oshirishga kirishadigan tarzda ta'sir qiladigan texnika va texnikalar to'plamini anglatadi. Odatda odamlar boshqa odamlarni boshqarish va manipulyatsiya qilish istagi bilan NLPga murojaat qilishadi. Aslida, psixologlar ushbu usullarning samaradorligiga shubha

qilishadi. Albatta, inson o'z xohishiga qarshi ta'sir qilishi mumkin. Biroq, u erkin odam bo'lishda davom etmoqda. Agar u hushyor bo'lib qolsa va taslim bo'lishni istamasa, unda hech qanday NLP texnikasi ishlamaydi.

Dastlab, Neyro-lingvistik dasturlash insonning o'zini o'zgartirishga qaratilgan edi. Inson muvaffaqiyatga erisha oladi va agar foydalansa, o'z hayotini o'zi yoqtirgandek qiladi maxsus texnikalar va o'ziga ta'sir qila boshlaydi.

NLP-da qo'llaniladigan ko'plab texnikalar mavjud, ulardan ba'zilari mashhur:

1. **So'zdan foydalanish.** Odamlar bu so'zning ma'nosini hali to'liq anglab etishmagan, bu aslida juda kuchli ta'sir ko'rsatadi.
2. **Og'zaki bo'lmagan darajada sozlash.**

Har bir o'quvchi tushunishi kerakki, uning miyasi ma'lum naqshlar, stereotiplar, e'tiqodlar, qo'rquvlar, komplekslar, his-tuyg'ular, tajriba va boshqalar joylashtirilgan kompyuter turidir. Bularning barchasi endi insonning xulq-atvoriga, uning tanlov qilish va tanlash strategiyasiga ta'sir qiladi. qarorlar, uning turmush tarzi va hokazo. Agar inson o'z hayotidan yoki o'zidan norozi bo'lsa, unda u, birinchi navbatda, barcha muammolar uning boshida ekanligini tushunishi kerak. Odamni harakat qilishdan baxtsiz qilgan boshqa dasturlarni oldini olish uchun siz o'zingizni sozlash uchun maxsus usullardan foydalanishingiz mumkin.

Neyro-lingvistik dasturlash usullari

Neyro-lingvistik dasturlash Bandler, Erikson va Grinder tomonidan ishlab chiqilgan. Dastlab, psixiatriya amaliyotida qo'rquv, fobiya, stressli vaziyatlar va boshqalarni yo'q qilish uchun usullar qo'llanilgan. Biroq, NLP mashhurlik kasb etdi. oddiy odamlar ular ham o'zlarining ongsizligiga mustaqil ravishda ta'sir qilishni xohlashdi.

Boshqalarga neyrolingvistik ta'sir natijasida yuzaga keladigan oqibatlar uchun javobgarlikni o'z zimmangizga olishingiz kerak. NLP texnikasi ham foydali, ham zararli bo'lishi mumkin.

Reklama texnikasi juda keng tarqalgan bo'lib, bu erda mutaxassislar barcha to'siqlarni va himoya psixologik mexanizmlarini chetlab o'tishga harakat qilishadi. Avvalo, odam ma'lumotni qanday qabul qilishi hisobga olinadi va keyin tegishli so'zlar allaqachon qo'llaniladi:

- **Vizual tasvirlarga** (ma'lumotni asosan ko'zlari bilan idrok etadigan odamlar) "qarang", "e'tibor bering", "nigohingizni aylantiring" kabi so'zlar ta'sir qiladi.
- **Audiallarga** (asosan ma'lumotni quloqlari orqali qabul qiladigan odamlarga) "tinglash", "eshitish", "tinglash" kabi so'zlar ta'sir qiladi.

- **Kinestetik** (ma'lumotni taktil sezgilar orqali qabul qiladigan odamlar) "tegish", "yumshoq", "his qilish" kabi so'zlar bilan ta'sirlanadi.

Neyro-lingvistik dasturlash inson hayotini o'zgartirishi mumkin. Bularning barchasi insonning kuchlarni qanday yo'naltirishiga bog'liq. Siz qo'rquv va salbiy his-tuyg'ulardan xalos bo'lishingiz mumkin. Siz o'zingizning hurmatingizni oshirishingiz mumkin. Muvaffaqiyatli muloqot qilish uchun yangi ko'nikmalarni rivojlantirishingiz mumkin. Muayyan hodisalarga yoki umuman hayotga munosabatingizni o'zgartirishingiz mumkin.

Rashk tuyg'usining paydo bo'lishi misolidan foydalanib, neyrolingvistik dasturlash qanday ishlashini ko'rib chiqaylik:

1. Birinchidan, odam sherigining xiyonatining rasmlarini tasavvur qiladi. Ya'ni, vizual kanal mavjud.
2. Keyin odam xiyonat paytida (eshitish kanali) nola va xo'rsinishlarini tasavvur qila boshlaydi.
3. Rashk rivojlanadi (kinestetik kanal).
Sizning his-tuyg'ularingizni o'zgartirish uchun birinchi yoki ikkinchi bosqichda skriptni o'zgartirishingiz kerak:

1. Misol uchun, vizualizatsiya bosqichida siz rasmlarning yolg'on, isbotlanmagan, yolg'on ekanligini bilishingiz kerak.
2. Eshitish idroki bosqichida siz sevishganlar hazil dasturi yoki multfilm musiqasi bilan jinsiy aloqada bo'lishlarini tasavvur qilishingiz kerak.
3. Uchinchi bosqichda, agar dastlabki ikki bosqich to'g'ri bajarilgan bo'lsa, rashk paydo bo'lmaydi.

NLP sizning maqsadingizga erishishga imkon beradigan ko'plab usullarni taklif qiladi. Mana ulardan ba'zilari:

- "Filmni yoqing" - qo'yib yuborish yoki biron bir xotirani unutish kerak bo'lganda. Har safar xotiralar rasmini butunlay yo'qolguncha yorqinroq va yorqinroq qilish kerak.
- Unutilgan narsalarni eslab qolish uchun siz xotirani imkon qadar tez-tez boshingizda aylanib chiqishingiz, "bo'rttirib yuborishingiz", nima bo'lganligi haqida taxminlar qilishingiz kerak, xotira o'chirilguncha buni bajaring.
- "Yigirma yildan keyin" - hozirgi tajribalarning kuchini kamaytirish kerak bo'lganda. Buning uchun yigirma yil o'tgach, o'zingizni, joyni yoki boshqa odamni tasavvur qilishingiz va unga nisbatan qanday his-tuyg'ularga ega ekanligingizga (vaziyatga) e'tibor berishingiz kerak.

NLP-ning muhim usuli - bu munosabatlar - odamni suhbatdosh bilan ishonch va xayrixohlik bilan aloqa o'rnatish uchun unga moslashtirish. Bu odamning pozasini olish, imo-ishoralari va yuz ifodalarini bajarish orqali amalga oshiriladi.

Neyro-lingvistik dasturlash odamlarni xuddi istalgan natijaga erishilgandek harakat qilishga taklif qiladi. Bu odamga ko'plab qisqichlardan va ichki qo'rquvlardan xalos bo'lishga imkon beradi. Inson hozirgi paytda eng foydali harakatni amalga oshiradi va har doim yaxshi niyatlardan kelib chiqadi, deb ishoniladi. Salbiy natija yomon narsa emas, balki insonning keyingi safar boshqacha harakat qilish qobiliyatini ko'rsatadi, chunki u salohiyatga ega.

NLP ning yana bir usuli - bu "Anchor" - bu odam o'zida yoki boshqa shaxsda shartli stimulyordamida ma'lum bir holatni keltirib chiqarishni xohlasa. Demak, odam boshdan kechirayotganda doimiy ravishda qandaydir harakatni bajaradi, biror so'z aytadi yoki biror narsani kuzatadi ijobiy his-tuyg'ular. Ushbu jarayonni bir necha marta takrorlagandan so'ng, siz shunchaki bir so'z aytishingiz, harakat qilishingiz yoki ob'ektga qarashingiz mumkin, shunda ijobiy his-tuyg'ular paydo bo'ladi. shartli refleksi.

Neyro-lingvistik dasturlash misollari

Neyro-lingvistik dasturlash odamlar ta'sir qilishni va kerakli natijalarga erishishni xohlaydigan ish joyida mashhurlikka erishdi. Shunday qilib, eng mashhur sohalar menejment, savdo, reklama va hatto siyosatdir. Biroq, NLP-dan foydalanadigan odamlar bor sevgi munosabatlari, shuning uchun, masalan, pikap kabi yo'nalish ma'lum, qaysi taklif etadi turli yo'llar bilan qizlarni tezda jalb qilish.

Nima uchun odamlarni biror narsa uchun dasturlashtiring? Har bir inson boshqalarga ta'sir o'tkazishni xohlaydi, shunda ular o'zi xohlagan narsani qiladilar. Albatta, faqat bir nechtasi bunday ta'sirga ega. Ammo agar siz qattiq harakat qilsangiz, o'zingiz boshqalar bilan bunday aloqaga yaqinlasha olasiz, shunda ular sizning istaklaringizni amalga oshirishni boshlaydilar.

O'z so'zlaringiz bilan odamlarni qanday dasturlash mumkin? Eng oddiy va oson qoida: faqat sizning xohishingizga bevosita tegishli bo'lgan narsani aytishingiz kerak. Bajarishni istamagan narsangizni aytmang. Esda tutingki, sizning barcha so'zlaringiz suhbatdoshingizning boshida muhrlangan va keyin uning harakatlari orqali amalga oshiriladigan dasturlardir. Nima xohlaysiz? Siz nima haqida gapiryapsiz. Qolgan hamma narsani unut. Hayotingizda nimani ko'rishni xohlamasligingiz haqida bir og'iz so'z aytmang.

Haqiqatan ham odamni shu tarzda dasturlash mumkinmi? mumkin. Axir, ular "agar siz boshqalarga uning cho'chqa ekanligini doimo aytsangiz, u tez orada xirillab qoladi", deyishadi. Xuddi shu tamoyil bu erda qo'llaniladi: siz doimo bir xil narsa

haqida gapirasiz, bu sizning xohishingizni amalga oshirish uchun odamni qanday dasturlashtirasiz. Va dastlab odam sizga bo'ysunishni istamasligi haqida tashvishlanmang. Boshida har doim qarshilik bo'ladi. Ammo keyin odam siz aytgan fikrga o'rganib qoladi, shundan so'ng u siz uni dasturlashtirgan narsalar haqida o'ylashni boshlaydi.

Natija

Neyro-lingvistik dasturlash ko'plab texnika va fokuslarni taklif qiladi. Bu guru bo'lish va o'z hayotini ham, bironing hayotini ham boshqara olish uchun o'rganishingiz kerak bo'lgan alohida yo'nalish.

NLP hozirgacha mavjud bo'lgan eng mashhur sohalardan biridir amaliy psixologiya. Uni qo'llash doirasi juda keng: psixoterapiya, tibbiyot, marketing, siyosiy va pedagogika, biznes, reklama.

Boshqa ko'pgina amaliy yo'naltirilgan psixologik fanlardan farqli o'laroq, NLP operatsion o'zgarishlarni ta'minlaydi, individual shaxs va umuman jamiyat muammolarini hal qiladi. Shu bilan birga, hamma narsa so'zsiz samarali ekologik rejimda amalga oshiriladi.

Neyro-lingvistik dasturlashga kirish

NLP san'atning bir turi, mukammallik ilmi, yutuqlarni o'rganish natijasi ekanligidan boshlash kerak. taniqli shaxslar turli xil Yaxshi xabar shundaki, shunday aloqa maxorati hamma o'zlashtira oladi. Sizda faqat o'z malakangizni oshirish istagi bo'lishi kerak

Neyro-lingvistik dasturlash: bu nima?

Aloqa, ta'lim, biznes, terapiya sohasida NLP tomonidan yaratilgan turli xil mukammallik modellari mavjud. Neyro-lingvistik dasturlash (NLP) - bu odamlar o'zlarining noyob hayotiy tajribalarini qanday tuzishning o'ziga xos modeli. Aytishimiz mumkinki, bu eng murakkab, ammo o'ziga xos aloqa va inson fikrlari tizimini tashkil qilish, tushunishning ko'p usullaridan biri.

NLP: kelib chiqish tarixi

Bu 70-yillarning boshlarida paydo bo'lgan, D. Grinder (o'sha paytda Santa-Kruzdagi Kaliforniya universiteti tilshunoslik kafedrasida dotsenti) va R. Bandler (u erda - psixologiya talabasi) o'rtasidagi hamkorlik natijasi edi. psixoterapiyaga juda ishtiyoqli. Ular birgalikda 3 ta buyuk psixoterapevtning faoliyatini tekshirdilar: V. Satir (oilaviy terapevt, u boshqa mutaxassislar umidsiz deb hisoblagan ishlarni oldi), F. Perls (psixoterapiya innovatori, Gestalt terapiya maktabi asoschisi), M. Erikson (dunyoga mashhur). gipnoterapevt).

Grinder va Bandler yuqoridagi psixoterapevtlar tomonidan qo'llaniladigan naqshlarni (shablonlarni) ochib berishdi, ularni hal qilishdi va keyinchalik shaxsiy o'zgarishlarda ham, tezlashtirilgan o'rganishning bir qismi sifatida ham, hatto ko'proq hayot zavqini olish uchun ham foydalanish mumkin bo'lgan juda oqlangan modelni yaratdilar.

Richard va Jon o'sha paytda G. Beytson (ingliz antropologi) yonida yashagan. U tizimlar nazariyasi va aloqa bo'yicha ishlar muallifi edi. Uning ilmiy qiziqishlari juda keng edi: kibernetika, psixoterapiya, biologiya, antropologiya. U ko'pchilikka shizofreniyadagi 2-bo'g'in nazariyasi bilan tanilgan. Batesonning NLPga qo'shgan hissi juda katta.

NLP bir-birini to'ldiruvchi ikkita usulda rivojlandi: har qanday sohada mukammallik namunalarni kashf qilish jarayoni sifatida inson hayoti va qanchalik etarli samarali usul taniqli odamlar tomonidan qo'llaniladigan muloqot va fikrlash.

1977 yilda Grinder va Bandler Amerikada bir qator muvaffaqiyatli ommaviy seminarlar o'tkazdilar. Ushbu san'at jadal sur'atlar bilan tarqalmoqda, buning isboti shundaki, bugungi kunga qadar 100 mingga yaqin kishi u yoki bu shaklda ta'lim olgan.

Ko'rib chiqilayotgan fan nomining kelib chiqishi

Neyro-lingvistik dasturlash: bu atamaga kiritilgan so'zlarning ma'nosiga asoslanib, bu nima? "Neyro" so'zi inson xatti-harakati ko'rish, ta'm, hidlash, teginish, eshitish va his qilish kabi nevrologik jarayonlarda paydo bo'lishi haqidagi asosiy g'oyani anglatadi. Aql va tana ajralmas birlikni - insonni tashkil qiladi.

Ismning "lingvistik" komponenti o'z fikrlarini tartibga solish, boshqa odamlar bilan muloqot qilish imkoniyatiga ega bo'lish uchun o'z xatti-harakatlarini tartibga solish uchun tildan foydalanishni ko'rsatadi.

"Dasturlash" insonning istalgan natijaga erishish uchun o'z harakatlarini, g'oyalarini qanday tashkil qilishini ko'rsatadi.

NLP asoslari: Xaritalar, filtrlar, ramkalar

Hamma odamlar atrofimizdagi dunyoni idrok etish, uni o'rganish, o'zgartirish uchun his-tuyg'ulardan foydalanadilar. Dunyo hissiy ko'rinishlarning cheksiz xilma-xilligi, ammo odamlar uning faqat kichik bir qismini idrok etishlari mumkin. Qabul qilingan ma'lumotlar keyinchalik filtrlanadi noyob tajriba, til, qadriyatlar, taxminlar, madaniyat, e'tiqodlar, qiziqishlar. Har bir inson faqat shaxsiy hissiy taassurotlar,

individual tajriba asosida qurilgan o'ziga xos voqelikda yashaydi. Uning xatti-harakatlari u idrok qilgan narsaga - dunyoning shaxsiy modeliga asoslanadi.

Atrofimizdagi dunyo shunchalik keng ko'lamli va boyki, odamlar uni tushunish uchun uni soddalashtirishga majbur. Yaxshi namuna bu yaratilishdir geografik xaritalar. Ular tanlab olishadi: ular ma'lumotni olib yurishadi va shu bilan birga uni sog'inadilar, ammo ular hali ham hududni o'rganish jarayonida beqiyos yordamchi sifatida harakat qilishadi. Inson qayerdan olishni istayotganini bilishidan, u qanday xarita tuzishiga ham bog'liq.

Odamlar ko'plab tabiiy, zarur, foydali filtrlar bilan jihozlangan. Til - bu haqiqiy dunyodan ajratilgan muayyan shaxsning fikrlari, kechinmalarining filtri, xaritasi.

Neyro-lingvistik dasturlash asoslari - Behavioral Framework. Bu inson harakatini tushunishdir. Shunday qilib, birinchi ramka aniq bir muammoga emas, balki natijaga qaratilgan. Bu shuni anglatadiki, sub'ekt intilish uchun biror narsa qidiradi, keyin mos echimlarni topadi va keyinchalik maqsadga erishish uchun ularni qo'llaydi. Muammoga e'tibor berish ko'pincha "ayb doirasi" deb ataladi. U istalgan natijaga erishish mumkin emasligining mavjud sabablarini chuqur tahlil qilishdan iborat.

Keyingi ramka (ikkinchi) "nima uchun?" emas, balki "qanday?" Degan savolni berishdir. Bu mavzuni muammoning tuzilishidan xabardor bo'lishiga olib keladi.

Uchinchi ramkaning mohiyati muvaffaqiyatsizlik o'rniga qayta aloqadir. Muvaffaqiyatsizlik degan narsa yo'q, faqat natijalar. Birinchisi, ikkinchisini tasvirlash usuli. Fikr-mulohaza maqsadni ushlab turadi

To'rtinchi ramka zarurat emas, balki imkoniyatni hisobga olgan holda. Diqqat insonni cheklaydigan mavjud holatlarga emas, balki mumkin bo'lgan harakatlarga qaratilishi kerak.

Bundan tashqari, NLP qiziqishni, da'vo o'rniga ajablanishni ma'qullaydi. Bir qarashda yetarli oddiy fikr lekin bu juda chuqur ma'noga ega.

Yana bir foydali fikr - bu inson o'z maqsadiga erishish uchun zarur bo'lgan ichki resurslarni yaratish imkoniyati. Harakatlarning to'g'riligiga ishonish, aksincha, muvaffaqiyatga erishishga yordam beradi. Bu Neyrolingvistik dasturlashdan boshqa narsa emas. Bu nima ekanligi allaqachon aniq bo'ldi, shuning uchun uning usullari va usullarini ko'rib chiqishga o'tishga arziydi.

NLP usullari

Bular neyrolingvistik dasturlashdan foydalanishning asosiy nazariy, amaliy jihatlari. Bularga quyidagilar kiradi:

- ankraj;
  - submodallikni tahrirlash;
  - chayqalish usullari;
  - obsesif, muammoli, fobik sharoitlar bilan ishlash.
- Bular Neyrolingvistik dasturlashning asosiy usullari.

Voqea haqidagi tasavvurni o'zgartirish

Bu mashqlardan biri eng oddiy texnika neyrolingvistik dasturlash. Masalan, hasad. U ketma-ket 3 bosqichda davom etadi: vizualizatsiya (xiyonat sahnasini tasavvur qilish), keyin eshitish (xiyonat sahnasining ovozi hamrohligini ifodalash) va oxirida - kinestetik idrok (xiyonatning salbiy hissi paydo bo'lishi).

Ushbu texnikaning mohiyati bosqichlardan birini buzishdir. Ushbu misolda, bu birinchi bosqichda xiyonat sahnasi uzoqqa cho'zilganligiga ishonch bo'lishi mumkin, ikkinchidan - uni kulgili musiqa jo'rligida taqdim etish, bu butun rasmni idrok etishning o'zgarishiga olib keladi. uchinchi bosqichda butun (bu kulgili bo'ladi). Neyro lingvistik dasturlash shunday ishlaydi. Eng xilma-xil misollarni keltirish mumkin: xayoliy kasallik, fotografik xotiraning kuchi va boshqalar.

Pedagogika NLPni qo'llash sohasi sifatida

Yuqorida aytib o'tilganidek, mavjud ko'p miqdorda neyrolingvistik dasturlash qo'llaniladigan sohalar. Trening usullari, NLP texnikasi yordamida ham amalga oshirilishi mumkin.

Olimlarning ta'kidlashicha, neyrolingvistik dasturlash orqali maktab materialining muhim qismini maktab fobiyalari shakllanmasdan, asosan o'quvchilar qobiliyatlarini rivojlantirish hisobiga tezroq, samaraliroq o'zlashtirish mumkin. Bularning barchasi bilan bu jarayon juda hayajonli. Bu har qanday o'quv faoliyatiga tegishli.

Maktab o'z mulkiga ega noyob madaniyat, bu og'zaki bo'lmagan muloqotning o'ziga xos naqshlariga ega bo'lgan bir nechta submadaniyatlardan tashkil topgan.

Maktab ta'lim darajalari tabaqalashtirilganligi sababli ularning har biri o'ziga xos samarali ta'lim uslublarini yaratadi. Ushbu darajalar toifalarga bo'lingan:

1. Boshlang'ich maktab. 6 yoshida bolalar bog'chaning devorlarini tark etib, kinestetik mavjudot sifatida 1-sinfga kirishadi. O'qituvchilar bolalar nimani qabul qilishlarini bilishadi haqiqiy dunyo teginish, hidlash, ta'm va boshqalar orqali. Boshlang'ich maktabda odatiy amaliyot protseduralardan o'tishdir - kinestetik o'rganish.

2. *Oliy maktab*. 3-sinf dan boshlab o'quv jarayoniga tuzatishlar kiritiladi: kinestetik idrokdan eshitishga o'tish. Ushbu o'tishga moslashish qiyin bo'lgan bolalar o'qishni tugatish uchun qoldiriladi yoki ular maxsus sinflarga o'tkaziladi.

3. *O'rta maktab o'quvchilari*. Eshitishdan vizual idrok etishga yana bir o'tish amalga oshirilmoqda. Maktab materialining taqdimoti ko'proq ramziy, mavhum, grafik bo'ladi.

Bular Neyrolingvistik dasturlash asoslari.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.-T.: O'zbekiston, 2003.- 38 b.
2. Abdullaeva Sh. A. O'quvchilarni pedagogik tashxislashda qo'llaniladigan metodlarG'G' Xalq ta'limi, 2003 ,№3, 40-45 b.b.
3. Abdulloh Avloniy. Muxtasari tarixi anbiyo va tarixi islom.-T.: Fan, 1994.- 293b.
4. Klauer K. Pedagogicheskoe diagnostirovanie.-M.: Logos,1999.- 421s.

14-MAVZU: SHAXSIY FAOLIYAT SAMARADORLIGINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASI. PEDAGOGIK KORREKSIYANI SAMARALI TASHKIL ETISHNING SHART-SHAROITLARI

Asosiy savollar

1. **Shaxsiy faoliyat samaradorligini oshirish texnologiyasining tayyorgarlik ko'rish fazasi**
2. **Shaxsiy faoliyat samaradorligini oshirish texnologiyasining tayyorgarlik ko'rish fazasi mazmuni**
3. **Shaxsiy faoliyat samaradorligini oshirish texnologiyasining asosiy fazasi**
4. **Pedagoglarni diagnostik va korrektsion faoliyatga tayyorlash texnologiyasi**

O'quvchilar bilan pedagogik korrektsiyani samarali tashkil qilish uchun pedagogdan mazkur faoliyatga tizimli yondashish talab etiladi. Pedagogik korrektsiyada ushbu yondashish shaxsiy faoliyat samaradorligini oshirish texnologiyasini qo'llash orqali amalga oshirish mumkin.

Shaxsiy faoliyat samaradorligini oshirish texnologiyasi bir necha inzndan iborat bo'lib, o'quvchilar bilan korrektsion-rivojlantiruvchi liulliirlarni boshlashga tayyorgarlik ko'rish fazasi, bevosita korrektsiya (\n livojlantirish) fazasi hamda korrektsiya ishlarini yakunlash fazasini o z ichiga oladi. Ushbu fazalaming barchasi

o'zaro bog'liq bo'lgan va nuqsonli ketma-ketlikda joylashgan tarkibiy qismlardan, ushbu qismlarni maxsus tashkil qilinadigan tadbirlardan iborat bo'ladi. Korrektsion tadbirlar, o'z navbatida bosqichma-bosqich va maqsadga yo'naltirilgan Koldii tashkil etiladi.

Odatda pedagogik korrektsiyada shaxsiy faoliyat samaradorligini oshirish texnologiyasini pedagog hamda o'quvchi o'rtasidagi mavjud ijtimoiy to'siqlarni kamaytirishdan boshlanishi (agar shunday to'siqlar mavjud bo'lsa, albatta) maqsadga muvofiq hisoblanadi.

2) Tayyorgarlik ko'rish fazasida korrektsion-rivojlantiruvchi faoliyatni o'tkazish qay darajada zarur va maqsadga muvofiq ekanligini aniqlab olish kerak bo'ladi. Buning uchun shaxsning o'ziga hos xususiyatlari, uning xulqidagi bartaraf qilinishi kerak bo'lgan illatlar va o'zgartirilishi kerak bo'lgan sifatlar, mazkur tadbirlardan kutiladigan natija, o'quvchining bo'lajak o'zgarishlarga tayyorligi hamda korrektsion faoliyatni olib borish yo'nalishi majmu'aviy diagnostika natijalariga asoslanib aniqlanishi kerak bo'ladi.

O'quvchilarni majmu'aviy diagnostika qilish ta'lim va tarbiya jarayonida amalga oshiriladi. Ba'zi pedagog-o'qituvchilar o'z o'quvchilarini o'rganishlari uchun hech qanday maxsus tadqiqotlarning keragi yo'q, deb hisoblaydilar. Biroq masalaga bunday yondashish o'qituvchilarning o'z o'quvchilari to'g'risida faqatgina yuzaki ma'lumotlarga ega bo'lishlarini ta'minlashi mumkin.

3) Ta'lim muassasalari o'quvchi-yoshlarining individual xususiyatlarini va tafakkur strategiyalarini o'rganish, ularda ijtimoiy va kasbiy zarur sifatning shakllanganlik darajalarini pedagogik va psixologik diagnostika metodlari yordamida aniqlanib, olingan natijalarga asosan o'quvchilar bilan o'tkaziladigan korrektsion-rivojlantiruvchi tadbirlar rejalashtiriladi. Bunda korrektsion faoliyatni tashkil qilishda zarur bo'lgan moddiy-texnika bazasining holatini aniqlash, muammo va farazdan kelib chiqqan holda o'tkaziladigan tadbirlarning maqsadi va vazifalarini belgilash, erishish maqsad qitlingan natijani ko'ra bilish, ko'zlangan natijaga erishish yo'llari va vositalarini tanlash, tadbirlar mazmunini belgilash va faqat shundan so'nggina ushbu faoliyatni tashkil qilishga kirishish maqsadga muvofiq bo'ladi.

4) Pedagogik korrektsiyaga tizimli yondashilsa, ushbu keltirilgan bosqichlar shu tizimning tarkibiy qismlarini tashkil etadi. Ko'rgazmali tarzda ifodalanadigan bo'lsa, korrektsion-rivojlantiruvchi ishga tayyorgarlik ko'rish fazasi, M.A. Churkina¹ taklif qilgan qoidalar asosida quyidagi ko'rinishda aks ettirilishi mumkin.

Shaxsiy faoliyat samaradorligini oshirish texnologiyasining tayyorgarlik ko'rish fazasi mazmuni:

№	Tayyorgarlik ko'rish fazasining bosqichlari	Tayyorgarlik ko'rish fazasida 1 aniqlanishi kerak bo'lgan masalalar 1
1.	Majmuaviy diagnostika natijalari tahlili	Xulqdagi tuzatilishi kerak bo'lgan illatlar va rivojlantirilishi kerak bo'lgan sifatlar qaysilar?
2.	Korreksiyadan kutiladigan natija	Konektsiya orqali qanday natijaga] erishmoqchimizq Biz qanday o'zgarishlarga erishmoqchimiz?
3.	Korreksiyadan maqsad	Kitni o'zgartirmoqchimiz. Nimaga erishmoqchimiz. Nima sababdan o'zgartirmoqchimiz. Qanday o'zgarishlar sodir bo'lishi kerak
4.	O'quvchi xulqida korreksion o'zgarishlar bo'lishiga ehtiyoj	Pedagogik korreksiya yordamida qaysi muammolarni hal qilish mumkin? Pedagogik korreksiya qanday masalalarni echishi mumkin. Korreksiya nima uchun? kerak
5.	O'quvchi(lar)ni korreksiyadan kutilayotgan natijalar bilan tanishtirish	O'quvchilarda qanday fazilatlarini shakllantirishq O'quvchilar qanday natijaga erishishni hohlaydilar? O'quvchilar qanday natijaga erishishlari mumkin
6	Pedagogik korreksiyaga nisbatan o'quvchi(lar)ning munosabati	O'quvchilar korreksiyaga tayyormiq Ularda bo'lgan o'zgarishlarga ehtiyoj mavjudmi? Ular ayni vaqtda qanday ko'nikma va malakalarga egalar?
7	Korreksion tadbirlarni o'tkazish uchun moddiy-texnik bazasini o'rganish	Pedagogik korreksiya uchun nimalar zarur. Pedagog qanday tarqatma materiallar va ma'lumotlar bazasiga ega bo'lishi kerak?
8	Korreksiyadan kutilayotgan natija va maqsadiga muvofiq bajariladigan vazifalar	O'quvchilarda qaysi fazilatlar shakllantiriladiq Ular qanday natijalarga erishadilarq Buning uchun ular qanday
9	Pedagogik korreksiya natijalarini baholash mezonlari	Korreksiya maqsadiga erishganimizni qanday qilib bilishimiz mumkinq Korreksiya natijalarini taqqoslashimiz uchun qaysi me'zonlarga asoslanishimiz

10	Pedagogik korrektsiya mazmunini belgilash	Qaysi fazilatni shakllantiramizq Qanday ketma-ketlikda ishni tashkil qilishimiz mumkin. Texnologikjarayonni tashkil qilishga qanday yondashish kerak.
11	Pedagogik korrektsiya xaritasini tayyorlash	Korrektsiya tadbirlari qanday ketma-ketlikda, qaysi usul va vositalar yordamida, qachon, qaerda va qanday shaklda o'lasiladi.

5) Pedagogik korrektsiya samaradorligi quyidagi shartlaming bajarilishiga bog'liq:

- Muammoning mavjudligi
- Muammoning pedagogik korrektsiya yordamida bartaraf qilish nnkoniyatining mavjudligi.
- Muammoni bartaraf qilinishiga nisbatan o'quvchida turg'un xohish yoki ehtiyojning mavjudligi.
- Pedagogning pedagogik korrektsiya metod, usul va vositalarini bilishi hamda to' g'ri qo'llay olishi.

Muammoning mavjudligi hamda uning mazmunini to'liq o'rganish juda muhimdir. Bu shartning bajarilishi korrektsiya ishini tashkil qilish, rejalashtirish hamda shakl, metod va vositalarining to'g'ri tanlanishini ta'minlaydi.

Keyingi qadam - ehtiyojlami tahlil qilish bo'lib, bu bosqichning to'g'ri tashkil qilinishi tarbiyaviy-korreksion faoliyatning muvafaqqiyati garovidir. Ehtiyojlar tahlilida quyidagi masalalarga ahamiyat berilishi kerak bo'ladi:

- O'quvchida tuzatilishi va rivojlantirilishi kerak bo'lgan hislatlar to'g'risida tushunchaning mavjudligi.
- O'quvchida ijtimoiy va kasbiy zarur sifatlarning shakllanganlik darajalari.
- Ijtimoiy va kasbiy zarur sifatlami shakllanishining o'quvchi shaxsi kamolotidagi ahamiyati.

O'quvchida muammoni bartaraf qilinishiga nisbatan turg'un hohish yoki ehtiyojning shakllanganligi korrektsion-rivojlantiruvchi faoliyat maqsadi, mazniuni hamda o'tkazish texnologiyasini yuqori darajada aniqlik bilan belgilashga imkon beradi. Kasbiy pedagogika fanida shaxsdagi ushbu holatni tarbiyalash tarbiyaviy mobillik deyiladi.O'quvchining pedagogik korrektsiya ta'sirlariga tarbiyaviy mobillikni shakllanganligi maxsus so'rov varaqasi yordamida aniqlanishi mumkin.

6) Shaxsiy faoliyat samaradorligini oshirish texnologiyasining asosiy fazasi:

Pedagogik korrektsiyaning asosiy fazasida bevosita korrektsion- yo'naltiruvchi ish o'tkazilib, u quyidagi ketma-ketliklardan iborat bo'ladi:

- O'quvchi(lar) bilan birgalikda mavjud muammo yoki muammoli vaziyat(lar)ni

tahlil qilish.

- Muammo(lar)ni ratsionallashtirish, ya'ni maqsadga muvofiq yechim yo'l(lar)ini ko'rib chiqib eng optimal yechim yo'lini tanlash.
- Korrektsiyaning shakl hamda metodlarini tanlash va o'tkazishda o'quvchining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish.

O'quvchi(lar) bilan birgalikda mavjud muammo yoki muammoli vaziyatlarni taxlil qilish bosqichida, pedagogik korrektsiyaning •пиццudorligini oshirish maqsadida, o'quvchi shaxsining o'ziga hos Mimimviitliuini hisobga olgan holda, quyidagi ishlar amalga oshiriladi:

- individual suhbat jarayonida o'quvchida qaysi modallik operatori (vi ziiiiil. audial yoki kinestetik) etakchi ekanligi aniqlanadi;
- diagnostika natijalariga asoslangan holda, o'quvchidagi muammoli vaziyat inikon qadar aniq va qisqa jumla bilan ifodalanadi. Bunda muammoning kelib chiqish sabablari, uni o'quvchining kelajakdagi faoliyatiga qay darajada salbiy ta'sir qilishi mumkinligi aniqlanadi;
- o'quvchining hozirgi muammoli holati (HMH) hamda uning o'zi erishishni istagan holati (EIH) so'z bilan, aniq va tushunarli qilib, yozma ravishda ifodalanadi;
- agar zarur fazilatlamini shakllantirish imkoni bo'lmasa, u holda rivojlantirish mumkin bo'lgan kompensator sifatlarni rivojlantirish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi;
- o'quvchining o'zini-o'zi baholashi hamda uning bo'lg'usi korrektsion o'zgarishlarga munosabati o'rganiladi.

7) Pedagogik korrektsiya jarayonida muammoli vaziyatlarni tahlil qilish ikki bosqichda amalga oshirish mumkin bo'lib, bu bosqichlar mos ravishda “birlamchi tahlil” va “ikkilamchi tahlil” deb yuritiladi.

Muammoli vaziyatning birlamchi tahlili o'quvchiga quyidagi savollarni berish orqali amalga oshiriladi.

- muammo qachon paydo bo'lgan
- muammo qaerda va qanday hollarda (vaziyatlarda) paydo bo'lgan
- muammo qanday ko'rinishda namoyon bo'ladi
- muammo kim bilan muloqotga kirishganingizda paydo bo'lgan
- muammo qanday vaziyatlarda paydo bo'ladi
- muammo faoliyatingizda nimani boshqacha bajarishingizga majbur qiladi
- muammoning bartaraf qilinishi Sizning faoliyatingiz samaradorligi uchun qay darajada muhim
- muammoni qaysi usullar bilan bartaraf qilish mumkin, deb hisoblaysiz
- muammo bartaraf qilinganligini qanday qilib bilishingiz mumkin

Muammo(lar)ni ratsionallashtirish bosqichida o'quvchi bilan nidual shaklda o'tkaziladigan tushuntiruvchi suhbat jarayonida amalga onliiiladi. Suhbat o'quvchi faoliyati uchun zarur bo'lgan axloqiy jihatlar, ijtimoiy va kasbiy zarur sifatlaming ahamiyati, ulami uluikllantirish yo'llari va vositalari to'g'risida ma'lumot beradi, shaxsida uhii liizilatlaming shakllanganlik darajalari muhokama qilinadi hamda nun jud muammolami bartaraf qilishning turli yo'llari birgalikda tahlil qihnib, ul ar dan eng maqsadga muvofi tog'ri tanlab olinadi. Bunda ti quvcliining o'zini-o'zi baholashiga pedagog alohida e'tibor qaratlishi iniiliini ahamiyatga ega bo'ladi. Ushbu bosqichda muammoni tahlil qilish bosqichidagi savollar qisman takrorlanishi mumkin.

8) O'quvchining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda huicktsiya shakl hamda metodlarini tanlash va qo'llash bosqichida o'quvchida, maxsus algoritmlashtirilgan mashqlar asosida muhim ma'naviy-axloqiy ko'nikmalarning elementlari shakllantiriladi va rivojlantiriladi. Bunda rolli o'yinlardan foydalangan holda, turli ijtimoiy vaziyatlarda shaxsga o'zini tutish, atrofidagilar bilan munosabatlarni tahlil qilish, o'z faoliyatini rejalashtirish va o'zini boshqarish hususiyatlari ko'rilishi mumkin.

Pedagogik korrektsiya amaliyotida guruhli munozara hamda kichik guruhlar bilan ishlash, amaliy topshiriqlar va individual mashg'ulotlar shaklida o'tkazilishi nisbatan ko'p kuzatiladi. Ushbu tarbiyaviy ish shakllari har bir pedagog uchun nihoyatda tanish bo'lib, umumpedagogik faoliyat jarayonida doimo qo'llanilib kelinmoqda.

9) Pedagogik korrektsiya tadbirlari guruh bilan o'tkaziladigan bo'lsa eng asosiy tamoyil - guruhdagi o'quvchilar uchun korrektsiya qilinishi ko'zda tutilgan muammoning yagonaligi hisoblanadi. Aks holda korrektsion tadbirning samaradorligi pasayib, ulaming barchasi o'quvchilar uchun zerikarli majburiy mashg'ulotlarga aylanib qo'lishi mumkin.

Korrektsion-rivojlantiruvchi tadbirlar guruhli yoki individual shakllarda o'tkazilishidan qat'iy nazar, unda asosan ma'lumot beravchi va interfaol metodlar guruhlaridan foydalaniladi. Bahs-munozaralami o'tkazish mavzulari o'quvchilardagi mavjud muammolar mazmunidan kelib chiqib oldindan belgilanishi (masalan, "Moddiy va ma'naviy hayot uy g'unligiga Mening munosabatim", "Mening hayotda tutgan o'mim", "Kelajakda muvaffaqiyatli mutaxasis bo'lishim uchun Menga nimalar kerak?", "Giyohvandlik va axloqsizlik bizni qanday holatlarga olib kelishi mumkin?" va h.k.) maqsadga muvofiq hisoblanadi.

15-MAVZU: PSIXOLOG –PEDAGOGIK KONSILIUM.

Asosiy savollar

1. Psixolog –pedagogik konsilium mazmun mohiyati.
2. O'quvchi shaxsining psixologik-pedagogik jihatdan o'rganish

KALIT SO‘ZLAR: Konsilium, tarbiya, ta'lim, pedagogik kengash, baholash, ta'lim samaradorligi.

Hozirgi kunda yosh avlodni zamonaviy jamiyatda hayotga tayyorlash maktab ta'lim muassasalaridanbolaning ta'lim va tarbiya berishning turli bosqichlarida psixologik, emotsional, jismoniy va ijtimoiy tayyorgarligini aniqlashni talab qiladi. Ushbu talablar tuzatish maqsadlari va mazmuniga differentsial yondoshish bilan amalga oshirilishi mumkin. Davlat ta'lim siyosatining strategik maqsadi - innovatsion iqtisodiy rivojlanish talablariga, jamiyat va har bir fuqaroning zamonaviy talablariga javob beradigan sifatli ta'limning mavjudligini oshirish - ularning psixofizik holati va rivojlanishidan qat'i nazar, barcha o'quvchilarning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvini ta'minlaydigan ta'lim muhitini yaratish bilan bog'liq. Ruhiy muhofaza qilish ishlarining eng muhim samaradorli yo'nalishlaridan biri psixo-pedagogik konsiliumdir. Ko'pgina olimlarning fikricha, maktab o'quvchisining hayotini o'rganish darajasini yaxshilash uchun, faqat yozma xarakteristikalar yozishga berilib ketmay, balki asosiy e'tiborni kollektivdagi muhokamalarga, o'quvchi haqida o'qituvchilarning fikrini bilishga hamda eng muhimi kollektiv bilan hamkorlikda o'qituvchiga yoki butun sinfga individual yondoshish yo'l-yo'riqlarini ishlab chiqishga qaratishi lozimdir. YUqorida keltirilgan bunday kollektiv muhokama odatda pedagogik konsilium deb ta'riflanadi.

Konsiliumga ilmiy adabiyotlarda turlicha ta'riflar keltirilgan. Masalan,

Konsilium (lot. consilium — kengash) — bemorga tashhis qo'yish va davolash masalalarini hal etish uchun o'tkaziladigan vrachlar (bemorga bevosita aloqador bo'lgandan tashqari tor soha mutaxassislari) kengashi. Bemorni davolovchi vrach (bemorning ahvoli og'ir yoki kasallikni aniqlash qiyin bo'lgan hollarda) yoki uning yaqin kishilari iltimosiga binoan o'tkaziladi.[1]

Pedagogik konsilium -ekspert baholash usulining bir turi; muayyan dastur va umumiy asoslar bo'yicha o'quv natijalarini jamoaviy muhokama qilishni, shaxsning ayrim tomonlarini jamoaviy baholashni, shaxsiy xususiyatlarning muayyan xususiyatlarini shakllantirish jarayonida yuzaga kelgan og'ishlarning sabablarini aniqlashni o'z ichiga oladi.

Konsilium - bu psixologik xizmatning ish uslublaridan biri, o'quv-tarbiya

ishlarida ishtirok etadigan shaxslarning pedagogik tashxisni shakllantirish va o'quvchiga pedagogik ta'sir choralari to'g'risida jamoaviy qaror ishlab chiqish. Ostida **kengash** biz bolani kuzatib borish uchun u yoki bu strategiyani amalga oshiradigan, umumiy maqsadlar bilan birlashtirilgan doimiy ishlaydigan, muvofiqlashtirilgan mutaxassislar guruhini tushunamiz. Bunday jamoada zarur: barcha mutaxassislar tomonidan rivojlanish va tuzatish ishlarining strategiyasi va vazifalari, harakatlarning aniq muvofiqlashtirilishi. Pedagogik kengash - pedagogik jamoa o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning tashkiliy shakli bo'lib, uning doirasida o'quvchini psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlashni ishlab chiqish va rejalashtirish, muayyan talabalar guruhlari va o'qitish va tarbiya jarayonida parallellik amalga oshiriladi.

Kengash o'qituvchilar, sinf o'qituvchilari, maktab shifokori, pedagogik psixolog, ijtimoiy o'qituvchiga tegishli bo'lgan individual bola, guruh, parallellar to'g'risidagi ma'lumotlarni birlashtiradi va o'quvchining yaxlit qarashlari asosida (sinf, parallel) ishlab chiqadi va rivojlantiradi. o'zining keyingi ta'lim va rivojlanishining umumiy yo'nalishini amalga oshiradi.

Kengashning vazifalari:

maktab o'quvchilarining xulq-atvori va ta'limidagi og'ishlarning mohiyati va sabablarini aniqlash;

deviant rivojlanishni to'g'rilash maqsadida o'quv tadbirlari dasturlarini ishlab chiqish;

murakkab yoki ziddiyatli vaziyatlarni hal qilishda konsultatsiyalar.

Konsultatsiya sizga quyidagilarga imkon beradi:

- psixologga bola yoki sinf haqidagi bilimlarini unga ta'sir qilish va o'zaro munosabatda bo'lish uchun katta imkoniyatlarga ega bo'lgan ta'lim jarayonining sub'ektlariga o'tkazish;

o'qituvchilar bolalarning ta'lim va xulq-atvorining turli jihatlarini, o'z qarashlarini baholashda ko'proq kuzatuvchan va ob'ektiv bo'lib, muayyan muammolarni muhokama qilish uchun umumiy tilni rivojlantirishga yordam beradi, jamoaviy faoliyat tajribasini beradi;

Inklyuziv ta'lim muhitini yaratishda etakchi rol nafaqat o'quvchilarni, o'quvchilarni psixologik, tibbiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash uchun, balki ta'limni amalga oshirish uchun maxsus sharoitlar yaratish maqsadida birlashadigan ta'lim muassasasi mutaxassislari o'rtasidagi o'zaro ta'sir shakllaridan biri sifatida psixologik-tibbiy-pedagogik kengashga (PMPk) yuklatilgan. nogiron bolalarning ehtiyojlari.

Pedagogik konsilium jarayonida psixologning vazifasi o'quvchining akliy taranqqiyoti darajasini baholashda har tomondan yondoshish zarurligini, uning xatgi-xarakterlarini namoyon qilishi muraakkab ekanligini, undagi motvatsiyalar,

o'z-o'zini baxolash xususiyatlarining qay xolatda ekanligini ochib berish va eng muximi o'quvchining xayotiga bundan keyingi rivojlanishni ta'minlaydigan taxminlar (gipoteza) asosida yaratilgan dastur bilan yondoshish zarurligini xis qilishga yordam bsrishdir.

Pedagogik konsiliumning yana bir muxim tomoni shuidaki o'quvchi shaxsiga sub'ektiv yondoshuv (faqat o'z "msn"i orqali)dan qutilish imkonini beradi. CHunki ba'zi bir o'qituvchilar odatda ustanovkalar ta'siriga tushib qolib, o'quvchi qanday hatti-harakat qilmasin ana shu ustanovkadan kelib chiqqan holda uni baxolay boshlashadi. Psixologning pedagogik konsiliumda qatnashishi bir necha maqsadlarni ko'zda tutadi;

1.Avvalo maktab o'quvchilariga o'quvchining ijobiy tomonlarini albatta hisobga olgan xolda uning ruxiy va shaxsiy rivojlanish xarakteristikasini ko'rsatib beradi. Ushbu xaraktstikaning tasdig'i sifatida suxbat, kuzatish, psixodiagnostika asosida olingan matsriallarni namoyon qiladi.

2.Xar bir o'qituvchini ko'rilayotgan muammoning moxiyatini chuqur tushunishiga erishish. Bunda eng avvalo o'quvchiga nisbatan bo'lgan ustanovkalarni o'zgartirishga, o'quvchi shaxsini o'zgacha ko'z bilan qarashga, uni anglashga doir ko'nikma va malakalarni xosil qilishga erishish. O'quvchi shaxsini xurmat qilishga, faqat baxo nuktai nazaridan unga munosabatimizni tashkil qilmasdan, balki u bugungi kunda qanday bo'lsa shundayligicha qabul qilishga o'rganishimiz zarurligini tushuib etishga imkon yaratish.

3.Butun pedagogik kollektivni o'quvchilardagi mavjud muammolarning mohiyatini tushunishga, anglab etishga erishish.

SHunday qilib, pedagogik konsilium o'z moxiyatiga ko'ra ruxiy muxofaza ishlarining eng muxim bo'limi xisoblanib, agar u malakali psixolog tomonidan chuqur o'ylanib, rejalashtirilib amalga oshirilsa ko'plab muammolarni qilish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi".- T., I 1997-yil 29-avgust

3. XTVning «Uzluksiz metodik xizmatni tashkil etish to'g'risida»gi 2002-yil 109-sonli buyrug'i va uning ilovalari.
3. Karimov I.A Bizdan ozod va obod Vatan qolsin. - T, 1996.
4. Karimov I.A Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. - T, 1997.
5. Barotov Sh.B. Ta'limda psixologik xizmat asoslari. - T., 1999
6. Yo'ldoshev J.G'. Ilg'or pedagogik texnologiya. T: «Fan», 2004.
7. Sayidahrnedov N.S. Ilg'or pedagogik texnologiya.
8. Yo'ldoshev U.A Ilg'or pedagogik texnologiya arnald. Navoiy, 2003.

9. Yo'idoshev U.A Interaktiv dars usullari. Navoiy, 2004.
10. Yo'ldoshev J.G', Usrmonov S. Ilg'or pedagogik texnologiya asoslari.-T, 2004.

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI
GULISTON DAVLAT UNIVERSITETI
PEDAGOGIKA KAFEDRASI**

PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA VA KORREKSIYA

fanidan zamonaviy pedagogik texnologiya asosida tayyorlangan

SEMINAR MASHG'ULOTLARIGA KO'RSATMA

Bilim sohasi:	100000 – gumanitar
Ta'lim sohasi:	110000 – pedagogika
Ta'lim yo'nalishi:	5110900 – Pedagogika va psixologiya

Guliston – 2022

Ushbu seminar ko'rsatma Guliston davlat universiteti Ilmiy-uslubiy kengashining ___ ___ 202__ yilda bo`lib o`tgan ___ sonli yig`ilishida tasdiqlandi.

Ushbu seminar ko'rsatma oliy o'quv yurtlarining psixologiya, yo'nalishi talabalariga, MO va QT tinglovchilariga mo'ljallangan.

Uslubiy seminar mashg'ulotlar mavzusi, maqsadi, nazariy qism, ishni bajarish tartibi, muammoni yechish namunasi, topshiriq variantlari tuzilmasida ishlab chiqilgan. Seminar mashg'ulotlarni olib borish ta'lim texnologiyalari amaliy mashg'ulotlarda ta'lim texnologiyalari, seminar mashg'ulotlarining texnologik xaritalari, topshiriqlar va misollardan iborat bo'lib, o'quv-uslubiy majmuada o'z aksini topgan.

Unda pedagog va talabalarning strategiyalari ishlab chiqilgan, vaqt taqsimlangan. Talabalar uchun mo'ljallangan amaliy mashg'ulotlarni bajarish uchun seminar mashg'ulot mavzusi, maqsadi, nazariy qism, ishni bajarish tartibi, misolni yechish namunasi, topshiriq variantlari tuzilmasida ishlab chiqilgan.

Tuzuvchi: Pedagogika kafedrası o'qituvchi Sh.Saidov
Taqrizchi: Pedagogika kafedrası dotsenti G.Isayeva

SEMINAR MASHG'ULOTLARI

1-MAVZU: PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA VA KORREKSIYANING NAZARIY ASOSLARI. PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA TAMOYILLARI VA FUNKSIYALARI

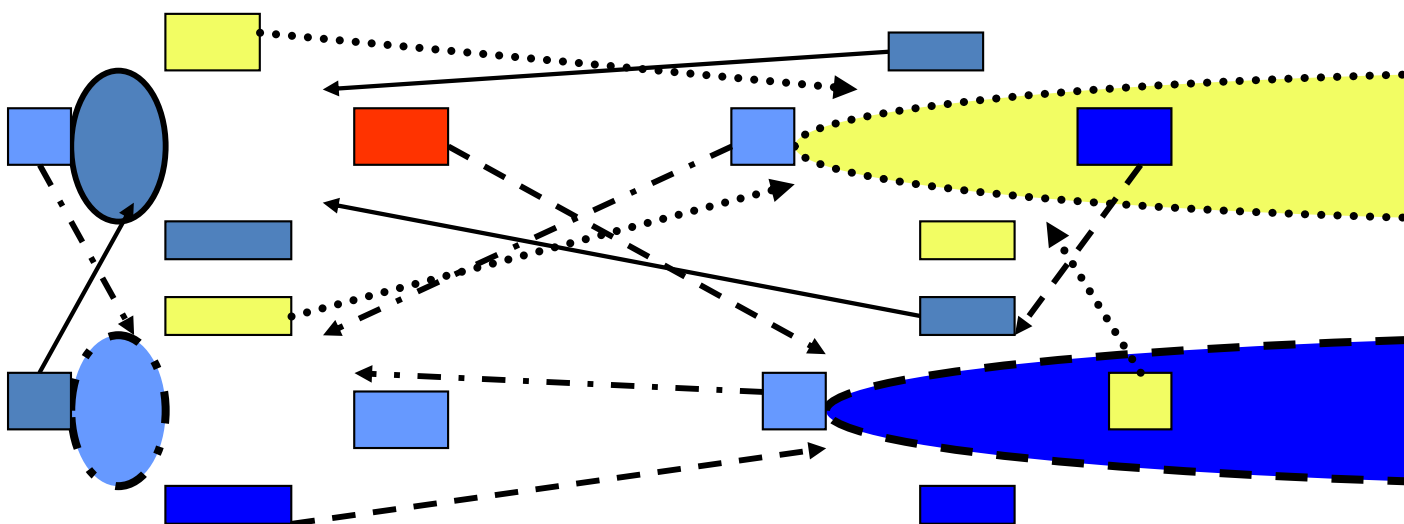
Mavzuga oid nazorat savollari yozma javob yuzishga:

1. Pedagogik diagnostika pedagogikaning ilmiy va amaliy sohasi sifatida.
2. "Pedagogik diagnostika" tushunchasining mohiyati.
3. Pedagogik diagnostikaning maqsadi, vazifalari va tamoyillari.
4. Pedagogik diagnostikaning asosiy funksiyalari.
5. Pedagogik diagnostikaning shaxs rivojlanishidagi o' rni.
6. Pedagogik diagnostika va korreksiyaning umumiy tavsifi.
7. Pedagogik diagnostika funksiyalari va ijtimoiy tamoyillari.
8. Pedagogik diagnostikaning jamiyatimizdagi yosh avlod ichki imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishdagi ahamiyati.
9. Pedagogik diagnostika tamoyillari.
10. Pedagogik diagnostika funksiyalari.
11. Diagnostikaning maqsadga yo'naltirilganligi

Mavzuni konspektlashtirish, internet ma'lumotlaridan foydalangan xolda taqdimot tayyorlash,

"BUMERANG" metodini o'tkazish

(Raqamli kartochkalar orqali kichik guruhlarini shakllantirish)

Test savollari mavzu yuzasidan

1. Pedagogik diagnostika qanday soha?

- A. Pedagogika fanining o'quvchilarga ta'lim berish jarayonida qo'llaniladigan sohasi
- B. O'quvchilarga ta'lim berish jarayonida qo'llaniladigan sohasi.
- S. Pedagogika fanining o'quvchilarning ruxiy rivojlanishi jarayonida qo'llaniladigan sohasi
- D. Pedagogika fanining o'quvchilarning har tamonlama rivojlanishini o'rgandigan sohasi

2. Pedagogik diagnostika pedagogikaning nazariy sohasi sifatida nimalarni tavsiya qiladi?

A. Ishonchli diagnostik metodlar va shaxs hislatlarining shakllanganlik darajalarining me'zonlarini, olingan natijalarni interpretatsiya qilish hamda amaliyotda ulardan to'g'ri va samarali foydalanish qoidalarini ishlab amaliyotga joriy qilish uchun tavsiya etadi.

B. Olingan natijalarni interpretatsiya qilish hamda amaliyotda ulardan to'g'ri va samarali foydalanish qoidalarini ishlab amaliyotga joriy qilish uchun tavsiya etadi.

S. Ishonchli diagnostik metodlar va shaxs hislatlarining shakllanganlik darajalarining me'zonlarini, olingan natijalarni interpretatsiya qilishni tavsiya etadi.

D. Ishonchli diagnostik metodlar va shaxs hislatlarining shakllanganlik darajalarining me'zonlarini, ta'lim-tarbiya olganlik darajasini natijalarini interpretatsiya qilish hamda amaliyotda ulardan to'g'ri va samarali foydalanish qoidalarini ishlab amaliyotga joriy qilish uchun tavsiya etadi.

3. Pedagogik diagnostika qanday hollarda qo'shimcha bilim, malaka va ko'nikma talab qilinadi?

A. Ayrim hollarda diagnostika qilish haddan ziyod murakkablik tug'dirishi qo'shimcha bilim, ko'nikma va malaka talab qilishi ham mumkin.

B. Pedagogik diagnostikaning nazariy bazasi biologiya, ona tili, adabiyot, neyropedagogika, ijtimoiy pedagogika, etnopedagogika kabi fan sohalari bilan uzviy bog'liqdir.

S. Pedagogik diagnostikaning nazariy bazasi biologiya, ximya, musiqa, psixologiya, neyropedagogika, ijtimoiy pedagogika, etnopedagogika kabi fan sohalari bilan uzviy bog'liqdir.

D. Pedagogik diagnostikaning nazariy bazasi biologiya, psixologiya, neyropedagogika, ijtimoiy pedagogika, etnopedagogika, filologiya, falsafa, matematika, ximya, fizika kabi fan sohalari bilan uzviy bog'liqdir.

4. Pedagogik diagnostikaning nazariy bazasi qanday fan sohalari bilan uzviy bog'liq?

A. Pedagogik diagnostikaning nazariy bazasi biologiya, psixologiya, neyropedagogika, ijtimoiy pedagogika, etnopedagogika kabi fan sohalari bilan uzviy bog'liqdir.

B. Pedagogik diagnostikaning nazariy bazasi biologiya, ona tili, adabiyot, neyropedagogika, ijtimoiy pedagogika, etnopedagogika kabi fan sohalari bilan uzviy bog'liqdir.

S. Pedagogik diagnostikaning nazariy bazasi biologiya, ximya, musiqa, psixologiya, neyropedagogika, ijtimoiy pedagogika, etnopedagogika kabi fan sohalari bilan uzviy bog'liqdir.

D. Pedagogik diagnostikaning nazariy bazasi biologiya, psixologiya, neyropedagogika, ijtimoiy pedagogika, etnopedagogika, filologiya, falsafa, matematika, ximya, fizika kabi fan sohalari bilan uzviy bog'liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva Sh. A. Ro'ziyeva D.I. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2018
2. Steven M. Platek, Julian Paul Keenan, and Todd K. Shackelford. Evolutionary Cognitive Neuroscience. The MIT Press. Cambridge, Massachusetts, London, England. 2007. Massachusetts Institute of Technology.-637 p.
3. Rahmatova X. A. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2021.

4. Ovsyannikova S.K Pedagogicheskaya diagnostika i korrektsiya v vospitatelnom protsesse : Uchebno-metodicheskoy posobie. Nijnevartovsk: Izd-vo Nijnevart. Gumanityu un-ta 2011. – 243 s
5. Tolipova J.O. Pedagogik kvalimetriya G' o'quvqo'llanma.—Toshkent -177 b

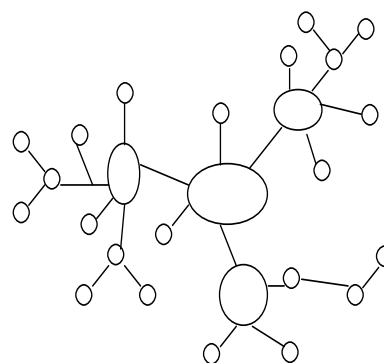
2-MAVZU: PEDAGOGIK DIAGNOSTIKANING METODLARI

Mavzuga oid nazorat savollari yozma javob yuzishga:

1. O'quvchilar orasida pedagogik diagnostikani tashkil qilish.
  2. Pedagogik diagnostikani o'tkazish yo'nalishlari
  3. Pedagogik diagnostika metodlari.
  4. Og'zaki so'rov yoki intervyu.
  5. Sub'ektlarning odatdagi an'anaviy bilim va ko'nikmalarini tekshirish.
  6. O'quv muassasalarida tahsil oluvchilarning intellekt darajasini aniqlash
- Mavzuni konspektlashtirish, internet ma'lumotlaridan foydalangan xolda taqdimot tayyorlash,*

КЛАСТЕР

- Кластер –боғлам.
- Билимларни фаоллаштиришга йўналтиради, фикрловчи жараёнга мавзу
- бўйича янги ассоциатив тасаввурни эркин
- ва очиқ жалб қилишга ёрдам беради.
- Уқув машғулотининг ҳамма босқичларида
- қўлланилади.

Test savollari mavzu yuzasidan

1. Shaxs xulq-atvorida o'lchanishi rejalashtirilgan hislatlar qanday metodlar va mezonlar asosida amalga oshirilishi kerak.

A. Shaxs xulq-atvorida o'lchanishi rejalashtirilgan hislatlar ishonchli metodlar hamda ainiq me'zonlar asosida amalga oshirilishi kerak.

B. Shaxs xulq-atvorida o'lchanishi rejalashtirilgan hislatlar, BMK va ishonchli metodlar asosida amalga oshirilishi kerak.

S. Shaxs xulq-atvorida o'lchanishi rejalashtirilgan hislatlar ainiq me'zonlar asosida amalga oshirilishi kerak.

D. Shaxs xulq-atvorida o'lchanishi rejalashtirilgan jarayonlar, rivojlanganlik darajalari, xislatlar va xususiyatlari tarbiyalanganlik darajasi, BMKlari ishonchli metodlar asosida amalga oshirilishi va matematik –statistik tahlil qilinadi..

2. Shaxsning xulq-atvori uning.....jumlani davom ettiring.

A. Nerv sistemasi, psixofiziologik xususiyatlari hamda ijtimoiy muhit bilan bog'liqdir.

B. Ijtimoiy xayot, etnopsixologiyasi, anomik xususiyatlari, irsiyatiga bilan bog'liqdir.

S. Temperament tiplari va ruxiy darayon, ruxiy xususiyatlariga bog'liqdir.

D. Nerv sistemasi, psixofiziologik xususiyatlari hamda etnopsixologiyasi, irsiyati, ta'lim tarbiyasi, mxiti, faolligiga, temperamentini, jismoniy xolatiga bilan bog'liqdir.

3. Pedagogik diagnostika metodlarini tayyorlash, tanlash va amaliyotda qo'llashda eng asosiy omillarni ko'rsating?

A. Shaxsning etnopedagogik xususiyatlarini, yosh davrlarini, o'ziga xos sifat va xususiyatlarni, xolatlarni jihatlarini hisobga olinishi zarur omillardan hisoblanadi.

B. Shaxsning etnopedagogik xususiyatlarini

S. Yosh davrlarini, o'ziga xos sifat va xususiyatlarni

D. O'ziga xos sifat va xususiyatlarni, xolatlarni jihatlarini hisobga olinishi zarur omillardan hisoblanadi

4. Qatt'iy reglament asosida, o'tkazilib, ayrim adabiyotlarda savol-javoblar yuritish metodi ham deyiladi. Qaysi suhbat metodini turi haqida fikr bildirilayapti?

A) Standartlashtirilgan.

B) Erkin suhbat

C) Kirish suhbatini.

D) Savol-javob

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva Sh. A. Ro'ziyeva D.I. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2018
2. Steven M. Platek, Julian Paul Keenan, and Todd K. Shackelford. Evolutionary Cognitive Neuroscience. The MIT Press. Cambridge, Massachusetts, London, England. 2007. Massachusetts Institute of Technology.-637 p.
3. Rahmatova X. A. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2021.
4. Ovsyannikova S.K Pedagogicheskaya diagnostika i korreksiya v vospitatelnom protsesse : Uchebno-metodicheskoy posobie. Nijnevartovsk: Izd-vo Nijnevart. Gumanity un-ta 2011. – 243 s
5. Tolipova J.O. Pedagogik kvalimetriya G' o'quvqo'llanma.—Toshkent -177 b

3-MAVZU: PEDAGOGIK DIAGNOSTIKADA O'QUVCHILAR YOSH XUSUSIYATLARINING O'ZIGA XOSLIKLARI.

Mavzuga oid nazorat savollari yozma javob yuzishga:

1. Pedagogik diagnostika jarayonida yosh davrlari xususiyatlarini inobatga olish.
2. Ta'lim jarayonida yosh davrlari xususiyatlarini inobatga olish va
3. yoshlarda axloqiy tushunchalarni oqilona shakllantirish.
4. O'quvchilar bilimni tashhis etishning mohiyati.
5. Ta'lim jarayonida nazorat va hisobga olishning vazifalari

Mavzuni konspektlashtirish, internet ma'lumotlaridan foydalangan xolda taqdimot tayyorlash,

Т- жадвал
Концепцияга, воқеяликка,
объектга нисбатан муносабат
билдириш учун қўллаш мумкин.

- Талабалар ушбу схемани тузиш қоидалари билан таништирилади
- Якка, жуфтликда ёки гуруҳ ичида схема асосида таққослаш фаолияти ташкил этилади
- Ягона жадвалга туширилади.

Test savollari mavzu yuzasidan

1. Shaxs faoliyati yo'nalishlarini aniqlash metodi kim tomonidan asos solingan. ?

- A) M.Rokich
- B) M.Churkina
- C) Mechnikov.
- D) Xoll

2. Kimlar pedagogik diagnostikani psixologik diagnostikadan ajralib chiqqan, degan fikrni ilgari surganlar?

- A) X.Feger, N.Petillon, V.Bogatskiylar
- B) Ya.Yirasek, A.Kern
- C) I.Shvansarning A.L.Vengerning
- D) A.L.Vengerning

3. 16 Faktorli Kettel metodikasining necha varianti bor?

- A) 3 ta
- B) 6 ta
- S) 16 ta
- D) 8 ta

4. Sotsiometriya testi qanday uslublar jumlasiga kiradi?

- A) Anketa va suhbat asosida o'tkaziladigan uslublarga
- B) Loyihali testlarga
- S) Harakatli o'yin shaklidagi testlarga
- D) Motorikani, ya'ni hatti-harakat sferasini o'rganadigan testlarga

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva Sh. A. Ro'ziyeva D.I. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2018
2. Steven M.Platek, Julian Paul Keenan, and Todd K.Shackelford. Evolutionary Cognitive Neuroscience. The MIT Press. Combridge, Massachusetts, London, England. 2007. Massachusetts Institute of Technology.-637 p.
3. Rahmatova X. A. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2021.
4. Ovsyannikova S.K Pedagogicheskaya diagnostika i korrektsiya v vospitatelnom protsesse : Uchebno-metodicheskoy posobie. Nijnevartovsk: Izd-vo Nijnevart. Gumanityu un-ta 2011. – 243 s
5. Tolipova J.O. Pedagogik kvalimetriya G' o'quvqo'llanma.—Toshkent -177 b

4-MAVZU: TA'LIMNI TASHXIS ETISH VA PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA

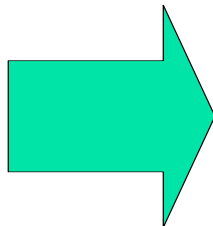
Mavzuga oid nazorat savollari yozma javob yuzishga:

1. O'quvchilar bilimni tashhis etishning mohiyati.
2. Ta'lim jarayonida nazorat va hisobga olishning vazifalari.
3. Ta'lim natijalarini tekshirish va baholashga qo'yiladigan talablar.
4. O'quv faoliyati natijalarini hisobga olish turlari, shakl va metodlari.
5. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini baholash mezonlari

Mavzuni konspektlashtirish, internet ma'lumotlaridan foydalangan xolda taqdimot tayyorlash,

ФИКР.МУЛОХАЗА.ИСБОТ

■ ФСМУ

- **Ф** – Фикрингизни баён этинг
- **С** – Фикрингизни баёнига сабаб кўрсатинг
- **М** – Фикрингизга мисол келтиринг
- **У** – Фикрларингизни умумлаштиринг, хулосаланг

Test savollari mavzu yuzasidan

1. Kettel metodikasi nechta faktorli va nechta variantli?

- A) 16 ta faktorli, 3 ta variantli
- B) 15 ta faktorli, 3 ta variantli
- S) 16 ta faktorli, 2 ta variantli
- D) 14 ta faktorli, 3 ta variantli

2. Odatda, o'lchash shkalalarining nechta tiplari ajratiladi?

- A) 4 ta
- B) 2 ta
- S) 3 ta
- D) 1 ta

3. Assotsiativ test dastlab kim tomonidan ixtiro qilingan?

- A) G.Rorshax
- B) A.Bine
- S) K.Yung
- D) V.Vundt

4. Har bir test sifat jihatidan ikkita bir-biri bilan bog'liq xususiyati

bo'yicha tekshiriladi.

- A) Aniqlilik, yaroqlilik
- B) Aniqsizlik, yaroqlilik
- S) Aniqlik, noaniqlik
- D) Yaroqlilik, noaniqlik

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva Sh. A. Ro'ziyeva D.I. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2018
2. Steven M.Platek, Julian Paul Keenan, and Todd K.Shackelford. Evolutionary Cognitive Neuroscience. The MIT Press. Combridge, Massachusetts, London, England. 2007. Massachusetts Institute of Technology.-637 p.
3. Rahmatova X. A. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2021.
4. Ovsyannikova S.K Pedagogicheskaya diagnostika i korrektsiya v vospitatelnom protsesse : Uchebno-metodicheskoy posobie. Nijnevartovsk: Izd-vo Nijnevart. Gumanityu un-ta 2011. – 243 s
5. Tolipova J.O. Pedagogik kvalimetriya G' o'quvqo'llanma.—Toshkent -177 b

5-MAVZU: UZLUKSIZ TA'LIM BOSQICHLARIDA PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA VA KORREKTSIYALASHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI.

Mavzuga oid nazorat savollari yozma javob yuzishga:

1. Uzluksiz ta'lim tizimida pedagogik diagnostika mazmuni.
2. Yoshlar jamoasida ijtimoiy pedagogik diagnostika o'tkazish tartiblari.
3. Jamoada ijobiy an'analarni qaror toptirish

Mavzuni konspektlashtirish, internet ma'lumotlaridan foydalangan xolda taqdimot tayyorlash,

S – (strength)	• кучли томонлари
W – (weakness)	• заиф, кучсиз томонлари
O – (opportunity)	• имкониятлари
T – (threat)	• тўсиқлар

Test savollari mavzu yuzasidan

1. **Shaxsning psixik xususiyatlarining rivojlanishi namoyon bo'lish darajasini miqdoriy o'lchash va aniqlashda qaysi metoddan foydalanish maqsadga muvofiq?**
  - A) Test
  - B) Suhbat-anketa
  - S) Kuzatish
  - D) Sotsiometriya
2. **Faoliyatning u yoki bu sohasidagi yuqori natijalarga erishish uchun, muvaffaqiyatli bajarish uchun shart-sharoit bo'lib hisoblanadigan imkon beradigan shaxsning jismoniy va ruhiy xususiyatlari to'plami psixodiagnostikada nima deb ataladi?**
  - A) Qobiliyat
  - B) Temperament
  - S) Diqqat
  - D) Faoliyat
3. **Sotsiometriya uslubi qaysi olim tomonidan birinchi bo'lib qo'llanilgan?**
  - A) J.Moreno
  - B) E.Gekkel
  - S) U.Garstong
  - D) Z.Freyd
4. **Motivatsiya tarkibiga kiruvchi asosiy psixologik tushunchalar qaysi javobda to'g'ri berilgan?**
  - A) Ehtiyoj, motiv, maqsad, qiziqish, orzu
  - B) Odat, maqsad, qiziqish, orzu
  - S) Qiziqish, orzu, maqsad
  - D) Ehtiyoj, motiv, talant, odat, orzu

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva Sh. A. Ro'ziyeva D.I. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2018
2. Steven M.Platek, Julian Paul Keenan, and Todd K.Shackelford. Evolutionary Cognitive Neuroscience. The MIT Press. Combridge, Massachusetts, London, England. 2007. Massachusetts Institute of Technology.-637 p.

3. Rahmatova X. A. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2021.
4. Ovsyannikova S.K Pedagogicheskaya diagnostika i korreksiya v vospitatelnom protsesse : Uchebno-metodicheskoy posobie. Nijnevartovsk: Izd-vo Nijnevart. Gumanityu un-ta 2011. – 243 s
5. Tolipova J.O. Pedagogik kvalimetriya G' o'quvqo'llanma.—Toshkent -177 b

6-MAVZU: IJTIMOY PEDAGOGIK TASHXIS. OILA TASHXISI. TASHXIS MARKAZLARINING BOLA TARBIYASIDA TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATI.

Mavzuga oid nazorat savollari yozma javob yuzishga:

1. Ijtimoiy pedagogik tashxis.
2. Oila tashxisi, oila bilan olib boriladigan ijtimoiy pedagogik faoliyat.
3. Tashxis markazlarining bola tarbiyasida tutgan o'rni va ahamiyati.
4. Tashxis markazlarining bola tarbiyasida tutgan o'rni va ahamiyati

Mavzuni konspektlashtirish, internet ma'lumotlaridan foydalangan xolda taqdimot tayyorlash

Belgilar	1-matn	2-matn	3-matn	4-matn
“V” – tanish ma'lumot.				
“?” - mazkur ma'lumotni tushunmadim, izoh kerak.				
“+” bu ma'lumot men uchun yangilik.				
“-“ bu fikr yoki mazkur ma'lumotga qarshiman?				

Test savollari mavzu yuzasidan

1. Shaxslararo munosabatlarni o'rganuvchi soha:

- A) Ijtimoiy psixologiya
- B) Psixodiagnostika
- S) Psixometriya
- D) Yosh psixologiyasi

2. Kishi psixologiyasining normadan chetga chiqishini, buzilishini qaysi psixodiagnostika o'rganadi?

- A) Klinik psixodiagnostika
- B) Klinik va sport
- S) Sport psixodiagnostikasi
- D) Professional psixodiagnostika

3. Shaxs temperamenti qanday metodika bilan o'rganiladi?

- A) Ayzenk
- B) 16 faktorli Kettel
- S) TYuF
- D) PDO

4. Psixometrika nimani o'rganadi?

- A) Psixometrika – psixologik holatlarni, jarayonlarni o'lchash to'g'risidagi fan

- B) Psixometrika - psixologik terminlarni o'rganuvchi fan
- S) Hayvonlar psixikasini o'rganuvchi fan
- D) Bilish faoliyatini o'rganadi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva Sh. A. Ro'ziyeva D.I. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2018
2. Steven M.Platek, Julian Paul Keenan, and Todd K.Shackelford. Evolutionary Cognitive Neuroscience. The MIT Press. Combridge, Massachusetts, London, England. 2007. Massachusetts Institute of Technology.-637 p.
3. Rahmatova X. A. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2021.
4. Ovsyannikova S.K Pedagogicheskaya diagnostika i korrektsiya v vospitatelnom protsesse : Uchebno-metodicheskoy posobie. Nijnevartovsk: Izd-vo Nijnevart. Gumanityu un-ta 2011. – 243 s
5. Tolipova J.O. Pedagogik kvalimetriya G' o'quvq'ullanma.—Toshkent -177 b

7-MAVZU: PEDAGOGIK JIHATDAN QAROVSOZ QOLGAN BOLALAR XULQ – ATVORI, XARAKTERI XUSUSIYATLARINI DIAGNOZ QILISH VA KORREKTSIYALASH

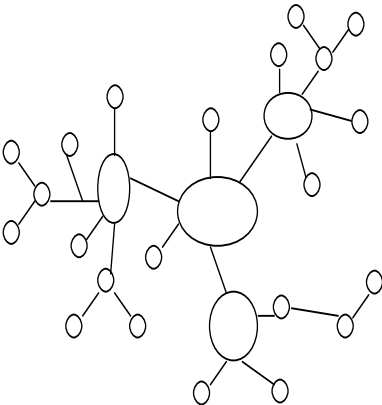
Mavzuga oid nazorat savollari yozma javob yuzishga:

1. Oilaning ijtimoiy mavqei va unda bolalar tarbiyasi.
2. Qarovsiz qolgan bolalarning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish .
3. Bolalardagi diagnostik jihatdan o'rganilgan xusiyatlarni tahlil qilish va korreksion ishlarni olib borish.

Mavzuni konspektlashtirish, internet ma'lumotlaridan foydalangan xolda taqdimot tayyorlash,

КЛАСТЕР

- Кластер –боғлам.
- Билимларни фаоллаштиришга йўналтиради, фикрловчи жараёнга мавзу
- бўйича янги ассоциатив тасаввурни эркин
- ва очиқ жалб қилишга ёрдам беради.
- Ўқув машғулотининг ҳамма босқичларида
- қўлланилади.

Test savollari mavzu yuzasidan

1. Testning aynan aniqlash kerak bo'lgan xususiyatlarini aniqlash va o'lchay olish xususiyati qanday ataladi?

- A) Yaroqliligi
- B) Muqobilligi
- S) Aniqligi
- D) Tekshirilganligi

2. Akseleratsiya-bu :

- A) bolaning tez etilishi va rivojlanishi
- B) bolaning tez jinsiy rivojlanishi
- S) bola rivojlanishidagi sekinlashuv
- D) aqliy rivojlanishdagi tezlashuv

3. Longityud - metodi bu ...

- A) Uzluksiz usul degan ma'noni anglatadi
- B) Uzlukli usul degan ma'noni anglatadi
- S) Tezkor usul degan ma'noni anglatadi
- D) Samarali usul degan ma'noni anglatadi

4. Kombinatsiya – bu ...

- A) Birlashtirilgan testlar degan ma'noni bildiradi.
- B) Aralash testlar degan ma'noni bildiradi
- S) Intellektual testlar degan ma'noni bildiradi
- D) Aqliy rivojlanish testlari degan ma'noni bildiradi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva Sh. A. Ro'ziyeva D.I. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2018
2. Steven M.Platek, Julian Paul Keenan, and Todd K.Shackelford. Evolutionary Cognitive Neuroscience. The MIT Press. Combridge, Massachusetts, London, England. 2007. Massachusetts Institute of Technology.-637 p.
3. Rahmatova X. A. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2021.
4. Ovsyannikova S.K Pedagogicheskaya diagnostika i korrektsiya v vospitatelnom protsesse : Uchebno-metodicheskoy posobie. Nijnevartovsk: Izd-vo Nijnevart. Gumanityun-ta 2011. – 243 s
5. Tolipova J.O. Pedagogik kvalimetriya G' o'quvqo'llanma.—Toshkent -177 b

8-MAVZU: PEDAGOGIK KORREKSIYANING MAQSADI VA VAZIFALARI

Mavzuga oid nazorat savollari yozma javob yuzishga:

1. Qomusiy lug'atda "korreksiya" so'zi.
2. Pedagogik korrektsiya - tarbiya jarayonida yoshlarning ma'naviy- ma'rifiy sohalarida oldin yo'l qo'ygan nuqsonlarini bartaraf etish jarayonidir.
3. Pedagogik korrektsiyaning maqsadi va vazifalari

Mavzuni konspektlashtirish, internet ma'lumotlaridan foydalangan xolda taqdimot tayyorlash,

T- жадвал **Концепцияга, воқеяликка,** **объектга нисбатан муносабат** **билдириш учун қўллаш мумкин.**

- Талабалар ушбу схемани тузиш қоидалари билан таништирилади
- Якка, жуфтликда ёки гуруҳ ичида схема асосида таққослаш фаолияти ташкил этилади
- Ягона жадвалга туширилади.

Test savollari mavzu yuzasidan

1. Psixometrika – bu ...

- A) Psixologik o'lchash degan ma'noni anglatadi
- B) Tavsiflash degan ma'noni bildiradi
- S) Prognoz qilish - tavsiflash degan ma'noni bildiradi
- D) Inson ruhiyatini tahlil qilish degan ma'noni anglatadi

2. O'quvchi faoliyatining asosiy turi qaysi javobda to'g'ri berilgan?

- A) O'qish mehnat;
- B) Mehnat o'yin;
- *S) O'yin, o'qish;
- D) Muomala mehnat.

3. Ta'lim oluvchilarning bilim va malakalarini tekshirish qanday ketma-ketlikda olib boriladi?

- A) joriy tekshirish; yakuniy tekshirish va hisobga olish;
- B) joriy tekshirish; davriy tekshirish; yakuniy tekshirish;
- *S) joriy tekshirish; takroriy tekshirish; davriy tekshirish; yakuniy tekshirish va hisobga olish;
- D) joriy tekshirish; takroriy tekshirish; davriy tekshirish; oraliq tekshirish, yakuniy tekshirish va hisobga olish;

4. Pedagogikada ta'lim oluvchilarning ta'lim olganligini tashxislash va nazorat qilish qanday tamoyillari mavjud?

- *A) xolislik, tizimlilik, ko'rgazmalilik;
- B) ob'ektivlik, tizimlilik, sistemalilik;
- S) sistemalilik, ko'rgazmalilik, oshkoralik;
- D) xolislik, ob'ektivlik, sistemalilik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

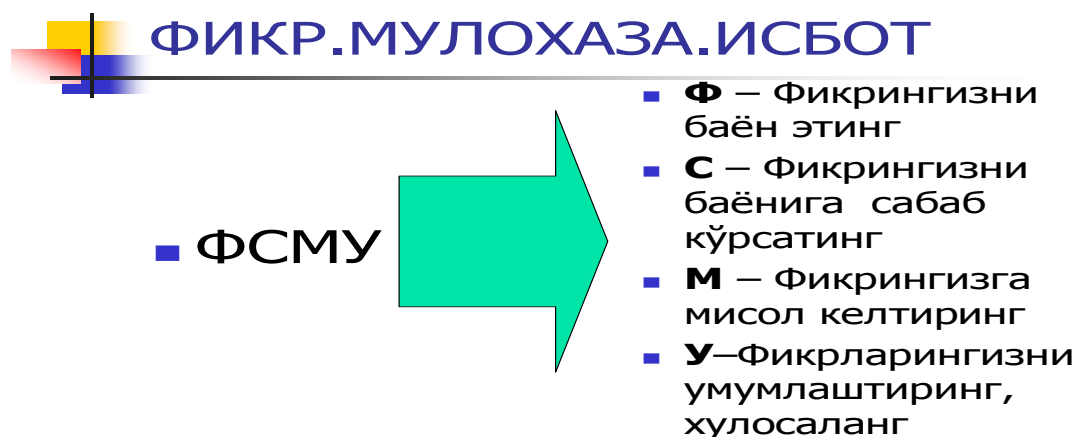
1. Abdullayeva Sh. A. Ro'ziyeva D.I. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2018
2. Steven M.Platek, Julian Paul Keenan, and Todd K.Shackelford. Evolutionary Cognitive Neuroscience. The MIT Press. Combridge, Massachusetts, London, England. 2007. Massachusetts Institute of Technology.-637 p.
3. Rahmatova X. A. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2021.
4. Ovsyannikova S.K Pedagogicheskaya diagnostika i korrektsiya v vospitatelnom protsesse : Uchebno-metodicheskoy posobie. Nijnevartovsk: Izd-vo Nijnevart. Gumanityu un-ta 2011. – 243 s
5. Tolipova J.O. Pedagogik kvalimetriya G' o'quvqo'llanma.—Toshkent -177 b

9-MAVZU: PEDAGOGIK KORREKSIYANING UMUMPEDAGOGIK VA MAXSUS TAMOYILLARI.

Mavzuga oid nazorat savollari yozma javob yuzishga:

1. Umumpedagogik tamoyillardan pedagogik korreksiya uchun ahamiyatli bo'lganlaridan biri - pedagogik jarayonning maqsadga yo'naltirilganligidir.
2. Maqsad, huddi qonunga o'xshab, kishi faoliyatining xarakteri va vositasini belgilaydi.
3. Pedagogik korreksion faoliyatda korreksion, profilaktik va rivojlantiruvchi vazifalarning birligi va o'zaro bog'liqligi tamoyili.

Mavzuni konspektlashtirish, internet ma'lumotlaridan foydalangan xolda taqdimot tayyorlash,

Test savollari mavzu yuzasidan

1. Baholash nima?

- A) o'quvchining bilimiga baho qo'yish;
B) o'quvchining o'zlashtirishini aniqlash usuli;
*S) bilim, ko'nikma va malakalarni o'quv dasturida ko'rsatilgan etalon (ko'rsatkich, qolip, o'lchagich)lar bilan solishtirish;
D) o'quvchilarning fan bo'yicha egallagan bilim, ko'nikma va malakalarni aniqlash.

2. O'zlashtirishni nazorat qilish va hisobga olishning qanday vazifalari mavjud?

- A) nazorat, o'qitish, tarbiyalash vazifalari
*B) nazorat, o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish vazifalari;
S) o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish vazifalari
D) ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantirish vazifalari

3. "Oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilimni nazorat qilish va baholashning reyting tizimi to'g'risidagi muvaqqat Nizom"iga muvofiq nazoratning qanday turlari mavjud?

- *A) joriy nazorat (JN), oraliq nazorat (ON), yakuniy nazorat (YaN);
B) joriy nazorat (JN), yakuniy nazorat (YaN);
S) joriy nazorat (JN), oraliq nazorat (ON), yakuniy nazorat (YaN), umumiy nazorat (UN);
D) joriy nazorat (JN), oraliq nazorat (ON), umumiy nazorat (UN);

4. Talabaning bilim darajasi quyidagilarga javob bersa talabaga necha ball qo'yish mumkin: xulosa va qaror qabul qilish; ijodiy fikrlay olish; mustaqil mushohada yurita olish; mohiyatini tushunish; bilish, aytib berish; tasavvurga ega bo'lish.

- A) 55-70 ball oralig'ida;
B) 71-85 ball oralig'ida;

- *S) 85-100 ball oralig'ida;
D) 0-54 gacha bo'lgan ball oralig'ida.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva Sh. A. Ro'ziyeva D.I. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2018
2. Steven M.Platek, Julian Paul Keenan, and Todd K.Shackelford. Evolutionary Cognitive Neuroscience. The MIT Press. Combridge, Massachusetts, London, England. 2007. Massachusetts Institute of Technology.-637 p.
3. Rahmatova X. A. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2021.
4. Ovsyannikova S.K Pedagogicheskaya diagnostika i korreksiya v vospitatelnom protsesse : Uchebno-metodicheskoy posobie. Nijnevartovsk: Izd-vo Nijnevart. Gumanityu un-ta 2011. – 243 s
5. Tolipova J.O. Pedagogik kvalimetriya G' o'quvqo'llanma.—Toshkent -177 b

10-MAVZU: PEDAGOGIK KORREKSIYA METODLARI

Mavzuga oid nazorat savollari yozma javob yuzishga:

1. Pedagogik korrektsiyada umumtarbiyaviy metodlarni qo'llanilishi.
2. Ishontirish, mashq qildirish, qayta ishontirish,
3. ogohlantirish, rag'batlantirish va jazolash
4. Pedagogik korrektsiyada ko'rgazmalilik metodi namoyish etish, illyustratsiya va ekskursiya tariqasida olib borilishi manikin.
5. Pedagogik korrektsiyada interfaol metodlarni qo'llash «Rezyume», «Muammo», «Labirint», «Elpi g'ich», «Muloqot», KB I (kuzatish, baxslashish, ishontirish) kabi metodlar

Mavzuni konspektlashtirish, internet ma'lumotlaridan foydalangan xolda taqdimot tayyorlash,

S – (strength)	• кучли томонлари
W – (weakness)	• заиф, кучсиз томонлари
O – (opportunity)	• имкониятлари
T – (threat)	• тўсиқлар

Test savollari mavzu yuzasidan

1. **Kimlar pedagogik diagnostikani psixologik diagnostikadan ajralib chiqqan, degan fikrni ilgari surganlar?**
A)X.Feger, N.Petillon, V.Bogatskiylar
B)Ya.Yirasek, A.Kern
C)I.Shvansarning A.L.Vengerning
D) A.L.Vengerning
2. **16 Faktorli Kettel metodikasining necha varianti bor?**

- A) 3 ta
- B) 6 ta
- S) 16 ta
- D) 8 ta

3. Sotsiometriya testi qanday uslublar jumlasiga kiradi?

- A) Anketa va suhbat asosida o'tkaziladigan uslublarga
- B) Loyihali testlarga
- S) Harakatli o'yin shaklidagi testlarga
- D) Motorikani, ya'ni hatti-harakat sferasini o'rganadigan testlarga

4. Kettel metodikasi nechta faktorli va nechta variantli?

- A) 16 ta faktorli, 3 ta variantli
- B) 15 ta faktorli, 3 ta variantli
- S) 16 ta faktorli, 2 ta variantli
- D) 14 ta faktorli, 3 ta variantli

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva Sh. A. Ro'ziyeva D.I. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2018
2. Steven M.Platek, Julian Paul Keenan, and Todd K.Shackelford. Evolutionary Cognitive Neuroscience. The MIT Press. Combridge, Massachusetts, London, England. 2007. Massachusetts Institute of Technology.-637 p.
3. Rahmatova X. A. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2021.
4. Ovsyannikova S.K Pedagogicheskaya diagnostika i korrektsiya v vospitatelnom protsesse : Uchebno-metodicheskoy posobie. Nijnevartovsk: Izd-vo Nijnevart. Gumanityu un-ta 2011. – 243 s
5. Tolipova J.O. Pedagogik kvalimetriya G' o'quvqo'llanma.—Toshkent -177 b

11-MAVZU: PEDAGOGIK KORREKSIYANI INDIVIDUAL VA GURUHLI SHAKLLARDA TASHKIL ETISH

Mavzuga oid nazorat savollari yozma javob yuzishga:

1. Pedagogik korreksiyaning individual shaklda tashkil etish: tushuntiruvchi suhbat metodikasi.
2. Tushuntiruvchi suhbat metodikasining xususiy tamoyillari.

Mavzuni konspektlashtirish, internet ma'lumotlaridan foydalangan xolda taqdimot tayyorlash

Belgilar	1-matn	2-matn	3-matn	4-matn
“V” – tanish ma'lumot.				
“?” - mazkur ma'lumotni tushunmadim, izoh kerak.				
“+” bu ma'lumot men uchun yangilik.				
“–“ bu fikr yoki mazkur ma'lumotga qarshiman?				

Test savollari mavzu yuzasidan

1. Odatda, o'lchash shkalalarining nechta tiplari ajratiladi?

- A) 4 ta
- B) 2 ta
- S) 3 ta
- D) 1 ta

2. Assotsiativ test dastlab kim tomonidan ixtiro qilingan?

- A) G.Rorshax
- B) A.Bine
- S) K.Yung
- D) V.Vundt

3. Har bir test sifat jihatidan ikkita bir-biri bilan bog'liq xususiyati bo'yicha tekshiriladi.

- A) Aniqlilik, yaroqlilik
- B) Aniqsizlik, yaroqlilik
- S) Aniqlik, noaniqlik
- D) Yaroqlilik, noaniqlik

4. Shaxsning psixik xususiyatlarining rivojlanishi namoyon bo'lish darajasini miqdoriy o'lchash va aniqlashda qaysi metoddan foydalanish maqsadga muvofiq?

- A) Test
- B) Suhbat-anketa
- S) Kuzatish
- D) Sotsiometriya

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva Sh. A. Ro'ziyeva D.I. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2018
2. Steven M.Platek, Julian Paul Keenan, and Todd K.Shackelford. Evolutionary Cognitive Neuroscience. The MIT Press. Combridge, Massachusetts, London, England. 2007. Massachusetts Institute of Technology.-637 p.
3. Rahmatova X. A. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2021.
4. Ovsyannikova S.K Pedagogicheskaya diagnostika i korrektsiya v vospitatelnom protsesse : Uchebno-metodicheskoy posobie. Nijnevartovsk: Izd-vo Nijnevart. Gumanityu un-ta 2011. – 243 s
5. Tolipova J.O. Pedagogik kvalimetriya G' o'quvqo'llanma.—Toshkent -177 b

12-MAVZU: PEDAGOGIK KORREKSIYANI GURUHLI SHAKLDA O'TKAZISH: IJTIMOY-PEDAGOGIK TRENING

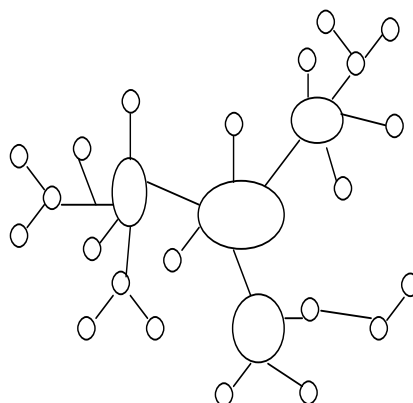
Mavzuga oid nazorat savollari yozma javob yuzishga:

1. Ijtimoiy-pedagogik trening: mazmuni, maqsadi, vazifalari va tamoyillari.
2. Ijtimoiy-pedagogik treningni tashkil qilish.

Mavzuni konspektlashtirish, internet ma'lumotlaridan foydalangan xolda taqdimot tayyorlash,

КЛАСТЕР

- Кластер – боғлам.
- Билимларни фаоллаштиришга йўналтиради, фикрловчи жараёнга мавзу
- бўйича янги ассоциатив тасаввурни эркин
- ва очиқ жалб қилишга ёрдам беради.
- Ўқув машғулотининг ҳамма босқичларида
- қўлланилади.

Test savollari mavzu yuzasidan

1. Faoliyatning u yoki bu sohasidagi yuqori natijalarga erishish uchun, muvaffaqiyatli bajarish uchun shart-sharoit bo'lib hisoblanadigan imkon beradigan shaxsning jismoniy va ruhiy xususiyatlari to'plami psixodiagnostikada nima deb ataladi?

- A) Qobiliyat
- B) Temperament
- S) Diqqat
- D) Faoliyat

2. Sotsiometriya uslubi qaysi olim tomonidan birinchi bo'lib qo'llanilgan?

- A) J.Moreno
- B) E.Gekkel
- S) U.Garstong
- D) Z.Freyd

3. Motivatsiya tarkibiga kiruvchi asosiy psixologik tushunchalar qaysi javobda to'g'ri berilgan?

- A) Ehtiyoj, motiv, maqsad, qiziqish, orzu
- B) Odat, maqsad, qiziqish, orzu
- S) Qiziqish, orzu, maqsad
- D) Ehtiyoj, motiv, talant, odat, orzu

4. Shaxslararo munosabatlarni o'rganuvchi soha:

- A) Ijtimoiy psixologiya
- B) Psixodiagnostika
- S) Psixometriya
- D) Yosh psixologiyasi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva Sh. A. Ro'ziyeva D.I. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2018
2. Steven M.Platek, Julian Paul Keenan, and Todd K.Shackelford. Evolutionary Cognitive Neuroscience. The MIT Press. Combridge, Massachusetts, London, England. 2007. Massachusetts Institute of Technology.-637 p.
3. Rahmatova X. A. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2021.
4. Ovsyannikova S.K Pedagogicheskaya diagnostika i korrektsiya v vospitatelnom protsesse : Uchebno-metodicheskoy posobie. Nijnevartovsk: Izd-vo Nijnevart. Gumanityu un-ta 2011. – 243 s

13-MAVZU: PEDAGOGIK KORREKSIYADA NEYROLINGVISTIK DASTURLASHTIRISH IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH

Mavzuga oid nazorat savollari yozma javob yuzishga:

1. Neyrolingvistik dasturlashtirish to'g'risida umumiy tushunchalar.
2. Neyrolingvistik dasturlashtirishning asosiy tamoyillari

Mavzuni konspektlashtirish, internet ma'lumotlaridan foydalangan xolda taqdimot tayyorlash,

T- жадвал Концепцияга, воқеяликка, объектга нисбатан муносабат билдириш учун қўллаш мумкин.

- Талабалар ушбу схемани тузиш қоидалари билан таништирилади
- Якка, жуфтликда ёки гуруҳ ичида схема асосида таққослаш фаолияти ташкил этилади
- Ягона жадвалга туширилади.

Test savollari mavzu yuzasidan

1. Kishi psixologiyasining normadan chetga chiqishini, buzilishini qaysi psixodiagnostika o'rganadi?

- A) Klinik psixodiagnostika
- B) Klinik va sport
- S) Sport psixodiagnostikasi
- D) Professional psixodiagnostika

2. Shaxs temperamenti qanday metodika bilan o'rganiladi?

- A) Ayzenk
- B) 16 faktorli Kettel
- S) TYuF
- D) PDO

3. Psixometrika nimani o'rganadi?

- A) Psixometrika – psixologik holatlarni, jarayonlarni o'lchash to'g'risidagi fan
- B) Psixometrika - psixologik terminlarni o'rganuvchi fan
- S) Hayvonlar psixikasini o'rganuvchi fan
- D) Bilish faoliyatini o'rganadi

4. Testning aynan aniqlash kerak bo'lgan xususiyatlarini aniqlash va o'lchay olish xususiyati qanday ataladi?

- A) Yaroqliligi

- B) Muqobilligi
- S) Aniqligi
- D) Tekshirilganligi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva Sh. A. Ro'ziyeva D.I. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2018
2. Steven M. Platek, Julian Paul Keenan, and Todd K. Shackelford. Evolutionary Cognitive Neuroscience. The MIT Press. Combridge, Massachusetts, London, England. 2007. Massachusetts Institute of Technology.-637 p.
3. Rahmatova X. A. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2021.
4. Ovsyannikova S.K Pedagogicheskaya diagnostika i korreksiya v vospitatelnom protsesse: Uchebno-metodicheskoy posobie. Nijnevartovsk: Izd-vo Nijnevart. Gumanityu un-ta 2011. – 243 s
5. Tolipova J.O. Pedagogik kvalimetriya G' o'quvq'lanma.—Toshkent -177 b

14-MAVZU: NEYROLINGVISTIK DASTURLASHTIRISHNING ASOSIY TEXNIKALARI

Mavzuga oid nazorat savollari yozma javob yuzishga:

1. “Shaxs holatini o'zgartirish:
2. XN-ESh” modeli.Langar joylashtirish texnikasi.
3. "Men" obrazini o'zgartirish texnikasi.

Mavzuni konspektlashtirish, internet ma'lumotlaridan foydalangan xolda taqdimot tayyorlash,

Test savollari mavzu yuzasidan

1. Akseleratsiya-bu :
  - A) bolaning tez etilishi va rivojlanishi
  - B) bolaning tez jinsiy rivojlanishi
  - S) bola rivojlanishidagi sekinlashuv
  - D) aqliy rivojlanishdagi tezlashuv
2. Longityud - metodi bu ...
  - A) Uzlüksiz usul degan ma'noni anglatadi
  - B) Uzlukli usul degan ma'noni anglatadi

- S) Tezkor usul degan ma'noni anglatadi
 D) Samarali usul degan ma'noni anglatadi

3. Kombinatsiya – bu ...

- A) Birlashtirilgan testlar degan ma'noni bildiradi.
 B) Aralash testlar degan ma'noni bildiradi
 S) Intellektual testlar degan ma'noni bildiradi
 D) Aqliy rivojlanish testlari degan ma'noni bildiradi

4. Psixometrika – bu ...

- A) Psixologik o'lchash degan ma'noni anglatadi
 B) Tavsiflash degan ma'noni bildiradi
 S) Prognoz qilish - tavsiflash degan ma'noni bildiradi
 D) Inson ruhiyatini tahlil qilish degan ma'noni anglatadi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva Sh. A. Ro'ziyeva D.I. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2018
2. Steven M. Platek, Julian Paul Keenan, and Todd K. Shackelford. Evolutionary Cognitive Neuroscience. The MIT Press. Combridge, Massachusetts, London, England. 2007. Massachusetts Institute of Technology.-637 p.
3. Rahmatova X. A. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2021.
4. Ovsyannikova S.K Pedagogicheskaya diagnostika i korrektsiya v vospitatelnom protsesse : Uchebno-metodicheskoy posobie. Nijnevartovsk: Izd-vo Nijnevart. Gumanityu un-ta 2011. – 243 s
5. Tolipova J.O. Pedagogik kvalimetriya G' o'quvqo'llanma.—Toshkent -177 b

15-MAVZU: PSIXOLOG –PEDAGOGIK KONSILIUM

Mavzuga oid nazorat savollari yozma javob yuzishga:

1. Psixolog –pedagogik konsilium mazmun mohiiyati.
2. O'quvchi shaxsining psixo-pedagogik jihatdan o'rganish.

Mavzuni konspektlashtirish, internet ma'lumotlaridan foydalangan xolda taqdimot tayyorlash,

S – (strength)	• кучли томонлари
W – (weakness)	• заиф, кучсиз томонлари
O – (opportunity)	• имкониятлари
T – (threat)	• тўсиқлар

Test savollari mavzu yuzasidan

1. O'quvchi faoliyatining asosiy turi qaysi javobda to'g'ri berilgan?
 A) O'qish mehnat;
 B) Mehnat o'yin;

*S) O'yin, o'qish;

D) Muomala mehnat.

2. Ta'lim oluvchilarning bilim va malakalarini tekshirish qanday ketma-ketlikda olib boriladi?

A) joriy tekshirish; yakuniy tekshirish va hisobga olish;

B) joriy tekshirish; davriy tekshirish; yakuniy tekshirish;

*S) joriy tekshirish; takroriy tekshirish; davriy tekshirish; yakuniy tekshirish va hisobga olish;

D) joriy tekshirish; takroriy tekshirish; davriy tekshirish; oraliq tekshirish, yakuniy tekshirish va hisobga olish;

3. Pedagogikada ta'lim oluvchilarning ta'lim olganligini tashxislash va nazorat qilish qanday tamoyillari mavjud?

*A) xolislik, tizimlilik, ko'rgazmalilik;

B) ob'ektivlik, tizimlilik, sistemalilik;

S) sistemalilik, ko'rgazmalilik, oshkoralik;

D) xolislik, ob'ektivlik, sistemalilik.

4. Baholash nima?

A) o'quvchining bilimiga baho qo'yish;

B) o'quvchining o'zlashtirishini aniqlash usuli;

*S) bilim, ko'nikma va malakalarni o'quv dasturida ko'rsatilgan etalon (ko'rsatkich, qolip, o'lchagich)lar bilan solishtirish;

D) o'quvchilarning fan bo'yicha egallagan bilim, ko'nikma va malakalarni aniqlash.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva Sh. A. Ro'ziyeva D.I. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2018
2. Steven M. Platek, Julian Paul Keenan, and Todd K. Shackelford. Evolutionary Cognitive Neuroscience. The MIT Press. Cambridge, Massachusetts, London, England. 2007. Massachusetts Institute of Technology.-637 p.
3. Rahmatova X. A. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2021.
4. Ovsyannikova S.K Pedagogicheskaya diagnostika i korrektsiya v vospitatelnom protsesse : Uchebno-metodicheskoy posobie. Nijnevartovsk: Izd-vo Nijnevart. Gumanityu un-ta 2011. – 243 s
5. Tolipova J.O. Pedagogik kvalimetriya G' o'quvqo'llanma.—Toshkent -177 b

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA
MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

GULISTON DAVLAT UNIVERSITETI

PEDAGOGIKA KAFEDRASI

PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA VA KORREKSIYA

**fanidan
talabalari uchun mustaqil ish topshiriqlar
bajarish bo‘yicha uslubiy ko‘rsatma**

**Yangiyer-2021
KIRISH**

O‘zbekiston respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 31 dekabrda
“Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim jarayonini tashkil etish bilan bog‘liq tizimni
takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 824-sonli Qarorida belgilangan
vazifalarni bajarish va oliy ta’lim muassasalarida talabalarning kasbiy tayyorgarligiga
qo‘yilayotgan talablar, maqsad va vazifalar kun sayin ochiqlik va rangbaranglik kasb
etgan holda o‘zgarib bormoqda, bu o‘z navbatida amalda professional faoliyatni
yo‘lga qo‘yishga xizmat qiluvchi usul va vositalarning ham zamon talablariga
moslashishini taqozo etmoqda. Ushbu jihatdan qaraganda bo‘lg‘usi mutaxassislar
uchun kasbiy faoliyatga oid qarorlarni qabul qilishda mustaqil harakat qilish, mobillik
kabi jihatlarga mo‘ljall olish muhim o‘rin tutadi, zero bularning barchasiga kasbiy
kompetentlik orqali erishiladi.

Zamonaviy talablar odatdagi ta’lim strategiyasini qayta ko‘rib chiqishni zarur
qilib qo‘yadi. Talabalarning o‘z amaliy faoliyatlari natijalarini nazariy jihatdan
chuqur anglab etish, talabalarning bilim olishlariga bo‘lgan ichki motivlarini
uyg‘otishga qaratilgan o‘qitish vositalariga o‘tish jarayoni sodir bo‘lmoqda. Kun
sayin fundamental bilimlarning ahamiyati ortib bormoqda, individuallashtirishga
alohida urg‘u berilmoqda, talabalarning mustaqil ishlari hajmi ko‘paygani holda,
o‘qituvchi rahbarligida amalga oshiriluvchi o‘quv faoliyatidan mustaqil ta’lim
faoliyatiga o‘tilmoqda.

Kredit-modul tizimida talabalarning mustaqil ish turlarining hajmi 50-60%
gacha oshadi, amaldagi ta’lim tizimida bu ko‘rsatkich deyarli 40% ni tashkil etadi.
Shu sababli, **mustaqil ta’limga etarlicha e’tiborni qaratmasdan, uning uslubiy
turlarini shakllantirmasdan kredit-modul tizimini to‘laqonli tatbiq qilib
bo‘lmaydi.**

Talabalarning mustaqil ishi (TMI) – bu talabaning o‘ziga xos o‘quv faoliyati bo‘lib, u didaktik topshiriqlarni mustaqil ravishda bajarishga, o‘qishga qiziqtirishga va muayyan fan sohasida bilimlarni oshirishga yo‘naltirilgan.

MUSTAQIL ISH MAVZULARI VA SOATLAR TAQSIMOTI

3-semestr

№	Mavzu	Shakllari	hajmi soat
1	Pedagogik diagnostika pedagogikaning ilmiy va amaliy sohasi sifatida Pedagogik diagnostika tushunchasining mohiyati	Referat tayyorlash, Taqdimot qilish, Savol-javob tayyorlash, Test tuzish, Boshqotirma tuzish, Ko‘zgazmali materiallar tayyorlash.	2
2	Pedagogik diagnostikaning maqsadi va vazifalari	Referat tayyorlash, Taqdimot qilish, Savol-javob tayyorlash, Test tuzish, Boshqotirma tuzish, Ko‘zgazmali materiallar tayyorlash.	2
3	Pedagogi diagnostikaning shaxs rivojlanishidagi o‘rni	Referat tayyorlash, Taqdimot qilish, Savol-javob tayyorlash, Test tuzish, Boshqotirma tuzish, Ko‘zgazmali materiallar tayyorlash.	3
4	Pedagogik diagnostikada Testlashtirish, anketalashtirish va suhbat metodlari	Referat tayyorlash, Taqdimot qilish, Savol-javob tayyorlash, Test tuzish, Boshqotirma tuzish, Ko‘zgazmali materiallar tayyorlash.	3
5	Pedagogik kuzatish va Satsiometriya metodi	Referat tayyorlash, Taqdimot qilish, Savol-javob tayyorlash, Test tuzish, Boshqotirma tuzish, Ko‘zgazmali materiallar tayyorlash.	3
6	Shaxs faoliyati yo‘nalishlarini aniqlash metodi:qo‘llanish tartibi va ma‘lumotlarni ishlash	Referat tayyorlash, Taqdimot qilish, Savol-javob tayyorlash, Test tuzish, Boshqotirma tuzish, Ko‘zgazmali materiallar tayyorlash.	3
7	Pedagogik konsilium yoki ekspertlar metodi: mazmuni, mohiyati va qo‘llanish tartibi	Referat tayyorlash, Taqdimot qilish, Savol-javob tayyorlash, Test tuzish, Boshqotirma tuzish, Ko‘zgazmali materiallar tayyorlash.	3
8	O‘quvchilarni diagnostika qilishda ularning yosh xususiyatlarini hisobga olish:asosiy talablar	Referat tayyorlash, Taqdimot qilish, Savol-javob tayyorlash, Test tuzish, Boshqotirma tuzish, Ko‘zgazmali materiallar tayyorlash.	3
9	Maktab o‘quvchilarini pedagogik diagnostika metodlari: mazmuni ,mohiyati va qo‘llanish tartibi	Referat tayyorlash, Taqdimot qilish, Savol-javob tayyorlash, Test tuzish, Boshqotirma tuzish, Ko‘zgazmali materiallar tayyorlash.	3
10	Pedagogik korreksiyaning maqsadi va vazifalari	Referat tayyorlash, Taqdimot qilish, Savol-javob tayyorlash, Test tuzish, Boshqotirma tuzish, Ko‘zgazmali materiallar tayyorlash.	3

11	Pedagogik korreksiyaning umumiy pedagogik va maxsus tamoyillari	Referat tayyorlash, Taqdimot qilish, Savol-javob tayyorlash, Test tuzish, Boshqotirma tuzish, Ko'zgazmali materiallar tayyorlash.	3
12	Pedagogik korreksiyada interfaol metodlarni qo'llash yo'llari	Referat tayyorlash, Taqdimot qilish, Savol-javob tayyorlash, Test tuzish, Boshqotirma tuzish, Ko'zgazmali materiallar tayyorlash.	3
13	Maktab o'quvchilarini pedagogik korreksiya qilishda qo'llaniladigan metodlar: mazmuni, mohiyati va qo'llanish tartibi	Referat tayyorlash, Taqdimot qilish, Savol-javob tayyorlash, Test tuzish, Boshqotirma tuzish, Ko'zgazmali materiallar tayyorlash.	3
14	Pedagogik korreksiyaning individual shaklda tashkil etish: "Tushuntiruvchi suhbat" metodikasi: mazmuni, mohiyati va qo'llanish tartibi	Referat tayyorlash, Taqdimot qilish, Savol-javob tayyorlash, Test tuzish, Boshqotirma tuzish, Ko'zgazmali materiallar tayyorlash.	3
15	Ijtimoiy-pedagogik trening: mazmuni, mohiyati va qo'llanish tartibi	Referat tayyorlash, Taqdimot qilish, Savol-javob tayyorlash, Test tuzish, Boshqotirma tuzish, Ko'zgazmali materiallar tayyorlash.	3
16	Neyrolingvistik dasturlashtirish to'g'risida umumiy tushunchalar	Referat tayyorlash, Taqdimot qilish, Savol-javob tayyorlash, Test tuzish, Boshqotirma tuzish, Ko'zgazmali materiallar tayyorlash.	3
17	Neyrolingvistik dasturlashtirishning asosiy tamoyillari va texnikalari	Referat tayyorlash, Taqdimot qilish, Savol-javob tayyorlash, Test tuzish, Boshqotirma tuzish, Ko'zgazmali materiallar tayyorlash.	3
18	Shaxs faoliyati samaradorligini oshirish texnologiyasi: mazmuni, mohiyati va qo'llanish tartibi	Referat tayyorlash, Taqdimot qilish, Savol-javob tayyorlash, Test tuzish, Boshqotirma tuzish, Ko'zgazmali materiallar tayyorlash.	3
19	Pedagogik korreksiyaning samarali tashkil etishning asosiy shart-sharoitlari	Referat tayyorlash, Taqdimot qilish, Savol-javob tayyorlash, Test tuzish, Boshqotirma tuzish, Ko'zgazmali materiallar tayyorlash.	3
20	Pedagoglarni diagnostik va korreksion faoliyatga tayyorlash texnologiyasi: mazmuni, mohiyati va qo'llanish tartibi	Referat tayyorlash, Taqdimot qilish, Savol-javob tayyorlash, Test tuzish, Boshqotirma tuzish, Ko'zgazmali materiallar tayyorlash.	3
21	Pedagogik psixologik konsilium	Referat tayyorlash, Taqdimot qilish, Savol-javob tayyorlash, Test tuzish, Boshqotirma tuzish, Ko'zgazmali materiallar tayyorlash.	2
Jami			60

MUSTAQIL ISHLARNING BAJARISH SHAKLI

1-Referat – (Wordda) Mavzuga doir kamida 4ta adabiyot va internet saytlardan foydalangan holda kamida 12ta varoq, 14 shriftda (The News Roman) 1 intervalda yoziladi. Kamida 1ta asosiy adabiyotlardan foydalanish majburiy.

2-Taqdimot – (power pointda), Kamida 3ta adabiyot va internet saytlardan foydalangan holda kamida 15ta varoq, ichida mavzuga doir kamida 10ta rasm. Kamida 1ta asosiy adabiyotlardan foydalanish majburiy. Ba’zi bir taqdimotlar o’qituvchi bilan maslahatlashgan holda videorolik shaklida topshiriladi

3-Savol-javob – (Wordda) Mavzuga doir kamida 25ta savol tuzish (shundan 30%i oson, 40%i o’rtacha, 30%i qiyin darajadagi savollar). Kamida 2ta asosiy adabiyotlardan foydalanish majburiy. Savol-javoblar jadvalga joylashtiriladi: savol va javob bir qatorda joylashgani tavsiya etiladi

Tavsiyaviy na’mina:

№	Savol	Javob
1	“Buyuk didaktika” asarining muallifi kim?	Ya.A.Kamenskiy
2	.....	.....
...	.....	.....

4-Test tuzish – (Wordda yoki Telegram Quiz Botda).) Mavzuga doir kamida 20ta test tuzish (shundan 30%i oson, 40%i o’rtacha, 30%i qiyin darajadagi savollar). Kamida 2ta asosiy adabiyotlardan foydalanish majburiy

5-Boshqotirma tuzish – (Wordda) Mavzuga doir kamida 5ta rebus, krasvord, kazus muammoli vaziyat, sirli quti, ssenariy, topshiriq va boshqa ko’rinishlarda, krasvord uchun tavsiyaviy na’mina mana bu [yerda](#)

6-Ko’zgzamali materiallar tayyorlash – (Paintda) Mavzuga doir kamida 4 dona rasm, chizma, klaster, solishtirma jadvallar, partret va boshqa ko’rinishda

7-Itimoiy tarmoqlardan videorolik topish – (You Tubeda) Mavzuga doir videorolik topish yoki tayyorlash

MUSTAQIL ISHLARNI TOPSHIRISH TARTIBI

Mustaqil ishlarni quyidagi manzillarga yuborishingiz talab qilinadi

1. shavkatsaidov555@gmail.com elektron pochta (24/7);
2. [@leader_0707](https://t.me/leader_0707) telegram nikiga (24/7);
3. <https://www.facebook.com/profile.php?id=100057425100670> feyzbuk linkiga (24/7).
4. [Maxsus ochilgan telegram guruhlariga](#)

Man etiladi:

Qo’yoyma-(O’qituvchi ko’rsatmalaridan tashqari)

Qog'ozga chiqarilgan shakllar

Mustaqil ishlarni bajarganlikni isbotlovchi boshqa dalillar. (videotasvir, audioyozishlar, skrinshotlar va hakazo)

MUSTAQIL ISHLARNI BAJARISH TARTIBI:

Bir semestr uchun berilgan 15ta mavzuning hammasini o'zlashtirish talab etiladi. Chunki oraliq va yakuniy nazorat ishlaridagi savollarning tahminan 50-60% ini ***Mustaqil ta'limning mavzulari*** tashkil etadi. Shulardan ayrimlarini turli ko'rinishlarda o'qituvchiga topshirish ham ko'zda tutilgan. Topshirishingiz kerak bo'lgan mustaqil ta'lim ishlarini guruh jurnalida egallagan raqamingizni bilgan holda ***Mustaqil ishlarni taqsimlash jadvali*** dan bilishingiz mumkin.

MUSTAQIL ISHLARNI TOPSHIRISH MUDDATI

Har bir mustaqil ishning bajarilish muddati mavjud bo'lib bu muddat butun semestr davom etadi. Berilgan topshiriqlarning dastlabki 4 tasi 1-oraliq nazorat ishidan 3 kun oldingi kungacha;

Keyingi 4tasi 2-oraliq nazorat ishidan 3 kun oldingi kungacha. Kechiktirilgan mustaqil ishlar baholanmaydi.

Topshiriqlarni kechiktirmas ijobiy baho yo'lidagi dadil qadam ekanligini unutmang!!!

Mustaqil ishlarni taqsimlash jadvali

		<i>Mavzular raqami</i>																									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15											
1.		1	2	3	4	5																					
2.			3	4	5	6	7																				
3.				5	6	7	1	2																			
4.					7	1	2	3	4																		
5.						2	3	4	5	6																	
6.							4	5	6	7	1																
7.								6	7	1	2	3															
8.									1	2	3	4	5														
9.										3	4	5	6	7													
10.											5	6	7	1	2												
11.												7	1	2	3	4											
12.		2											2	3	4	5											
13.			3	4										4	5	6											
14.				4	5	6									6	7											
15.					5	6	7	1								1											
16.						6	7	1	2	3																	
17.							1	2	3	4	5																
18.								3	4	5	6	7															
19.									5	6	7	1	2														
20.										7	1	2	3	4													
21.											2	3	4	5	6												
22.												4	5	6	7	1											
23.													6	7	1	2	3										
24.														1	2	3	4	5									
25.															3	4	5	6	7								
26.																5	6	7	1	2							
27.																	7	1	2	3							
28.																		5	6	7	1	2					
29.																			2	3	4	5					
30.																				6	7	1	2	3	4	5	6

Sizning guruh jurnalidagi raqamingiz

MUSTAQIL ISH UCHUN REYTING ISHLANMA

No	Nazorat turlari	1- topshriq	2- topshriq	3- topshriq	O'rtacha
1	Mustaqil o'rganish	5	5	5	5

Metodik tavsiyalar: Siz ushbu savollarga javobni universitet o'quv zalidagi Pedagogika va psixologiya talabalari uchun matematika fanidan yaratilgan o'quv uslubiy majmuadan fodalanshingiz mumkin. Kutubxona, axborot resurs markazlari, internet saytlari, kitob, gazeta, jurnallardan foydalanish tavsiya etiladi

FOYDALANISH UCHUN ADABIYOTLAR VA ELEKTRON MANBALAR:

Asosiy adabiyotlar

1. Steven M. Platek, Julian Paul Keenan, and Todd K. Shackelford. Evolutionary Cognitive Neuroscience. The MIT Press. Cambridge, Massachusetts, London, England. 2007. Massachusetts Institute of Technology. -637 p.
2. Given B. Teaching to the brain's natural learning systems, Alexandria, 2002.
3. Podlasiy I.P. Pedagogika: v 3-x kn. - Moskva: VLADOS, 2007.
4. Ovsyannikova S.K. Pedagogicheskaya diagnostika i korrektsiya v vospitatelnom protsesse : Uchebno-metodicheskoe posobie. Nijnevartovsk: Izd-vo Nijnevart. Gumanityu un-ta 2011. – 243 s
5. Tolipova J.O. Pedagogik kvalimetriya G' o'quv qo'llanma.—Toshkent -177 b

Qo'shimcha adabiyotlar

6. Mirziyoyev SH.M. Tanqidiy taxlil, qa'tiiy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - xar bir rahbar faoliyatning kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi BMning 2016 yil yakuni va 2017 yil istiqbollari bag'ishlangan majlisdagu O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqG'G' "Xalq so'zi" gaetasi.G' 2017 yil 16 yanvar, №11.
7. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi "Barkamol avlod-- O'zbekiston taraqqiyotining poydevori" asarida. – T.: Sharq, 1997.
8. Allan Piz, yazo'k telodvijeniy ili kak chitat mo'sli drugix lyudey po ix jesta.- M.: "Ay-kyu", 1995. -257 b
9. Antsupov A.Ya, Shipilov A.I. Konfliktologiya. -- M., 1999.-224 b.
10. Golish L.V. Saidova D.T. Trening – forma operativnogo povo'sheniya kvalifkatsii pedagogicheskix kadrov (V voprosax i otvetax): Uchebno-metodicheskoe posobie. T.:TGEU. 2008. -144syu

11. Goneev A.D. Osnovo' korrekcionniy G' Pod red. V.A. Slastenina. – M.: Akadimiya 2001.280 s.
12. G'ulomov J.R. Kasb-hunar kolleji o'quvchilari tarbiyalanganligini tashxis qilishda pedgogika testlarning imkoniyatlari G'G' J.:”Pedagogika ta'lim” № 1 2011. –B 28-31
13. G'ulomov J.R. Uzliksiz ta'lim tizimi o'rta bo'g'in boshqaruv kadrlarni pedagogik tashxislash metodlari G' “Pedagogik ta'lim” J.№ 5, 2013. – B B 25-32.
14. G'ulomov J.R. Tarbiyaviy-korreksion faoliyatni tashkil etish jihatlariG'G' “Pedagogik ta'lim” J.№6,2013.-B.41-52.
15. G'ulomov J.R Boshqaruv kadrlarini o'qitishda” tushuntiruvchi suhbat” texnologiyasidan foydalanish yo'llariG'G'” Ta'lim muammolari” J.№ 4,2013-B 8-10.
16. Ingenkamp K. Pedagogicheskaya diagnostikaG'perevod s nemetskogo.-M.1991.
17. Ishmuhammedov R va boshqalar. Ta'limda inovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). –T.:Iste'dod,2008.-180-b.
18. Nikulenko T.G . Korrektsionnaya pedagogika: Uchebnoe posobie.-Rostov nG'd: Feniks,2006,381-s.
19. Usmonboyeva M, Mahmudova A, Yoshlar tarbiyasida moddiy va ma'naviy hayot uyg'unligining shakllanganlik darajasini aniqlash metodikasi. Metodik qo'llanma.-T.2010-y.
20. Fridman L.M, Volkov K.N, Psixologicheskaya nauka-uchitelyu.- M.:Prosvehenie,1985.12-vet.

Axborot manbalari

21. WWW.tdpu.uz
22. WWW.pedagog.uz
23. WWW.ziyonet.uz
24. WWW.edu.uz
25. WWW.obr-nauka.muh.ru/content/doc

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Asosiy adabiyotlar

1. Abdullayeva Sh. A. Ro'ziyeva D.I. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2018
2. Steven M. Platek, Julian Paul Keenan, and Todd K. Shackelford. Evolutionary Cognitive Neuroscience. The MIT Press. Cambridge, Massachusetts, London, England. 2007. Massachusetts Institute of Technology. -637 p.
3. Rahmatova X. A. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2021.
4. Ovsyannikova S.K Pedagogicheskaya diagnostika i korrektsiya v vospitatelnom protsesse: Uchebno-metodicheskoe posobie. Nijnevartovsk: Izd-vo Nijnevart. Gumanity un-ta 2011. – 243 s
5. Tolipova J.O. Pedagogik kvalimetriya G' o'quvqo'llanma.—Toshkent -177 b

Qo'shimcha adabiyotlar

6. Faxriddinov Yoqubjon Pedagogik diagnostika va korreksiya O'quv qo'llanma Guliston 2022
7. Mirziyoyev SH.M. Tanqidiy taxlil, qa'tiiy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - xar bir rahbar faoliyatning kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi BMning 2016 yil yakuni va 2017 yil istiqbollari bag'ishlangan majlisdagu O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqG'G' "Xalq so'zi" gaetasi.G' 2017 yil 16 yanvar, №11.
8. Golish L.V. Saidova D.T. Trening – forma operativnogo povo'sheniya kvalifkatsii pedagogicheskix kadrov (V voprosax i otvetax): Uchebno-metodicheskoe posobie. T.:TGEU. 2008. -144syu
9. Goneev A.D. Osnovo' korrekcionniy G' Pod red. V.A. Slastenina. – M.: Akadimiya 2001.280 s.
10. G'ulomov J.R. Kasb-hunar kolleji o'quvchilari tarbiyalanganligini tashxis qilishda pedgogika testlarning imkoniyatlari G'G' J.: "Pedagogika ta'lim" № 1 2011. –B 28-31
11. Ingenkamp K. Pedagogicheskaya diagnostika/perevod s nemetskogo.- M.1991.
12. Ishmuhammedov R va boshqalar. Ta'limda inovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.:Iste'dod,2008.-180-b.

Axborot manbalari

www.tdpu.uz

www.pedagog.uz

www.ziynet.uz

www.edu.uz

www.nutq.intal.

<https://bit.ly/3BO53LH> (*asosiy va qo'shimcha adabiyotlar jamlangan electron shaxsiy kutubxona*)

GLOSSARY

- Akademik litsey** – o'quvchilarning imkoniyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda ularning jadal intellektual rivojlanishi chuqur, sohashtirilgan, tabaqalashtirilgan, kasbga yo'naltirilgan ta'lim olishlarini ta'minlash maqsadida davlat ta'lim standartlariga muvofiq o'rta maxsus ta'lim beruvchi, yuridik maqomga ega ta'lim muassasasi.
- Akademiya** - kadrlar tayyorlash va bilimlarning keng sohalari bo'yicha oliy va oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim dasturlarini amalga oshirishga imkon beruvchi, yuridik maqomga ega ta'lim muassasasi.
- Amaliy ishlar metodi** – o'zlashtirilgan bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini shakllantiruvchi usul.
- Anomaliya** (yunoncha “anomal”) – me'yordan, umumiy qonuniyatlardan chetlanish, noto'g'ri rivojlanish.
- Anomal bolalarni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish** – korreksion pedagogikaning asosiy tushunchasi bo'lib, nuqsonning darajasi va tuzilishiga mos keladigan metod hamda vositalar yordamida anomal bolalarni faol ijtimoiy hayot va mehnatga tayyorlash, ularda fuqarolik sifatlarini shakllantirish.
- Axloq** (lotincha “moralis” xulq-atvor) – ijtimoiy munosabatlar hamda shaxs xatti-harakatini tartibga soluvchi, muayyan jamiyat tomonidan tan olingan va rioya qilinishi zarur bo'lgan xulq-atvor qoidalari, mezonlari yig'indisi.
- Axloqiy ong** – shaxsga axloqiy me'yorlar va xulq-atvor qoidalari to'g'risidagi nazariy bilimlarni berish asosida hosil qilinuvchi ong shakli.
- Axloqiy tarbiya** – muayyan jamiyat tomonidan tan olingan va rioya qilinishi zarur bo'lgan tartib, odob, o'zaro munosabat, muloqot va xulq-atvor qoidalari, mezonlarini o'quvchilar ongiga singdirish asosida ularda axloqiy ong, axloqiy faoliyat ko'nikmalari va axloqiy madaniyatni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon; ijtimoiy tarbiyaning muhim tarkibiy qismi.
- Aqliy tarbiya** – shaxsga tabiat va jamiyat taraqqiyoti to'g'risidagi bilimlarni berish, uning aqliy (bilish) qobiliyati, tafakkuri va dunyoqarashini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon; ijtimoiy tarbiyaning muhim tarkibiy qismi.
- Baynalminallik** (“inter” orasida, o'rtasida, aro, “natio” xalq) – o'zga millat va elatlarning haq-huquqlari, erki, urf-odatlarini, an'analari, turmush tarzi, tili hamda vijdon erkinligini hurmat qilish, ularning manfaatlariga ziyon etkazmaslikni ifoda etuvchi shaxsga xos ma'naviy-axloqiy fazilat.
- Bakalavriat** – mutaxassisliklar yo'nalishi bo'yicha fundamental va amaliy bilim beradigan, ta'lim olish muddati kamida to'rt yil davom etadigan tayanch oliy ta'lim.
- Bashoratlash** – bo'lajak darsni tashkil etilishining turli varianlarini baholash va ulardan qabul qilingan mezonlarga muvofiq eng ma'qulini tanlab olish.
- Baho** – ta'lim oluvchilarga ularning ta'lim olishi, bilimlarni o'zlashtirishga nisbatan ijodiy yondashishini rag'batlantirish maqsadida ta'sir ko'rsatish vositasi.

Bilim – shaxsning ongida tushunchalar, sxemalar, ma’lum obrazlar ko’rinishida aks etuvchi borliq haqidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma’lumotlar majmui.

Bilim olish – borliqni idrok etish, o’rganish, mashq qilish va muayyan tajriba asosida xulq-atvor hamda faoliyat ko’nikma, malakalarining mustahkamlanib, mavjud bilimlarning takomillashib, boyib borish jarayoni.

Bilish – ob’ektiv borliqning inson ongida aks etish shakli; ilmiy bilimlarni o’zlashtirish jarayoni.

Vatanparvarlik (lotincha “patriotes” vatandosh, “patris” vatan, yurt) – shaxsning o’zi mansub bo’lgan millat, tug’ilib o’sgan vatani tarixidan g’ururlanishi, buguni to’g’risida qayg’urishi hamda uning porloq istiqboliga bo’lgan ishonchini ifoda etuvchi yuksak insoniy fazilat.

Verbal – bilim (ma’lumot, axborot)larni so’z yordamida (og’zaki) etkazib berish, ifoda etish.

Gnoseologiya (yunonchadan “gnosis” bilim, ong, o’rganish) – bilish, ilmiy bilimlarning shakllanishi, xususiyatlari, qonuniyatlari, uslublari, ilmiy tafakkur shakllari, shuningdek, insonga xos bo’lgan borliqni anglash qobiliyati haqidagi nazariya, ta’limot.

Davlat ramzlari – muayyan millat, elatning etnopsixologik xususiyatlari, qarashlari, orzu-umidlari, intilishlari va maqsadi, hududiy, ijtimoiy-g’oyaviy birlik mohiyatini anglatishga xizmat qiluvchi tasviriy belgilar majmui.

Davlat ta’lim standarti – 1) ta’lim olish shaklidan qat’iy nazar bitiruvchilar erishishlari zarur bo’lgan ta’lim darajasini belgilovchi asosiy hujjat; 2) o’quv fani bo’yicha ta’limning yakuniy natijalarini belgilovchi asosiy hujjat; 3) ta’lim dasturlari mazmunining minimumi, o’quvchilar tomonidan bajariladigan o’quv ishlarining maksimal hajmi, shuningdek, bitiruvchilarning tayyorgarlik darajalariga qo’yiluvchi talablar.

Didaktika tamoyillari (lotinchadan “principium” har qanday nazariyaning asosiy, boshlang’ich, dastlabki holati) – ta’limni tashkil etishga qo’yilgan me’yoriy talablarni ifodalovchi, shuningdek, ta’lim jarayonining asosiy maqsadi va qonuniyatlariga muvofiq uning dastlabki holatini belgilovchi qarashlari.

Didaktik tizim (yunoncha “systema” yaxlit, qismlarda tashkil topgan, birlashtirish) – ma’lum mezonlari asosida ta’lim jarayoning yaxlit holatini belgilash, ajratib ko’rsatish.

Didaktik o’yin – o’rganilayotgan ob’ekt, hodisa va jarayonlarni modellashtirish asosida o’quvchining bilishga bo’lgan qiziqishi va faollik darajasini rag’batlantiruvchi o’quv faoliyati turi.

Dunyoqarash – tabiat, jamiyat, tafakkur hamda shaxs faoliyati mazmunining rivojlanib borishini belgilab beruvchi dialektik qarashlar va e’tiqodlar tizimi.

Jazolash – tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga salbiy baho berish usuli.

Jamoa (lotincha “kollektivus” – yig’ilma, omma, birgalikdagi majlis, birlashma, guruh) – bir necha a’zo (kishi)lardan iborat bo’lib, ijtimoiy ahamiyatga ega umumiy maqsad asosida tashkil topgan guruh.

Jamoa an’analari – jamoa a’zolari tomonidan birdek qo’llab-quvvatlanuvchi barqarorlashgan odat.

Jamoaning norasmiy tuzilmasi – jamoa a’zolari o’rtasidagi shaxslararo ma’naviy-psixologik munosabatlarning umumiy tizimi, shuningdek, jamoada mikroguruhni tashqil qiluvchi ayrim shaxslar o’rtasidagi tanlash munosabatlarining mazmuni.

Jamoaning rasmiy tuzilishi – turli ko’rinishdagi jamoa faoliyatini yo’lga qo’yishning tashkiliy jihatlari.

Jinsiy tarbiya – o’zida shaxsni jinsiy jihatdan chiniqtirish, ularni tozalik va ozodalikka o’rgatish, o’z sog’ligi uchun g’amxo’rlik qilish va mas’uliyatli bo’lishni ta’minlashga qaratilgan pedagogik faoliyat mazmuni.

Jismoniy tarbiya – o’quvchilarda jismoniy va irodaviy sifatlarni shakllantirish, ularni aqliy va jismoniy jihatdan mehnat hamda Vatan mudofaasiga tayyorlashga yo’naltirilgan pedagogik jarayon; ijtimoiy tarbiya tizimining muhim tarkibiy qismi.

Idrok – aniq maqsadga yo’naltirilgan anglash jarayoni.

Ijtimoiy adaptatsiya (yunoncha “adapto” moslashish) – anomal bolalar individual yoki guruhli xulqlarining ijtimoiy qadriyatlar va xulq-atvor qoidalari tizimiga mos kelishi.

Ijtimoiylashuv – ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etishi asosida shaxsning hayot va ishlab chiqarish jarayoniga moslashuvi.

Ijtimoiy ongni shakllantiruvchi metodlar – o’quvchilarda ma’naviy-axloqiy sifatlarni, e’tiqod hamda dunyoqarashni shakllantirish maqsadida ularning ongi, his-tuyg’usi va irodasiga ta’sir ko’rsatish usullari.

Ijtimoiy pedagogika – ijtimoiy munosabatlar jarayonida pedagogik g’oyalarning tutgan o’rni va roli, shaxsni kasbiy va ijtimoiy faoliyatga yo’naltirish muammolarini o’rganadi.

Izohlash (tarbiya metodi sifatida) – tarbiyalanuvchiga hissiy-og’zaki ta’sir etish usuli.

Ilmiy dunyoqarash – uzluksiz, izchil ravishda mavjud fanlar asoslarini puxta o’zlashtirib borish, ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etish natijasida barqarorlashgan dunyoqarash shakli.

Ilmiy tafakkur – inson aqliy faoliyatining yuksak shakli sanalib, ijtimoiy voqea-hodisalar, jarayonlarga nisbatan ilmiy yondashuv.

Ilmiy qarash (yunoncha “idea” g’oya, tasavvur, tushunchalar yig’indisi) – muayyan hodisa, jarayonning mohiyatini yorituvchi, ilmiy jihatdan asoslangan fikr, g’oya.

Individ (lotincha “individuum” bo’linmas, yagona, alohida) – xatti-harakatlarini shartli refleks yordamidagina tashkil eta oluvchi biologik mavjudot.

Individuallik – shaxsning o’ziga xos xususiyatlari.

Institut – bilimlarning bitta sohasi doirasida aniq yo’nalishlar bo’yicha oliy va qoidaga ko’ra oliy o’quv yurtidan keyingi ta’lim dasturlarini amalga oshiruvchi, yuridik maqomga ega ta’lim muassasasi.

Iqtisodiy tarbiya – o’quvchilarga iqtisodiy bilimlarni berish, ularda iqtisodiy faoliyat (oila byudjetini shakllantirish, xo’jalikni yuritish, mavjud moddiy boyliklarni asrash, ko’paytirish, savdo-sotiq munosabatlarini to’g’ri tashkil etish va hokazolar)ni tashkil etish ko’nikma va malakalarini shakllantirishdan iborat pedagogik jarayon.

Iqtisodiy ta'lim – o'quvchilarga xo'jalik yuritish tizimi (oila byudjetini shakllantirish, xo'jalikni yuritish, mavjud moddiy boyliklarni asrash, ko'paytirish, savdo-sotiq munosabatlarini to'g'ri tashkil etish va hokazolar) to'g'risidagi nazariy bilimlarni berishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon.

Yosh xususiyatlari – muayyan bir yosh davriga xos bo'lgan anatomik, fiziologik (jismoniy) va psixologik xususiyatlar.

Kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash - mutaxassislarning kasb bilimlari va ko'nikmalarini yangilash hamda chuqurlashtirish maqsadida tashkil etiluvchi ta'lim bosqichi.

Shaxs – kadrlar tayyorlash tizimining bosh sub'ekti va ob'ekti, ta'lim sohasidagi xizmatlarning iste'molchisi va ularni amalga oshiruvchi.

Davlat va jamiyat – ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimi faoliyatini tartibga solish va nazorat qilishni amalga oshiruvchi kadrlarni tayyorlash va ularni qabul qilib olishning kafillari.

Uzluksiz ta'lim – malakali, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi bo'lib, ta'limning barcha turlarini, davlat ta'lim standartlarini, kadrlar tayyorlash tizimining tuzilmasi va uning faoliyat ko'rsatish muhitini o'z ichiga oladi.

Fan – yuqori malakali mutaxassislar tayyorlovchi va ulardan foydalanuvchi, ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini ishlab chiqaruvchi.

Ishlab chiqarish – kadrlarga bo'lgan ehtiyojni, shuningdek, ularning tayyorgalik sifati va saviyasiga nisbatan qo'yiladigan talablarni belgilaydigan asosiy buyurtmachi, kadrlar tayyorlash tizimini moliyaviy va moddiy-texnikaviy jihatdan ta'minlash jarayonining faol ishtirokchisi.

Kategoriya – fanning mohiyatini ochib beruvchi eng muhim, asosiy tushuncha.

Kompensatsiya (yunoncha “ompenratio” o'rnini to'ldirish, tenglashtirish) – oliy nerv faoliyatining zahira imkoniyatlariga tayangan holda organizmning buzilgan yoki rivojlanmagan funktsiyalarining o'rnini to'ldirish yoki qayta qurish.

Korreksiya (yunoncha “correctio” tuzatish) – pedagogik uslub va tadbirlardan iborat maxsus tizimi yordamida anomal bolalarning psixik va jismoniy rivojlanishidagi kamchiliklarini qisman yoki to'liq tuzatish.

Korreksion (maxsus) pedagogika (defektologiya, yunoncha “defectus” nuqson, kamchilik, “logos” fan, ta'limot) – rivojlanishda jismoniy yoki psixik kamchilikka ega, maxsus, individual tarbiyalash va o'qitish metodlariga asoslangan, salomatlik imkoniyatlari cheklangan bolaning individualligi hamda shaxsini rivojlantirish jarayonini boshqarish mohiyati, qonuniyatlarini o'rganuvchi fan.

Korreksion-pedagogik faoliyat – yaxlit ta'lim jarayonini qamrab oluvchi hamda murakkab psixofiziologik va ijtimoiy-pedagogik chora-tadbirlarning amalga oshirilishini nazarda tutuvchi pedagogik tizim.

Korreksion-tarbiyaviy ishlar – shaxsning anomal rivojlanishi xususiyatlariga ko'ra umumiy pedagogik ta'sir ko'rsatish chora-tadbirlari tizimi.

Ko'nikma – olingan bilimlarga asoslanib qo'yilgan vazifalar va shartlarga binoan bajariladigan harakatlar yig'indisi.

Ko'rgazmali metodlar – predmet, hodisa yoki jarayonlar mohiyatini tabiiy holatda namoyish qilish, ularning maketlarini ko'rsatishda qo'llaniluvchi usullar.

Litsey (kolleжда) ma'ruza – o'quv materialini o'quvchilarning idrok etish faoliyatlarini faollashtirish uslublari bilan birgalikda davomli og'zaki bayon etish (80-90 minut), berilayotgan materialning sxematik modelini tuzish (asosiy fikrni tezis yoki loyiha ko'rinishida yozib olish) va boshqalar.

Loyihalashtirish (rejalashtirish) – o'quvchilarning o'quv faoliyatini boshqarish dasturini yaratish.

Logopediya (yunoncha “logos” so'z, nazariya, ta'limot, “paideia” tarbiyalash) – nutqiy nuqsonlarni o'rganish, ular kelib chiqishining oldini olish va ularni qisman yoki to'liq tuzatish masalalarini o'rganuvchi fan; korrektsion pedagogika (defektologiya)ning muhim sohasi.

Magistratura – aniq mutaxassislik bo'yicha fundamental va amaliy bilim beradigan, bakalavriyat negizida ta'lim muaddati kamida ikki yil davom etadigan oliy ta'lim.

Madaniyat (lotincha “cultura” yaratish, rivojlanish, parvarish qilish, ishlov berish) – ijtimoiy taraqqiyot davomida insonlarning faoliyati tufayli qo'lga kiritilib, ularning ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiluvchi moddiy va ma'naviy boyliklar tizimi.

Mazmun (ta'lim (bilim olish) mazmuni) – ta'lim jarayonida shaxs tomonidan o'zlashtirilishi zarur bo'lgan ilmiy bilim, amaliy ko'nikma, malaka, fikrlash hamda faoliyat usullari tizimi.

Maktabgacha ta'lim – bolaning sog'lom, har tomonlama kamol topib shakllanishini ta'minlovchi, unda o'qishga intilish hissini uyg'otuvchi, uni muntazam ta'lim olishga tayyorlovchi hamda bola olti-etti yoshga etguncha davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari va oilalarda amalga oshiriluvchi ta'lim bosqichi.

Malaka – ongli xatti-harakatning avtomatlashtirilgan tarkibiy qismi.

Materialni og'zaki bayon qilish metodlari – o'quv materialini mohiyatini og'zaki (hikoya, tushuntirish, maktab ma'ruzasi kabi shakllarda) yoritishda qo'llaniluvchi usullar.

Mashq va o'rgatish (faoliyatda mashqlantirish) metodlari – muayyan mashqyordamida bolalar faoliyatini oqilona, maqsadga muvofiq va har tomonlama puxta tashkil qilish, ularni axloq me'yorlari va xulq-atvor qoidalarini bajarishga odatlantirish usullari.

Ma'lumot – ta'lim-tarbiya natijasida o'zlashtirilgan va tizimlashtirilgan bilim, hosil qilingan ko'nikma va malakalar hamda tarkib topgan dunyoqarash majmui.

Ma'naviyat (arabcha “ma'naviyat” ma'nolar majmui) – mohiyatiga ko'ra ijtimoiy taraqqiyotga ijobiy ta'sir o'tkazuvchi falsafiy, huquqiy, ilmiy, badiiy, axloqiy, diniy tasavvur, tushuncha va g'oyalar majmui.

Ma'rifat – shaxs ongiga ilmiy bilim, axloq qoidalari hamda ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi huquqiy me'yorlarni singdirish, ta'lim-tarbiyani takomillashtirish, milliy meros va umuminsoniy qadriyatlarni o'rganish, ularni targ'ib etish maqsadida amalga oshiriladigan tadbirlar tizimi.

Ma'ruza – yirik hajmdagi o'quv materialini og'zaki bayon qilish shakli.

- Menejment** – mavjud minimal imkoniyatlardan maksimal natijalarga erishish uchun shaxs (xodim) yoki guruhga ta'sir o'tkazish asosida ularning faoliyatini tashkil etish tamoyillari, shakllari, metodlari va usullari.
- Metod** (yunoncha “usul, maqsadga erishish yo'li”) – 1) tabiiy va ijtimoiy hodisalarni tadqiq qilish, bilish usuli; 2) pedagogik faoliyatni tashkil qilish usuli
- Metodika** (fan sifatida) – xususiy fanlarni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganadi.
- Munozara** (tarbiya metodi sifatida) – tarbiyalanuvchilarga hissiy-og'zaki ta'sir ko'rsatish asosida ularda ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirishga yo'naltirilgan bahs-munozara usuli.
- Nazorat** (ta'lim jarayonida) – ta'lim oluvchining bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, o'lchash va baholash jarayoni.
- Oila** – kishilarning nikoh yoki qon-qarindoshlik rishtalari, umumiy turmush tarzi, axloqiy mas'uliyat hamda o'zaro yordamga asoslanuvchi kichik guruhi.
- Oilaviy munosabatlar** – ota-onalar (yoki bolaning kamoloti uchun mas'ul bo'lgan shaxslar) hamda farzandlar o'rtasida turli yo'nalishlarda tashkil etiluvchi munosabatlar.
- Oila tarbiyasi** – ota-onalar (yoki bola kamoloti uchun mas'ul shaxslar) tomonidan tashkil etiluvchi hamda farzandlarni har tomonlama etuk, sog'lom etib tarbiyalashga yo'naltirilgan pedagogik jarayon.
- Oligofreniya** (yunoncha “olygos” kam, “phren” aql) – bu natal (tug'ilish payti) yoki postnatal (hayotiy rivojlanishning erta bosqichi) davrlarda markaziy nerv tizimining zararlanishi natijasida yuzaga keladigan aqliy yoki psixik rivojlanmaslik.
- Oraliq nazorat** – o'quvchilar tomonidan o'quv materialining muayyan bob yoki bo'limlari bo'yicha o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, baholash shakli.
- Pedagogika** (yunoncha “paidagogike”, “paidagogos” bola etaklayman) – ijtimoiy tarbiyaning umumiy qonuniyatlari, muayyan jamiyatda yagona ijtimoiy maqsadga muvofiq yosh avlodni tarbiyalash hamda unga ta'lim berishning mohiyati va muammolarini o'rganadigan fan.
- Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari** – shaxsni tarbiyalash, unga muayyan yo'nalishlarda chuqur, puxta ilmiy bilimlarni berish tamoyillari, ob'ektiv va sub'ektiv omillarini aniqlovchi pedagogik jarayonning ichki mohiyati, aloqa va qonuniyatlarini maxsus tekshirish va bilish usullari.
- Pedagogik mahorat** – bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy mahoratlarini oshirish, takomillashtirish muammolarini o'rganadi.
- Pedagogik paradigma** (yunoncha “paradeigma” misol, namuna) – pedagogika fani rivojining ma'lum bosqichida ta'limiy va tarbiyaviy muammolarni hal etish namunasi (modeli, standarti) sifatida ilmiy pedagogik hamjamiyat tomonidan e'tirof etilgan nazariy hamda metodologik ko'rsatmalar to'plami; ta'limning kontseptual modeli.
- Pedagogik mahorat** – ta'lim-tarbiya jarayoniga ongli, ijodiy yondashuv, metodik bilimlarni samarali qo'llay olish qobiliyati, yuksak pedagogik tafakkur.

Pedagogik talab – turli harakatlarni bajarish, muayyan faoliyat jarayonida ishtirok etishda o'quvchi amal qilishi zarur bo'lgan ijtimoiy xulq-atvor me'yorlarini ifodalovchi vazifa; tarbiyaning eng muhim usuli.

Rag'batlantirish – tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga ijobiy baho berish asosida unga ishonch bildirish, ko'ngilini ko'tarish va uni qo'llab-quvvatlash usuli.

Rivojlanish – shaxsning fiziologik va intellektual o'sishida namoyon bo'ladigan miqdor va sifat o'zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayon.

Reyting (baholash, tartibga keltirish, klassifikatsiyalash) – muayyan hodisani oldindan belgilangan shkala bo'yicha baholash.

Surdopedagogika (yunoncha “surdus” kar) – eshitish qobiliyati buzilgan bolalarni o'qitish va tarbiyalash jarayonini o'rganuvchi fan; korreksion (maxsus) pedagogikaning yana bir muhim sohasi.

Suhbat – savol va javob shaklidagi dialogik ta'lim metodi.

Tamoyil (yunoncha “principium”) – biror-bir nazariyaning asosi, negizi, asosiy boshlang'ich qoidasi; boshqaruvchi g'oya, faoliyatning asosiy qoidasi; umumlashtirilgan talab.

Tarbiya – muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni.

Tarbiya jarayoni – o'qituvchi va o'quvchi (tarbiyachi va tarbiyalanuvchi)lar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan samarali hamkorlik jarayoni.

Tarbiya mazmuni – shaxsning shakllanishiga qo'yiluvchi ijtimoiy talablar mohiyati.

Tarbiya metodi (yunoncha “metodos” yo'l) – tarbiya maqsadiga erishish yo'li; tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg'ulari va xulqiga ta'sir etish usullari.

Tarbiya nazariyasi – pedagogikaning muhim tarkibiy qismi; tarbiyaviy jarayon mazmuni, shakl, metod, vosita va usullari hamda uni tashkil etish muammolarini o'rganadi.

Tafakkur – ijtimoiy voqea-hodisalarning ongda to'laqonli aks etishi, inson aqliy faoliyatining yuksak shakli.

Tashhis – didaktik jarayon kechadigan barcha sharoitlarni oydinlashtirish, uning natijalarini belgilash.

Ta'lim – o'quvchilarga nazariy bilimlarni berish asosida ularda amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyoqarashlarini tarbiyalashga yo'naltirilgan jarayon.

Ta'lim metodlari – ta'lim jarayonida qo'llanilib, uning samarasini ta'minlovchi usullar majmui.

Ta'lim muassasi Ustavi – ta'lim muassasasiga rahbarlik mohiyatini yorituvchi hamda uning faoliyatini boshqarish tizimini aniqlovchi hujjat.

Ta'lim kontseptsiyalari (lotinchadan “conceptio” tizim) – ta'lim-tarbiya mazmuni, istiqbolini yorituvchi yaxlit qarashlar tizimi; uzluksiz ta'lim tizimining turli bosqichlarida ta'lim muassasalari faoliyati yo'nalishi, maqsad va vazifalarini belgilashning alohida usuli.

Ta'lim mazmuni – davlat ta'lim standartlari asosida belgilab berilgan hamda ma'lum sharoitda muayyan fanlar bo'yicha o'zlashtirilishi nazarda tutilgan ilmiy bilimlar mohiyati.

- Ta'lim maqsadi** (o'qish, bilim olish maqsadi) – ta'limning aniq yo'nalishini belgilab beruvchi etakchi g'oya.
- Ta'lim natijasi (ta'lim mahsuli)** – ta'lim yakunining mohiyatini qayd etuvchi tushuncha; o'quv jarayonining oqibati; belgilangan maqsadni amalga oshirish darajasi.
- Ta'limni boshqarish** – ta'lim muassasalarining faoliyatini yo'lga qo'yish, boshqarish, nazorat qilish hamda istiqbollarini belgilash masalalarini o'rganadi.
- Ta'limning sinf-dars tizimi** – dars shaklida muayyan o'quvchilar guruhi bilan o'quv rejasiga muvofiq tuzilgan aniq jadval bo'yicha olib boriladigan ta'lim jarayoni.
- Ta'lim tizimi** – davlat siyosatining asosiy tamoyillari asosida yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish yo'lida faoliyat yurituvchi barcha turdagi ta'lim muassasalari majmui.
- Ta'lim shakli** – ta'lim jarayonining tashkiliy tuzilmasi.
- Tizim** (mustaqil tushuncha sifatida) – o'zaro bog'langan ko'plab elementlar (tarkibiy qismlar) o'rtasidagi mustahkam birlik va o'zaro yaxlitlik.
- Tiflopedagogika** (yunoncha “typhlos” ko'r) – ko'rish qobiliyati buzilgan bolalarni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish muammolarini o'rganuvchi fan; korreksion pedagogika (defektologiya)ning muhim sohasi.
- Test** – aniq maqsad asosida muayyan holat darajasini sifat va miqdoriy ko'rsatkichlarda belgilashga imkon beruvchi sinov vositasi.
- Topshiriq** – o'quvchilarda mehnat, ijtimoiy xulq va hayotiy tajriba ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida qo'llaniladigan usul.
- Tushuntirish** – o'quv materialini mazmunini isbot, tahlil, umumlashma, taqqoslash asosida bayon qilish.
- To'garak* – o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadida sinfdan yoki maktabdan tashqari sharoitda uyushtiriluvchi qo'shimcha ta'lim shakli.
- Umumiy pedagogika** – maktab yoshidagi bolalarni tarbiyalash va ularga ta'lim berish masalalarini o'rganadi.
- Umumiy o'rta ta'lim** – o'quvchilarning fan asoslari bo'yicha muntazam bilim olishlarini, ularda bilim o'zlashtirish ehtiyojini, asosiy o'quv-ilmiy va umummadaniy bilimlarni, milliy va umumbashariy qadriyatlarga asoslangan ma'naviy-axloqiy fazilatlarini, mehnat ko'nikmalarini, ijodiy fikrlash va atrof-muhitga ongli munosabatda bo'lishni va kasb tanlash ko'nikmalarini shakllantirish bosqichi.
- Universitet** – kadrlar tayyorlash va bilimlarning keng sohalari bo'yicha oliy va oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim dasturlarini amalga oshiruvchi, yuridik maqomga ega ta'lim muassasasi.
- Usul** – muayyan o'quv materialini o'zlashtirishda qo'llanilayotgan asosiy ta'lim metodi bilan birga ikkinchi bir ta'lim metodining ayrim elementlaridan foydalanish.
- Faoliyat** – shaxs tomonidan tabiiy va ijtimoiy maqsadga muvofiq tashkil etiluvchi kundalik, ijtimoiy yoki kasbiy harakatlarning muayyan shakli, ko'rinishi.

Shaxs – psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo'lgan jamiyat a'zosi.

Shaxsni ijtimoiylashtirish – uni jamiyat tomonidan tan olingan xulq-atvor me'yorlari, bilim hamda qadriyatlar tizimini o'zlashtirishdan iborat ijtimoiy hayotga jalb etish jarayoni.

Shkalalash – aniq jarayonlarni raqamlar tizimi yordamida modellashtirish.

Ekologik ong – tabiat va atrof-muhitning mavjud holati, ularni muhofaza etish borasidagi tushunchalarning ongdagi ifodasi.

Ekologik faoliyat – ekologik bilimlarga tayanilgan holda tabiat va atrof-muhit muhofazasini ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan xatti-harakatlar majmui.

Estetik qiziqish – shaxsning estetik faoliyatiga, voqelik va san'at asarlarini estetik jihatdan o'zlashtirishga kirishi.

Estetik ehtiyoj – shaxsning voqelikni estetik jihatdan bilib olishga undovchi sub'ektiv omil (ichki intilish).

Estetik his-tuyg'u – insonning voqelikka, kishilarga, o'z faoliyatiga nisbatan munosabati.

Estetik did – estetik axborotlar oqimi, estetik va axloqiy me'yorlar yig'indisi orqali shakllanib, shaxsning buyum, hodisalarga estetik baho berishida yaqqol namoyon bo'ladigan hodisa.

Estetik mulohaza – shaxsning aniq bir estetik hodisaga munosabatini bildiruvchi aqliy harakati.

Estetik ideal – sub'ekt bilan ob'ekt, inson bilan ijtimoiy butunlikning tarixan eng to'liq uzviy birligi bo'lib, bu birlik tub maqsadlar sifatida inson ijodiy kuchlarining erkin va har tomonlama rivojlanishida o'z ifodasini topadi.

Estetik qarash – estetik ongning g'oyaviy negizi, tabiat, hayot, san'at mohiyati haqidagi fikr-mulohazalar va g'oyalar tizimi.

Estetik ong – shaxsga nazariy tushunchalar asosida predmet, buyum, voqelik va hodisalar mohiyatini estetik baho baholay olish imkonini beruvchi his-tuyg'ular, sezgilar, tasavvur va qarashlar shakli.

E'tiqod – dunyoqarash negizida aks etuvchi ijtimoiy-falsafiy, huquqiy, ma'naviy-axloqiy, estetik iqtisodiy, hamda ekologik bilimlarning takomillashgan ko'rinishi; muayyan g'oyaga cheksiz ishonch.

Yakuniy nazorat – ta'lim oluvchilarning chorak yoki yarim yillik uchun belgilangan o'quv materiallari bo'yicha o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, baholash shakli.

O'z-o'zini baholash – mavjud fazilatlarini, xatti-harakati, xulq-atvorini tahlil qilish asosida o'z shaxsiga baho berishga yo'naltirilgan faoliyat usuli.

O'z-o'zini tarbiyalash metodlari – o'quvchilarning o'zini o'zi idora qilishlari, turli o'quvchilar organlari faoliyatida faol ishtirok etishlarini ta'minlash, ularning ijtimoiy mavqelarini oshirish maqsadida qo'llaniluvchi usullar.

- O'z-o'zini tahlil (nazorat) qilish** – o'z shaxsi, mavjud fazilatlarini, xatti-harakati, xulq-atvorini tahlil qilish, mavjud sifatlarni boyitish yoki salbiy odatlarni bartaraf etishga qaratilgan faoliyat usuli.
- O'z-o'zini qayta tarbiyalash** – shaxsning o'zidagi salbiy odatlar, xarakteridagi zararli sifatlarni yo'qotish, ularni bartaraf etishga qaratilgan ichki faoliyati jarayoni.
- O'zlashtirish** – ta'lim jarayonida ustuvor o'rin tutuvchi ijtimoiy talablarga muvofiq shaxs tomonidan muayyan xatti-harakat va xulq usullarining egallanishi.
- O'rgatish** – tarbiyalanuvchilar ijtimoiy xulq-atvor ko'nikmalari, odatlarini shakllantirish maqsadida rejali va izchil tashkil qilinadigan turli harakatlar, amaliy ishlar.
- O'qituvchi (pedagog)** – pedagogik, psixologik va mutaxassislik yo'nalishlari bo'yicha maxsus ma'lumot, kasbiy tayyorgarlik va ma'naviy-axloqiy sifatlarga ega hamda ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatuvchi shaxs.
- O'qish** – ma'lum usullar yordamida tashkil etilgan bilimlarni o'rganish jarayoni; o'quvchilar tomonidan o'quv faoliyati usullarini egallab olishga yo'naltirilgan faoliyat.
- O'quvchilar jamoasi** – ijtimoiy-foydali ahamiyat kasb etuvchi umumiy maqsad va birgalikdagi faoliyatga asosan jipslashgan o'quvchilar birlashmasi, guruhi.
- O'quvchilarning o'z-o'zini boshqarishi** – o'quvchilarning jamoa faoliyatini uyushtirish va boshqarishdagi faol ishtiroklari.
- O'quv qo'llanmasi** – 1) ma'lum o'quv fanlari bo'yicha metodik materiallar, tushuntirishlar, tavsiyalarni yorituvchi hamda o'qituvchi yoki o'quvchilar uchun mo'ljallangan manba; 2) muayyan fan bo'yicha tayyorlangan hamda metodik jihatidan o'quv-tarbiyaviy jarayonda bevosita foydalanish imkonini beruvchi qo'shimcha o'quv materiallari.
- Hikoya** – o'qituvchi tomonidan mavzuga oid dalil, hodisa va voqealarning yaxlit yoki qismlarga bo'lib, tasviriy vositalar yordamida obrazli tasvirlash yo'li bilan ixcham, qisqa va izchil bayon qilinishi.
- Hisobga olish** – ta'limning muayyan davrida o'quvchilar va o'qituvchi faoliyatini umumlashtirish, xulosalash.
- Huquqiy madaniyat** – shaxs tomonidan huquqiy bilimlarning o'zlashtirilishi hamda huquqiy faoliyatni tashkil etish darajasining sifat ko'rsatkichi.
- Huquqiy ong** – muayyan jamiyatning moddiy hayot tarzi bilan belgilanadigan tasavvur, idrok, tafakkur va e'tiqodlar tizimi bo'lib, ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida murakkab tuzilishga ega.
- Madaniyat** (lotincha "cultura" yaratish, rivojlanish, parvarish qilish, ishlov berish) – ijtimoiy taraqqiyot davomida insonlarning faoliyati tufayli qo'lga kiritilib, ularning ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiluvchi moddiy va ma'naviy boyliklar tizimi.
- Mazmun** (ta'lim (bilim olish) mazmuni) – ta'lim jarayonida shaxs tomonidan o'zlashtirilishi zarur bo'lgan ilmiy bilim, amaliy ko'nikma, malaka, fikrlash hamda faoliyat usullari tizimi.
- Maktabgacha ta'lim pedagogikasi** – maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni tarbiyalash, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy va jismoniy jihatdan kamolotga etkazish masalalarini o'rganadi.

Maktabdan tashqari ta'lim – madaniy-estetik, ilmiy, texnikaviy, sport va boshqa yo'nalishlarda yo'lga qo'yiluvchi, bolalar hamda o'smirlarning ta'limga bo'lgan, yakka tartibdagi, ortib boruvchi talab-ehtiyojlarini qondirish, ularning bo'sh vaqti va dam olishini tashkil etish maqsadida tashkil etiladigan ta'lim bosqichi.

Malaka – ongli xatti-harakatning avtomatlashtirilgan tarkibiy qismi.

Pedagogik korreksiyanı individual shaklda tashkil etish: tushuntiruvchi suhbat metodikasi

Pedagogik korreksiya jarayonida tushuntiruvchi suhbat oldindan rejalashtirilgan maqsad asosida erkin tarzda o`tkazilishi maqsadga muvofiq. Bunda muhoqot ancha erkin vaziyatda o`tkazilib, muammolar yuzasidan o`quvchiga yetarlicha aniq ma`lumot beriladi. Muammolarning mohiyati, uning kelib chiqish sabablari, bu sabablarni bartaraf qilish (yechim) yo`llari hamda har bir yechim yo`lining o`ziga yarashtirilgan afzallik va kamchilik tomonlari birgalikda baholalanib hamda tahlil qilinib, ular ichidan maqsadga muvofiq`i (yoki muvofiq`lari) tanlanadi.

- Pedagogik korreksiyanı individual shaklda tashkil qilinishi o`quvchining shaxsiy sifatlarini muvofaqiyatli ijtimoiylashuviga qanchalik muvofiq ekanligini anglashiga, tanlagan hayotiy va kasbiy faoliyat yo`nalishlari yuzasidan qarorning qay darajada maqsadga muvofiq ekanligini mustaqil baholashiga, o`zligini anglashiga hamda ko`zlagan maqsadga erishishi uchun eng samarali yo`lni tanlashiga yordam beradi.

Pedagogik koreksiyani guruhli shaklda o`tkazish: ijtimoiy-pedagogik trening

Ta`lim muassasasida pedagogik koreksiya jarayonida o`quvchilarning ma`naviy-ahloqiy fazilatlari, ijtimoiy va (yoki) kasbiy zarur sifatlarini shakllantirishga qaratilgan tadbirlarni guruhli shaklda o`tkazishda ijtimoiy-pedagogik trening texnologiyalaridan samarali foydalanish mumkindir. Pedagogik koreksiyaning guruhli shakllarida trening mashg`ulotlarini o`tkazish psixologiya va sotsiologiya fanlari sohalaridagi tajribalarga asoslangan.

- **Ijtimoiy-pedagogik trening: mazmuni, maqsadi, vazifalari va tamoyillari.**
- **Trening (ingliz tilida – maxsus tartibdagi mashq) nazariy bilim berish minimallashtirilib, asosiy diqqat – qisqa muddatda shaxs faoliyati samaradorligini oshirishga qaratilgan, trening dasturi bilan aniq qilib belgilangan bilim, ko`nikma va malakalarni shakllantirishdir.** Psixologlar treningdan shaxsdagi mavjud bo`lgan yoki vujudga kelishi mumkin bo`lgan muammolarni hal qilish uchun zarur bo`lgan ko`nikma va malakalarni hosil qilish maqsadida turli hil o`yin va mashqlar orqali o`tkaziladigan mashg`ulot vositasida foydalanadilar. Turli mualliflar treningga ta`rif berishda turlicha yondashgan bo`lsalarda, ularning aksariyati trening mashg`ulotlari o`yin va mashqlar orqali amalga oshirilishini va trening jarayonida ko`nikma va malakalar shakllanishini ta`kidlaganlar.

Ijtimoiy-pedagogik trening mashg`ulotlarining har birida tanlab olingan muammolarni yuzasidan ma`lum holat va vaziyatlar nazarda tutilgan bo`lib, mashg`ulotlarning umumiy mazmuni quyidagilardan iborat bo`ladi:

- guruh a`zolarining bir-birlari bilan tanitirish;
- guruh a`zolarini birgalikda umumiy qabul qilingan me`yor (ijtimoiy, ma`naviy-axloqiy, korporativ va shu kabi)larga amal qilishga o`rganish;
- guruh a`zolarining o`z muammolarini gapirishlariga, o`z fikrlarini bildirishlariga sharoit yaratish;
- guruh a`zolari o`rtasida o`zaro do`stona muhit yaratish;
- guruh a`zolarining o`zaro jipsligini, ahilligini ta`minlash;
- guruh a`zolarida turli xil hayotiy ko`nikma va malakalarni hosil qila oluvchi mashg`ulotlar tashkil etish.

Pedagogik faoliyatning har qanday turi kabi, ijtimoiy-pedagogik trening ham o`z maqsadi va vazifalariga ega. Ijtimoiy-pedagogik treningning asosiy maqsadi – qisqa muddatda 3-14 kishilik guruhni muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi uchun zarur bo`lgan ko`nikma va malakalarni shakllantirishdan iborat.

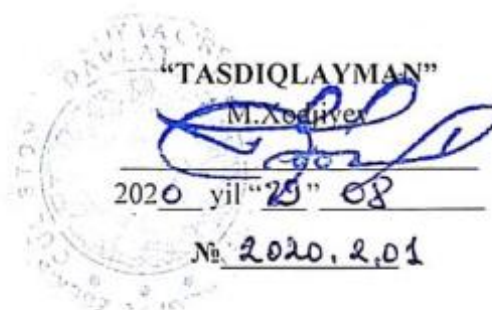

- Pedagogik korreksiya individual va guruhli shakllarda tashkil qilinishi mumkin bo'lib, bunda korreksiya qilinishi zarur bo'lgan muammoning umumiy ligi hamda o'quvchilarning o'ziga xos jihatlari hisobga olinishi zarur.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

GULISTON DAVLAT UNIVERSITETI

PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA VA KORREKSIYA

FAN DASTURI

Bilim sohasi:	100000 – Gumanitar
Ta'lim sohasi:	110000 – Pedagogika
Ta'lim yo'nalishi:	5110900 – Pedagogika va psixologiya

Guliston - 2020

Fan/modul kodi PDK17PP	O'quv yili 2021-2022	Semestr 3-4	ECTS - Kreditlar 10	
Fan/modul turi Tanlov fan	Ta'lim tili O'zbek		Haftadagi dars soatlari 4/6	
I.	Fanning nomi	Auditoriya mashg'ulotlari (soat)	Mustaqil ta'lim (soat)	Jami yuklama (soat)
	Pedagogik diagnostika va korreksiya	150	150	300

I. Fanning mazmuni

Fanni o'qitishdan *maqsad*-talabalarga "Pedagogik diagnostika va korreksiya" fanining ilmiy nazariy asoslari, shaxs, metod va tamoyillari bilan tanishtirib, ularni amaliyotga tatbiq etish ko'nikmasini hosil qilishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun fan talabalarni nazariy bilimlar, amaliy ko'nikmalar, pedagogic hodisa va jarayonlarga uslubiy yondashuv hamda ilmiy-pedagogik dunyoqarashni shakllantirish *vazifalarini* bajaradi.

II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)

II.1. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:

1-QISM. PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA

1-Mavzu: Pedagogik diagnostika va korreksiyaning nazariy asoslari. Pedagogik diagnostika tamoyillari va funksiyalari.

Pedagogik diagnostika pedagogikaning ilmiy va amaliy sohasi sifatida. "Pedagogik diagnostika" tushunchasining mohiyati. Pedagogik diagnostikaning maqsadi, vazifalari va tamoyillari. Pedagogik diagnostikaning asosiy funksiyalari. Pedagogik diagnostikaning shaxs rivojlanishidagi o'rni. Pedagogik diagnostika va korreksiyaning umumiy tavsifi. Pedagogik diagnostika funksiyalari va ijtimoiy tamoyillari. Pedagogik diagnostikaning jamiyatimizdagi yosh avlod ichki imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishdagi ahamiyati. Pedagogik diagnostika tamoyillari. Pedagogik diagnostika funksiyalari. Diagnostikaning maqsadga yo'naltirilganligi

2-Mavzu: Pedagogik diagnostika o'tkazish yo'llari va keng qo'llaniladigan metodlari. Kuzatish, so'roqlash va test metodi

O'quvchilar orasida pedagogik diagnostikani tashkil qilish. Pedagogik diagnostikani o'tkazish yo'nalishlari Pedagogik diagnostika metodlari. Og'zaki so'rov yoki intervyu. Sub'ektlarning odatdagi an'anaviy bilim va ko'nikmalarini tekshirish. O'quv muassasalarida tahsil oluvchilarning intellekt darajasini aniqlash

3-Mavzu: Pedagogik diagnostikada o'quvchilar yosh xususiyatlarining o'ziga xosliklari.

Ta'limni tashxis etish va pedagogik diagnostika

Pedagogik diagnostika jarayonida yosh davrlari xususiyatlarini inobatga olish. Ta'lim jarayonida yosh davrlari xususiyatlarini inobatga olish va yoshlarda axloqiy tushunchalarni oqilona shakllantirish. O'quvchilar bilimni tashxis etishning mohiyati. Ta'lim jarayonida nazorat va hisobga lishning vazifalari. Ta'lim natijalarini tekshirish va baholashga qo'yiladigan talablar. O'quv faoliyati

natijalarini hisobga olish turlari, shakl va metodlari. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini baholash mezonlari

**4-Mavzu: Ta'lim-tarbiya jarayonida o'lchash va shkalalashning asosiy yo'nalishlari
O'lchovning metodik sifat talablari.**

O'lchash va shkalalashning maqsadi. Diagnostikada shkalalash. Diagnostikada ta'limning o'ziga xos tomoni Pedagogik diagnostikada o'lchovning natijalari. Ma'lumotlarni tahlil qilishning ob'ektivligi. Pedagogik diagnostikada ilmiy kuzatish va uning turlari

5-Mavzu: Uzlüksiz ta'lim bosqichlarida pedagogik diagnostika va korreksiyalashning pedagogik shart-sharoitlari

Uzlüksiz ta'lim tizimida pedagogik diagnostika mazmuni. Yoshlar jamoasida ijtimoiy pedagogik diagnostika o'tkazish tartiblari. Jamoada ijobiy an'analarni qaror toptirish

6-Mavzu: Tarbiyaviy tadbirlarni o'tkazishda pedagogik diagnostika va korreksiyaning o'rni
Yoshlarni diagnostika qilish va korreksiyalashning bosh maqsadi. Tarbiyaviy tadbirlarni o'tkazishga qo'yilgan pedagogik talablar. Yoshlar bilan o'ttkaziladigan tadbirlarni tashkil qilishning tartibi

**7-Mavzu: Tarbiyalanganlik darajasini aniqlashda oila diagnostikasidan foydalanish.
Pedagogik me'yordan og'ishlikning xususiyati**

Pedagogika va psixologiyada ota-onalar bilan ish olib borishga doir turli xil yondashuvlar. Oiladagi sog'lom muhit ta'siri. Oilada pedagogik muhitni tashxislash
Pedagogik me'yordan chetga chiqish. Me'yordan chiqish tiplari va unga xarakteristika. Bolalarda me'yordan og'ish (deviasiya) holatlari. Deviasiya tiplari. O'smirlarda deviantik xulqning sabablari.

8-Mavzu: Ijtimoiy pedagogik tashxis. Oila tashxisi. Tashxis markazlarining bola tarbiyasida tutgan o'rni va ahamiyati

Ijtimoiy pedagogik tashxis. Oila tashxisi, oila bilan olib boriladigan ijtimoiy pedagogik faoliyat. Tashxis markazlarining bola tarbiyasida tutgan o'rni va ahamiyati. Tashxis markazlarining bola tarbiyasida tutgan o'rni va ahamiyati

9-Mavzu: Pedagogik jihatdan qarovsiz qolgan bolalar xulq – atvori, xarakteri xususiyatlarini diagnoz qilish va korreksiyalash.

Oilaning ijtimoiy mavqei va unda bolalar tarbiyasi. Qarovsiz qolgan bolalarning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish. Bolalardagi diagnostik jihatdan o'rganilgan xususiyatlarni tahlil qilish va korreksion ishlarni olib borish.

10-Mavzu: Kasbiy faoliyatni pedagogik-psixologik baholash testi. Psixologik va pedagogik maslahatlar asoslari.

Tashxis markazlarining maqsad va vazifalari. Ijro intizomi va madaniyati haqida mulohazalar. Rahbardagi pedagogik qobiliyatlarni aniqlash. Psixologik va pedagogik maslahat iborasini eshitganingizda fikringizga qanday so'zlar, iboralar keladi. Psixologik va pedagogik maslahatlarni samarali tashkil etishning shart-sharoitlari haqidagi fikrlar munozarasi. Psixologik va pedagogik maslahat ishlarining mazmuni, bosqichlari asosiy qoidalari (Kichik guruhlarda ishlash metodi orqali)

2-QISM. PEDAGOGIK KORREKSIYA

1-mavzu. Pedagogik korreksiyaning maqsadi va vazifalari.

Qomusiy lug'atda "korreksiya" so'zi. Pedagogik korreksiya - tarbiya jarayonida yoshlarning ma'naviy- ma'rifiy sohalarda oldin yo'l qo'yan nuqsonlarini bartaraf etish jarayonidir. Pedagogik korreksiyaning maqsadi va vazifalari

2-mavzu. Pedagogik korreksiyaning umumpedagogik va maxsus tamoyillari.

Umumpedagogik tamoyillardan pedagogik korreksiya uchun ahamiyatli bo'lganlaridan biri - pedagogik jarayonning maqsadga yo'naltirilganligidir. Maqsad, huddi qonunga o'xshab, kishi faoliyatining xarakteri va vositasini belgilaydi. Pedagogik korreksion faoliyatda korreksion,

profilaktik va rivojlantiruvchi vazifalarning birligi va o'zaro bog'liqligi tamoyili.

3-mavzu. Pedagogik korreksiya metodlari.

Pedagogik korreksiya umumtarbiyaviy metodlarni qo'llanilishi. Ishontirish, mashq qildirish, qayta ishontirish, ogohlantirish, rag'batlantirish va jazolash

4-mavzu. Pedagogik korreksiya ta'limning ma'lumot beruvchi metodlaridan foydalanish.

Pedagogik korreksiya ko'rgazmalilik metodi namoyish etish, illyustratsiya va ekskursiya tariqasida olib borilishi manikin. Pedagogik korreksiya interfaol metodlarni qo'llash «Rezyume», «Muammo», «Labirint», «Elpi g'ich», «Muloqot», KB I (kuzatish, baxslashish, ishontirish) kabi metodlar

5-mavzu. Maktab o'quvchilarini pedagogik korreksiya qilishda qo'llaniladigan metodlar.

“Do'stinga yordam”, Frustratsiya va deprivatsiyani bartaraf etuvchi korreksiya me to di, O'zlashtirish past o'quvchilarni korreksiya qilish metodi. Ijtimoiy adaptatsiyani korreksiya qilish metodi. Bolalar bilan ishlash uchun korreksion metodlar.

6-mavzu. Pedagogik korreksiyaning individual va guruhli shakllarda tashkil etish

Pedagogik korreksiyaning individual shaklda tashkil etish: tushuntiruvchi suhbat metodikasi. Tushuntiruvchi suhbat metodikasining xususiy tamoyillari.

7-mavzu. Pedagogik korreksiyaning guruhli shaklda o'tkazish: ijtimoiy-pedagogik trening.

Ijtimoiy-pedagogik trening: mazmuni, maqsadi, vazifalari va tamoyillari. Ijtimoiy-pedagogik treningni tashkil qilish.

8-mavzu. Pedagogik korreksiya neyrolingvistik dasturlashtirish imkoniyatlaridan foydalanish.

Neyrolingvistik dasturlashtirish to'g'risida umumiy tushunchalar. Neyrolingvistik dasturlashtirishning asosiy tamoyillari

9-mavzu. Neyrolingvistik dasturlashtirishning asosiy texnikalari.

“Shaxs holatini o'zgartirish: XN-ESH” modeli. Langar joylashtirish texnikasi. “Men” obrazini o'zgartirish texnikasi.

10-mavzu. Shaxsiy faoliyat samaradorligini oshirish texnologiyasi.

Shaxsiy faoliyat samaradorligini oshirish texnologiyasining tayyorgarlik ko'rish fazasi. Shaxsiy faoliyat samaradorligini oshirish texnologiyasining tayyorgarlik ko'rish fazasi mazmuni.

11-mavzu. Pedagogik korreksiyaning samarali tashkil etishning shart-sharoitlari

Shaxsiy faoliyat samaradorligini oshirish texnologiyasining asosiy fazasi. Pedagoglarni diagnostic va korreksion faoliyatga tayyorlash texnologiyasi

22-mavzu. Psixolog –pedagogik konsilium.

Psixolog –pedagogik konsilium mazmun mohiyati. O'quvchi shaxsining psixo-pedagogik jihatdan o'rganish.

III. Amaliy mashg'ulotlar bo'yicha ko'rsatmalar va tavsiyalar.

Fan bo'yicha olib boriladigan amaliy mashg'ulotlar ma'ruza mavzulari asosida tuzilgan bo'lib, o'tiladigan fanni har tomonlama o'zlashtirishga yordam beradi. Amaliy mashg'ulotda darslarida talaba berilgan laboratoriya ishlarni mustaqil metodik ko'rsatmalar asosida bajaradi.

Bunda pedagogik diagnostika va korreksiya fanining bo'limlari alohida amaliy ishlar bilan yoritilgan bo'lib, har bir bo'lim chuqur o'rganib chiqiladi.

Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1. Pedagogik diagnostika va korreksiyaning nazariy asoslari
2. Pedagogik diagnostika tamoyillari va funktsiyalari
3. Pedagogik diagnostika o'tkazish yo'llari va keng qo'llaniladigan metodlari
4. Pedagogik diagnostikaning metodlari (kuzatish)
5. Pedagogik diagnostikaning so'roqlash va test metodi
6. Pedagogik diagnostikada o'quvchilar yosh xususiyatlarining o'ziga xosliklari
7. Ta'limni tashxis etish va pedagogik diagnostika
8. Ta'lim-tarbiya jarayonida o'lchash va shkalalashning asosiy yo'nalishlari O'lchovning metodik sifat talablari
9. Uzlüksiz ta'lim bosqichlarida pedagogik diagnostika va korreksiyalashning pedagogik shart-sharoitlari
10. Tarbiyaviy tadbirlarni o'tkazishda pedagogik diagnostika va korreksiyaning o'rnini
11. Tarbiyalanganlik darajasini aniqlashda oila diagnostikasidan foydalanish
12. Pedagogik me'yordan og'ishlikning xususiyati
13. Ijtimoiy pedagogik tashxis. Oila tashxisi. Tashxis markazlarining bola tarbiyasida tutgan o'rnini va ahamiyati
14. Pedagogik jihatdan qarovsoz qolgan bolalar xulq – atvori, xarakteri xususiyatlarini diagnoz qilish va korreksiyalash
15. Kasbiy faoliyatni pedagogik-psixologik baholash testi
16. Psixologik va pedagogik maslahatlar asoslari
17. Pedagogik korreksiyaning maqsadi va vazifalari
18. Pedagogik korreksiyaning umumpedagogik tamoyillari
19. Pedagogik korreksiyaning maxsus tamoyillari
20. Pedagogik korreksiya metodlari
21. Pedagogik korreksiyada ta'limning ma'lumot beruvchi metodlaridan foydalanish
22. Pedagogik korreksiyada ko'rgazmalilik metodi (namoyish etish, illyustratsiya va ekskursiya tariqasida olib borilishi mumkin)
23. Maktab o'quvchilarini pedagogik korreksiya qilishda qo'llaniladigan metodlar
24. Pedagogik korreksiyaning individual va guruhli shakllarda tashkil etish
25. Pedagogik korreksiyaning guruhli shaklda o'tkazish: ijtimoiy-pedagogik trening
26. Pedagogik korreksiyada neyrolingvistik dasturlashtirish imkoniyatlaridan foydalanish
27. Neyrolingvistik dasturlashtirishning asosiy texnikalari
28. Shaxsiy faoliyat samaradorligini oshirish texnologiyasi
29. Pedagogik korreksiyaning samarali tashkil etishning shart-sharoitlari
30. Psixolog –pedagogik konsilium

IV. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

Mustaqil ta'lim mazmuni ma'ruza va seminar mashg'ulotlari mavzulari asosida shakllantiriladi. Biroq mustaqil ta'lim ko'proq ma'ruza va seminar mashg'ulotlarida o'rganilmagan masalalarni o'z ichiga qamrab oladi. Mustaqil ta'lim asosida o'qib-o'rganilgan masalalar fan bo'yicha oraliq va yakuniy nazorat ishlari savollarida o'z aksini topadi.

Mustaqil ta'limni tayyorlashda mazkur fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

- darslik va o'quv qo'llanmalar bo'yicha mavzularni konspektlashtirish;
- adabiyotlar asosida referat yozish;
- kitob va maqollarga annotatsiya yozish;
- Internet tarmog'idan azborotlar izlash va tahlil etish.

Talabalarning ma'ruza, seminar mashg'ulotlariga tayyorlanib kelishi va o'tilgan materiallarni mustaqil o'zlashtirishlari uchun kafedra o'qituvchilari tomonidan ma'ruza matnlari ishlab chiqilgan, har bir talabaga ushbu materiallardan foydalanish tavsiya etiladi.

Mustaqil ishlarni tashkil etishdan o'qituvchining rahbarligi va nazorati ostida talabalarda muayyan o'quv ishlarini mustaqil bajarish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirish va rivojlantirish maqsadi ko'zlanadi.

Seminar mashg'ulotlarda nazariy bilimlar mavzuga oid g'oyalar muhokama qilinib mustahkamlanadi. Pedagogik diagnostika fanini chuqur o'zlashtirish uchun talaba fanning har bir bo'limini mustaqil o'rganishi va seminar va mashg'ulotlarini bajarish orqali mustahkamlashi zarur.

Mustaqil ta'lim uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1. Pedagogik diagnostika pedagogikaning ilmiy va amaliy sohasi sifatida
2. Pedagogik diagnostika tushunchasining mohiyati
3. Pedagogik diagnostikaning maqsadi va vazifalari
4. Pedagogik diagnostikaning asosiy funksiyalari
5. Pedagogik diagnostikaning shaxs rivojlanishidagi o'rni
6. Testlashtirish: turlari, metodi va unga qo'yiladigan asosiy talablar
7. Anketalashtirish: turlari, metodi va unga qo'yiladigan asosiy talablar
8. Suhbat metodi: turlari va unga qo'yiladigan asosiy talablar
9. Pedagogik kuzatish metodi: turlari va unga qo'yiladigan asosiy talablar
10. Sotsiometriya metodi: turlari va unga qo'yiladigan asosiy talablar
11. Shaxs faoliyati yo'nalishlarini aniqlash metodi: qo'llanish tartibi va ma'lumotlarni ishlash
12. Pedagogik konsilium yoki ekspertlar metodi: mazmuni, mohiyati va qo'llanish tartibi
13. O'quvchining rivojlanish xaritasi: mazmuni, mohiyati va qo'llanish tartibi
14. O'quvchilarni diagnostika qilishda ularning yosh xususiyatlarini hisobga olish: asosiy talablar
15. Maktab o'quvchilarini pedagogik diagnostika metodlari: mazmuni, mohiyati va qo'llanish tartibi
16. Pedagogik korreksiyaning maqsadi va vazifalari
17. Pedagogik korreksiyaning umumiy pedagogik va maxsus tamoyillari
18. Pedagogik korreksiya umumtarbiyaviy metodlarni qo'llanish yo'llari
19. Pedagogik korreksiya ta'limning ma'lumot beruvchi metodlaridan foydalanish yo'llari
20. Pedagogik korreksiya interfaol metodlarni qo'llash yo'llari
21. Maktab o'quvchilarini pedagogik korreksiya qilishda qo'llaniladigan metodlar: mazmuni, mohiyati va qo'llanish tartibi
22. Pedagogik korreksiyaning individual shaklda tashkil etish: "Tushuntiruvchi suhbat" metodikas qo'llanish tartibi
23. Ijtimoiy-pedagogik trening: mazmuni, mohiyati va qo'llanish tartibi
24. Neyrolingvistik dasturlashtirish to'g'risida umumiy tushunchalar
25. Neyrolingvistik dasturlashtirishning asosiy tamoyillari: mazmuni, mohiyati va qo'llash tartibi
26. Neyrolingvistik dasturlashtirishning asosiy texnikalari: mazmuni, mohiyati va qo'llanish tartibi
27. Shaxs faoliyati samaradorligini oshirish texnologiyasi: mazmuni, mohiyati va qo'llanish tartibi
28. Pedagogik korreksiyaning samarali tashkil etishning asosiy shart-sharoitlari
29. Pedagoglarni diagnostik va korreksion faoliyatga tayyorlash texnologiyasi: mazmuni, mohiyati va qo'llanish tartibi

V. Fan o'qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetentsiyalar)

Fanni o'zlashtirish natijasida talaba:

Fan bo'yicha talabalarning bilim, ko'nikma va malakalariga quyidagi talablar qo'yiladi.

Talablar:

-pedagogik diagnostika va korreksiyaning mohiyati, mazmuni, shaxs rivojlanishidagi o'rni, shakl va metodlari, texnologiyalari hamda o'quvchilar yosh xususiyatlarini hisobga olish to'g'risida *tasavvur va bilim*gaga ega bo'lishi;

-pedagogik diagnostika va korreksiya tamoyilari, metodlari va texnologiyalarini amaliyotda qo'llash yo'llari va vositalarini bilishi va ulardan foydalana olish *ko'nikmalariga*;

-pedagogik diagnostika va korreksiyaning guruhli va individual shakllarda tashkil etish hamda olingan natijalarni to'g'ri tahlil etish, umumlashtirish va xulosa qilish orqali pedagogik jarayonni boshqarishga oid ratsional qaror qabul qilish *malakalariga* ega bo'lishi kerak.

VI. Ta'lim texnologiyalari va metodlari:

- ma'ruzalar;
- interfaol keys-stadilar;
- seminarlar (mantiqiy fikrlash, tezkor savol-javoblar);
- guruhlarda ishlash;
- taqdimotlarni qilish;
- individual loyihalar;
- jamoa bo'lib ishlash va himoya qilish uchun loyihalar.

VII. Kreditlarni olish uchun talablar:

Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'la o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo'yicha og'zaki ishni topshirish.

VIII. Asosiy va qo'shimcha axborot manbalari

Asosiy adabiyotlar

1. Steven M. Platek, Julian Paul Keenan, and Todd K. Shackelford. Evolutionary Cognitive Neuroscience. The MIT Press. Cambridge, Massachusetts, London, England. 2007. Massachusetts Institute of Technology. -637 p.
2. Given B. Teaching to the brain's natural learning systems, Alexandria, 2002.
3. Podlasiy I.P. Pedagogika: v 3-x kn. -Moskva: VLADOS, 2007.
4. Ovsyannikova S.K. Pedagogicheskaya diagnostika i korreksiya v vospitatelnom protsesse : Uchebno-metodicheskoe posobie. Nijnevartovsk: Izd-vo Nijnevart. Gumanityu un-ta 2011. - 243 s
5. Tolipova J.O. Pedagogik kvalimetriya G' o'quv qo'llanma.—Toshkent -177 b

Qo'shimcha adabiyotlar

6. Mirziyoyev SH.M. Tanqidiy taxlil, qa'tiiy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - xar bir rahbar faoliyatning kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi BMning 2016 yil yakuni va 2017 yil istiqbollari bag'ishlangan majlisdagu O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqG'G' "Xalq so'zi" gaetasi.G' 2017 yil 16 yanvar, №11.
7. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi "Barkamol avlod-- O'zbekiston taraqqiyotining poydevori" asarida. - T.: Sharq, 1997.
8. Allan Piz, yazo'k telodvijeniy ili kak chitat mo'sli drugix lyudey po ix jesta.-M.: "Ay-kyu", 1995. -257 b
9. Antsupov A.Ya, Shipilov A.I. Konfliktologiya. -- M., 1999.-224 b.

10. Golish L.V. Saidova D.T. Trening – forma operativnogo povo’sheniya kvalifkatsii pedagogicheskix kadrov (V voprosax i otvetax): Uchebno-metodicheskoe posobie. T.:TGEU. 2008. -144syu
11. Goneev A.D. Osnovo’ korrekcionniy G’ Pod red. V.A. Slastenina. –M.: Akadimiya 2001.280 s.
12. G’ulomov J.R. Kasb-hunar kolleji o’quvchilari tarbiyalanganligini tashxis qilishda pedogika testlarning imkoniyatlari G’G’ J.:”Pedagogika ta’lim” № 1 2011. –B 28-31
13. G’ulomov J.R. Uzliksiz ta’lim tizimi o’rta bo’g’in boshqaruv kadrlarni pedagogik tashxislash metodlari G’ “Pedagogik ta’lim” J.№ 5, 2013. – B B 25-32.
14. G’ulomov J.R. Tarbiyaviy-korreksion faoliyatni tashkil etish jihatlariG’G’ “Pedagogik ta’lim” J.№6,2013.-B.41-52.
15. G’ulomov J.R Boshqaruv kadrlarini o’qitishda” tushuntiruvchi suhbat” texnologiyasidan foydalanish yo’llariG’G’” Ta’lim muammolari” J.№ 4,2013-B 8-10.
16. Ingenkamp K. Pedagogicheskaya diagnostikaG’perevod s nemetskogo.-M.1991.
17. Ishmuhammedov R va boshqalar. Ta’limda inovatsion texnologiyalar (ta’lim muassasalari pedagog-o’qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). –T.:Iste’dod,2008.-180-b.

Axborot manbalari

18. WWW.tdpu.uz
19. WWW.pedagog.uz
20. WWW.ziyonet.uz
21. WWW.edu.uz

Fan daturi Guliston davlat universitetida ishlab chiqildi

Fan/modul uchun mas’ullar:

Yo.Nurumbekova – GulDU. Psixologiya kafedrası mudiri, Pedagogika fanlari dotsenti

D.Toshtemirov – GulDU. Pedagogika kafedrası mudiri, dotsent

Taqrizchi: H.Abdukarimov, Pedagogika kafedrası dotsenti

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

GULISTON DAVLAT UNIVERSITETI

“TASDIQLAYMAN”

O‘quv ishlari bo‘yicha prorektor

202__ yil“__”__

№ _____

**PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA VA KORREKSIYA
FANI SILLABUSI**

Bilim sohasi: 100000 – Gumanitar soha
Ta‘lim sohasi: 110000 – Pedagogika
Ta‘lim yo‘nalishi: 60110100 – Pedagogika va psixologiya

O‘quv soatlari hajmi: 120 soat
Ma‘ruza 60 (3-semestr 30 s.)
Seminar 30 (3-semestr 30 s.)
Mustaqil ta‘lim 60 (3-semestr 60 s.)

Yangiyer-2022

Mazkur sillabus Guliston davlat universiteti Kengashining 2022 yil ___-avgustdagi 1-sonli bayonnomasi bilan tasdiqlangan. “Pedagogika nazariyasi va tarixi” fanining o’quv dasturi asosida tayyorlangan.

Mazkur sillabus “Pedagogika” kafedrasining 2022 yil “___” avgustdagi yig‘ilishida muhokama qilinib, tasdiqlash uchun tavsiya etilgan. (1-sonli bayonnoma).

Mazkur sillabus “Pedagogika” fakulteti Kengashining 2022 yil “___” avgustdagi yig‘ilishida muhokama qilinib, tasdiqlash uchun tavsiya etilgan. (1-sonli bayonnoma).

Tuzuvchi:

Sh.Saidov

GulDU “Pedagogika” kafedrası stajor-o’qituvchisi

Taqrizchi:

G.Isayeva

GulDU “Pedagogika” kafedrası dosenti,

“Pedagogika” kafedrası mudiri: _____ D.Toshtemirov

Pedagogika fakulteti dekani: _____ J.Komilov

O’quv-uslubiy boshqarma boshlig’i _____ I.Xudoyberdiev

SILLABUS

OTMning nomi va joylashgan manzili:	Guliston davlat universiteti	Yangier shahar, 2- mikrorayon	
Kafedra:	Pedagogika	“Pedagogika” fakulteti	
Fan modul kodi PDK17PP	O’quv yili 2022-2023	Semestr 3	ECTS-Kreditlar 4
Fan modul turi Tanlov fan	Ta’lim tili O’zbek		Haftadagi dars soatlari 4
Fanning nomi	Auditoriya mashg’ulotlari (soat)	Mustaqil ta’lim(soat)	Jami yuklama (soat)
Pedagogik diagnostika va korreksiya	60	60	120
Fanni (kursni) olib boradigan o’qituvchi to’g’risida ma’lumot:	Stajor-o`qituvchi Saidov Shavkat	Shavkatsaidov555@gmail.com	
Ta’lim sohasi va yo’nalishi:	110000 - Pedagogika	60110100- Pedagogika va psixologiya	
Dars vaqti va joyi:	A bino 303-auditoriya	Kursning davomiyligi:	2 kurs 5.09.2022-15.01.2023yil
Individual grafik asosida ishlash vaqti:	<i>Dushanba, payshanba va juma kunlari 14.00 dan 17.00 gacha</i>		

II FANNING MAZMUNI

Fanning dolzarbligi va qisqacha mazmuni:

Fanni o’qitishdan maqsad - Jadal sur’atlar bilan o’zgarib borayotgan bugungi o’ta shiddatli va murakkab globallashuv davrida yoshlarni tarbiyalash,ularni umuminsoniy qadriyatlarga zid bo’lgan ma’naviy xurujlardan asrash,yuksak ma’naviyatli shaxs sifatida kamol toptirish eng dolzarb masalalardan hisoblanadi. Barkamol shaxs tarbiyasida ijtimoiy va kasbiy zarur fazilatlarni shakllantirishning ahamiyati kattadir. Xalqimizda azal-azaldan insonda yaxshi axloqni shakllantirishga katta e’tibor qaratilib,axloqli kishilar hamisha ulug’lanib kelingan. Shaxsda ijtimoiy-kasbiy fazilatlarni shakllantirish ijtimoiy faoliyat jarayonida sodir bo’lib,bunda shaxsning o’zgarishi,shakllanishi va rivojlanishi jadal sur’atlar bilan boradi,tarbiyaviy jarayon sub’ektining faol ta’sirini tarbiyaviy ta’sir ob’ekti o’zida jamlashtirishga intiladi.

Shuning uchun “Pedagogik diagnostika va korreksiya” faniga alohida e’tibor berish muhim ahamiyat kasb etadi. Shunga ko’ra ushbu fan umumkasbiy fanlardan biri bo’lib,malakali pedagog kadrlar tayyorlash tizimining muhim bo’g’ini hisoblanadi.

“Pedagogik diagnostika va korreksiya” fani tanlov fanlar blokiga kiritilgan kurs hisoblanib, 2-kursda 3-smestrda o’qitiladi.

“Pedagogik diagnostika va korreksiya” fani bo’yicha tuzilgan ushbu dastur O’zbekiston Respublikasi pedagogik oliy ta’lim muassasalari talaba-bakalavrlari, pedagogika va psixologiya bakalavriat yo’nalishi auditoriyasi uchun mo’ljallangan.

Fanni o’qitishdan maqsad-bo’lajak o’qituvchilarni zamonaviy pedagogika fanlarining nazariy va tarixiy asoslariga doir bilimlar bilan qurollantirish. Talabalarga “Pedagogik diagnostika va korreksiya” fanining ilmiy nazariy asoslari, shaxs, metod va tamoyillari bilan tanishtirib, ularni amaliyotga tatbiq etish ko’nikmasini hosil qilishdan iborat.

Fanning vazifasi-pedagogik qonuniyatlar xamda tamoyillarga asoslangan holda o’quv-tarbiya ishlarini o’tkazish, ta’limni tashkil etishning asosiy shakllarini amaliyotda qo’llash. Ushbu maqsadga erishish uchun fan talabalarni nazariy bilimlar, amaliy ko’nikmalar, pedagogik hodisa va jarayonlarga uslubiy yondashuv hamda ilmiy-pedagogik dunyoqarashni shakllantirish

Talabalar uchun talablar	<ul style="list-style-type: none"> -o’qituvchi va guruhdoshlarga nisbatan xurmat bilan munosabatda bo’lish -universitet ichki tartib-intizom qoidalariga rioya qilish -uyali telefondan dars davomida foydalanmaslik -berilgan uy vazifasi va mustaqil ish topshiriqlarini o’z vaqtida va sifatli bajarish -ko’chirmachilik (plagiat) qat’iyan man etilganligini tushunish - darslarda qatnashish majburiy hisoblanadi, dars qoldirilgan holatda qoldirilgan darslar qayta o’zlashtirilishi lozim -darslarga oldindan tayyorlanib kelish va faol ishtirok etish; -talaba o’qituvchidan so’ng dars xonasiga –mashg’ulotga kiritilmaydi -talaba reyting balidan norozi bo’lsa e’lon qilingan vaqtdan boshlab 1 kun mobaynida apellatsiya komissiyasiga murojaat qilish mumkin
Elektron pochta orqali munosabatlar tartibi	<p>Professor-o’qituvchi va talaba o’rtasidagi aloqa elektron pochta orqali ham amalga oshirilishi mumkin, telefon orqali baho masalasi muhokama qilinmaydi, baholash faqatgina universitet hududida, ajratilgan xonalarda va dars davomida amalga oshiriladi. Elektron pochmani ochish vaqti soat 15.00 dan 20.00 gacha</p>

III. Fan mavzulari va ularga ajratilgan soatlar taqsimoti:

3-semestr

№	Ma’ruza mavzulari	Soat
1.	Pedagogik diagnostika va korreksiya fani haqida tushuncha. Pedagogik diagnostika va korreksiyaning nazariy asoslari.	2
2.	Pedagogik diagnostika fanining metodlari	2

3.	Pedagogik diagnostikada o'quvchilar yosh xususiyatlarining o'ziga xosliklari. Ta'limni tashxis etish va pedagogik diagnostika	2
4.	Tarbiyaviy tadbirlarni o'tkazishda pedagogik diagnostika va korreksiyaning o'rni	2
5.	Ijtimoiy pedagogik tashxis. oila tashxisi. Tashxis markazlarining bola tarbiyasida tutgan o'rni va ahamiyati	2
6.	Pedagogik jihatdan qarovsoz qolgan bolalar xulq – atvori, xarakteri xususiyatlarini diagnoz qilish va korreksiyalash	2
7.	Kasbiy faoliyatni pedagogik-psixologik baholash testi. Psixologik va pedagogik maslahatlar asoslari	2
8.	Pedagogik korreksiyaning maqsadi va vazifalari. Pedagogik korreksiyaning umumpedagogik va maxsus tamoyillari	2
9.	Pedagogik korreksiya metodlari.	2
10.	Maktab o'quvchilarini pedagogik korreksiya qilishda qo'llaniladigan metodlar.	2
11.	Pedagogik korreksiyaning individual va guruhli shakllarda tashkil etish	2
12.	Pedagogik korreksiyaning individual va guruhli shakllarda tashkil etish. Ijtimoiy pedagogik trening haqida tushuncha	2
13.	Pedagogik korreksiyada neyrolingvistik dasturlashtirish imkoniyatlaridan foydalanish. Neyrolingvistik dasturlashtirishning asosiy texnikalari.	2
14.	Shaxsiy faoliyat samaradorligini oshirish texnologiyasi. Pedagogik korreksiyaning samarali tashkil etishning shart-sharoitlari	2
15.	Psixolog –pedagogik konsilium.	2
Jami:		30

T/r	Seminar mashg'ulotlari mavzulari	Dars soatlari hajmi
3-semestr		
1.	Pedagogik diagnostika va korreksiyaning nazariy asoslari. Pedagogik diagnostika tamoyillari va funksiyalari	2
2.	Pedagogik diagnostikaning metodlari	2
3.	Pedagogik diagnostikada o'quvchilar yosh xususiyatlarining o'ziga xosliklari	2
4.	Ta'limni tashxis etish va pedagogik diagnostika	2
5.	Uzluksiz ta'lim bosqichlarida pedagogik diagnostika va korreksiyalashning pedagogik shart-sharoitlari	2
6.	Ijtimoiy pedagogik tashxis. Oila tashxisi. Tashxis markazlarining bola tarbiyasida tutgan o'rni va ahamiyati	2
7.	Pedagogik jihatdan qarovsoz qolgan bolalar xulq – atvori, xarakteri xususiyatlarini diagnoz qilish va korreksiyalash	2

8.	Pedagogik korreksiyaning maqsadi va vazifalari	2
9.	Pedagogik korreksiyaning umumpedagogik va maxsus tamoyillari	2
10.	Pedagogik korreksiya metodlari	2
11.	Pedagogik korreksiyaning individual va guruhli shakllarda tashkil etish	2
12.	Pedagogik korreksiyaning guruhli shaklda o'tkazish: ijtimoiy-pedagogik trening	2
13.	Pedagogik korreksiyada neyrolingvistik dasturlashtirish imkoniyatlaridan foydalanish	2
14.	Neyrolingvistik dasturlashtirishning asosiy texnikalari	2
15.	Psixolog –pedagogik konsilium	2
	Jami	30

IV. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar:

Talabalar auditoriyada olgan nazariy bilimlarini mustahkamlash va amaliy masalalarni echish ko'nikmasini hosil qilish uchun mustaqil talim tizimiga asoslanib mustaqil ish bajaradilar. Bunda ular asosiy va qo'shimcha adabiyotlarni o'rganib hamda Internet saytlaridan foydalanib referatlar va ilmiy dokladdir tayyorlaydilar, amaliy mashg'ulot mavzusiga doir uy vazifalarini bajaradilar.

№	Mustaqil ta'lim mavzulari	Soat hajmi
3-semestr		
1.	Pedagogik diagnostika pedagogikaning ilmiy va amaliy sohasi sifatida Pedagogik diagnostika tushunchasining mohiyati	2
2.	Pedagogik diagnostikaning maqsadi va vazifalari	2
3.	Pedagogik diagnostikaning shaxs rivojlanishidagi o'rni	3
4.	Pedagogik diagnostikada Testlashtirish, anketalashtirish va suhbat metodlari	3
5.	Pedagogik kuzatish va Satsiometriya metodi	3
6.	Shaxs faoliyati yo'nalishlarini aniqlash metodi: qo'llanish tartibi va ma'lumotlarni ishlash	3
7.	Pedagogik konsilium yoki ekspertlar metodi: mazmuni, mohiyati va qo'llanish tartibi	3

8.	O'quvchilarni diagnostika qilishda ularning yosh xususiyatlarini hisobga olish:asosiy talablar	3
9.	Maktab o'quvchilarini pedagogik diagnostika metodlari: mazmuni ,mohiyati va qo'llanish tartibi	3
10.	Pedagogik korreksiyaning maqsadi va vazifalari	3
11.	Pedagogik korreksiyaning umumiy pedagogik va maxsus tamoyillari	3
12.	Pedagogik korreksiyada interfaol metodlarni qo'llash yo'llari	3
13.	Maktab o'quvchilarini pedagogik korreksiya qilishda qo'llaniladigan metodlar: mazmuni,mohiyati va qo'llanish tartibi	3
14.	Pedagogik korreksiyaning individual shaklda tashkil etish:"Tushuntiruvchi suhbat" metodikasi: mazmuni ,mohiyati va qo'llanish tartibi	3
15.	Ijtimoiy-pedagogik trening: mazmuni ,mohiyati va qo'llanish tartibi	3
16.	Neyrolingvistik dasturlashtirish to'g'risida umumiy tushunchalar	3
17.	Neyrolingvistik dasturlashtirishning asosiy tamoyillari va texnikalari	3
18.	Shaxs faoliyati samaradorligini oshirish texnologiyasi: mazmuni, mohiyati va qo'llanish tartibi	3
19.	Pedagogik korreksiyaning samarali tashkil etishning asosiy shart-sharoitlari	3
20.	Pedagoglarni diagnostic va korreksion faoliyatga tayyorlash texnologiyasi: mazmuni ,mohiyati va qo'llanish tartibi	3
21.	Pedagogik konsilium	2
	Jami	60

V. Fan o'qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetentsiyalar)

Fanning o'zlashtirish natijasida talaba:

Fan bo'yicha talabalarning bilim, ko'nikma va malakalariga quyidagi talablar qo'yiladi.
Talablar:

-pedagogik diagnostika va korreksiyaning mohiyati, mazmuni, shaxs rivojlanishidagi o'rni, shakl va metodlari, texnologiyalari hamda o'quvchilar yosh xususiyatlarini hisobga olish to'g'risida **tasavvur va bilim**ga ega bo'lishi;

-pedagogik diagnostika va korreksiya tamoyillari, metodlari va texnologiyalarini amaliyotda qo'llash yo'llari va vositalarini bilishi va ulardan foydalana olish **ko'nikmalariga**;

-pedagogik diagnostika va korreksiyaning guruhli va individual shakllarda tashkil etish hamda olingan natijalarni to'g'ri tahlil etish, umumlashtirish va xulosa qilish orqali pedagogik jarayonni boshqarishga oid ratsional qaror qabul qilish *malaka*lariga ega bo'lishi kerak.

VI. Ta'lim texnologiyalari va metodlari:

26. ma'ruzalar;
27. interfaol keys-stadilar;
28. seminarlar (mantiqiy fikrlash, tezkor savol-javoblar);
29. guruhlarda ishlash;
30. taqdimotlarni qilish;
31. individual loyihalar;
32. jamoa bo'lib ishlash va himoya qilish uchun loyihalar.

VII. Kreditlarni olish uchun talablar:

Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'la o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo'yicha yozma ishni topshirish. Sillabusda belgilangan baholash tartibi asosida ijobiy baholar doirasida baholangan talabalarga kreditlar beriladi. Talaba belgilangan talim olish natijalariga erisha olmagan taqdirda, kreditlar berilmaydi.

VIII. TALABALAR BILIMINI BAHOLASH TIZIMI:

**“Pedagogik diagnostika va korreksiya” fanidan
(Jami 120 soat, 4 kredit)**

BAHOLASH MEZONI

№	Baholash turi	Topshiriqlar turi	Soni	Har bir topshiriq uchun ajratilgan ball	Jami ball	Umumiy baho	Oraliq va yakuniy baholash uchun saralash balli	
							ball	baxo
1	1-oraliq baholash	Ma’ruza va amaliy mashg’ulotlardagi faolligi	7	2.85	20	40	0-23	2
		Mustaqil ta’lim topshiriqlarini bajarish	5	3	15		24-27	3
		Yozma ish yoki test	1	5	5		28-35	4
2	2- oraliq baholash	Ma’ruza va amaliy mashg’ulotlardagi faolligi	8	2.5	20	40	0-23	2
		Mustaqil ta’lim topshiriqlarini bajarish	5	3	15		24-27	3
		Yozma ish yoki test	1	5	5		28-35	4
	Jami				80	80		
3	Yakuniy baholash	Yozma yoki test	Yozma 4ta savol	5	20	20	0-11	2
			Test 30ta	0.67			12-13	3
							15-17	4
							18-20	5
	Jami				100	100		

Izoh: Oraliq baholashga 80 ajratilgan bo’lsa (100 ballik tizimda) undan 60% ya’ni 48 va undan past (2 baho) olgan talaba yakuniy baholashga kiritilmaydi.

*Izoh. Nazoratlardagi har bir savol va topshiriqlar quyidagi baholash mezonlari bo'yicha baholanadi.

- a) **“5” (a’lo)** baho uchun talabanning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim:
- 33.Hulosa va qaror qabul qilish;
  - 34.Ijodiy fikrlay olish;
  - 35.Mustaqil mushohada yurita olish;
  - 36.Olgan bilimlarini amalda qo'llay olish;
  - 37.Mohiyatini tushunish;
  - 38.Bilish, aytib berish;
  - 39.Tasavvurga ega bo'lish;
- b) **“4” (yaxshi)** baho uchun talabanning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim:
- 40.Mustaqil mushohada yurita olish;
  - 41.Olgan bilimlarini amalda qo'llay olish;
  - 42.Mohiyatini tushunish;
  - 43.Bilish, aytib berish;
  - 44.Tasavvurga ega bo'lish;
- v) **“3” (qoniqarli)** baho uchun talabanning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim:
- 45.Mohiyatini tushunish;
  - 46.Bilish, aytib berish;
  - 47.Tasavvurga ega bo'lish;
- g) talabanning bilim darajasi **“2” (qoniqarsiz)** deb quyidagi hollarda baholanadi:
- 48.Aniq tasavvurga ega bo'lmaslik;
  - 49.Javoblarda xatoliklarga yo'l qo'yilganlik;
  - 50.Bilmaslik.

VIII. Asosiy va qo'shimcha axborot manbalari

Asosiy adabiyotlar

6. Abdullayeva Sh. A. Ro'ziyeva D.I. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2018
7. Steven M.Platek, Julian Paul Keenan, and Todd K.Shackelford. Evolutionary Cognitive Neuroscience. The MIT Press. Combridge, Massachusetts, London, England. 2007. Massachusetts Institute of Technology.-637 p.
8. Rahmatova X. A. Pedagogik diagnostika va korreksiya Darslik Toshkent-2021.
9. Ovsyannikova S.K Pedagogicheskaya diagnostika i korrektsiya v vospitatelnom protsesse : Uchebno-metodicheskoy posobie. Nijnevartovsk: Izd-vo Nijnevart. Gumanityu un-ta 2011. – 243 s

10. Tolipova J.O. Pedagogik kvalimetriya G' o'quvqo'llanma.—Toshkent -177 b

Qo'shimcha adabiyotlar

11. Faxriddinov Yoqubjon Pedagogik diagnostika va korreksiya O'quv qo'llanma Guliston 2022
12. Mirziyoyev SH.M. Tanqidiy taxlil, qa'tiiy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - xar bir rahbar faoliyatning kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi BMning 2016 yil yakuni va 2017 yil istiqbollari bag'ishlangan majlisdagu O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqG'G' "Xalq so'zi" gaetasi.G' 2017 yil 16 yanvar, №11.
13. Golish L.V. Saidova D.T. Trening – forma operativnogo povo'sheniya kvalifkatsii pedagogicheskix kadrov (V voprosax i otvetax): Uchebno-metodicheskoe posobie. T.:TGEU. 2008. -144syu
14. Goneev A.D. Osnovo' korrekcionniy G' Pod red. V.A. Slastenina. – M.: Akadimiya 2001.280 s.
15. G'ulomov J.R. Kasb-hunar kolleji o'quvchilari tarbiyalanganligini tashxis qilishda pedgogika testlarning imkoniyatlari G'G' J.: "Pedagogika ta'lim" № 1 2011. –B 28-31
16. Ingenkamp K. Pedagogicheskaya diagnostika/perevod s nemetskogo.-M.1991.
17. Ishmuhammedov R va boshqalar. Ta'limda inovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). –T.:Iste'dod,2008.-180-b.

Axborot manbalari

www.tdpu.uz

www.pedagog.uz

www.ziyonet.uz

www.edu.uz

www.nutq.intal.

<https://bit.ly/3BO53LH>

BBB METODI

<i>BILARDIM</i>	<i>BILIB OLDIM</i>	<i>BILMOŪCHIMAN</i>
------------------------	---------------------------	----------------------------

“SWOT”METODI

**S-STRENGTHS – KUCHLI
TOMONLAR**

**W-WEAKNESS – KUCHSIZ
TOMONLAR**

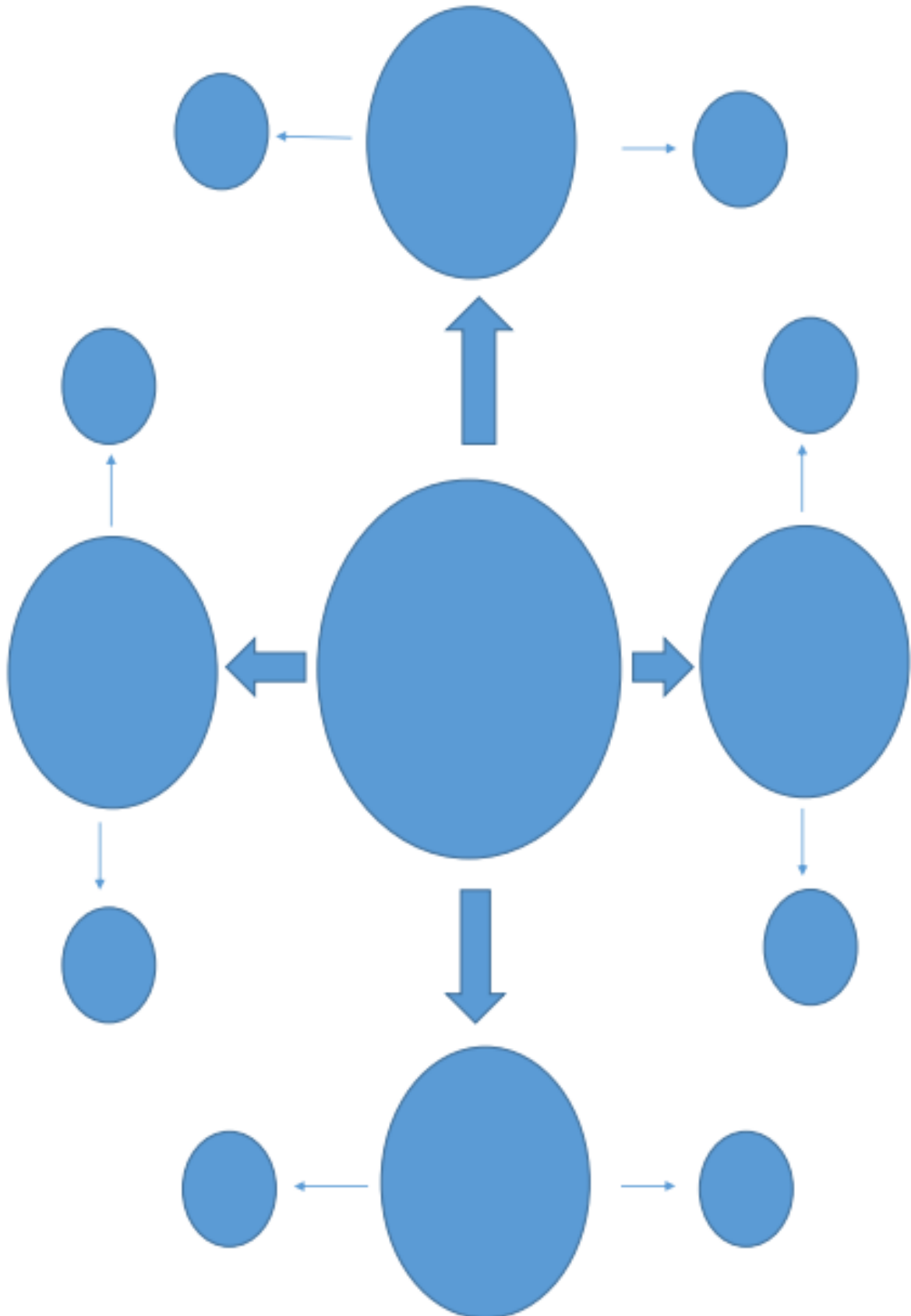
**O-OPPORTUNITIES -
IMKONIYATLAR**

**T-THREATS – XAVF
TUG'DIRADIGAN TOMONLAR**

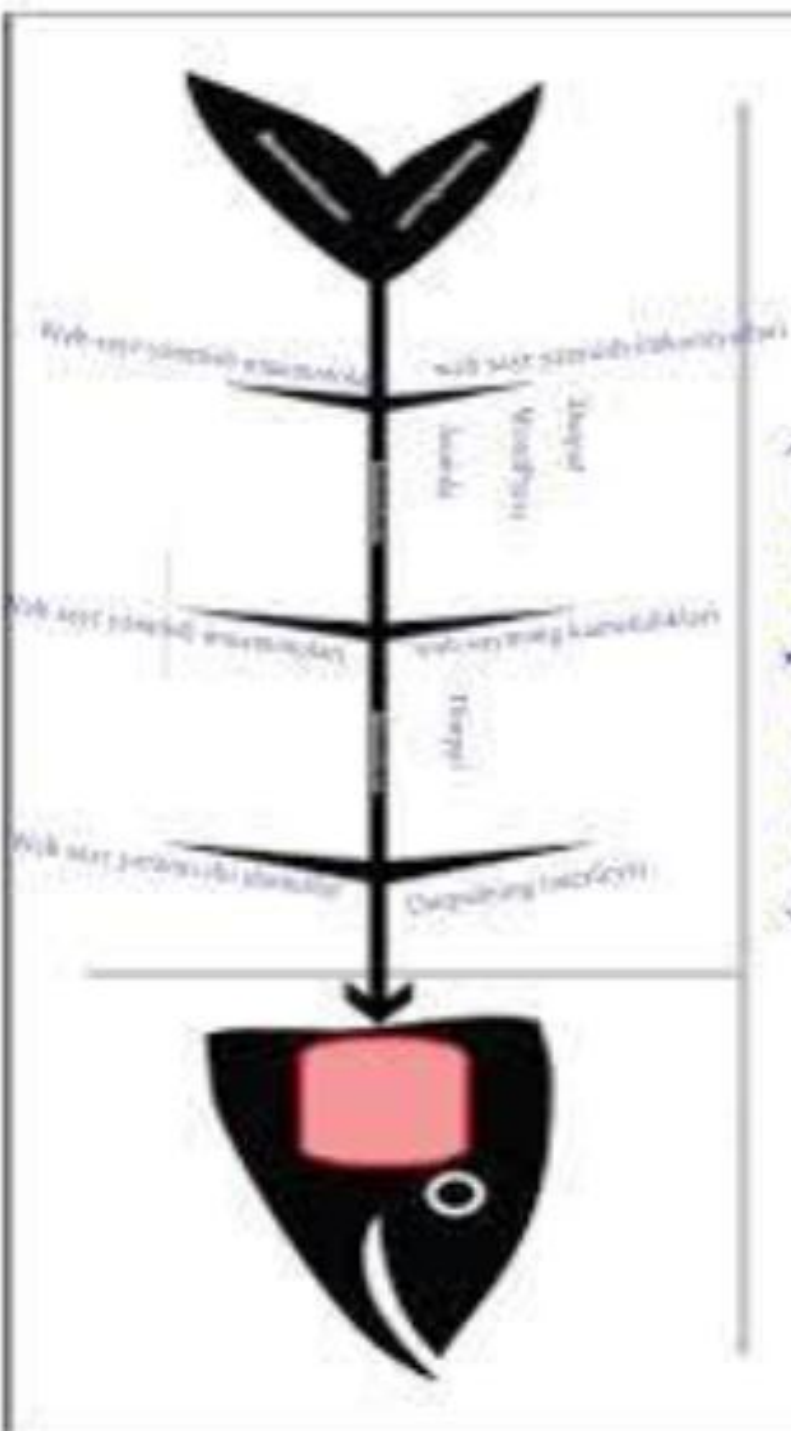
FSMU METODI

Fikringizni bayon eting	Fikringizning bayoniga biron Sabab ko'rsating	Ko'rsatilgan sababni tushuntiruvchi, isbotlovchi Misol keltiring	Fikringizni Umumlashtiring

KLASTER METODI

CMS va uning imkoniyatlarining (Balıq skleti)

“SHAXSIY FIKR” METODI

T/r	Ilgari surilgan g'oya, fikr, yoki muammo	Muammoli vaziyatning yechimi	Maqullovchi qarashlar	Rad etuvchi qarashlar
1	baholari			

TEST

Pedagogik diagnostika qanday soha?

- A. Pedagogika fanining o'quvchilarga ta'lim berish jarayonida qo'llaniladigan sohasi
- B. O'quvchilarga ta'lim berish jarayonida qo'llaniladigan sohasi.
- S. Pedagogika fanining o'quvchilarning ruxiy rivojlanishi jarayonida qo'llaniladigan sohasi
- D. Pedagogika fanining o'quvchilarning har tamonlama rivojlanishini o'rgandigan sohasi

2. Pedagogik diagnostika pedagogikaning nazariy sohasi sifatida nimalarni tavsiya qiladi?

- A. Ishonchli diagnostik metodlar va shaxs hislatlarining shakllanganlik darajalarining me'zonlarini, olingan natijalarni interpretatsiya qilish hamda amaliyotda ulardan to'g'ri va samarali foydalanish qoidalarini ishlab amaliyotga joriy qilish uchun tavsiya etadi.
- B. Olingan natijalarni interpretatsiya qilish hamda amaliyotda ulardan to'g'ri va samarali foydalanish qoidalarini ishlab amaliyotga joriy qilish uchun tavsiya etadi.
- S. Ishonchli diagnostik metodlar va shaxs hislatlarining shakllanganlik darajalarining me'zonlarini, olingan natijalarni interpretatsiya qilishni tavsiya etadi.
- D. Ishonchli diagnostik metodlar va shaxs hislatlarining shakllanganlik darajalarining me'zonlarini, ta'lim-tarbiya olganlik darajasini natijalarini interpretatsiya qilish hamda amaliyotda ulardan to'g'ri va samarali foydalanish qoidalarini ishlab amaliyotga joriy qilish uchun tavsiya etadi.

3. Pedagogik diagnostika qanday hollarda qo'shimcha bilim, malaka va ko'nikma talab qilinadi?

- A. Ayrim hollarda diagnostika qilish haddan ziyod murakkablik tug'dirishi qo'shimcha bilim, ko'nikma va malaka talab qilishi ham mumkin.

4. Pedagogik diagnostikaning nazariy bazasi qanday fan sohalari bilan uzviy bog'liq?

- A. Pedagogik diagnostikaning nazariy bazasi biologiya, psixologiya, neyropedagogika, ijtimoiy pedagogika, etnopedagogika kabi fan sohalari bilan uzviy bog'liqdir.
- B. Pedagogik diagnostikaning nazariy bazasi biologiya, ona tili, adabiyot, neyropedagogika, ijtimoiy pedagogika, etnopedagogika kabi fan sohalari bilan uzviy bog'liqdir.
- S. Pedagogik diagnostikaning nazariy bazasi biologiya, ximya, musiqa,

psixologiya, neyropedagogika, ijtimoiy pedagogika, etnopedagogika kabi fan sohalari bilan uzviy bog'liqdir.

D. Pedagogik diagnostikaning nazariy bazasi biologiya, psixologiya, neyropedagogika, ijtimoiy pedagogika, etnopedagogika, filologiya, falsafa, matematika, ximya, fizika kabi fan sohalari bilan uzviy bog'liqdir.

5. Shaxs xulq-atvorida o'lchanishi rejalashtirilgan hislatlar qanday metodlar va mezonlar asosida amalga oshirilishi kerak.

A. Shaxs xulq-atvorida o'lchanishi rejalashtirilgan hislatlar ishonchli metodlar hamda ainiq me'zonlar asosida amalga oshirilishi kerak.

B. Shaxs xulq-atvorida o'lchanishi rejalashtirilgan hislatlar, BMK va ishonchli metodlar asosida amalga oshirilishi kerak.

S. Shaxs xulq-atvorida o'lchanishi rejalashtirilgan hislatlar ainiq me'zonlar asosida amalga oshirilishi kerak.

D. Shaxs xulq-atvorida o'lchanishi rejalashtirilgan jarayonlar, rivojlanganlik darajalari, xislatlar va xususiyatlari tarbiyalanganlik darajasi, BMKlari ishonchli metodlar asosida amalga oshirilishi va matematik –statistik tahlil qilinadi..

6. Shaxsning xulq-atvori uning.....jumlaning davom ettiring.

A. Nerv sistemasi, psixofiziologik xususiyatlari hamda ijtimoiy muhit bilan bog'liqdir.

B. Ijtimoiy xayot, etnopsixologiyasi, anonomik xususiyatlari, irsiyatiga bilan bog'liqdir.

S. Temperament tiplari va ruxiy darayon, ruxiy xususiyatlariga bog'liqdir.

D. Nerv sistemasi, psixofiziologik xususiyatlari hamda etnopsixologiyasi, irsiyati, ta'lim tarbiyasi, mxiti, faolligiga, temperamenti, jismoniy xolatiga bilan bog'liqdir.

7. Pedagogik diagnostika metodlarini tayyorlash, tanlash va amaliyotda qo'llashda eng asosiy omillarni ko'rsating?

A. Shaxsning etnopedagogik xususiyatlarini, yosh davrlarini, o'ziga xos sifat va xususiyatlarni, xolatlarni jihatlarini hisobga olinishi zarur omillardan hisobllanadi.

B. Shaxsning etnopedagogik xususiyatlarini

S. Yosh davrlarini, o'ziga xos sifat va xususiyatlarni

D. O'ziga xos sifat va xususiyatlarni, xolatlarni jihatlarini hisobga olinishi zarur omillardan hisobllanadi

8. Qatt'iy reglament asosida, o'tkazilib, ayrim adabiyotlarda savol-javoblar yuritish metodi ham deyiladi. Qaysi suhbat metodini turi haqida fikr bildirilayapdi?

A) Standartlashtirilgan.

- B) Erkin suxbat
- C) Kirish suhbat.
- D) Savol –javob

9) Shaxs faoliyati yo'nalishlarini aniqlash metodi kim tomonidan asos solingan?

- A) M.Rokich
- B)M.Churkina
- C)Mechnikov.
- D).Xoll

10. Kimlar pedagogik diagnostikani psixologik diagnostikadan ajralib chiqqan, degan fikrni ilgari surganlar?

- A)X.Feger, N.Petillon, V.Bogatskiylar
- B)Ya.Yirasek, A.Kern
- C) I.Shvansarning A.L.Vengerning
- D) A.L.Vengerning

11. 16 Faktorli Kettel metodikasining necha varianti bor?

- A) 3 ta
- B) 6 ta
- S) 16 ta
- D) 8 ta

12. Sotsiometriya testi qanday uslublar jumlasiga kiradi?

- A) Anketa va suhbat asosida o'tkaziladigan uslublarga
- B) Loyihali testlarga
- S) Harakatli o'yin shaklidagi testlarga
- D) Motorikani, ya'ni hatti-harakat sferasini o'rganadigan testlarga

13. Kettel metodikasi nechta faktorli va nechta variantli?

- A) 16 ta faktorli, 3 ta variantli
- B) 15 ta faktorli, 3 ta variantli
- S) 16 ta faktorli, 2 ta variantli
- D) 14 ta faktorli, 3 ta variantli

14. Odatda, o'lchash shkalalarining nechta tiplari ajratiladi?

- A) 4 ta
- B) 2 ta
- S) 3 ta
- D) 1 ta

15. Assotsiativ test dastlab kim tomonidan ixtiro qilingan?

- A) G.Rorshax
- B) A.Bine
- S) K.Yung
- D) V.Vundt

16. Har bir test sifat jihatidan ikkita bir-biri bilan bog'liq xususiyati bo'yicha tekshiriladi.

- A) Aniqlilik, yaroqlilik
- B) Aniqsizlik, yaroqlilik
- S) Aniqlik, noaniqlik
- D) Yaroqlilik, noaniqlik

17. Shaxsning psixik xususiyatlarining rivojlanishi namoyon bo'lish darajasini miqdoriy o'lchash va aniqlashda qaysi metoddan foydalanish maqsadga muvofiq?

- A) Test
- B) Suhbat-anketa
- S) Kuzatish
- D) Sotsiometriya

18. Faoliyatning u yoki bu sohasidagi yuqori natijalarga erishish uchun, muvaffaqiyatli bajarish uchun shart-sharoit bo'lib hisoblanadigan imkon beradigan shaxsning jismoniy va ruhiy xususiyatlari to'plami psixodiagnostikada nima deb ataladi?

- A) Qobiliyat
- B) Temperament
- S) Diqqat
- D) Faoliyat

19. Sotsiometriya uslubi qaysi olim tomonidan birinchi bo'lib qo'llanilgan?

- A) J.Moreno
- B) E.Gekkel
- S) U.Garstong
- D) Z.Freyd

20. Motivatsiya tarkibiga kiruvchi asosiy psixologik tushunchalar qaysi javobda to'g'ri berilgan?

- A) Ehtiyoj, motiv, maqsad, qiziqish, orzu
- B) Odat, maqsad, qiziqish, orzu
- S) Qiziqish, orzu, maqsad
- D) Ehtiyoj, motiv, talant, odat, orzu

21. Shaxslararo munosabatlarni o'rganuvchi soha:

- A) Ijtimoiy psixologiya
- B) Psixodiagnostika

S) Psixometriya

D) Yosh psixologiyasi

22. Kishi psixologiyasining normadan chetga chiqishini, buzilishini qaysi psixodiagnostika o'rganadi?

A) Klinik psixodiagnostika

B) Klinik va sport

S) Sport psixodiagnostikasi

D) Professional psixodiagnostika

23. Shaxs temperamenti qanday metodika bilan o'rganiladi?

A) Ayzenk

B) 16 faktorli Kettel

S) TYuF

D) PDO

24. Psixometrika nimani o'rganadi?

A) Psixometrika – psixologik holatlarni, jarayonlarni o'lchash to'g'risidagi fan

B) Psixometrika - psixologik terminlarni o'rganuvchi fan

S) Hayvonlar psixikasini o'rganuvchi fan

D) Bilish faoliyatini o'rganadi

25. Testning aynan aniqlash kerak bo'lgan xususiyatlarini aniqlash va o'lchay olish xususiyati qanday ataladi?

A) Yaroqliligi

B) Muqobilligi

S) Aniqligi

D) Tekshirilganligi

26. Akseleratsiya-bu :

A) bolaning tez etilishi va rivojlanishi

B) bolaning tez jinsiy rivojlanishi

S) bola rivojlanishidagi sekinlashuv

D) aqliy rivojlanishdagi tezlashuv

27. Longityud - metodi bu ...

A) Uzlüksiz usul degan ma'noni anglatadi

B) Uzlukli usul degan ma'noni anglatadi

S) Tezkor usul degan ma'noni anglatadi

D) Samarali usul degan ma'noni anglatadi

28. Kombinatsiya – bu ...

A) Birlashtirilgan testlar degan ma'noni bildiradi.

B) Aralash testlar degan ma'noni bildiradi

S) Intellektual testlar degan ma'noni bildiradi

D) Aqliy rivojlanish testlari degan ma'noni bildiradi

29. Psixometrika – bu ...

- A) Psixologik o'lchash degan ma'noni anglatadi
- B) Tavsiflash degan ma'noni bildiradi
- S) Prognoz qilish - tavsiflash degan ma'noni bildiradi
- D) Inson ruhiyatini tahlil qilish degan ma'noni anglatadi

30. O'quvchi faoliyatining asosiy turi qaysi javobda to'g'ri berilgan?

- A) O'qish mehnat;
- B) Mehnat o'yin;
- *S) O'yin, o'qish;
- D) Muomala mehnat.

31. Ta'lim oluvchilarning bilim va malakalarini tekshirish qanday ketma-ketlikda olib boriladi?

- A) joriy tekshirish; yakuniy tekshirish va hisobga olish;
- B) joriy tekshirish; davriy tekshirish; yakuniy tekshirish;
- *S) joriy tekshirish; takroriy tekshirish; davriy tekshirish; yakuniy tekshirish va hisobga olish;
- D) joriy tekshirish; takroriy tekshirish; davriy tekshirish; oraliq tekshirish, yakuniy tekshirish va hisobga olish;

32. Pedagogikada ta'lim oluvchilarning ta'lim olganligini tashxislash va nazorat qilish qanday tamoyillari mavjud?

- *A) xolislik, tizimlilik, ko'rgazmalilik;
- B) ob'ektivlik, tizimlilik, sistemalilik;
- S) sistemalilik, ko'rgazmalilik, oshkoralik;
- D) xolislik, ob'ektivlik, sistemalilik.

33. Baholash nima?

- A) o'quvchining bilimiga baho qo'yish;
- B) o'quvchining o'zlashtirishini aniqlash usuli;
- *S) bilim, ko'nikma va malakalarni o'quv dasturida ko'rsatilgan etalon (ko'rsatkich, qolip, o'lchagich)lar bilan solishtirish;
- D) o'quvchilarning fan bo'yicha egallagan bilim, ko'nikma va malakalarni aniqlash.

34. O'zlashtirishni nazorat qilish va hisobga olishning qanday vazifalari mavjud?

- A) nazorat, o'qitish, tarbiyalash vazifalari
- *B) nazorat, o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish vazifalari;
- S) o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish vazifalari
- D) ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantirish vazifalari

35. “Oliy ta’lim muassasalarida talabalar bilimni nazorat qilish va baholashning reyting tizimi to’g’risidagi muvaqqat Nizom”iga muvofiq nazoratning qanday turlari mavjud?

*A) joriy nazorat (JN), oraliq nazorat (ON), yakuniy nazorat (YaN);

B) joriy nazorat (JN), yakuniy nazorat (YaN);

S) joriy nazorat (JN), oraliq nazorat (ON), yakuniy nazorat (YaN), umumiy nazorat (UN);

D) joriy nazorat (JN), oraliq nazorat (ON), umumiy nazorat (UN);

36. Talabanning bilim darajasi quyidagilarga javob bersa talabaga necha ball qo’yish mumkin: xulosa va qaror qabul qilish; ijodiy fikrlay olish; mustaqil mushohada yurita olish; mohiyatini tushunish; bilish, aytib berish; tasavvurga ega bo’lish.

A) 55-70 ball oralig’ida;

B) 71-85 ball oralig’ida;

*S) 85-100 ball oralig’ida;

D) 0-54 gacha bo’lgan ball oralig’ida.

37. Testga qanday talablar qo’yiladi?

A) moslik (adekvatlilik), oddiylik, aniqlik;

B) oddiylik, aniqlik va muayyanlik;

S) adekvatlilik, oddiylik, aniqlik va muayyanlik;

*D) moslik (adekvatlilik), oddiylik, aniqlik va muayyanlik.

NAZORAT SAVOLLARI

(oralik va yakuniy nazoratlar uchun)

1. Pedagogik diagnostika pedagogikaning ilmiy va amaliy sohasi sifatida. “Pedagogik diagnostika” tushunchasining mohiyati.
2. Pedagogik diagnostikaning maqsadi, vazifalari va tamoyillari.
3. Pedagogik diagnostikaning asosiy funksiyalari.
4. Pedagogik diagnostikaning shaxs rivojlanishidagi o’rni.
5. Pedagogik diagnostika va korrektsiyaning umumiy tavsifi.
6. Pedagogik diagnostika funksiyalari va ijtimoiy tamoyillari.
7. Pedagogik diagnostikaning jamiyatimizdagi yosh avlod ichki imkoniyatlarini ro’yobga chiqarishdagi ahamiyati.
8. Pedagogik diagnostika tamoyillari.
9. Pedagogik diagnostika funksiyalari.
10. Diagnostikaning maqsadga yo’naltirilganligi
11. O’quvchilar orasida pedagogik diagnostikani tashkil qilish.
12. Pedagogik diagnostikani o’tkazish yo’nalishlari
13. Pedagogik diagnostika metodlari.
14. Og’zaki so’rov yoki intervyu metodi.
15. Sub’ektlarning odatdagi an’anaviy bilim va ko’nikmalarini tekshirish.
16. O’quv muassasalarida tahsil oluvchilarning intellekt darajasini aniqlash
17. Pedagogik diagnostika jarayonida yosh davrlari xususiyatlarini inobatga olish.
18. Ta’lim jarayonida yosh davrlari xususiyatlarini inobatga olish va yoshlarda axloqiy tushunchalarni oqilona shakllantirish.
19. O’quvchilar bilimini tashhis etishning mohiyati.
20. Ta’lim jarayonida nazorat va hisobga olishning vazifalari.
21. Ta’lim natijalarini tekshirish va baholashga qo’yiladigan talablar.
22. O’quv faoliyati natijalarini hisobga olish turlari, shakl va metodlari.
23. O’quvchilarning bilim, ko’nikma va malakalarini baholash mezonlari
24. O’lchash va shkalalashning maqsadi.
25. Diagnostikada shkalalash.
26. Diagnostikada ta’limning o’ziga xos tomoni
27. Pedagogik diagnostikada o’lchovning natijalari.
28. Ma’lumotlarni tahlil qilishning ob’ektivligi.
29. Pedagogik diagnostikada ilmiy kuzatish va uning turlari
30. Uzluksiz ta’lim tizimida pedagogik diagnostika mazmuni.
31. Yoshlar jamoasida ijtimoiy pedagogik diagnostika o’tkazish tartiblari.
32. Jamoada ijobiy an’analarni qaror toptirish
33. Yoshlarni diagnostika qilish va korrektsiyalashning bosh maqsadi.

34. Tarbiyaviy tadbirlarni o'tkazishga qo'yilgan pedagogik talablar.
35. Yoshlar bilan o'ttkaziladigan tadbirlarni tashkil qilishning tartibi
36. Pedagogika va psixologiyada ota-onalar bilan ish olib borishga doir turli xil yondashuvlar.
37. Oiladagi sog'lom muhit ta'siri.
38. Oilada pedagogik muhitni tashxislash
39. Pedagogik me'yordan chetga chiqish.
40. Me'yordan chiqish tiplari va unga xarakteristika.
41. Bolalarda me'yordan og'ish (deviasiya) holatlari.
42. Deviasiya tiplari. O'smirlarda deviantik xulqning sabablari
43. Ijtimoiy pedagogik tashxis.
44. Oila tashxisi, oila bilan olib boriladigan ijtimoiy pedagogik faoliyat.
45. Tashxis markazlarining bola tarbiyasida tutgan o'rni va ahamiyati.
46. Oilaning ijtimoiy mavqei va unda bolalar tarbiyasi.
47. Qarovsiz qolgan bolalarning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish .
48. Bolalardagi diagnostik jihatdan o'rganilgan xusiyatlarni tahlil qilish va korreksion ishlarni olib borish
49. Tashxis markazlarining maqsad va vazifalari.
50. Ijro intizomi va madaniyati haqida mulohazalar.
51. Rahbardagi pedagogik qobiliyatlarni aniqlash.
52. Psixologik va pedagogik maslahat iborasini eshitganingizda fikringizga qanday so'zlar, iboralar keladi.
53. Psixologik va pedagogik maslahatlarni samarali tashkil etishning shart sharoitlari haqidagi fikrlar munozarasi.
54. Psixologik va pedagogik maslahat ishlarining mazmuni, bosqichlari asosiy qoidalari (Kichik guruhlarda ishlash metodi orqali)
55. Pedagogik diagnostika pedagogikaning ilmiy va amaliy sohasi sifatida
56. Pedagogik diagnostika tushunchasining mohiyati
57. Pedagogik diagnostikaning maqsadi va vazifalari
58. Pedagogik diagnostikaning asosiy funksiyalari
59. Pedagogik diagnostikaning shaxs rivojlanishidagi o'rni
60. Testlashtirish: turlari, metodi va unga qo'yiladigan asosiy talablar
61. Anketalashtirish: turlari, metodi va unga qo'yiladigan asosiy talablar
62. Suhbat metodi: turlari va unga qo'yiladigan asosiy talablar
63. Pedagogik kuzatish metodi: turlari va unga qo'yiladigan asosiy talablar
64. Sotsiometriya metodi: turlari va unga qo'yiladigan asosiy talablar
65. Shaxs faoliyati yo'nalishlarini aniqlash metodi: qo'llanish tartibi va ma'lumotlarni ishlash

66. Pedagogik konsilium yoki ekspertlar metodi:mazmuni, mohiyati va qo'llanish tartibi
67. O'quvchining rivojlanish xaritasi: mazmuni ,mohiyati va qo'llanish tartibi
68. O'quvchilarni diagnostika qilishda ularning yosh xususiyatlarini hisobga olish: asosiy talablar
69. Maktab o'quvchilarini pedagogik diagnostika metodlari: mazmuni ,mohiyati va qo'llanish tartibi